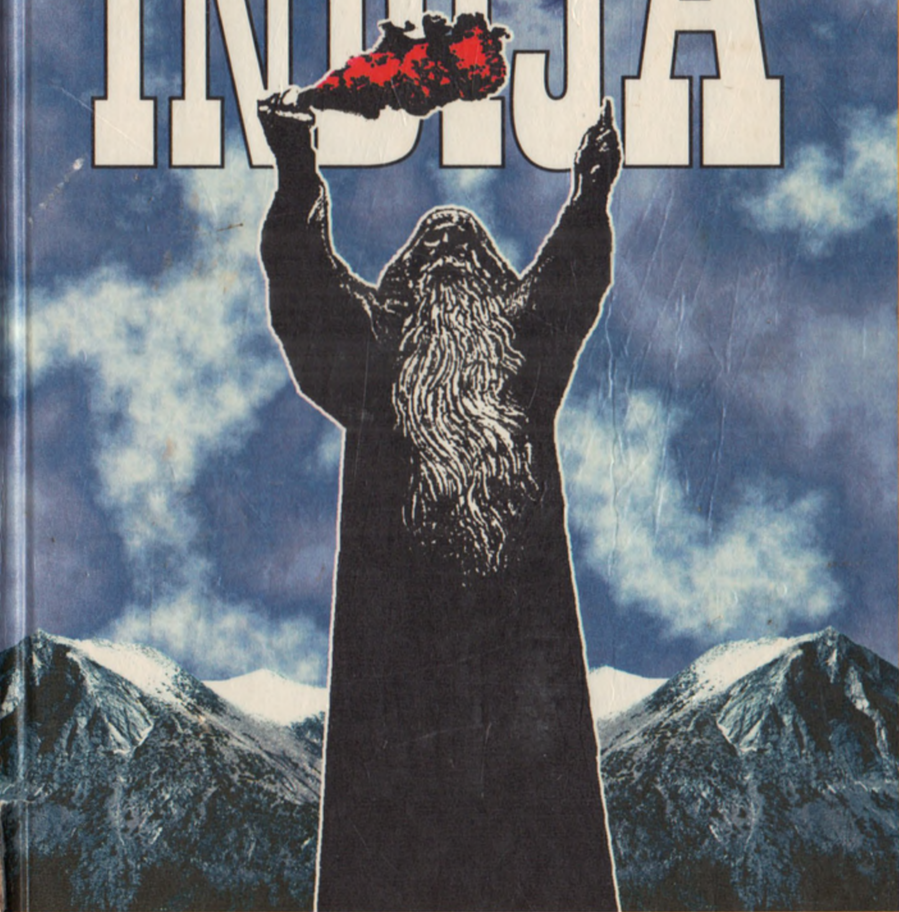
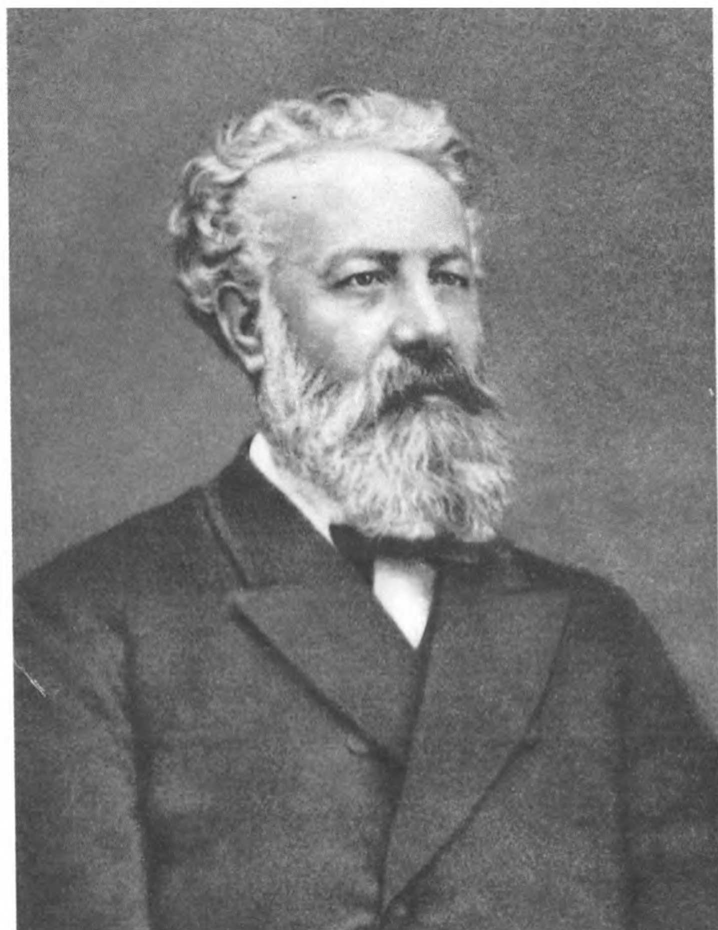
Žiulis Vernas

JUODOJI INDIJA

Žiulis Vernas

JUODOJI INDIJA

ROMANAI

ANBO
KAUNAS 1997

Verne, Jules
Ve-176 JUODOJI INDIJA:
romanas / Žiulis Vernas; vertė Petras Venclovas;
PENKI ŠIMTAI BEGUMOS MILIJONŲ:
romanas / Žiulis Vernas; vertė Vytautas Venclovas. –
Kaunas: ANBO, 1997. – 320 p.: iliustr., potr.
ISBN 9986-507-06-5

Skaitytojui pateikiama Ž. Verno kūrinių serijos antroji knyga, kurioje spausdinami du romanai: „Juodoji Indija" ir „Penki šimtai begumos milijonų". Pirmajame romane vaizduojamas šachtininkų gyvenimas Škotijoje, jų kasdieninis darbas, prietaringumas. Autorius vartoja „paslapčių romano" stilistiką – įvairius „stebuklus", netikėtus įvykius, antgamtinių jėgų veikimą ir galiausiai atskleidžia realiąsias priežastis. „Penkiuose šimtuose begumos milijonų" pasakojama be galo pagauli ir įtaki istorija apie prancūzo Sarazeno ir vokiečio Šulcės idėjų ir darbų dvikovą, apie pasaulio ateitį.

Lietuvių kalba romanai leidžiami pirmą kartą.

UDK 840-3

Leidinyje panaudotos dailininkų, Žiulio Verno amžininkų, – Emilio Brajaro, Leono Beneto, Anri Mejero, Anri de Monto, Alfonso de Niovilio, Eduardo Riu, Žoržo Ru, Žiulio Fera iliustracijos.

ŽIULIS VERNAS

JUODOJI INDIJA

ROMANAS

JULES VERNE

LES INDES NOIRES

Vertė Petras VENCLOVAS

Baladę vertė Vytautas VENCLOVAS

Pirmasis skyrius

Du vienas kitam prieštaraujantys laiškai

„Misteriui Dž. Starui, inžinieriui.
Edinburgas, Kanonheto g. 30

Jeigu misteris Džemsas Staras teiksis atvykti rytoj į Eberfoilo kasyklos Dočerto šachtos Jarou šulinį, jam bus pranešta tai, kas jį galbūt sudomins.

Kolanderio stotyje visą dieną misterio Džemso Staro lauks Haris Fordas, buvusio kasyklos meistro Simono Fordo sūnus.

Prašome apie šį kvietimą niekam nepasakoti".

Toks buvo laiškas, kurį Džemsas Staras gavo pirmuoju paštu 18.. metų gruodžio 3 dieną,– laiškas, antspauduotas Eberfoilo pašto kontoroje, Sterlingo grafystėje, Škotijoje.

Laiškas inžinierių labai sudomino. Jam net nekilo mintis, kad tai gali būti mistifikacija. Jis seniai pažinojo Simoną Fordą, kadaise buvusį meistrą Eberfoilo kasyklose, kur jis pats, Džemsas Staras, dvidešimt metų buvo direktoriumi arba, kaip sakoma Anglijos šachtose, valdytoju.

Džemsas Staras buvo tvirtai sudėtas. Nors jam buvo penkiasdešimt penkeri metai, atrodė lyg keturiasdešimtmetis. Jis buvo kilęs iš senos edinburgiečių šeimos ir, be abejo, buvo viena iš žymiausių jos atžalų. Jo veikla darė garbę garsiai Jungtinės Karalystės kalnų inžinierių korporacijai tiek Kardife, tiek Niukasle, tiek ir Škotijos lygumų grafystėse. Bet labiausiai Staras išgarsėjo, dirbdamas neištirtose Eberfoilo kasyklų gelmėse. Šios kasyklos ribojasi su Aloa rūdynais ir užima dalį Sterlingo grafystės. Kaip tik Eberfoile prabėgo beveik visas jo gyvenimas. Be to, Džemsas Staras dalyvavo Škotijos antikvarų draugijos veikloje, ir šios draugijos nariai išrinko jį savo prezidentu. Jis taip pat buvo laikomas vienu iš veikiausių Karališkojo instituto narių. „Edinburgo apžvalga" dažnai spausdindavo jo pui-

kius straipsnius. Kaip matome, jis buvo vienas iš mokslininkų praktikų, kūrusių Anglijos gerovę. Apskritai jis buvo gana žymus asmuo senojoje Škotijos sostinėje, kuri ne tik dėl savo išvaizdos, bet dar labiau dėl savo kultūros nusipelnė „Šiaurės Atėnų" pavadinimo.

Žinome, kad anglai savo gausias anglies kasyklas labai išraiškingai pavadino „Juodąja Indija", ir ši Indija, galbūt dar daugiau nei tikroji, prisidėjo prie stebėtino Jungtinės Karalystės praturtėjimo. Iš tiesų ten dieną ir naktį dirba ištisa šachtininkų armija, iš Anglijos gelmių išgaudama labai vertingą kurą, be kurio negali apsieiti šiuolaikinė pramonė.

Taip laikais kasyklos toli gražu dar nebuvo išeikvotos, ir specialistų paskaičiavimu artimiausioje ateityje nebuvo ko bijoti, kad gali pristigti anglies. Senojo ir Naujojo pasaulio anglies telkinius dar buvo galima plačiu mastu eksploatuoti. Fabrikams, gaminantiems daugybę daiktų, garlaiviams, lokomobiliams, garvežiams, dujų gamykloms – niekam kol kas negrėsė pavojus likti be mineralinio kuro. Bet pastaraisiais metais anglies poreikis taip išaugo, kad kai kurie telkiniai buvo išnaudoti iki pat ploniausių anglies klodų. Apleisti paliktų šachtų šuliniai ir ištuštėję štrekai nuo šiol be naudos varstė ir raižė žemę.

Kaip tik tokia lemtis ištiko Eberfoilo kasyklas.

Prieš dešimt metų paskutinis vagonėlis išvežė iš šitų kasyklų paskutinę toną anglies. Požeminė įranga – mašinos, priverčiančios judėti bėginį transportą štrekuose, vagonėliai, iš kurių sudaromi požeminiai traukiniai, šachtų tramvajai, nusileidimo ir pasikėlimo kabinos, vamzdynai, kuriais suspaustas oras patenka į perforatorius,– žodžiu, visos gamybos priemonės buvo ištrauktos iš šachtų ir numestos paviršiuje. Išeikvota kasykla buvo panaši į fantastiško dydžio mastodonto lavoną, iš kurio išplėšti visi gyvybiniai organai ir likęs tiktai skeletas.

Iš visų šių įrengimų liko tik ilgos medinės kopėčios, kuriomis buvo galima nusileisti į šachtos gilumą Jarou šuliniu – vieninteliu, kuriuo dar galėjai patekti į žemutinius Dočerto štrekus.

Tik išlikę pastatai rodė vietas, kur buvo išrausti požeminiai šachtos šuliniai. O pati šachta, kaip ir visos kitos, sudarančios Eberfoilo kasyklų visumą, buvo visiškai apleista.

Liūdna buvo diena, kai šachtininkai paskutinį kartą pakilo iš šachtos, kurioje dirbo daugelį metų.

Inžinieriaus Džemso Staro kvietimu į milžinišką Dočerto šachtos kiemą, kuris kadaise būdavo užverstas anglimis, susirinko keli tūkstančiai darbininkų – darbščių ir atkaklių kasykloje dirbančių žmonių. Čia buvo kirtėjai, išgabentojai, vedliai, krovėjai, sutvirtin-

tojai, kelininkai, priėmėjai, svėrėjai, kalviai, dailidės – visi požemiuose ir viršuje dirbantys vyrai su savo šeimomis.

Šie dori žmonės, dirbę Eberfoilo šachtose ilgus metus, iš kartos į kartą, dabar, verčiami susiklosčiusių aplinkybių išskirstyti kas sau, prieš atvykdami visam laikui iš savo senojo rūdyno susirinko į krūvą ir laukė, kada inžinierius tars paskutiniuosius atsisveikinimo žodžius. Firma išdalijo jiems kaip atlyginimą tų metų pelną. Tiesa, pinigai buvo ne kažin kokie, nes pajamos tik truputį viršijo eksploatavimo išlaidas; bet ir tai buvo šiokia tokia parama darbininkams – juk dabar jie turėjo ieškoti darbo kaimyninėse šachtose arba fermose ir gamyklose kitose grafystės vietovėse.

Džemsas Staras stovėjo prieš duris, vedančias į erdvų pastatą, kuriame tiek metų dirbo pakeliamojo šulinio galingos garo mašinos. Inžinierių supo meistrai, tarp kurių buvo Simonas Fordas, penkiasdešimt penkerių metų Dočerto šachtos meistras.

Džemsas Staras nusiėmė skrybėlę. Vienplaukiai šachtininkai tylėdami laukė. Ši atsisveikinimo scena buvo graudoka ir iškilminga.

– Mano bičiuliai,– prabilo inžinierius,– atėjo metas išsiskirti. Eberfoilo kasyklos, kur mes daugelį metu dirbome kartu, jau tuščios. Mūsų žvalgytojai nebesurado naujų klodų, ir iš Dočerto šachtos ką iškastas paskutinis gabalėlis anglies!

Lyg patvirtindamas savo žodžius, Džemsas Staras parodė šachtininkams į kubilėlį su anglies nuoskala.

– Šis anglies gabalėlis, mano bičiuliai,– tęsė jis,– tai lyg paskutinis kraujo lašas iš mūsų kasyklos gyslų! Mes saugosime jį, kaip saugojome pirmąjį gabalėlį, iškastą iš Eberfoilo telkinių prieš pusantro šimto metų. Nuo tos dienos, kai buvo iškastas pirmasis akmens anglies luitas, iki tos dienos, kai buvo iškeltas paskutinis gabalėlis, mūsų šachtose pasikeitė daugybė darbininkų kartų. Bet dabar viskas baigta! Paskutiniai žodžiai, kuriais į jus kreipiasi jūsų inžinierius,– atsisveikinimo žodžiai. Visas jūsų gyvenimas buvo šachta, ir jūsų rankos ją vis didino. Darbas buvo sunkus, bet duodavo mums šiokios tokios naudos. Mūsų didelė šeima yra priversta išsisklaidyti, ir nedaug vilties, kad ateityje mes vėl susitiksime. Bet nepamirškite, kad mes ilgai gyvenome kartu ir kad padėti vienas kitam – Eberfoilo šachtininkų pareiga. Jūsų buvę viršininkai jūsų taip pat nepamirš. Ilgai dirbę kartu, negalime susvetimėti. Mes domėsimės jumis, ir kur jūs besikreiptumėte, ieškodami doro darbo, mes jus visada paremsime. Taigi likite sveiki, bičiuliai mano, ir tepadeda jums Dievas!

Tatai pasakęs Džemsas Staras stipriai apkabino seniausią šachtos darbininką, ir senuko akyse pasirodė ašaros. Paskui paspausti

inžinieriui rankos priėjo įvairių šachtų meistrai, o šachtininkai mojavo kepurėmis ir šaukė:

– Likite sveiki, Džemsai Starai, mūsų viršininke ir drauge!

Šis atsisveikinimas paliko neišdildomą žymę jų dorose širdyse. Bet reikėjo skirstytis, ir visi išsivaikščiojo, nuliūdę apleido erdvų kiemą. Aplink Džemsą Starą kiemas ištuštėjo. Juoduose keliuose, vedančiuose į Dočerto šachtą, paskutinį kartą nuaidėjo darbininkų žingsniai, o triukšmingą pagyvėjimą, anksčiau pripildantį Eberfoilo kasyklas, pakeitė tyla.

Su Džemsu Staru liko tik du žmonės.

Tai buvo Simonas Fordas ir jo sūnus Haris, penkiolikametis jaunuolis, jau keleri metai dirbęs po žeme.

Džemsas Staras ir Simonas Fordas pažinojo ir gerbė vienas kitą.

– Sudie, Simonai,– tarė inžinierius.

– Su Dievu, misteri Džemsai,– atsakė vyresnysis meistras,– Arba, teisingiau sakant, iki pasimatymo!

– Taip, iki pasimatymo, Simonai!– tęsė Džemsas Staras.– Juk žinote, kad visada džiaugiuosi, galėdamas jus matyti ir pasikalbėti apie mūsų senojo Eberfoilo praeitį.

– Esu tuo tikras, misteri Džemsai.

– Mano namai Edinburge visada lauks jūsų.

– Edinburgas toli,– paprieštaravo meistras, palinguodamas galvą,– toli nuo Dočerto šachtos!

– Argi toli, Simonai? Kur jūs ketinate gyventi?

– Čia, misteri Džemsai! Mes neapleisime šachtos, mūsų senosios žindyvės, nors jos pienas išseko! Mano žmona, sūnus ir aš pats pasistengsime jos neišduoti.

– Su Dievu, Simonai,– atsakė inžinierius, jo balse girdėjai nesutvardomą jaudulį.

– Ne, misteri Džemsai,– dar kartą sakau: iki pasimatymo,– paprieštaravo meistras.– Iki pasimatymo, o ne sudie. Patikėkite Simono Fordo žodžiu – Eberfoilas dar pamatys jus!

Inžinierius nepanoro sugriauti paskutinės senojo meistro iliuzijos. Jis apglėbė jaunąjį Harį, kuris žvelgė į jį didelėmis sujaudintomis akimis, dar kartą paspaudė Simono Fordo ranką ir pagaliau patraukė iš kasyklos.

Visa tai įvyko prieš dešimt metų; bet nepaisant senojo meistro noro kada nors pasimatyti, Džemsas Staras per tą laiką nieko apie jį negirdėjo.

Ir štai po dešimties metų nesimatymo inžinierius gavo Simono Fordo laišką, kviečiantį nedelsiant atvykti į senąsias Eberfoilo ka-

syklas.

Kokia gi žinia galėjo sudominti Džemsą Starą? Dočerto šachta, Jarou šulinys! Kiek prisiminimų sukėlė šie pavadinimai! Taip! Tai buvo puikus metas, kupinas darbo ir kovos,– geriausias jo gyvenimo metas!

Džemsas Staras dar kartą perskaitė laišką. Paskui atidžiai jį apžiūrėjo. Tiesą sakant, jis apgailestavo, kad Simonas Fordas nepridūrė daugiau nė eilutės, ir netgi apmaudavo už tokį jo santūrumą.

Nejaugi senajam meistrui pasisekė rasti naują, tinkamą eksploatuoti klodą? Vargu!

Džemsas Staras žinojo, kaip kruopščiai ir rūpestingai buvo išžvalgytos Eberfoilo šachtos prieš darbų nutraukimą. Jis pats paskutinį kartą žvalgė požemius ir nerado jokių naujų telkinių gelmėse, nualintose maksimalaus eksploatavimo. Buvo netgi bandyta pasiekti anglingus klodus po sluoksniais, kuriuos paprastai sudaro raudonasis devono smiltainis. Jokių rezultatų! Džemsas Staras apleido šachtą tvirtai įsitikinęs, kad joje daugiau nebėra nė gabalėlio anglies.

Ne, kartojo jis pats sau, ne! Kaip patikėti, kad Simonui Fordui pasisekė aptikti tai, ko negalėjau surasti aš? Bet juk senasis meistras puikiai žino, kad mane gali sudominti tik vienas dalykas. Ir kodėl nevalia niekam prasitarti apie kvietimą į Dočerto šachtą?

Džemsas Staras vis mąstė ir mąstė apie tai.

Inžinierius žinojo, kad Simonas Fordas yra sumanus kalnakasys, turintis daugybę įgimtų savybių, būtinai reikalingų šachtininkui. Jis nebuvo matęs Simono nuo to laiko, kai buvo apleistos Eberfoilo kasyklos, ir netgi negirdėjo, kaip sekasi senajam meistrui. Jis neturėjo jokių žinių, ką dabar daro Simonas Fordas ir net kur jis su žmona ir sūnumi gyvena. Jis tiktai žinojo, kad pasimatymas paskirtas prie Jarou šulinio ir kad Haris, Simono Fordo sūnus, lauks jo Kolanderio stotyje visą sekančią dieną. Matyt, teks aplankyti Dočerto šachtą.

– Važiuosiu, būtinai važiuosiu! – vis labiau jaudindamasis, kartojo Džemsas Staras.

Reikia pasakyti, kad šaunusis inžinierius buvo iš tų karštos prigimties žmonių, kurių galva visą laiką be perstojo dirba. Juk iš tiesų vienų žmonių mintys virte verda, lyg katiliukas ant karštos ugnies, o kitų – vos ne vos kliuksi. Tą dieną Džemso Staro mintys tiesiog kunkuliavo.

Bet netrukus įvyko netikėtas dalykas, ir tarsi šaltas lietus tuojau pat atvėsino įkaitusias smegenis.

Baigiantis dienai, Džemso Staro tarnas atnešė antrąjį laišką, pristatytą vakariniu paštu.

Laiškas buvo įgrūstas į šiurkštų voką, adresas užrašytas ranka, be abejo, nepratusia prie plunksnos.

Džemsas Staras atplėšė voką. Ten buvo pageltonavusi nuo laiko popieriaus skiautė, tarytum išplėšta iš seno sąsiuvinio.

Ant skiautės brūkštelėta tik viena frazė:

„Inžinieriui Džemsui Starui nebėra ko rūpintis,– Simono Fordo laiškas dabar prarado bet kokią prasmę".

Parašo nebuvo.

Antrasis skyrius

Kelyje

Perskaitęs šį laišką, iš esmės prieštaraujantį pirmajam, Džemsas Staras visiškai sutriko.

„Ką visa tai reiškia" – mąstė jis.

Jis vėl paėmė atplėštąjį voką. Ant jo, kaip ir ant pirmojo, buvo Eberfoilo pašto kontoros antspaudas. Vadinasi, jis atėjo iš to paties Sterlingo grafystės miestelio. Jį rašė ne Simonas Fordas – tai buvo aišku. Bet taip pat buvo aišku, kad laiško autorius žinojo senojo meistro paslaptį, jeigu taip ryžtingai atšaukė inžinieriaus gautąjį kvietimą.

Ar iš tikrųjų pirmasis laiškas dabar nebeturėjo prasmės? O gal kažkas tiesiog nenorėjo, kad Džemsas Staras važiuotų, ir todėl įtikinėjo, jog keliauti nėra reikalo. Ar tik čia neslypi piktas ketinimas, noras supainioti Simono Fordo planus?

Gerokai pamąstęs, tokią išvadą padarė Džemsas Staras. Laiškų prieštaringumas tik sustiprino norą važiuoti į Dočerto šachtą. Jeigu čia slypi mistifikacija, tai geriau išsiaiškinti viską iki galo. Bet Džemsui Starui atrodė, kad labiau reikėtų tikėti pirmuoju laišku nei antruoju, tai yra patikėti tokiu žmogumi, kaip Simonas Fordas, o ne anonimu autoriumi.

„Iš tiesų, jeigu kažkas nori pakeisti mano nusiteikimą važiuoti,– pasakė jis pats sau,– vadinasi, Simono Fordo žinia turi būti labai svarbi. Rytoj nurodytu laiku būsiu paskirtoje vietoje!"

Vakare Džemsas Staras pasiruošė kelionei. Kadangi galėjo užtrukti keletą dienų, jis perspėjo serą Elfistoną, Karališkojo instituto pirmininką, kad negalės dalyvauti artimiausiame posėdyje. Jis atidėjo keletą reikalų, kuriuos turėjo atlikti artimiausiomis dienomis. Paskui, liepęs tarnui sudėti kelioninį krepšį, atsigulė, susijaudinęs labiau nei galbūt derėjo.

Kitą dieną, penktą valandą ryto, Džemsas Staras pašoko iš lovos, šilčiau apsirengė, nes oras buvo šaltas ir lietingas, ir išėjo iš sa-

vo namų Kanonheto gatvėje (*pagrindinė ir žinomiausia senojo Edinburgo gatvė. – Aut.*), ketindamas Grentono prieplaukoje sėsti į garlaivį, kuris per tris valandas nugabens jį Forto upe iki Sterlingo.

Tikriausiai pirmąkart gyvenime Džemsas Staras, eidamas Kanonheto gatve, neatsisuko pasižiūrėti į Holirudą – ankstyvesniųjų Škotijos valdovų rūmus. Jis nepastebėjo rūmų sargybinių, apsirengusių senoviniais škotų drabužiais: sijonai iš žalio audeklo, languoti pledai ir krepšiai iš ožkų kailių, tabaluojantys beveik iki pat žemės. Nors inžinierius, kaip ir bet kuris tikras senosios Kaledonijos sūnus, buvo fanatiškas Valterio Skoto gerbėjas, jis priešingai įpročiui, net nežvilgtelėjo į viešbutį, kur kadaise apsistodavo Veiverlėjus ir kur siuvėjas atnešė jam garsųjį karinį apdarą, sukėlusį tokį naivų našlės Flokhert susižavėjimą. Nepasveikino jis ir mažos aikštės, kur po Pretendento pergalės kalniečiai šaudė iš šautuvų, rizikuodami pataikyti į Florą Mak Aivor. Viduryje gatvės kalėjimo pilies laikrodis rodė savo fatališkąjį ciferblatą: inžinierius žvilgtelėjo į jį vien tik todėl, kad norėjo įsitikinti, jog nevėluoja. Reikia taip pat pripažinti, kad Nelher Bou gatvėje jis net nepažvelgė į namelį, kuriame gyveno didysis reformatorius Džonas Noksas, vienintelis žmogus, kurio nesuviliojo Marijos Stiuart šypsena. Pasukęs į Haistrytą, gana judrią gatvę, taip išsamiai aprašytą romane „Abatas“, jis nužingsniavo link gigantiškojo Bridžstryto tilto, sujungiančio tris kalvas, ant kurių įsikūręs Edinburgas.

Po kelių minučių Džemsas Staras jau buvo geležinkelio stotyje, o po pusvalandžio išlipo iš traukinio Niuheivene, gražiame žvejų miestelyje, esančiame už mylios nuo Leiso, kuriame įsikūręs Edinburgo uostas. Artėjantis potvynis pamažu užliejo juosvą, akmenimis nusėtą smėlio juostą prie kranto. Pirmosios bangos jau skalavo estakadą, krantinės statinį, sutvirtintą grandinėmis. Kairėje, prie Grentono pirso, buvo prisišvartavęs vienas iš garlaivių, reguliariai kursuojantis Forto upe tarp Edinburgo ir Sterlingo.

Tą valandėlę iš „Velso princo“ kamino veržėsi juodi dūmų kamuoliai, garlaivio katilas dusliai šniokštė. Keliskart suskambėjus varpeliui, į garlaivį skubėjo vėluojantys keleiviai. Krantinėje būriavosi prekeiviai, fermeriai, dvasininkai, – pastaruosius buvo galima atpažinti iš trumpų kelnių, ilgų surdutų ir siaurų baltų apykaklaičių, tvirtai prigludusių prie kaklo.

Džemsas Staras užkopė ant „Velso princo“ denio kartu su paskutiniais keleiviais. Nors pylė lietus, niekas nesirengė slėptis garlaivio salone. Visi stovėjo nejudėdami, gūžėsi į kelioninius apsiaustus, o kai kurie retkarčiais šildėsi iš vidaus – tai yra gurkšteldavo džino arba viskio iš savo gertuvių. Pasigirdo paskutinis varpo dūžis,

buvo atrištos laivo virvės ir „Velso princas" ėmė suktis, kad išplauktų iš įlankos, kurią nuo Šiaurės jūros saugojo molas. „Fers of Fort" – taip vadinosi įlanka, įsirėžianti į sausumą tarp Faifo grafystės krantų šiaurėje ir Linlithou, Edinburgo ir Gadingtono grafysčių pakrančių – pietuose. Jį sudaro Forto upės žiotys. Ši upė nedidelė, bet gili, panašiai kaip Temzė arba Mersis. Ji prasideda vakarinėse Ben Lomondo šlaituose ir įteka į jūrą Kinkardaine.

Nuo Grentono prieplaukos iki Forto įlankos galo būtų galima greitai nuplaukti, jei nereikėtų daugybę kartų sukiotis ir stabčioti abiejų krantų prieplaukose. Forto krantuose įsikūrę daug miestų, gyvenviečių, tarp medžių prisiglaudusių kotedžų. Stovėdamas po plačiu tilteliu, permestu tarp dviejų gaubtų, Džemsas Staras mažai domėjosi peizažu, tą dieną slepiamu plonos lietaus uždangos. Jis atidžiai stebėjo, ar kas nors iš keleivių jo neseka. Buvo visai įmanoma, kad anoniminio laiško autorius plaukia garlaiviu. Tačiau inžinierius nepastebėjo nė vieno įtartino žvilgsnio.

Plaukdamas nuo Grentono prieplaukos, „Velso princas" patraukė į siaurą įlanką tarp dviejų iškyšulių, vadinamų Saut Kvinsferiu ir Nort Kvinsferiu, už kurių Fortas pavirsta tarsi į ežerą, – į jį gali įplaukti net šimto tonų talpos laivai.

Prošvaistėse, kartkartėmis praplėšiančiose rūką, tolumoje pasirodė snieguotos Grampiano kalnų viršūnės.

Netrukus garlaivis pametė iš akių Everdouro miestelį, Kolmo salą, apvainikuotą XII amžiaus vienuolyno griuvėsių, praplaukė pro Barnbaglo pilies liekanas, paskui pro Donibristlį, kur buvo užmuštas regento Merio žentas, vėliau pro įtvirtintą Harvio salelę. Jis išplaukė iš Kvinsferio įlankos, kairėje palikdamas Rosaito pilį, senąjį lizdą, tos Stiuartų atšakos, su kuria giminiavosi Kromvelio motina; praplaukė pro Bleknes Kestlį, vis dar įtvirtintą pagal vieną Sąjungos sutarties straipsnį, ir nuplaukė palei nedidelio uosto Čarlstono krantus, kur vežamos kalkės iš lordo Eldžino kasyklų. Pagaliau „Velso princo" varpas paskelbė, kad laivas sustojo Krombi Pointo prieplaukoje.

Oras buvo bjaurus. Žvarbūs vėjo gūsiai smulkino lietaus čiurkšles į vandens lašelius. Sūkuriuodamas juos tarsi viesulas, vis užgriūdavo šniokščiantis vėjo šuoras.

Džemsas Staras visą laiką nerimavo. Ar sutiks jį Simono Fordo sūnus? Iš patirties žinojo, kad šachtininkai, įpratę prie netrikdomos šachtų tylos, nelabai mėgsta vaikščioti per darganą. Valstiečiai beveik nekreipė dėmesio į lietų ir audrą. Nuo Kolanderio iki Dočerto šachtos ir Jarou šulinio buvo apie keturias mylias. Todėl senojo meistro sūnus galėjo pavėluoti. Bet dar labiau inžinieriui ramybės

nedavė mintis, kad antrasis laiškas atšaukė susitikimą, paskirtą pirmajame. Tai, tiesą sakant, labiausiai jaudino Džemsą Starą. Ir Džemsas Staras nutarė, kad jeigu jis nepamatys Hario Fordo Kolanderio stoties perone, tai jis į Dočerto šachtą, ir netgi prireikus į Eberfoilo kaimą patrauks vienas. Ten, be abejo, jis ką nors sužinos apie Simoną Fordą, ir kur dabar gyvena senasis meistras.

Tuo metu „Velso princo" mentės ir toliau kėlė milžiniškas bangas. Abu upės krantus dengė rūkas, drėgnuose garlaivio dūmuose jau išnyko Krombio, Toriberno, Torihauso, Niumilso, Keridenhauso, Kjerkgrendžio ir Soltpenso miesteliai dešiniajame krante, nedidelis Bauneso uostas, Grendžmouto uostas, pastatytas Klaido kanalo žiotyse. Tankus įstrižo lietaus nėrinys paslėpė senąjį Kelreso kaimą su abatijos griuvėsiais, Kinkardino laivų statyklą, kur buvo užsukęs garlaivis, Eirs Kestlį su kvadratiniu XIII amžiaus bokštu, Klakmananą ir jo pilį, pastatytą Roberto Briuso.

Kad galėtų išlipti keletas keleivių, „Velso princas" stabtelėjo Aloa prieplaukoje. Džemsui Starui suskaudo širdį: pirmąkart po dešimties metų jis vėl išvydo šį miestelį, stambaus kasyklų rajono centrą, maitinusį daugybę darbininkų. Vaizduotė nudangino jį po žeme, kur vis dar stuksėjo šachtininko kirtiklis, atnešdamas didelę naudą. Aloa kasyklos kaip ir anksčiau turtino grafystę, o kaimynystėje esančios Eberfoilo kasyklos jau seniai buvo išnaudotos, jose nebeliko nė vieno darbininko.

Praplaukęs pro Aloa, garlaivis devyniolika mylių skubėjo į priekį, sukiodamasis pro begalę Forto kilpų tarp miškingų krantų. Laukymės gale šmėkštelėjo Kambeskeneto vienuolyno, iškilusio XII amžiuje, griuvėsiai, vėliau Sterlingo pilis ir taip pat vadinama karališkoji tvirtovė; netoli jos per Forto upę buvo permesti du tiltai, nepraleidžiantys laivų su aukštais stiebais.

Vos tik „Velso princą" pririšo, inžinierius vikriai šoktelėjo ant krantinės. Po penkių minučių jis jau buvo geležinkelio stotyje, o po valandos išlipo iš traukinio Kolanderyje – didelėje gyvenvietėje kairiajame Teito krante.

Prie stoties pastato stoviniavo jaunuolis, kuris tuoj pat priėjo pasitikti inžinieriaus.

Tai buvo Simono Fordo sūnus Haris.

Trečiasis skyrius

Jungtinės karalystės gelmės

Kad skaitytojai geriau suprastų šią apysaką, reikia keliais žodžiais priminti akmens anglies atsiradimą.

Tų geologinių epochų laikotarpiu, kai Žemės rutulys dar tik formavosi, jį gaubė tiršta atmosfera, prisotinta vandens garų ir prisigėrusi angliarūgštės. Pamažu tie garai susikondensavo į smarkias liūtis, krintančias žemyn, tarsi būtų išpilti milijardai selterio vandens buteliukų. Šis vanduo, prisotintas angliarūgštės sruvo ant klampaus, dar nesutvirtėjusio dirvožemio, kenčiančio nuo greitų arba lėtų deformacijų, o jo pusiau skystas būvis priklausė tiek nuo saulės, tiek ir nuo vidinės masės karščio. Vidinė šiluma Žemės rutulio centre dar nebuvo susikoncentravusi. Per įtrūkimus ji skverbėsi į plonos ir ne visiškai sutvirtėjusios žemės plutos paviršių. Todėl Žemę gaubė vešli augmenija, – tokia, kokia galbūt auga ant Veneros ir Merkurijaus paviršiaus: juk šios planetos yra arčiau Saulės nei Žemė.

Taigi žemynų dirvožemiai, dar nelabai tvirti, apaugo gausiais miškais. Angliarūgštės, labai reikalingos augmenijos vystymuisi, ore buvo pakankamai. Todėl augalai įgijo medžių formą. Nebuvo nė vienos žolės. Visur stūksojo didžiuliai medžių masyvai, be žiedų, be vaisių, visi vienodai atrodantys ir visiškai netinkami gyvoms būtybėms. Žemė dar nebuvo pasiruošusi gyvūnijos atsiradimui.

Kokia buvo tų prieštvaninių miškų sudėtis? Juose vyravo bežiedžių induočių klasė. Kalamitai – medžio pavidalo asiūklių rūšis; lepidodendronai – milžiniškų pataisų rūšis, kurių aukštis siekia dvidešimt penkis – trisdešimt metrų, o kamienas – metro storio; asterofilai, paparčiai, didžiulės sigiliarijos, kurių atspaudai randami Sent Etjeno šachtose, – visi jie tada buvo didingi, o dabar jų giminaičių galima aptikti tik tarp kukliausių floros atstovų – tokia buvo neįvairiarūšė, bet milžiniška augmenija, kuri ir sudarė tos epochos miškus.

Medžiai augo nepaprastai drėgname, pelkėtame dirvožemyje, pa-

našiame į didžiulę lagūną, kur gėli vandenys maišydavosi su jūros vandenimis. Medžiai godžiai kaupė anglį, pamažu ją siurbdami iš atmosferos, dar netinkamos gyvūnų organizmams; galima sakyti, jog tie medžiai buvo skirti sukaupti anglies atsargoms Žemės gelmėse anglių pavidalu.

Tai buvo Žemės drebėjimų epocha. Juos sukeldavo vidiniai poslinkiai bei plutoninė veikla, ir staiga pasikeisdavo dar nesusiformavę žemės paviršiaus bruožai. Čia – kauburiai, kurie pavirto kalnais; ten – prarajos, kurios turėjo tapti vandenynais arba jūromis. O tuo metu ištisi miškai grimzdavo į žemės plutą per nesutvirtėjusius sluoksnius, kol nesurasdavo atramos, panašios į pirmykščius granito klodus, arba kol slėgimas nepaversdavo jų pačių į tvirtą masę.

Iš tiesų vidinę geologinę Žemės sandarą galime įsivaizduoti maždaug tokią: virš pirmapradžių padermių guli nuosėdos, susidariusios iš pirminių kartu, ant jų – antrinių kartų sluoksnis, kur žemutinį aukštą užima anglingi klodai, o ant jo – tretinių kartų sluoksnis, o virš visko guli senasis ir naujasis aliuvis – tekančių vandenų sąnašos.

Tos epochos metu vandenys, atsiradę visame Žemės paviršiuje, kondensuojantis vandens garams, nesulaikomai ir audringai tekėjo visomis kryptimis, graužįdami ką tik susiformavusias uolas, plukdydami medžiagą, iš kurios vėliau susidarė skalūnai, smiltainiai, klintys. Vandenys užliedavo pelkėtus miškus, ta medžiaga nusėsdavo sluoksniais, kurie turėdavo nugulti ant anglingųjų klodų. Laikui bėgant – periodai čia skaičiuojami milijonais metų – tie sluoksniai tvirtėjo, kaupėsi vieni ant kitų ir palaidojo visą nugriuvusią medžių masę po storu konglomeratų, skalūnų, trapių arba tvirtų smiltainių, žvyro ir skaldos šarvų.

Kas gi įvyko milžiniškame tiglyje, kur susikaupė anglinė medžiaga, nugrimzdusi į įvairų gylį? Ten vyko panašus į distiliavimą tikras cheminis perdirbimas. Čia susikaupė visa anglis, sukaupta augaluose, ir veikiant didžiuliam slėgiui bei aukštai temperatūrai, kurią skleidė ištirpusi magma, tais laikais buvusi labai arti Žemės plutos, susidarė akmens anglis.

Tad vykstant šiai lėtai, bet neišvengiamai reakcijai, vieną karaliją pakeitė kita. Augalas pavirto mineralu. Visi augalai, veikiami pirmapradžių jėgų, suakmenėjo. Kai kurie šio milžiniško herbariumo pavyzdžiai ne visiškai pavirtę į mineralus, paliko savo atspaudus kitose medžiagose, kurios suakmenėjo greičiau ir spaudė juos lyg negirdėto galingumo hidraulinis presas. Tuo metu geldelės, zoofilai, – pavyzdžiui, jūros žvaigždės, – polipai, stuburiniai, tarp jų ir žuvys, bei mėgstantys vandenį driežai, paliko dar minkštame anglies klo-

de ryškius atspaudus – tartum puikias nuotraukas. (*Beje, reikia pastebėti, kad visi šie augalai, kurių atspaudai išliko, priklauso rūšims, dabar augančioms tik ekvatorinėse Žemės rutulio zonose. Todėl galima daryti išvadą, kad visoje Žemėje buvo vienodai karšta, galbūt dėl karšto vandens maišymosi, o gal todėl, kad vidinė ugnis įkaitindavo plutą net iki Žemės rutulio paviršiaus. Taip galima paaiškinti anglies klodų atsiradimą visose Žemės platumose. – Aut.*)

Slėgis, matyt, daug ką reiškė, formuojantis anglies klodams. Būtent nuo jo jėgos priklauso anglies rūšių, naudojamų pramonėje, įvairovė. Žemiausiuose anglies telkinių sluoksniuose guli antracitas, beveik neturintis lakiųjų medžiagų ir pasižymintis didžiausiu anglies kiekiu. Viršutiniuose sluoksniuose, atvirkščiai, pasitaiko lignitas ir iškasamasis medis, kuriuose anglies žymiai mažiau. Po šiais sluoksniais glūdi grafitai, riebiosios ir liesosios anglys: jų skirtumai priklauso nuo slėgio, kurį jos patyrė. Netgi galima tvirtinti, jog durpių klodai nepavirto akmens anglimi, nes jie nepatyrė reikiamo slėgio.

Vadinasi, anglies klodai, kad ir kokioje Žemės rutulio vietoje jie būtų, atsirado taip: pradžioje gigantiškų akmens anglies epochos miškų grimzdimas į Žemės plutą, vėliau, veikiant laikui, slėgiui, šilumai ir angliarūgštei, augalų mineralizavimasis.

Tačiau gamta, paprastai tokia išlaidi, nepalaidojo tokios daugybės miškų, kad jų užtektų daugeliui tūkstantmečių. Vieną gražią dieną anglis išnyks – tuo neteka abejoti. Mašinos visame pasaulyje liausis veikusios, jeigu anglies nepakeis kokios nors kitos rūšies kuras. Anksčiau ar vėliau anglies telkinių nebeliks, jei neskaičiuosime tų, kurie padengti amžinu ledu Grenlandijoje, Bafino jūros zonoje, ir kurių eksploatuoti beveik neįmanoma.Tokia neišvengiama lemtis. Amerikos akmens baseinų eksploatavimas, nors ten telkiniai dar gana turtingi, – prie Didžiojo Druskos ežero, Oregone, Kalifornijoje, – kada nors pradės mažėti. Tas pats atsitiks ir anglies kasyklose Bretono kyšulyje, Šv. Laurentijaus baseine, Alegane, Pensilvanijoje, Virdžinijoje, Ilinojuje, Indianoje, Misūryje. Nors Šiaurės Amerikos anglies telkiniai dešimt kartų turtingesni už visus likusius pasaulyje, bet nepraeis nė šimtas šimtmečių, kai pramonė, šis milijonagalvis monstras, praris paskutinį akmens anglies gabalėlį Žemėje.

Senajame pasaulyje, be abejo, anglies trūkumą pajusime anksčiau. Abisinijoje, Natalyje, Zambezės pakrantėse, Mozambike, Madagaskare yra daug anglies telkinių, bet jos gavyba kelia daug rūpesčių. Birmoje, Kinijoje, Indokinijoje, Japonijoje, Vidurinėje Azijoje anglies telkiniai pasibaigs gana greitai. Anglai, žinoma, ims naudoti Australijos, telkiniai pasibaigs gana greitai. Anglai, žinoma, ims naudoti Australijos, gana turtingos anglies, gelmėse slypintį mine-

ralinį kurą anksčiau nei Jungtinė karalystė pradės jausti anglies stygių. Tuo metu Europos anglies kasyklos, išgremžtos iki paskutinių klodų, jau bus apleistos.

Štai skaičiai, pagal kuriuos galima spręsti apie anglies kiekį, sunaudotą, nuo pirmųjų telkinių atradimo. Anglies baseinai Rusijoje, Saksonijoje ir Bavarijoje užima šešis šimtus tūkstančių hektarų; Ispanijoje – šimtą penkiasdešimt tūkstančių; Bohemijoje ir Austrijoje – šimtą penkiasdešimt tūkstančių. Belgijos baseinai, keturiasdešimt ljė ilgio ir trijų pločio, irgi užima pusantro šimto tūkstančių hektarų ir tęsiasi po Lježo, Namiuro, Monso ir Šarlerua teritorijomis. Prancūzijoje akmens anglies baseinas driekiasi tarp Luaros ir Ronos, Riv de Žjere, Sent Etjene, Živore, Epinake, Blansyje, Le Kreze, – kasyklos Gare, Alė, Grand Kombe, Aveirone ir Obenėje, telkiniai Karme, Basake, Grezake; šalies šiaurėje – Anzene, Valansjene, Lanse, Betiunėje – visi kartu užima netoli trijų šimtų penkiasdešimt tūkstančių hektarų.

Jungtinė Karalystė, be abejo, labai turtinga anglies. Išskyrus Airiją, beveik neturinčią mineralinio kuro, ji valdo didžiulius anglies turtus, bet kaip ir visi turtai, jie gali baigtis. Svarbiausias jos baseinas, esantis Niukaslyje, aprėpia Nortamberlendo grafystės gelmes ir duoda iki trisdešimties milijonų tonų anglies per metus, tai yra apie trečdalį viso anglų poreikio ir daugiau nei du kartus, palyginus su gavyba Prancūzijoje. Velso baseinas, sutelkęs gausią kalnakasių armiją Kardife, Svensyje, Niuporte, duoda dešimt milijonų tonų vertingos anglies, vadinamos kardifine. Anglijos centre eksploatuojami baseinai Jorko, Lankasterio, Derbio, Stafordo grafystėse; jų našumas mažesnis, bet vis dėlto didžiulis. Pagaliau Škotijoje, tarp Edinburgo ir Glazgo, tarp dviejų jūrų, įsirėžusių toli į sausumą viena priešais kitą, yra vienas iš turtingiausių Anglijos anglies telkinių. Visi šie baseinai, kartu paėmus, užima ne mažiau kaip milijoną šešis šimtus tūkstančių hektarų ir duoda per metus iki šimto milijonų tonų mineralinio kuro.

Bet kas iš to! Pramonės ir prekybos poreikiai taip padidės, kad visos tos gėrybės bus sunaudotos. Dar nesibaigs trečiasis mūsų eros tūkstantmetis, kai šachtininko ranka ištuštins šiuos Europos sandėlius, kuriuose, pasak vieno taiklaus palyginimo, sukaupta pirmapradė saulės energija.

Ir štai, būtent tuo laikmečiu, kai vystosi mūsų apysakos veiksmas, dėl pernelyg greito eksploatavimo išsibaigė vienas iš stambiausių anglies telkinių Škotijos baseine. Eberfoilo šachtos, kur inžinierius Džemsas Staras ilgai vadovavo darbams, yra tarp Edinburgo ir Glazgo, teritorijoje, kurios plotis siekia dešimt – dvylika mylių.

Štai jau dešimt metų, kai šios šachtos buvo apleistos. Naujų telkinių nepavyko rasti, nors gręžiniai pasiekdavo pusantro ar net du tūkstančius pėdų gylio, ir Džemsas Staras išvyko iš Eberfoilo, tikėdamas, kad pats ploniausias klodas buvo visiškai išgremžtas.

Savaime suprantama, kad taip susiklosčius aplinkybėms naujo anglies baseino Anglijos gelmėse atradimas būtų turėjęs didžiulės reikšmės. Bet ar Simono Fordo žinia, ką nors panašaus žadėjo? Štai ko savęs klausinėjo Džemsas Staras, štai ko jam norėjosi tikėti.

Vienu žodžiu, ar jis nebuvo pakviestas užkariauti dar vieno turtingo „Juodosios Indijos" kampelio? Jis norėjo tuo tikėti.

Antrasis laiškas akimirkai sujaukė šias jo mintis, bet dabar Džemsas Staras apie jį negalvojo. Be to, senojo meistro sūnus buvo prieš jį, laukdamas nurodytoje vietoje. Vadinasi, anoniminio laiško buvo galima nepaisyti. Vos tik inžinierius įžengė į platformą, jaunuolis atskubėjo prie jo.

– Tu – Haris Fordas? – be jokių įžangų guviai paklausė Džemsas Staras.

– Taip, misteri Starai.

– Nebūčiau tavęs pažinęs, drauguži! Per dešimt metų visiškai suaugai.

– O aš jus pažinau, – atsakė jaunasis šachtininkas, laikydamas kepurę rankoje. – Jūs nepasikeitėte, pone. Jūs tas pats žmogus, kuris apkabino mane atsisveikinimo dieną Dočerto šachtoje. Tokie dalykai nepasimiršta!

– Užsidėk kepurę, Hari, – tarė inžinierius. – Šitaip pila lietus, o mandagumas neturi įvaryti slogos.

– Galime kur nors pasislėpti, misteri Starai, – pasiūlė Haris Fordas.

– Ne, Hari. Darganai nematyti galo. Lietus pils visą dieną, o aš skubu. Eime.

– Kaip sau norite, – atsakė jaunuolis.

– Ar tėvas sveikas, Hari?

– Visiškai, misteri Starai.

– O motina?

– Ir motina.

– Tai tavo tėvas rašė, kad paskirdamas pasimatymą prie Jarou šulinio?

– Ne, aš.

– O kas parašė antrąjį laišką, atšaukdamas pasimatymą – Simonas Fordas? – gyvai paklausė inžinierius.

– Ne, misteri Starai, – atsakė jaunasis kalnakasys.

– Taip! – tarstelėjo Džemsas Staras, daugiau nekalbėdamas apie

anoniminį laišką. Netrukus vėl kreipėsi į jaunuolį.

– O gal gali pasakyti, ko nori iš manęs senasis Simonas?

– Misteri Starai, mano tėvas pats ketina jums apie tai pasakyti.

– Bet tu viską žinai?

– Žinau.

– Gerai, Hari, daugiau tavęs nebeklausinėsiu. Tad į kelią. Noriu kuo greičiau pasikalbėti su Simonu Fordu. Beje, kur jis gyvena?

– Šachtoje.

– Kaip, Dočerto šachtoje?

– Taip, misteri Starai, – atsakė Haris Fordas.

– Vadinasi, tavo šeima neišvyko iš senosios šachtos nuo pat darbų pabaigos?

– Nė vienai dienai, misteri Starai. Juk jūs pažįstate mano tėvą. Ten jis gimė, ten nori ir mirti.

– Suprantu, Hari, suprantu... Mieloji šachta! Jis nenori jos apleisti! Ir jums ten patinka?

– Taip, misteri Starai, – atsakė jaunasis šachtininkas, – todėl, kad mes nuoširdžiai mylime vienas kitą ir mums nedaug tereikia.

– Gerai, Hari, – pakartojo inžinierius. – Į kelią!

Ir Džemsas Staras kartu su jaunuoliu patraukė Kolanderio gatvėmis.

Po dešimties minučių jie išėjo iš miesto.

Ketvirtasis skyrius

Dočerto šachta

Haris Fordas buvo aukštas dvidešimt penkerių metų jaunuolis, stiprus ir gerai sudėtas. Apyrimtis veidas ir mąsli išvaizda dar vaikystėje išskirdavo jį iš draugų. Taisyklingi veido bruožai, gilios geros akys, greičiau kaštoniniai nei rusvi plaukai, įgimtas patrauklumas – viskas susivienijo jame, kad sukurtų užbaigtą laulenderio, tai yra, lygumų škoto tipą. Beveik nuo vaikystės dirbdamas kasyklose, jis buvo užsigrūdinęs, sveikas jaunuolis, patikimas draugas, turįs atkaklią ir dorą dvasią. Vadovaujamas tėvo ir skatinamas savo siekių, jis anksti pradėjo dirbti bei mokytis ir būdamas tokio amžiaus, kai kiti esti paprasti mokiniai, sugebėjo tapti vienu iš pirmųjų savo aplinkoje, – ir tai atsitiko šalyje, kur beveik nėra neišmanėlių, nes čia viskas daroma, kad būtų išgyvendintas nemokšiškumas. Pirmaisiais savo jaunystės metais Haris Fordas nesiskyrė su kirtikliu, bet vėliau, įgijęs pakankamai žinių, pasižymėjo tarp šachtininkų ir tikriausiai būtų pakeitęs savo tėvą, tapdamas vyriausiuoju kalnakasybos meistru Dočerto šachtoje, jeigu nebūtų pasibaigę jos ištekliai.

Džemsas Staras buvo dar geras ėjikas, bet vis dėlto būtų atsilikęs nuo savo vedlio, jeigu šis nebūtų sulėtinęs žingsnio.

Lietus ėmė rimti. Stambūs reti lašai pavirsdavo lietaus dulkėmis, nepasiekę žemės. Vėjo gūsiai tarsi ginė ore šaltas drėgmės bangas.

Haris Fordas ir Džemsas Staras nuėjo apie mylią vingiuotu kairiuoju upės krantu. Jaunuolis nešė lengvą inžinieriaus bagažą. Paskui jie pasuko į kelią, einantį į krašto gilumą po dideliais čaižomais lietaus medžiais. Abiejose pusėse šen bei ten matei vienišas fermas, apsuptas plačių ganyklų. Banda ramiai rupšnojo žolę, visada žalią Žemutinės Škotijos lankose, dažniausiai tai būdavo beragės arba smulkios šilkiavilnės avys, panašios į žaislinius avinėlius. Piemenų nesimatė, jie tikriausiai slėpėsi po kokiais nors drevėtais medžiais; bet aplink dūlinėjo koliai – šiai vietovei būdingos veislės šunys, pasižymintys sargumu.

Jarou šulinys yra už keturių mylių nuo Kolanderio. Džemsas Staras vis labiau jaudinosi. Jis nematė šių vietovių nuo to laiko, kai paskutinė Eberfoilo anglies tona buvo pakrauta į Glazgo geležinkelio vagoną. Kaimiškasis gyvenimas pakeitė pramoninį, visada veiklesnį ir triukšmingesnį. Kontrastas buvo dar ryškesnis, nes žiemą laukų darbai apmiršta. Bet kadaise kalnakasiai pagyvindavo šią vietovę: juk darbai vykdavo tiek paviršiuje, tiek ir po žeme bet kuriuo metų laiku. Daug transporto su anglimi judėdavo dieną naktį. Bėgiai, anksčiau vaitoję nuo vagonų svorio dabar ilsėjosi ant sutrūnijusių žuolių ir buvo užversti žemėmis. Bėgių kelius pakeitė paprasti senoviniai keliai, grįsti arba net gruntkeliai. Džemsui Starui atrodė, kad jie eina per dykumą.

Inžinierius liūdnai dairėsi. Retkarčiais stabtelėdavo atsikvėpti. Įsiklausydavo. Dabar jau nebepasigirsdavo tolimi švilpukai ir mašinų trinksėjimas. Horizonte nebebuvo su debesimis susiliejančio tamsaus dūmelio, kurį mėgsta matyti darbininkai. Nė vieno aukšto kamino, apvalaus arba kvadratinio, iš kurio driektųsi dūmai; nė vieno vamzdžio, iš visų jėgų pučiančio balto garo kamuolius. Žemė, anksčiau buvusi padengta anglies dulkių, dabar buvo švari, tad Džemso Staro akiai atrodė neįprastai.

Kai inžinierius stabtelėdavo, Haris Fordas palūkuriuodavo jo. Jaunasis kalnakasys laukdavo tylėdamas. Jis suprato, kas dedasi bendrakeleivio širdyje, juk buvo šachtos vaikas, ir visas jo gyvenimas praėjo šitos žemės gelmėse.

– Taip, Hari, Viskas pasikeitė, – tarė Džemsas Staras. – Bet čia iškasdavo tiek anglies, kad kasyklos vieną gražią dieną turėjo išsekti! Tau gaila tų laikų?

– Gaila, misteri Starai, – atsakė Haris. – Darbas buvo sunkus, bet žavėdavo kaip bet kuri kova.

– Be abejonės, drauguži! Nuolatinė kova, pavojus, griūčių, gaisrų, užtvindymo, dujų sprogimų, trenkiančių kaip žaibas... Reikėjo nugalėti visus tuos pavojus. Tu gerai pasakei. Tatai buvo kova ir, vadinasi, verdantis gyvenimas!

– Šachtininkams Aloa geriau pasisekė nei eberfoildiečiams, misteri Starai.

– Taip, Hari, – sutiko inžinierius.

– Iš tiesų, – šūktelėjo jaunuolis, – gaila, kad ne visas Žemės rutulys sudarytas iš anglies! Tada jos pakaktų daugeliui metų!

– Žinoma, Hari. Bet tenka pripažinti, kad gamta pasielgė apdairiai, sukurdama mūsų planetą daugiausia iš smiltainio, klinčių ir granito, kurių neįmanoma sudeginti.

– Jūs norite pasakyti, misteri Starai, kad žmonės galiausiai su-

degintų visą Žemės rutulį?

– Kaip tik taip, drauguži, – atsakė inžinierius. – Juk visa žemė iki paskutinio gabalėlio, patektų į garvežių, garlaivių, lokomobilių, dujų gamyklų pakuras; taip ir pasibaigtų mūsų pasaulis vieną gražią dieną!

– To nėra ko bijotis, misteri Starai. Bet ir anglies atsargos, be abejo, išseks anksčiau nei prognozuoja statistika.

– Visiškai įtikėtina, Hari. Man atrodo, Anglija elgiasi neteisingai, mainydama savo kurą į kitų šalių auksą.

– Žinoma, – sutiko Haris.

– Be abejo, žinau, – pridūrė inžinierius, – kad nei hidraulika, nei elektra dar neparodė visko, ką jos gali, ir kad šios jėgos dar daug kur bus naudojamos. Bet kas iš to? Anglis labai patogi ir lengvai gali būti naudojama bet kokiam pramoniniam tikslui. Deja, žmonės negali jos patys pasigaminti! Jeigu miškai žemės paviršiuje visą laiką auga, veikiami šilumos ir drėgmės, tai gelmėse anglies klodai neatsinaujina, mūsų planetoje niekada nebebus tokių sąlygų, kad vėl galėtų formuotis anglis!

Taip besikalbėdami, Džemsas Staras ir jo vedlys ėmė žingsniuoti greičiau. Po valandos nuo žygio pradžios jie priėjo Dočerto šachtą.

Net patį abejingiausią žmogų būtų sugraudinęs liūdnas apleistos šachtos vaizdas. Tai buvo lyg skeletas gyvūno, kuris kadaise buvo gyvas.

Plačioje aikštėje, supamoje kelių džiūstančių medžių, dirva dar buvo padengta juodų anglies dulkių, bet nei anglių smulkmės, nei stambesnių gabalų niekur nebebuvo: viską seniai surinko ir sudegino.

Ant nedidelės kalvos stovėjo milžiniškas gręžiamasis bokštas. Jį pamažu naikino saulė ir lietūs. To įrenginio viršūnėje dar matei didelį ketinį ratą arba skriemulį, o žemiau sukosi didžiuliai būgnai, ant kurių kadaise buvo vyniojamas lynas, iškeliantis į paviršių kabinas.

Apatiniame aukšte galėjai atpažinti išardytą salę mašinoms, kurios kadaise švietė plieninėmis ir varinėmis dalimis. Nugriuvusios sienos nuolaužos mėtėsi ant žemės, tarp sutrūnijusių, pažaliavusių nuo drėgmės sijų. Liekanos sverto, prie kurio tvirtindavo pompos stūmoklius, sutrūkę, purvu apnešti guoliai, krumpliaračiai su atmuštais dantimis, išvartyti keliamieji mechanizmai, kopėčios su išretėjusiais skersiniais, labiau panašios į ichtiozauro šonkaulius, bėgliai ant sutrūnijusių žuolių su styrančiomis, išsiklaipiusiomis bėgvinėmis, pakabinamieji lynai, kurie neišlaikytų netgi tuščio vagonėlio, – toks

buvo niūrus Dočerto šachtos vaizdas.

Suskeldėjęs akmeninis pamatas po kolonomis apaugęs tankiu samanų sluoksniu. Vienur galėjai spėti esant kabinos griaučius, kitur sugriuvusią stoginę, į kurią sukraudavo anglis prieš gabalų rūšiavimą pagal dydį ir kokybę. Matei medinių kibirų liekanas su nutrūkusiomis grandinėmis, parvirtusius didžiulius ramsčius, plieno skardas nuo garo katilų, išsikraipiusius stūmoklių štokus, ilgas svirtis, karančias virš siurblių šulinio, nuo vėjo virpančias estakadas, linguojančius po kojomis tiltelius, suskilinėjusias sienas, pusiau nugriuvusius stogus, virš kurių kyšojo suaižėjusių plytų kaminai, panašūs į patrankų vamzdžius, kurių storgalys apjuostas masyviais žiedais; visa tai kėlė apleistumo, vargingumo, niūrumo įspūdį, kurio nepatiri, matydamas senos akmeninės pilies griuvėsius arba sugriautos tvirtovės liekanas.

– Koks sunykimas – tarė Džemsas Staras, žvilgtelėjęs į Harį Fordą, bet šis nieko neatsakė.

Jie įėjo po stogine, dengiančia Jarou šulinio angą: kopėčiomis buvo galima nusileisti į žemutinius šachtos lygius.

Inžinierius pasilenkė virš angos.

Kadaise čia jautei galingą, ventiliatorių traukimą oro srovę. Dabar tai buvo nebyli praraja, tarsi užgesusio vulkano krateris.

Džemsas ir Haris įžengė į pirmąją aikštelę.

Anuo metu kai kuriuose puikiai mechanizuotuose Eberfoilo šuliniuose veikė išmoningi įrengimai: kabinos, slystančios mediniais kreiptuvais, judantys laiptai, įgalintys darbininkus saugiai nusileisti ir be pastangų pakilti į viršų.

Bet nutrūkus darbams visi šie patobulinti įtaisai buvo išardyti. Jarou šulinyje liko tik ilgos kopėčios, padalytos siaurų aikštelių į penkiasdešimties – šešiasdešimties pėdų tarpus. Trisdešimt tokių kopėčių, sujungtų tarpusavyje, įgalino nusileisti iki žemiausio lygio – į pusantro tūkstančio pėdų gylį. Tatai buvo vienintelė susisiekimo priemonė tarp viršutinių ir žemutinių Dočerto šachtos aukštų. Ventiliacija vyko Jarou šuliniu, štrekais sujungtu su kitu šuliniu, kurio žiotys buvo žymiai aukščiau: šiltas oras sudarydavo natūralią trauką šiame savotiškame apverstame sifone.

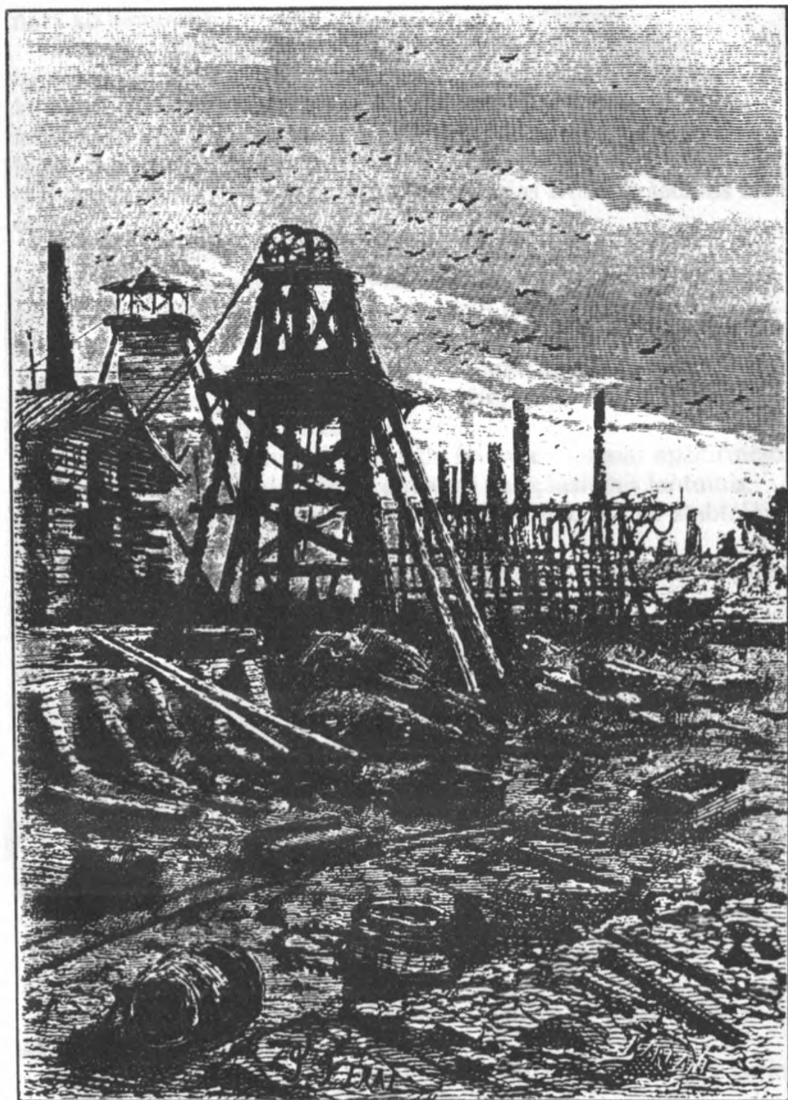
– Aš paskui tave, drauguži, – tarė inžinierius, mosteldamas jaunuoliui, kad jis leistųsi pirmas.

– Kaip jums geriau, misteri Starai.

– Turi lempą?

– Taip, ir duok Dieve, kad mums vėl prireiktų apsauginės lempos, kokia naudojomės kadaise!

– Iš tiesų, – atsakė Džemsas Staras, – dujų sprogimo dabar

nėra ko baimintis.

Haris turėjo tik paprastą žibalinę lempą, kurią jis įžiebė. Šachtoje, kurioje nebėra anglies, nebeišsiskiria metanas – vadinasi, nėra ko bijotis sprogimo ir atskirti ugnį nuo aplinkinio oro metaliniu tinkleliu. Devio lempa, tuo metu žymiai patobulinta, čia nebuvo reikalinga. Bet jei pavojaus nebuvo, tai tik todėl, kad išnyko jo priežastis, o ši priežastis buvo kuras, kadaise didžiausias Dočerto šachtos turtas.

Haris nusileido pirmaisiais kopėčių laipteliais, ir Džemsas Staras pasekė juo. Juos apsupo juoda tamsa, sklaidoma tik lempos, kurią jaunuolis laikė aukštai virš galvos, kad geriau matytų bendrakeleivis.

Inžinierius su savo vedliu jau įveikė apie dešimtį kopėčių, leisdamiesi vienodu, įprastu kalnakasiams žingsniu.

Laiptai buvo gerai išsilaikę.

Džemsas Staras blyškioje lempos šviesoje smalsiai apžiūrinėjo matomas niūrias šulinio sienas, apkaltas patręšusiomis lentomis.

Pasiekę penkioliktąją aikštelę, tai yra pusę kelio, jie stabtelėjo kelioms minutėms.

– Taip, mano kojos nebe tokios, kaip tavo, – pasakė inžinierius, giliai alsuodamas, – bet vis dėlto dar tinkamos.

– O, jūs tvirtas vyras, misteri Starai, – atsakė Haris, – matyt, ilgai gyventi šachtoje vis dėlto šį tą reiškia.

– Tikrai, Hari. Kadaise, kai man buvo dvidešimt metų, galėjau nusileisti vienu atsikvėpimu, net nestabtelėdamas. Na, į kelią!

Bet tą akimirką, kai jie ruošėsi pajudėti iš aikštelės, šulinio gilumoje pasigirdo tolimas balsas. Jis artėjo tarsi palengva didėjanti garso banga, darėsi vis aiškesnis.

– Luktelk. Kas ten eina? – paklausė inžinierius, sustabdydamas Harį.

– Nežinau, – atsakė jaunuolis.

– Gal tavo tėvas?

– Tėvas? Ne, misteri Starai.

– Gal koks kaimynas?

– Mes neturime kaimynų šachtos gilumoje, – atsakė Haris. – Mes ten vieni, visiškai vieni.

– Gerai! Praleiskime tą atėjūną, – tarė Džemsas. – Tie, kurie leidžiasi, turi užleisti kelią tiems, kurie kyla.

Jie ėmė laukti.

Balsas skambėjo iškilniai, lyg dideliame geros akustikos paviljone, ir netrukus Haris suprato kelis škotiškos dainos žodžius.

– „Ežerų daina!" – riktelėjo jaunasis kalnakasys. – Labai nu-

stebčiau, jei ją dainuotų ne Džekas Rajanas!

– O kas toks Džekas Rajanas, kuris taip nuostabiai dainuoja? – paklausė Džemsas Staras.

– Buvęs šachtos draugas, – atsakė Haris. Paskui, pasilenkęs nuo aikštelės, šūktelėjo: – Ei, Džekai!

– Tai tu, Hari? – pasigirdo vietoj atsakymo. – Luktelk, aš einu.

Ir vėl sklido daina, garsiau nei prieš tai.

Po kelių minučių šviesos juostoje, krintančioje nuo lempos, pasirodė aukštas, dvidešimt penkerių metų vaikinas, linksmo veido, besijuokiančiomis akimis ir ryškia, aukso spalvos šukuosena. Jis užkopė į penkioliktąją laiptų aikštelę ir pirmiausia tvirtai paspaudė Hariui Fordui ranką.

– Džiaugiuosi tave matydamas! – riktelėjo jis. – Bet prisiekiu šventuoju Mungu, jei būčiau žinojęs, kad tu šiandien vaikščioji viršuje, nebūčiau leidęsis į Jarou šulinį!

– Misteris Staras? – nustebo Džekas Rajanas. – Ak, pone inžinieriau, nepažinau jūsų! Nuo to laiko, kai išėjau iš šachtos, mano akys atprato matyti tamsoje.

– O, prisiminiau berniuką, kuris visada dainuodavo. Štai jau dešimt metu praėjo nuo to laiko. Vadinasi, tai buvai tu?

– Aš, misteri Starai. Dabar dirbu kitur, o charakteris vis toks pats, kaip matote. Kur ten! Juoktis ir dainuoti, mano galva, geriau nei aimanuoti ir verkti!

– Dirbu Melrouzo fermoje, netoli Ervino, keturiasdešimt mylių nuo čia. Bet ferma – visiškai ne tas, kas buvo mūsų Eberfoilo kasyklos! Kapliukas man labiau patinka nei kastuvas arba kauptukas. Ogi senojoje šachtoje buvo skambių kampelių, skardus aidas, taip smagiai atkartojantis balsą, – tai ne viršuje... O jūs einate aplankyti senojo Simono, misteri Starai?

– Taip, Džekai, – atsakė inžinierius.

– Nebetrukdysiu jūsų.

– Sakyk, Džekai, – paklausė Haris, – ko ėjai šiandien pas mus?

– Norėjau tave pamatyti, bičiuli, – atsakė Džekas Rajanas, – ir pakviesti į Ervino klano šventę. Juk žinai – aš ten pučiu dūdmaišį! Dainuosime, šoksime...

– Ačiū, Džekai. Bet negaliu.

– Negali?

– Taip. Misteris Staras gali užtrukti pas mus, o aš turiu jį palydėti atgal į Kolanderį.

– Ė, Hari, Ervino klano šventė įvyks tik po savaitės! Tikriausiai tuo metu misteris Staras jau bus išvykęs, ir tau niekas netrukdys.

– Žinoma, Hari, – įsikišo Džemsas Staras. – Priimk draugo kvietimą.

– Gerai, sutinku, Džekai, – pasakė Haris. – Po savaitės pasimatysime Ervino šventėje.

– Puiku, po savaitės! – atsakė Džekas Rajanas. – Sudie, Hari! Nuolankiai jūsų, misteri Starai! Labai džiaugiuosi, jus sutikęs! Dabar galėsiu papasakoti apie jus visiems draugams. Jūsų niekas nepamiršo, pone inžinieriau.

– Ir aš nieko nepamiršau, – atsakė Džemsas Staras.

– Ačiū visų vardu, pone.

– Lik sveikas, Džekai! – pasakė Haris, galiausiai spustelėdamas ranką draugui.

Ir Džekas Rajanas, vėl užtraukęs dainą, pradingo viršutinėje šulinio dalyje, blankiai apšviestoje jo lempos.

Po ketvirčio valandos Džemsas Staras ir Haris nusileido nuo paskutinių kopėčių žemutiniame šachtos lygyje.

Iš apvalios aikštelės, sudarančios Jarou šulinio pagrindą, ėjo štrekai, skirti žemutinio anglies klodo eksploatavimui. Jie ėjo gilyn – į skalūno ir smiltainio masyvą, – vieni sutvirtinti staktomis iš storų, šiek tiek aptašytų rąstų, kiti paremti akmens stulpeliais. Likusios tuštumos visur buvo užpildytos skaldytais akmenimis.

Stulpai, sumūryti iš akmenų, paimtų iš kaimyninių akmens skaldyklų, laikė skliautus, tai yra dvigubą terciaro ir kvartero uolienų klodą, kadaise gulėjusį ant paties sluoksnio. Tamsa dabar tvyrojo štrekuose, kadaise apšviestuose šachtininkų lempų arba elektros, įvestos į šachtą paskutiniaisiais jos eksploatavimo metais. Tamsiuose tuneliuose nebegirdėjai vagonėlių, važiuojančių bėgiais, girgždėjimo, greitai užsidarančių oro sklendžių triukšmo, išgabentojų balsų, arklių ir mulų žvengimo, kirtiklio smūgių ir sprogimų, ardančių anglies masyvą, trenksmo.

– Gal norite pailsėti, misteri Starai? – paklausė jaunuolis.

– Ne, drauguži, – Atsakė inžinierius, – noriu kuo greičiau pasiekti senojo Simono kotedžą.

– Tad sekite paskui mane, misteri Starai. Aš eisiu priekyje, nors esu tikras, kad jūs puikiausiai rastumėte kelią štrekų labirinte.

– O taip! Mano galvoje išliko visas šachtos planas.

Haris aukštai iškėlė lempą ir žengė gilyn į aukštą štreką, panašų į šoninį katedros priestatą. Inžinierius sekė paskui jį, retkarčiais knaptelėdamas ant medinių žuolių, likusių nuo senojo bėgių kelio.

Bet nesuspėjo jie nueiti penkiasdešimt žingsnių, kai prie Džemso Staro kojų nukrito didžiulis akmuo.

– Atsargiau, misteri Starai! – riktelėjo Haris, stverdamas inži-

nierių už rankos.

– Tai akmuo, Hari! Matyt, senieji skliautai ne tokie jau tvirti, ir...

– Misteri Starai, – nesutiko Haris, – man regis, akmuo ne šiaip sau nukrito, o buvo sviestas... sviestas žmogaus rankos!

– Sviestas! – šūktelėjo Džemsas Staras. – Ką tu tuo nori pasakyti, mano vaike?

– Nieko, misteri Starai, – išsisukinėdamas tarė Haris, o jo nerimastingas žvilgsnis, regis, norėjo prasiskverbti pro storas sienas. – Eime toliau. Prašom įsitverti man į ranką ir nebijokite suklupti.

– Gerai, Hari.

Jie nužingsniavo tolyn. Haris vis dairėsi, apšviesdamas lempa štreko sienas.

– Ar dar ilgai? Greitai ateisime? – paklausė inžinierius.

– Apie dešimt minučių.

– Puiku.

– O vis dėlto keista, – tyliai pasakė Haris. – Pirmąkart man taip atsitinka. Ir reikėjo nukristi akmeniui kaip tik tuo metu, kai mes ėjome!

– Hari, tai tiesiog, atsitiktinumas!

– Atsitiktinumas? – pakartojo jaunuolis, purtydamas galvą. – Taip, atsitiktinumas...

Jis stabtelėjo ir įsiklausė.

– Kas ten? – paklausė inžinierius.

– Man pasirodė, kad paskui mus kažkas eina, – atsakė Haris, įdėmiai klausydamasis. – Ne, turbūt suklydau. Prašom tvirčiau remtis į mano ranką, misteri Starai. Tegu ji būna jums lyg ramentas.

– Tvirtas ramentas, Hari, – atsakė Džemsas Staras. – Nėra geresnės atramos nei šaunus vaikinas, toks kaip tu.

Abu tylomis žingsniavo į priekį po niūriais skliautais. Haris, aiškiai sunerimęs, vis gręžiojosi, stengdamasis išgirsti tolimą garsą arba pamatyti blankią šviesą. Bet ir priekyje, ir už nugaros buvo tik tamsa ir tyla.

Penktasis skyrius

Fordų šeima

Po dešimties minučių Džemsas Staras ir Haris galiausiai išėjo iš pagrindinio štreko.

Jaunasis kalnakasys su savo bendražygiu pasiekė didelį grotą, jeigu galima taip pavadinti erdvų ir niūrų požeminį kasinį. Bet ši ertmė nebuvo visiškai tamsi. Pro apleisto šulinio angą, iškasto iš aukštutinių lygių, į ją skverbėsi blausi šviesa. Šuliniu vyko Dočerto šachtos ventiliacija. Dėl savo mažesnio tankumo šiltas oras veržėsi iš čia į Jarou šulinį.

Tokiu būdu pro storą skliautą į požeminę ertmę patekdavo šiek tiek oro ir šviesos.

Čia, požeminėje patalpoje, iškirstoje skalūno masyvuose, toje pačioje vietoje, kur kadaise dirbo galingos pakėlimo mašinos, jau dešimt metų gyveno Simonas Fordas su savo šeima.

Senasis meistras juokaudamas savo būstą vadino „kotedžu".

Turėdamas šiek tiek santaupų, kurias sukaupė per ilgus darbo metus, Simonas Fordas galėjo gyventi saulėje, tarp medžių, bet kurioje Jungtinės Karalystės vietoje; bet jis ir jo namiškiai nutarė neapleisti kasyklų, kur jie buvo laimingi, – jų mintys ir jausmai buvo vienodi. Taip, jiems patiko šis kotedžas, įrengtas Škotijos žemės gelmėse, pusantro tūkstančio pėdų gylyje. Vienas iš šio būsto privalumų buvo tas, kad čia nereikėjo bijoti mokesčių inspektorių kuriems buvo patikėta surašyti mokesčių mokėtojus: jie čia neateis ieškoti kotedžo savininkų.

Aprašomu laikotarpiu Simonas Fordas, buvęs Dočerto šachtos kasyklų meistras, buvo dar gana žvalus, nors turėjo šešiasdešimt penkerius metus. Aukštas, stiprus, gerai sudėtas, jis galėjo būti laikomas vienu iš žymiausių gyventojų kantone, pateikiančiame hailanderių pulkams tiek šaunių ir augalotų kareivių.

Simonas Fordas priklausė senai šachtininkų šeimai, – jo geneologija siektų tuos laikus, kai atsirado pirmosios škotų anglies klodų

kasyklos.

Nesiimdami archeologinių tyrinėjimų, kad sužinotume, ar senovės graikai ir romėnai naudojo anglį ir ar kiniečiai turėjo anglies kasyklas daugelį šimtmečių prieš mūsų erą, nenagrinėdami klausimo, ar iš tiesų mineralinio kuro pavadinimas kilęs nuo vieno belgų kalvio, gyvenusio XII amžiuje, – galime ir be to tvirtinti, kad anglų anglies baseinai buvo pirmieji, kuriuose prasidėjo tinkama gavyba. Jau XI amžiuje Vilhelmas Užkariautojas savo kovos draugams dalijo Niukaslio baseino turtus. XIII amžiuje Henrikas III išdavė patentą „jūros angliai". Pagaliau tam pačiam amžiui priklauso užsiminimas apie telkinius Škotijoje ir Velse.

Kaip tik šiame amžiuje Simono Fordo protėviai nusileido į kasyklas Kaledonijoje. Ir nuo tų laikų visi Fordai, karta po kartos, čia darbavosi. Jie būdavo paprasti darbininkai. Išgaudami brangų kurą, jie dirbo kaip katorgininkai. Netgi spėjama, kad darbininkai anglies šachtose kaip ir druskos viryklose buvo tikri vergai. XIII amžiuje ši nuomonė buvo taip plačiai paplitusi Škotijoje, kad Pretendento karų epochoje buvo būgštaujama, ar nesukils dvidešimt tūkstančių šachtininkų Niukaslyje, kad atgautų laisvę, kuri, jų nuomone, jiems buvo atimta.

Kaip ten bebūtų, Simonas Fordas didžiavosi, kad priklauso didžiajai Škotijos šachtininkų kastai. Jis dirbo ten, kur ir jo protėviai darbavosi su kirtikliu, kapliuku ir kapliu. Būdamas trisdešimties metų, jis tapo Dočerto šachtos, stambiausios Eberfoilo kasyklos, meistru. Jis aistringai mėgo darbą šachtoje ir daugelį metų uoliai vykdė savo pareigas. Sielvartavo vien dėl to, jog matė, kaip nyksta klodas, ir nujautė, jog telkinys kada nors pasibaigs.

Tada jis ir pradėjo žvalgyti naujus sluoksnius visose Eberfoilo šachtose, susisiekiančiose po žeme. Jam pasisekė atrasti keletą klodų – jau paskutiniuoju kasyklos eksploatavimo laikotarpiu. Jis nuostabiai naudojosi savo šachtininko nuojauta, ir inžinierius Džemsas Staras jį labai vertino. Galima sakyti, kad jis nuspėdavo, kur kasyklų gelmėse yra telkiniai, lygiai kaip kaimo žiniuonis aptinka nematomus šaltinius žemėje.

Bet, kaip jau sakėme, atėjo metas, kai kasyklose visiškai nebeliko anglies. Nieko paguodžiančio nerodė ir gręžiniai. Tapo aišku, kad anglies sluoksnis visiškai išgremžtas. Darbai nutrūko. Šachtininkai išsisklaidė.

Ar patikės mumis? Dauguma jų buvo praradę viltį. Tie, kurie žino, kaip žmogus gali mėgti savo darbą, nesistebi tuo. Simonas Fordas, be abejo, buvo labiausiai nusivylęs. Jis buvo tikras šachtininkas, vienas iš tų, kurio gyvenimas buvo glaudžiai susijęs su šachtos

eksploatavimu. Jis neapleido šachtos nuo pat gimimo dienos ir, kai darbai nutrūko, panoro likti joje. Ir jis liko. Haris turėdavo aprūpinti požeminį būstą būtiniausiais dalykais; Simonas per dešimt metų nebuvo iškopęs į paviršių net dešimties kartų.

– Kopti į viršų? Ko? – kalbėjo jis ir toliau rūpinosi savo juodosiomis valdomis.

Beje, šioje beveik kurortinėje vietoje visada esant vienodai temperatūrai, senasis meistras nesusidurdavo nei su vasaros karščiais, nei su žiemos šalčiais. Jo šeima buvo sveika. Ko dar jis galėjo norėti?

Bet sielos gilumoje jis buvo smarkiai nuliūdęs. Jis ilgėjosi triukšmo, judėjimo, andainykščio gyvenimo, kai šachta buvo energingai eksploatuojama. Bet jį palaikė viena nuolatinė mintis.

– Ne, ne! Telkinys dar neišsibaigęs! – kartojo jis.

Ir liūdnai būtų baigęsi tam, kuris Simono Fordo akivaizdoje būtų drįsęs suabejoti, kad senasis Eberfoilas nebepakils iš numirusiųjų! Garbusis meistras neatsisveikino su viltimi atrasti naują klodą, kuris sugrąžintų šachtai ankstesniąją didybę. Taip, jeigu prireiktų, jis vėl imtųsi kirtiklio ir jo senos, bet vis dar tvirtos rankos neabejodamos įsiskverbtų į uolą. Taigi jis vaikščiojo tamsiais štrekais čia vienas, čia su sūnumi stebėdamas, ieškodamas, o vakarop grįždavo į kotedžą pavargęs, bet nenusivylęs.

Medžė, aukšta ir stipri moteris, buvo Simono Fordo verta draugė, „mieloji žmona", kaip sakoma Škotijoje. Kaip ir jos vyras, Medžė nepanoro išeiti iš Dočerto šachtos. Šiuo atžvilgiu ji pritarė visoms Simono viltims ir svajonėms. Ji skatino jį, ragino veikti, o jos tikėjimas šildė senojo meistro širdį.

– Eberfoilas tik miega, Simonai! Tu teisus. Tai tiktai poilsis, o ne mirtis!

Medžė irgi galėjo apsieiti be išorinio pasaulio ir tenkinosi šeimynine laime tamsiame kotedže.

Čia ir atvyko Džemsas Staras.

Inžinieriaus laukė. Kotedžo šeimininkas Simonas Fordas, stovėjęs prie slenksčio, puolė pasitikti savo buvusio viršininko, kai tik tolumoje švystelėjo Hario Fordo lempa.

– Sveiki atvykę, misteri Džemsas! – šūktelėjo jis, ir jo balsas garsiai nuskambėjo po skalūno skliautais. – Sveiki atvykę į šachtų meistro kotedžą! Nors Fordų šeimos namas ir slypi žemės gelmėse pusantro tūkstančio pėdų gylyje, vis dėlto jis nepasidarė mažiau svetingas.

– Kaip laikotės, brangusis Simonai? – paklausė Džemsas Staras, spusteldamas šeimininkui ranką.

– Puikiai, misteri Starai. O kaipgi jūs? Juk čia mums negresia

jokia dargana. Mūsų damos vasarą važiuoja pakvėpuoti oru į Niuheiveną ir Porto Belą (*kurortai Edinburgo apylinkėse. – Vert.*), o geriau jos praleistų keletą savaičių Eberfoilo kasyklose. Jos nerizikuotų susirgti sloga, kaip tai atsitinka per rudens drėgmę mūsų senosios sostinės gatvėse.

– Neprieštarausiu jums, Simonai, – atsakė Džemsas Staras, džiaugdamasis, kad senasis meistras nė kiek nepasikeitė. – Tiesa, aš pats nežinau, kodėl neišsikeičiu savo namo Edinburge į kokį nors kotedžą šalia jūsų!

– Jeigu tik panorėsite, misteri Starai. Pažįstu vieną iš jūsų buvusių šachtininkų, kuris būtų ypač laimingas, galėdamas tapti jūsų kaimynu.

– O kaip Medžė? – paklausė inžinierius.

– Sveika, dar sveikesnė už mane, jeigu tai įmanoma, – atsakė Simonas Fordas. – Ir džiaugiasi, galėdama jus pavaišinti. Manau, kad ji pranoks pati save, kad tik kuo pagarbiau priimtų jus!

– Pamatysime, Simonai, pamatysime! – tarė inžinierius, džiaugdamasis, kad galės gerai papusryčiauti po tokio ilgo pasivaikščiojimo.

– Išalkote, misteri Starai?

– Tikrai išalkau. Kelyje atsirado apetitas. Juk vykau per tokią baisią darganą!

– O! Ten, viršuje, lyja! – pastebėjo Simonas Fordas su gilia užuojauta.

– Taip, Simonai, ir Fortas banguoja lyg jūra!

– O čia, misteri Džemsai, niekada nelyja! Bet man nereikia jums aiškinti, kokias mes turime privilegijas. Jūs žinote jas ne blogiau už mane! Jūs atvykote į kotedžą – tatai svarbiausia, ir dar kartą sakau: sveiki atvykę!

Simonas Fordas ir Haris pakvietė Džemsą Starą į didelį kambarį, apšviestą kelių lempų; viena iš jų buvo pakabinta prie margintos lubų sijos. Aplink stalą, apdengtą siuvinėta staltiese, stovėjo keturios oda apmuštos kėdės.

– Sveika, Medže, – tarė inžinierius.

– Sveiki, misteri Džemsai, – atsakė škotė, atsistodama pasitikti svečio.

– Labai džiaugiuosi, matydamas jus, Medže.

– Visiškai tikiu jumis, misteri Džemsai. Visada malonu matyti tuos, kam buvote geras.

– Sriuba laukia, žmona, – tarė Simonas Fordas, – o jos negalima versti laukti, kaip ir misterio Džemso. Išalkau lyg šachtininkas ir noriu matyti, kad mūsų berniuko dėka kotedže nieko netrūksta!

Beje, Hari, – pridūrė senasis meistras, kreipdamasis į sūnų, – pas tave buvo atėjęs Džekas Rajanas.

– Žinau, tėve. Mes susitikome Jarou šulinyje.

– Jis šaunus ir linksmas vaikinas, – tęsė Simonas Fordas. – Bet jam, regis, patinka viršuje! Jo gyslomis teka netikras šachtininko kraujas! Prašom prie stalo, misteri Džemsai, reikia papietauti sočiau, nes gali būti, kad vakarieniauti teks labai vėlai.

Ruošdamasis jau sėsti už stalo, inžinierius kreipėsi į šeimininką:

– Valandėlę, Simonai. Ar norite, kad valgyčiau su apetitu?

– Tai mums bus didžiausia garbė, misteri Džemsai, – atsakė Simonas Fordas.

– Bet tam reikalinga dvasinė ramybė, o man taip norisi užduoti jums du klausimus.

– Klauskite, misteri Džemsai.

– Jūs rašėte, kad pasakysite man šį tą įdomaus.

– Iš tiesų labai įdomų dalyką.

– Jums?

– Jums ir man, misteri Džemsai. Bet noriu viską jums papasakoti tik po pietų ir tiesiog vietoje. Kitaip jūs nepatikėsite manimi.

– Simonai, – prabilo inžinierius, – žvilgtelėkite į mane gerai... Štai taip... į akis... Įdomų dalyką? Taip? Gerai, neprašau tolesnių aiškinimų, – pridūrė jis, lyg senojo meistro akyse būtų perskaitęs atsakymą, kokio tikėjosi.

– O antrasis klausimas? – pasiteiravo meistras.

– Ar nežinote, Simonai, kas galėjo tatai parašyti? – atsakė inžinierius, parodydamas anoniminį laišką.

Simonas Fordas paėmė jį, labai įdėmiai perskaitė, paskui perdavė sūnui.

– Ar pažįsti braižą? – paklausė.

– Ne, tėve, – atsakė Haris.

– Ir ant šito laiško buvo Eberfoilo pašto kontoros antspaudas? – paklausė Simonas Fordas inžinieriaus.

– Taip, kaip ir ant jūsų.

– Ką manai, Hari? – sunerimęs paklausė Simonas Fordas.

– Manau, tėve, – atsakė Haris, – kažkas norėjo sutrukdyti misteriui Starui atvykti į paskirtą pasimatymą.

– Bet kas, kas galėjo atspėti mano mintis? – šūktelėjo senasis kalnakasys.

Ir Simonas Fordas, viską pamiršęs, ėmė mąstyti, bet netrukus jį pažadino Medžės balsas.

– Sėskimės prie stalo, misteri Starai, – pasakė ji. – Sriuba atauš.

Kol kas negalvokime apie tą laišką.

Pakviesti senutės, visi susėdo už stalo: Džemsas Staras – priešais Medžę, kad pademonstruotų jai savo pagarbą, o tėvas su sūnumi – vienas priešais kitą.

Tai buvo tikri škotiški pietūs. Jie prasidėjo tirštu sultiniu, kuriame plaukiojo geras mėsos gabalas. Pasak senojo Simono, tokios sriubos virimo mene jo žmona varžovių neturėjo.

Beje, tą patį buvo galima pasakyti ir apie vištienos ragu su porais, nusipelniusį visokiausių pagyrimų.

Visa tai buvo užgeriama puikiu eliu iš geriausių Edinburgo alaus daryklų.

Bet svarbiausias nacionalinis patiekalas buvo apkepas iš mėsos ir miežinių miltų. Šis puikus patiekalas, įkvėpęs poetą Bernsą parašyti vieną iš geriausių odžių, susilaukė tokio pat likimo kaip ir visi nuostabūs daiktai pasaulyje: jis išnyko kaip sapnas.

Medžė su malonumu išklausė nuoširdžių svečio pagyrimų.

Po pietų buvo patiektas sūris ir puikiai iškepti avižiniai sausainiai. Prie deserto buvo pasiūlyta išgerti keletą stikliukų puikios dvidešimt penkerių metų senumo duoninės degtinės, tai yra Hario vienmetės.

Prabangi puota užtruko gerą valandą. Džemsas Staras ir Simonas Fordas ne tiktai sočiai pavalgė, bet ir ligi valiai pasišnekėjo – iš esmės apie senųjų Eberfoilo kasyklų praeitį.

Haris buvo nekalbus. Dukart pakilo nuo stalo ir netgi išėjo iš namo. Aiškiai matei, kad nelauktas atsitikimas su akmeniu neduoda jam ramybės ir kad jis nori apžiūrėti kotedžo apylinkes. Anoniminis laiškas jam irgi kėlė nerimą.

– Šaunus jūsų sūnus, mano bičiuliai! – pasakė inžinierius Simonui Fordui ir Medžei, kai Haris išėjo iš kambario.

– Taip, misteri Džemsai, Haris – mylintis sūnus ir patikimas pagalbininkas, – gyvai atsakė senasis meistras.

– Jam patinka čia, kotedže?

– Jis nė už ką nepaliks mūsų.

– Tačiau jums teks apvesdinti jį.

– Apvesdinti Harį! – šūktelėjo Simonas Fordas. – Bet su kuo? Su mergiote viršuje, kuri mėgsta šventes, šokius ir labiau vertins savo giminę nei mūsų šachtą? Haris to nenorės!

– Simonai, – paprieštaravo Medžė, – juk tu nepareikalausi, kad mūsų Haris niekada nevestų?

– Aš to nereikalausiu, – atsakė senasis šachtininkas, – bet ir skubėti nėra ko. Kas žino, galbūt mes surasime jam gerą nuotaką...

Tą akimirką grįžo Haris, ir Simonas Fordas nutilo.

Kai Medžė pakilo iš už stalo, visi pasekė ja ir išėjo pasėdėti prie kotedžo durų.

– Na, Simonai, – tarė inžinierius, – aš jūsų klausau.

– Misteri Džemsai, – atsakė Simonas Fordas, – man reikalingos ne jūsų ausys, o kojos. Ar jau pailsėjote?

– Ir pailsėjau, ir pasistiprinau. Esu pasiruošęs lydėti jus, kur tik panorėsite.

– Hari, – pasakė Simonas Fordas, atsisukdamas į sūnų, – uždek apsaugines lempas.

– Jūs imate apsaugines lempas? – šūktelėjo nustebęs Džemsas Staras.

Šachtoje, kurioje visiškai nebuvo anglies, nebuvo ko bijoti rūdynų dujų sprogimo.

– Taip, misteri Džemsai, iš atsargumo.

– Ar neketinate, brangusis Simonai, pasiūlyti man apsirengti šachtininko drabužių?

– Dar ne, misteri Džemsai, dar ne! – atsakė senasis meistras, kurio akys keistai švytėjo iš po užvirtusių antakių.

Haris įžengė į kotedžą ir beveik tuoj pat išėjo, nešdamas tris apsaugines lempas. Vieną padavė inžinieriui, kitą tėvui, o trečiąją pasiliko sau; ji kabojo ant kairiosios jo rankos, o dešinėje vaikinas laikė ilgą kartį.

– Į kelią! – tarė Simonas Fordas, imdamas sunkų kirtiklį, stovėjusį prie kotedžo durų.

– Į kelią! – atsiliepė inžinierius. – Iki pasimatymo, Medže!

– Tepadeda jums Dievas, – atsakė škotė.

– Paruošk gerą vakarienę, žmona, girdi? – šūktelėjo Simonas Fordas. – Grįšime alkani kaip vilkai ir turėsime garbės užvalgyti!

Šeštasis skyrius

Keletas nepaaiškinamų reiškinių

Plačiai žinoma, kaip paplitę prietarai Škotijos kalnų ir slėnių srityse. Kai kuriuose klanuose žemvaldžių nuomininkai, susirinkę vakare, mėgsta sekti pasakas, pasiskolintas iš šiaurės mitologijos lobyno. Išsilavinimas, taip plačiai ir dosniai skleidžiamas šalyje, dar nepajėgė nurungti legendų, kuriomis tarsi persunkta pati senosios Kaledonijos žemė, iki paprastų pasakų lygio. Škotija – vis dar dvasių ir šmėklų, kaukų ir fėjų šalis. Ten vis dar pasirodo čia piktasis genijus, iš kurio reikia išsipirkti, čia kalnėnų „įžvalgusis žmogus", turintis aiškiaregystės dovaną ir išpranašaujantis artimas mirtis, „Mėja Maulok", pasivaidenanti mergaitės su plaukuotomis rankomis pavidalu ir perspėjanti išsirinktąją šeimą apie jai gresiančius pavojus, arba fėja „Benši", išpranašaujanti liūdnus įvykius, arba „Braunis", kuriam pavesta saugoti namų turtą, arba „Uriskas", dažniausiai gyvenantis atkampiuose tarpekliuose prie Ketraino ežero, ir daugelis kitų.

Suprantama, Škotijos šachtų gyventojai irgi turėjo įnešti savo legendų ir padavimų į šį mitų lobyną. Jeigu gerų ir piktų stebuklingųjų būtybių gausu kalnynuose, tai žymiai daugiau jų turėtų būti niūriose kasyklų gelmėse. Kas audringomis naktimis priverčia krūpčioti klodus? Kas parodo neatrastą gyslą? Kas uždega rūdynų dujas ir įvykdo baisius sprogimus? Kas, jeigu ne rūdynų dvasia?

Bent jau tokia buvo tarp prietaringųjų škotų paplitusi nuomonė. Iš tiesų, dauguma kalnakasių noriai įžiūri grynai fiziniuose reiškiniuose kažką fantastiško, ir mėginti įtikinti juos, kad jie klysta, – tuščias laiko gaišimas. Kur lengviau plisti prietarams, jei ne niūriose prarajose.

Nenuostabu, kad Eberfoilo šachtos, esančios pačiame legendų šalies centre, tapo stebuklingų įvykių arena: paslaptingiems pasakojimams apie juos nebuvo galo.

Beje, reikia pasakyti, kad kai kurie reiškiniai, iki šiol nepaaiški-

nami, teikė daug peno visuotiniam prietaringumui. Prietaringiausias Dočerto šachtos gyventojas buvo Džekas Rajanas, Hario Draugas. Jis buvo didžiausias pasaulyje antgamtiškumo gerbėjas. Fantastinius pasakojimus jis paversdavo dainomis, kurios susilaukdavo didelio pasisekimo vakarėliuose.

Bet Džekas Rajanas buvo ne vienintelis, atsidavęs savo lengvatikystei. Jo draugai nė kiek nemažiau įsitikinę pareikšdavo, kad Eberfoilo šachtose vaidenasi, kad jose dažnai pasirodo kažkokios paslaptingos būtybės, gyvenančios kalnų tarpekliuose. Jų nuomone, būtų neįtikėtina, jeigu viskas būtų kitaip. Iš tiesų, argi dvasių, gnomų, vaiduoklių ir kitų fantastinių dramų aktorių žabangoms ir išdaigoms yra tinkamesnė vieta nei gili, niūri anglies šachta? Dekoracijos paruoštos, kodėl antgamtinėms būtybėms nepasirodžius ir nesuvaidinus savo vaidmenų? Taip samprotavo Džekas Rajanas ir jo draugai.

Kaip jau sakėme, įvairios Eberfoilo kasyklos šachtos tarpusavyje buvo sujungtos ilgais požeminiais koridoriais, iškastais tarp sluoksnių. Tokiu būdu po Sterlingo grafyste buvo didžiulis masyvas, išvarstytas tunelių, urvų, išgraižiotas šachtų šulinių, – šiek tiek panašu į milžiniškas katakombas arba į požeminį labirintą, primenantį gigantišką skruzdėlyną.

Šachtininkai iš įvairių lygių nuolat susitikdavo, eidami į kirtavietes arba grįždami iš jų. Todėl jiems buvo nemažai progų pasikalbėti ir paskleisti legendų, susijusių su kasyklomis. Pasakojimai sklisdavo neįtikėtinai greitai, juos perduodavo iš lūpų į lūpas ir dar, kaip ir turi būti, pagrąžindavo.

Tiktai du žmonės, labiau išprusę ir blaivesnio proto, visada priešinosi šiam bendram susižavėjimui legendoms ir neleido žmogaus gyvenime maišytis gnomams, dvasioms ir fėjoms.

Tai buvo Simonas Fordas ir jo sūnus. Savo netikėjimą visokiausia velniava jie įrodė, įsikurdami niūriame požemyje, kai buvo baigti darbai Dočerto šachtoje. Galbūt geraširdė Medžė, kaip ir bet kuri kalnietė škotė, ir buvo truputį linkusi į antgamtiškumo garbinimą, bet istorijas apie vaiduoklius jai tekdavo pasakoti pačiai sau, ką ji sąžiningai ir darydavo, norėdama palaikyti senąsias tradicijas.

Simonas Fordas ir Haris, netgi būdami tokie pat prietaringi kaip ir jų draugai, vis dėlto nebūtų atidavę šachtos nei dvasioms, nei fėjoms. Viltis atrasti naują klodą, būtų privertusi juos nepaisyti viso pulko vaiduoklių. Jie lengvai galėjo patikėti vienu dalyku: nei tėvas, nei sūnus nemanė, kad Eberfoilo anglies telkinys galutinai išnaudotas. Tam tikru mastu būtų teisinga pasakyti, kad Simonas Fordas ir jo sūnus šiuo požiūriu turėjo savą „šachtininko tikėjimą",

kurio niekas negalėjo paneigti.

Todėl visus dešimt metų, nepraleisdami nė vienos dienos, tėvas ir sūnus, tvirtai ir nuoširdžiai tikėdami neišvengiama savo planų sėkme, imdavo kirtiklį, kartį bei lemputę ir abu slankiodavo po šachtą, ieškodami, bandydami trumpais smūgiais uolieną, įsiklausydami – bene ji atsakys tinkamu garsu.

Kadangi gręžimai buvo nutraukti nepasiekus granito, Simonas Fordas ir Haris manė, kad žvalgyba, iki šiolei nedavusi teigiamų rezultatų, duos juos ateityje, ir todėl reikia ją tęsti. Jie buvo pasiryžę atiduoti visą savo gyvenimą bandymams grąžinti Eberfoilo kasykloms jų andainykštį klestėjimą. Jeigu tėvas numirtų, nesulaukęs sėkmės, sūnus turėtų tęsti paieškas vienas.

Tie ištikimi šachtos draugai rūpestingai ją saugojo. Jie išbandydavo užmūrytų spragų ir skliautų tvirtumą, patikrindavo, ar kur nors negresia griūtis ir ar nereikia užmūryti kurios nors šachtos dalies, sekdavo paviršinių vandenų sunkimąsi, surinkdavo juos, nukreipdavo ją į nusodintuvus. Žodžiu, jie tapo savanoriškais gynėjais ir saugotojais šios bevaisės karalystės, iš kurios buvo išgabenta tiek turtų, dabar pavirtusių dūmais.

Šių žygių metu Haris kartkartėm pastebėdavo reiškinių, kurių niekaip negalėdavo išsiaiškinti.

Taip ne kartą, eidamas per siaurą priešpriešinę kirtavietę, jis girdėdavo garsus, panašius į kirtiklio bilsmą, kai šis trenkiasi į užmūrytą spragą.

Haris, nesibijantis nei gamtinių, nei antgamtinių reiškinių, paspartindavo žingsnį, norėdamas sužinoti paslaptingųjų garsų priežastį. Bet štrekas būdavo tuščias. Apšvietęs sienas lempa, jaunasis kalnakasys neaptikdavo jokių šviežių darbo kirtikliu arba laužtuvu pėdsakų ir klausinėdavo savęs, bene tai buvo jausmų apgaulė arba keistas, įnoringas aidas.

Retkarčiais, netikėtai apšvietęs kokią nors įtartiną įdubą, Haris lyg ir pamatydavo kažkieno praspruštantį šešėlį. Jis puldavo paskui jį – ir nieko neaptikdavo, nors toje vietoje nebūdavo jokios angos, pro kurią galetų pabėgti gyva būtybė.

Dukart per pastarąjį mėnesį, lankydamasis vakarinėje šachtos dalyje, Haris aiškiai girdėjo tolimus sprogimus, tarsi kažkur būtų sprogdinamas dinamitas.

Pastarąjį kartą, kruopščiai apieškojęs, jis aptiko, kad viena nekasta juosta išgriauta sprogimo.

Lempos šviesoje Haris atidžiai apžiūrėjo išgriautąją sienelę. Ji nebuvo akmeninė. Tai buvo skalūno luitas, gilumoje įsirėžęs į anglies klodą. Gal sprogdinami norėjo surasti naują klodą? O gal kaž-

kas ketino sukelti šios šachtos dalies griūtį? Štai ko savęs klausinėjo Haris, o kai papasakojo apie tai savo tėvui, nei jis pats, nei senasis meistras taip nieko ir neišsiaiškino.

– Keista! – kartojo Haris. – Juk šachtoje negali būti nežinoma būtybė, o vis dėlto ji yra. nejaugi dar kas nors be mūsų ieško tinkamų klodų? Arba, teisingiau sakant, nori sunaikinti tai, kas liko iš Eberfoilo kasyklų? Bet kokiam galui? Turiu tatai išsiaiškinti, net jeigu tam prireiktų mano gyvybės!

Prieš dvi savaites Haris buvo labai arti tikslo.

Jis vaikščiojo po pietvakarinę šachtos dalį, rankoje laikydamas galingą žibintą.

Staiga jam pasivaideno, kad už kelių šimtų pėdų, įstrižai masyvo einančios atšakos gilumoje, švystelėjo ir užgeso švieselė. Jis puolė ten... Bergždžios pastangos.

Nemanydamas, kad fizinius reiškinius reikėtų aiškinti antgamtiškai, Haris nusprendė, kad po šachtą slankioja nepažįstamasis. Tačiau nei kruopščiausi ieškojimai, nei mažiausių nelygumų sienose tyrinėjimai nedavė rezultatų; jis nieko nesurado ir negalėjo padaryti neginčijamos išvados.

Taigi Haris pasikliovė atsitiktinumu, kuris jam padėtų atskleisti paslaptį. Jis pastebėjo, kad retkarčiais šokčioja ugnelės, panašios į žaltvyksles; bet jos tvyksteldavo ir užgesdavo lyg žaibas, tad teko atsisakyti minties, jog galima išsiaiškinti jų prigimtį.

Jeigu tas fantastiškas ugnis būtų pastebėjęs Džekas Rajanas ir kiti prietaringi rūdynų gyventojai, jie, žinoma, būtų ėmę šaukti apie antgamtiškumą.

Bet Haris, kaip ir jo tėvas, negalvojo apie tai. Ir kai jie kalbėdavosi apie tuos reiškinius, be abejo, kylančius dėl grynai fizinių priežasčių, senasis meistras sakydavo:

– Palaukime, mano vaike. Viskas kada nors paaiškės.

Tačiau reikia pasakyti, kad iki šiolei nei prieš Harį, nei prieš Simoną Fordą nebuvo jokių pasikėsinimų. Jeigu akmuo, šiandien nukritęs prie Džemso Staro kojų, buvo sviestas piktadario rankos, vadinasi, tai buvo pirmasis pasikėsinimas.

Džemsas Staras, su kuriuo Haris aptarė šį nuotykį, manė, kad akmuo atitrūko nuo štreko skliautų. Bet Haris nepatikėjo tokiu paprastu aiškinimu. Jo nuomone, akmuo ne pats nukrito, o buvo sviestas. Jis niekada nebūtų kritęs tokia trajektorija, jeigu nebūtų kieno nors mestas.

Taigi Haris čia įžvelgė tiesioginį pasikėsinimą prieš save, prieš savo tėvą arba net prieš inžinierių. Pasvėrus viską, ką vaikinas buvo pastebėjęs, galima sutikti, kad jis turėjo pagrindą taip manyti.

Septintasis skyrius

Simono Fordo patirtis

Senas medinis laikrodis salėje išmušė vidurdienį, kai Džemsas Staras ir du jo palydovai išėjo iš kotedžo.

Šviesa, skverbdamasi pro ventiliacinį šulinį, blyškiai apšvietė aikštelę. Čia Hario lemputė atrodė nereikalinga, bet netrukus turėjo jos prireikti, nes senasis meistras norėjo nuvesti inžinierių į tolimiausią Dočerto šachtos galą.

Praėję apie dvi mylias pagrindiniu štreku, trys žvalgai, – mes pamatysime, kad tai buvo tikra žvalgyba, – atsidūrė prie siauro tunelio angos, kurio skliautai rėmėsi į medinius sutvirtinimus, apaugusius balsvomis samanomis. Tunelis ėjo apytikriai ta pačia kryptimi, kaip ir Forto tėkmė viršuje, esanti pusantro tūkstančio pėdų virš jų galvų.

Džemsas Staras ir Simonas Fordas žingsniavo, šnekučiuodamiesi tarpusavyje. Manydamas, kad inžinierius galėjo primiršti Dočerto šachtos išsidėstymą, Simonas Fordas primindavo jam vietas ir lygindavo jos planą su geografiniais orientyrais.

Haris žengė priekyje, šviesdamas priekyje kelią. Retkarčiais netikėtai pakreipdamas šviesą į tamsesnes įdubas, jis stengėsi pagauti kokį nors įtartiną šešėlį.

– Ar dar toli eiti, brolau Simonai? – paklausė inžinierius.

– Dar apie pusę mylios, misteri Džemsai. Anksčiau šį kelią nuvažiuodavome vagonėliu, bėgiais... Kaip seniai tai buvo.

– Vadinasi, mes traukiame į paskutinio klodo galą?

– Taip. Matau, jūs gerai prisimenate šachtą.

– Kurgi ne, Simonai, – tarė inžinierius, – jeigu neklystu, čia sunkiai sekėsi kirsti.

– Iš tiesų, misteri Džemsai. Ten mūsų kirtikliai išlupo paskutinį anglies gabalėlį. Prisimenu tai lyg šiandien! Aš pats paskutinį kartą kirtau, ir tas smūgis nuaidėjo mano krūtinėje garsiau nei sienoje! Toliau buvo tik smiltainis ir skalūnas, ir kai vagonėlis riedėjo

prie pakėlimo šulinio, man pasirodė, kad einu paskui kokio nors vargšo karstą. Sakytum visas gyvenimas išėjo iš šachtos kartu su tuo vagonėliu!

Gilus liūdesys, su kuriuo senasis meistras ištarė šiuos žodžius, sujaudino inžinierių, kuriam šis sielvartas buvo suprantamas. Tokius jausmus patiria jūreivis, apleisdamas savo skęstantį laivą, arba fermeris, kurio akivaizdoje sugriaunamas jo protėvių namas.

Džemsas Staras spustelėjo Simono Fordo ranką. Tas atsakė tvirtu rankos paspaudimu.

– Aną dieną mes visi suklydome, – pasakė jis. – Ne, senoji šachta nemirė! Šachtininkai apleido ne lavoną, ir aš drįstu tvirtinti, kad šachtos širdis dar plaka!

– Sakykite gi, Simonai! Jūs suradote naują klodą? – susijaudinęs šūktelėjo inžinierius. – Taip ir žinojau! Jūsų laiškas negalėjo turėti kitokios prasmės! Tokia žinia, o dar iš Dočerto šachtos... Kas daugiau galėtų mane dominti, jeigu ne anglies sluoksnio radimas?

– Misteri Džemsai, – atsakė Simonas Fordas,– nenorėjau niekam apie tai sakyti, tik jums...

– Ir gerai padarėte, Simonai! Bet sakykite, kaip ir kuo gręžėte, kad įsitikintumėte...

– Klausykite, misteri Džemsai, – tarė Simonas Fordas. – Aš radau ne klodą...

– O ką gi?

– Tiktai įrodymą, kad tas klodas egzistuoja.

– Kokį įrodymą?

– Kaip manote, ar iš žemės gelmių išsiskirtų rūdynų dujos, jeigu ten nebūtų anglies, iš kurių jos gaunamos?

– Žinoma, ne! – atsakė inžinierius. – Be anglies negali būti ir dujų. Be priežasties pasekmių nebūna...

– Kaip nėra dūmų be ugnies.

– Jūs aptikote metaną?

– Senas kalnakasys negali apsirikti, – atsakė Simonas Fordas. – Iš karto pažinau mūsų seną priešą – rūdynų dujas.

– Galbūt tai kitokios dujos? – paprieštaravo Džemsas Staras. – Metanas beveik neturi kvapo, jis bespalvis! Jis parodo savo buvimą tik sprogdamas...

– Misteri Džemsai, – atsakė Fordas, – ar teiksitės leisti papasakoti, ką padariau... ir kaip padariau... savaip, nepykdamas, jei tatai ilgokai užtruks?

Džemsas Staras gerai pažinojo senąjį meistrą – garbiajam šachtininkui reikėjo leisti pasakoti ir nenutraukti jo.

– Misteri Džemsai, – tęsė Simonas Fordas, – per tuos dešimt

metų nebuvo dienos, kad mes su Hariu negalvotume, kaip sugrąžinti kasykloms jų andainykštę gerovę, – nė vienos dienos! Jeigu egzistuoja kokie nors klodai, mes nusprendėme žūtbūt juos surasti. Bet kokiu būdu? Mes turėjome kuo gręžti, bet turėjome šachtininkų uoslę, o uoslė dažnai būna stipresnė už protą. Bent aš taip manau...

– Visiškai su jumis sutinku, – prabilo inžinierius.

– Tad štai ką Haris, vaikščiodamas po vakarinę šachtos dalį, porą sykių matė: kur nors už posūkio arba pro užmūrytų galinių štrekų plyšius šokteldavo ir vėl užgesdavo ugnelės. Kodėl jos plyksteldavo – nesupratau ir iki šiol nesuprantu. Vienas dalykas aiškus – tos ugnelės įrodo, kad yra rūdynų dujų, o jeigu yra dujų, vadinasi, yra ir anglies sluoksnis.

– Ar ugnelės nesproginėdavo? – gyvai paklausė inžinierius.

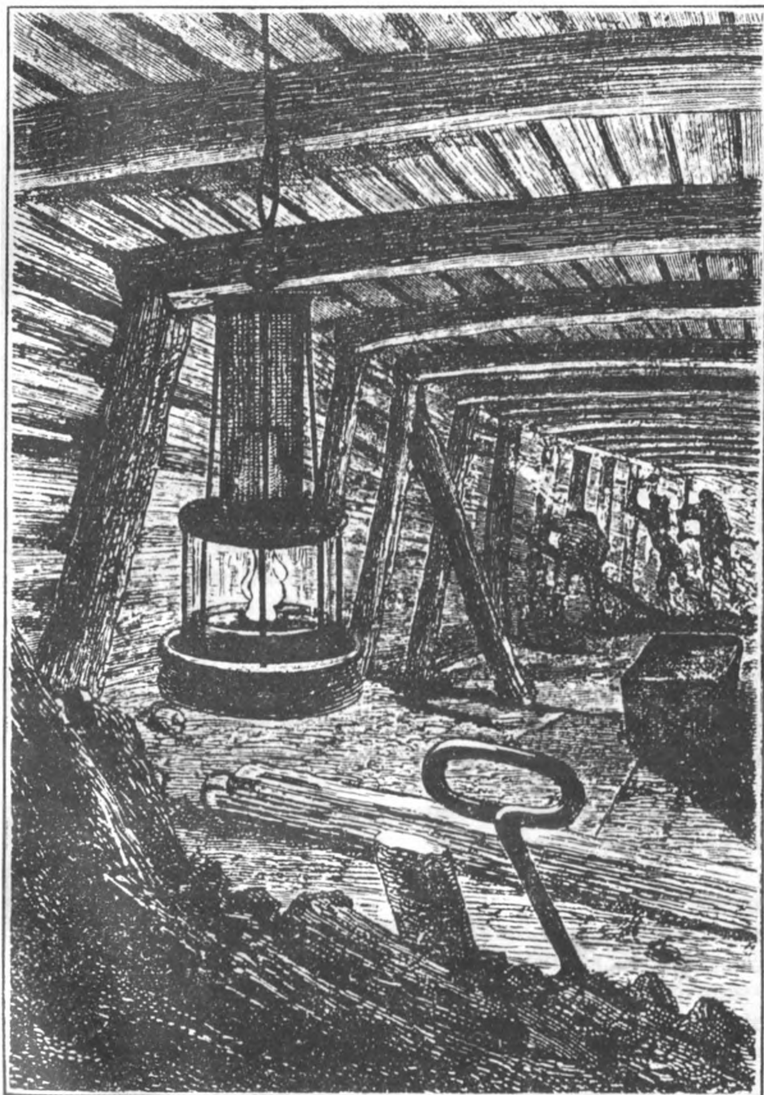
– Tik smulkūs, pavieniai sprogimai, – atsakė Simonas Fordas. – Tokie pat, kokius aš sukeldavau, norėdamas įsitikinti, ar nėra rūdynų dujų. Atsimenate, kaip užbėgdavome už akių sprogimams šachtoje, kol mūsų gerasis genijus Hemfris Devis neišrado apsauginės lempos?

– Taip, atsimenu, – atsakė Džemsas Staras. – Jūs kalbate apie „atgailautojus". Man nebeteko matyti jų darbo.

– Taip, misteri Džemsai, nepaisant jūsų metų, jūs pernelyg jaunas, tad ir negalėjote to matyti. Bet aš dešimt metų vyresnis ir mačiau, kaip dirbo paskutinysis „atgailautojas" kasyklose. Jį taip vadino, nes jis vilkėdavo panašią į vienuolio sutaną. Jo tikrasis vardas – „ugnies žmogus". Tuo metu kenksmingas dujas degindavo smulkiais sprogimais anksčiau nei jos dėl savo lengvumo dideliais kiekiais susikaupdavo viršutinėse štrekų dalyse. Štai kodėl „atgailautojas" su kauke ant veido, nuo galvos iki kojų apsisiautęs sutana su gobtuvu, šliauždavo keturpėsčias. Jis galėdavo laisvai alsuoti, nes apatiniame sluoksnyje išlikdavo tyras oras, o dešiniąja ranka vedžiodavo sau virš galvos degantį fakelą. Jeigu ore būdavo tiek dujų, kad susidarydavo sprogstamasis mišinys, tai sprogimas būdavo nepavojingas ir pakartojus keletą kartų šią operaciją buvo galima išvengti katastrofos. Retkarčiais „atgailautojas" nuo stipraus sprogimo žūdavo vietoje ir jį pakeisdavo kitas. Taip buvo, kol šachtose nebuvo pradėta naudotis Devio lemputėmis. Bet aš žinojau šį būdą. Kaip tik juo naudodamasis, aptikau dujas, vadinasi, aptikau naują anglies klodą Dočerto šachtoje.

Tai, ką pasakojo senasis meistras apie „atgailautoją", buvo gryna teisybė. Būtent taip kadaise elgdavosi šachtose, norėdami apvalyti orą nuo metano.

Rūdynų dujos, kitaip vadinamos balų dujomis arba metanu, yra

bespalvės, beveik be kvapo, degdamos blyškiai šviečia ir absoliučiai netinkamos kvėpuoti. Šachtininkai negali dirbti šių žalingų dujų atmosferoje, lygiai kaip negalima įsitaisyti dujomatyje, pripildytame šviečiančiųjų dujų. Be to, kaip ir šios dujos, būdamos anglies oksidu metanas ore sudaro sprogstamąjį mišinį, kai tik jo koncentracija pasiekia aštuonis ar net penkis procentus. Jei mišinys dėl vienokios ar kitokios priežasties užsidega, tuoj įvyksta sprogimas, beveik visada sukeliantis siaubingas katastrofas.

Kaip tik nuo šio pavojaus ir apsaugo Devio lempa, tinkliniu metalo vamzdeliu izoliuodama liepsną. Dujos dega tik viduje vamzdelio, neleidžiančio liepsnai plėstis. Apsauginę lempą tobulino dešimtis kartų. Suduždama ji užgęsta. Jeigu šachtininkas, nepaisydamas griežtų draudimų, atidengtų ją, ji irgi užgestų. Bet kodėl vis dar įvyksta sprogimai? Todėl, kad neišvengiamai atsiranda neatsargių darbininkų, kurie trūks plyš nori užsirūkyti pypkę; todėl, kad kirtiklis gali išskelti kibirkštį.

Ne visose šachtose esti rūdyno dujų. Ten, kur jų nėra, leidžiama naudotis paprastomis lempomis. Tokia, beje, yra Tjero šachta Anzeno kasyklose. Bet jeigu dirbama telkinyje, kuriame būna riebi anglis – o tokioje anglyje esti didelis kiekis lakiųjų medžiagų – tai dujų gali išsiskirti be galo daug. Vien tik Devio lempa apsaugo nuo sprogimų, kurie būna tokie siaubingi, kad net šachtininkai, nuo jų patys nenukentėję, rizikuoja geriau uždusti, kai štrekai prisipildo iš dujų susidariusio sprogimo produkto – angliarūgštės.

Pakeliui Simonas Fordas papasakojo inžinieriui, ką darė, siekdamas tikslo: kaip įsitikino, kad iš kraštinio štreko, esančio vakarinėje šachtos dalyje, išsiskiria dujos, kaip jam pasisekė plyšiuose tarp skalūno klodų sukelti pavienius sprogimus – tikriau sakant, liepsnos plykstelėjimus, neleidžiančius abejoti, jog čia esama dujų, kurios skiriasi pamažu, bet nuolat.

Po valandos žygio Džemsas Staras ir jo palydovai jau buvo už keturių mylių nuo kotedžo. Užliūliuotas vilties ir troškimų, inžinierius žingsniavo, visai negalvodamas apie atstumą. Jis apmąstė, ką buvo išgirdęs iš senojo kalnakasio. Mintyse pasvėrė įrodymus, kuriuos, gindamas savo idėją, buvo pateikęs Simonas Fordas. Džemsas Staras irgi manė, kad nuolatinis metano išsiskyrimas tikriausiai rodo naują anglies telkinį. Jeigu tai buvo tik dujų prisipildžiusi „kišenė", kokia retkarčiais atsiranda tarp sluoksnių, tai ji greitai būtų ištuštėjusi, ir reiškinys nebesikartotų. Bet viskas buvo ne taip. Pasak Simono Fordo, metanas skyrėsi be paliovos, tad buvo galima daryti išvadą, kad egzistuoja nemažas klodas. Vadinasi, Dočerto šachtos turtai nebuvo iki galo išnaudoti. Bet kokio dydžio šis sluoksnis?

Jis gali būti nedidelis. O galbūt tai klodas, nusidriekęs per visą anglingo rajono lygį? Štai kas dabar svarbiausia.

Haris, ėjęs priekyje tėvo ir inžinieriaus, sustojo.

– Na, štai ir atėjome! – šūktelėjo senasis kalnakasys. – Garbė Dievui, jūs čia, misteri Džemsai, ir mes tuojau sužinosime...

Senojo meistro balsas, visada toks tvirtas, šiek tiek virpėjo.

– Brangusis mano Simonai, nusiraminkite, senasis drauge, – tarė jam inžinierius. – Aš irgi nemažiau jaudinuosi, bet nepraraskim savitvardos.

Šioje vietoje galutinis šachtos štrekas platėdamas pavirto į tamsų urvą. Čia nebuvo šulinių, ir štrekas, giliai įsiskverbęs į žemės gelmes, neturėjo tiesioginio susisiekimo su Sterlingo grafystės paviršiumi.

Džemsas Staras, smarkiai susidomėjęs, viską atidžiai apžiūrėjo. Ant tolimiausios urvo sienos dar matei paskutinių kirtiklio smūgių pėdsakus ir net keletą išgrąžų, kai baigiant darbus buvo sprogdinama uola. Čia skalūnas buvo labai tvirtas. Todėl aklavietė, kurioje baigėsi darbai, net nebuvo užmūryta. Atsirėmęs į terciaro epochos skalūną ir smiltainį, anglies sluoksnis išnyko. Kaip tik čia, šioje aklavietėje, buvo iškirstas paskutinis anglies gabalėlis Dočerto šachtoje.

– Štai čia, misteri Džemsai, – tarė Simonas Fordas, pakeldamas kirtiklį, – čia mes atidengsime tuščiavidurę uolieną, nes už šios sienelės arčiau ar giliau tikriausiai slūgso anglies sluoksnis, apie kurį kalbėjau.

– Ar šioje sienelėje aptikote rūdynų dujų skverbimąsi? – paklausė Džemsas Staras.

– Taip, – patvirtino Simonas Fordas. – Man pasisekė jas uždegti be niekur nieko, prikišus lempą prie plyšio tarp sluoksnių. Haris padarė tą patį, ką ir aš.

– Kokiame aukštyje? – paklausė Džemsas Staras.

– Dešimt pėdų nuo apačios, – atsakė Haris.

Džemsas Staras prisėdo ant akmens. Regis, pakvėpavęs urvo oru, jis suabejojo šachtininkų pasakojimu, nors jų žodžiai skambėjo visiškai įtikinamai.

Šiaip ar taip, metanas nėra visiškai be kvapo, tad pirmiausia inžinierius nusistebėjo, kodėl jo uoslė, šiaip jau gana jautri, nepajuto, kad čia būtų sprogstamųjų dujų. Jeigu čia dujos ir maišėsi su oru, tai labai mažais kiekiais. Vadinasi, buvo galima, nesibaiminant sprogimo, atidengti apsauginę lempą, kad pasiryžtum bandymui. Senasis kalnakasys taip ir padarė.

Tą akimirką Džemsas Staras rūpinosi ne tuo, kad ore būtų per-

nelyg daug dujų, o tuo, kad jų labai mažai arba visiškai nėra.

– Nejaugi jie apsiriko? – sušnibždėjo jis. – Ne, šie žmonės išmano savo darbą. O vis dėlto...

Jis su nerimu laukė, kad jo akivaizdoje įvyktų tai, apie ką kalbėjo Simonas Fordas. Bet tą akimirką Haris, matyt, irgi pajuto, kad nėra rūdyno dujoms būdingo kvapo, nes jo balsas pasikeitė, kai jis pasakė:

– Tėve, regis dujos nebesiskverbia pro skalūno sluoksnius?

– Nebesiskverbia? – riktelėjo senasis kalnakasys.

Kietai suspaudęs lūpas, jis keletą kartų stipriai trūktelėjo orą nosimi, paskui šaižiai tarė:

– Lempą, Hari!

Simonas Fordas sugriebė lempą drebančia ranka. Jis atsuko tinklinį metalo vamzdelį, kurio viduje buvo dagtis, ir liepsna ėmė degti atvirame ore.

Kaip jie ir tikėjosi, sprogimas neįvyko. Bet svarbiausia – ugnelė degė lygiai. Jokio sprogimo, rodančio, kad esama dujų.

Simonas Fordas paėmė iš Hario kartį ir pritaisęs prie jos galo lempą pakėlė aukštyn, kur dėl savo mažo lyginamojo svorio turėjo susikaupti dujos, kad ir nedaug jų būtų ore.

Lempos liepsna, lygi ir balta, nerodė, kad būtų dujų.

– Arčiau sienelės, – pasakė inžinierius.

– Tuojau, – atsiliepė Simonas Fordas, kyšteldamas lempą prie tos sienelės dalies, kur jie su Hariu dar vakar matė dujų veržimąsi.

Senojo meistro ranka drebėjo, kai jis ėmė vedžioti lempą skalūno įtrūkimo lygyje.

– Dabar tu, Hari, – tarė jis.

Haris paėmė kartį ir ėmė sukinėti lempą prie įvairių sienelės vietų, kur sluoksniai tarsi skyrėsi... bet spragsėjimo, rodančio dujų skverbimąsi, nesigirdėjo, ir Haris niūriai raukė antakius.

Ugnelė neužsiliepsnojo. Matyt, nė viena dujų molekulė neprasiskverbė pro plyšius sienoje.

– Nieko nėra! – riktelėjo Simonas Fordas, gniauždamas kumščius greičiau iš pykčio nei iš nusivylimo.

Staiga Haris suriko.

– Kas ten? – gyvai paklausė Džemsas Staras.

– Plyšiai skalūne užtepti!

– Negali būti! – šūktelėjo senasis kalnakasys.

– Žiūrėkite!

Haris neapsiriko: užglaistyti plyšiai aiškiai matėsi lempos šviesoje. Šviežias kalkių glaistas paliko sienoje ilgą balsvą juostą, prastai paslėptą po anglies dulkių sluoksniu.

– Jis! – šūktelėjo Haris. – Tai gali būti tik jis!

– Jis? – dar kartą paklausė Džemsas Staras.

– Taip, tai jis! – atsakė Haris. – Tas pats paslaptingasis žmogus, kuris slankioja po mūsų šachtą, kurį šimtus kartų tykojau ir nė karto negalėjau pagauti! Tai, be abejo, jis parašė laišką, kuris, misteri Starai, turėjo jums sutrukdyti atvykti į tėvo paskirtą pasimatymą! Tai jis metė į mus akmenį Jarou šulinio štreke! O, nebėra ko daugiau abejoti! Juk visose šunybėse aiškiai matoma žmogaus ranka!

Haris kalbėjo taip karštai, kad jo įsitikinimas tuoj pat persidavė inžinieriui. O senojo meistro nė nereikėjo įtikinėti. Beje, nenuginčijamas, visiškai aiškus faktas: užtepti plyšiai, per kuriuos dar tik vakar laisvai skverbėsi dujos.

– Imk kirtiklį, Hari! – šūktelėjo Simonas Fordas. – Lipk man ant pečių, vaike! Aš dar ganėtinai tvirtas ir išlaikysiu tave.

Haris suprato. Jo tėvas atsistojo prie pat sienos. Haris užsiropštė jam ant pečių, kad galėtų kirtikliu pasiekti užglaistytus plyšius. Jis keliais kirtiklio smūgiais glaiste išmušė nedidelę angą.

Tuoj pat pasigirdo silpnas šnypštimas, panašus į garsą, kurį anglų šachtininkai pamėgdžiodami vadina „puf".

Haris stvėrė lempą ir kyštelėjo prie angos.

Pasigirdo silpnas sprogimas, ir ant sienos it žaltvykslė suplazdeno nedidelė raudona liepsnelė melsvais pakraščiais.

Haris tuojau stryktelėjo ant žemės, o senasis meistras, netverdamas džiaugsmu, griebė inžinierių už rankos.

– Valio, valio, valio! Misteri Džemsai, dujos dega! Vadinasi, anglies yra!

Aštuntasis skyrius

Dinamito sprogimas

Bandymas, apie kurį kalbėjo senasis meistras, pavyko. Metanas, kaip žinoma, susidaro tik anglies kloduose. Vadinasi, be jokių abejonių čia buvo to brangaus kuro telkinys. Jo apimtį ir anglies kokybę bus galima nustatyti vėliau.

Tokias išvadas, remdamasis stebėjimais, padarė inžinierius. Jos buvo visiškai panašios į Simono Fordo išvadas.

„Taip, – pats sau tarė Džemsas Staras, – už šios sienelės tįso anglies sluoksnis, kurio nepasiekė gręžiniai! Apmaudu, nes teks atnaujinti šachtos įrangą, apleistą prieš dešimt metų. Nieko! Buvo manoma, kad telkinys išsibaigė, o mes suradome naują sluoksnį ir šį kartą eksploatuosime jį iki galo!"

– Na kaip, misteri Džemsai, – klausinėjo Simonas Fordas, – ką jūs manote apie mūsų atradimą? Jūs nesigailite, kad aplankėte Dočerto šachtą? Ar ne be reikalo jus sutrukdžiau?

– Ne, ne, mano senasis bičiuli, – atsakė Džemsas Staras. – Mes kol kas nepraradome laiko. Bet dabar nėra ko gaišti, turime tuoj pat traukti atgal į kotedžą. Mums čia teks sugrįžti rytoj. Mes išversime sienelę dinamitu ir atversime įėjimą į naująjį klodą; jeigu po kelių gręžimų paaiškės, kad jis reikšmingas, didžiausiam buvusių akcininkų džiaugsmui organizuosiu Naujojo Eberfoilo bendrovę. Reikia, kad ne vėliau kaip po trijų mėnesių į žemės paviršių būtų iškelti kibirai iš naujojo telkinio!

– Aukso žodžiai, misteri Džemsai! – šūktelėjo Simonas Fordas. – Vadinasi, senosios kasyklos atjaunės it našlė, ištekėjusi dar kartą. Su kastuvų ir kirtiklių bildesiu, su vagonėlių dundesiu, arklių žvengimu, kubilų girgždesiu, mašinų ūžimu į šachtą vėl sugrįš andainykštis gyvumas! Ir aš visa tai pamatysiu. Tikiuosi, misteri Džemsai, jūs nelaikote manęs pernelyg senu, kad nebegalėčiau užimti meistro pareigų?

– Ne, Simonai, Žinoma, ne! Jūs jaunesnis už mane, senasis bi-

čiuli!

– Ir tesaugo mus šventasis Mungas! O jūs vėl būsite mūsų direktorius! Tegu naujasis eksploatavimas tęsiasi metų metus, ir duok Dieve man numirti, nepamačius jo pabaigos!

Senojo meistro džiaugsmas liejosi per kraštus; Džemsas Staras buvo laimingas nemažiau nei jo draugas, bet leido Simonui Fordui džiūgauti už du.

Tik Haris buvo susimąstęs. Jis prisiminė keistus, nepaaiškinamus nutikimus, kurie siejosi su naujojo klodo suradimu, ir tatai jam nedavė ramybės.

Po valandos Džemsas Staras ir jo bendražygiai grįžo į kotedžą.

Inžinierius pavakarieniavo su dideliu apetitu, pritardamas visiems senojo meistro planams, ir jeigu su tokiu nekantrumu nebūtų laukęs rytdienos, jis niekur nebūtų geriau išsimiegojęs nei šiame kotedže, kur vyravo nenusakoma tyla.

Kitą dieną, sočiai papusryčiavę, Džemsas Staras, Simonas Fordas, Haris ir net Medžė susiruošė į žygį. Šį kartą jie iškeliavo tarsi tikri šachtininkai: nešėsi įvairius instrumentus ir dinamitinius patronus sienelei štreko gale išsprogdinti. Be galingo žibinto Haris pasiėmė dar ir didelę apsauginę lempą, galinčią degti dvylika valandų. To turėjo visiškai pakakti, norint nueiti į štreką ir sugrįžti atgal, be to, išžvalgyti aplinką, jeigu paaiškės, kad žvalgyba įmanoma.

– Prie darbo! – šūktelėjo Simonas Fordas, su bendražygiais pasiekęs štreko galą, ir, pagriebęs sunkų laužtuvą, trenkė juo į sienelę.

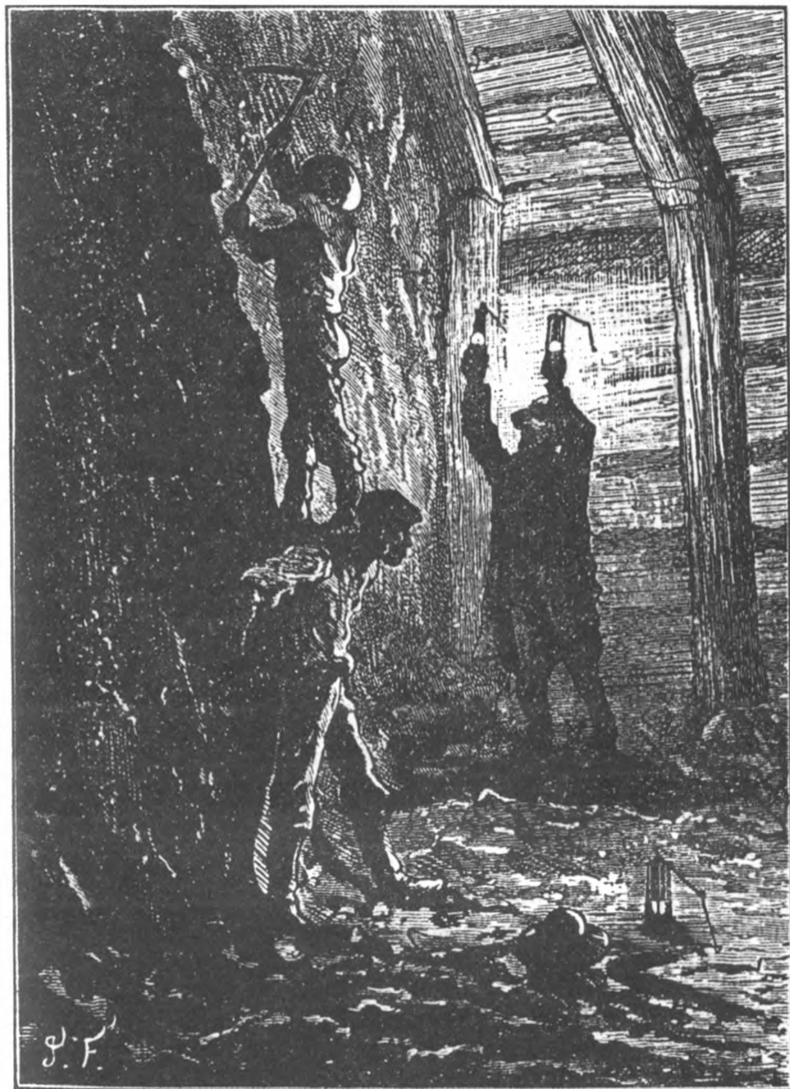
– Valandėlę, – paprieštaravo Džemsas Staras. – Pažiūrėkime, ar nieko neatsitiko ir ar skverbiasi rūdynų dujos pro plyšius sienelėje?

– Jūs teisus, misteri Starai, – atsakė Haris. – Tai, kas buvo užglaistyta vakar, gali būti užglaistyta ir šiandien.

Medžė, sėdėdama ant akmens, atidžiai apžiūrinėjo urvą ir sienelę, kurią teks išsprogdinti.

Viskas buvo kaip ir vakar. Plyšiai skalūne nė kiek nepasikeitė. Metanas skverbėsi pro juos, bet silpnokai. Tatai, žinoma buvo galima paaiškinti tuo, kad dujos galėjo laisvai smelktis nuo vakar dienos. Dujų išsiskirdavo visiškai nedaug, ir jos negalėjo su oru sudaryti sprogstamojo mišinio. Todėl Džemsas Staras su savo draugais galėjo darbuotis visiškai nesibaimindami. Beje, oras pamažu būtų apsivalęs, ir rūdynų dujos, pasklidusios po visą štreką, nebūtų galėjusios sukelti sprogimo.

– Taigi prie darbo! – pakartojo Simonas Fordas, ir greitai nuo galingų jo kirtiklių smūgių į visas puses ėmė lakstyti uolienos atskalos.

Sluoksnis buvo susidaręs iš kvarcinio konglomerato, susimaišiusio su smiltainiu ir skalūnu, kaip dažniausiai būna anglies klodų susiaurėjimuose.

Džemsas Staras parankiojo kirtikliu atskeltų nuoskalų ir atidžiai apžiūrėjo jas, tikėdamasis aptikti anglies pėdsakų.

Pirmasis darbų etapas tęsėsi apie valandą. Sienelėje atsirado gana didelė įduba.

Džemsas Staras parinko vietą gręžimui. Haris su grąžtu ir kirtikliu greitai išmušė joje skylę. Į ją sudėjo dinamitinius patronus, prie jų pritvirtino ilgą įdervuotą nepavojingo degiklio dagtį su piroksilino kapsule. Netrukus degiklį padegė prie pat grindų. Džemsas Staras ir jo draugai paėjėjo į šalį.

– Ak, misteri Džemsai, – kalbėjo Simonas Fordas, net nesistengdamas slėpti jį apėmusio jaudulio, – niekada, ne, niekada dar mano sena širdis neplakė taip stipriai. Kaip man norisi kuo greičiau griebtis klodo eksploatavimo!

– Kantrybės, Simonai, – atsakė inžinierius. – Ar tik nesitikite už sienelės rasti gatavai iškasto štreko?

– Atleiskite, misteri Džemsai, – paprieštaravo senasis meistras, – dabar tikiuosi visko! Jeigu mums su Hariu nusišypsojo laimė rasti šį klodą, tad kodėl mūsų sėkmė negalėtų tęstis ir toliau?

Dinamitas sprogo. Požeminėmis galerijomis nusirito duslus griausmas.

Džemsas Staras, Medžė, Haris ir Simonas Fordas tuojau pat sugrįžo prie urvo sienelės.

– Misteri Džemsai, misteri Džemsai! – riktelėjo senasis meistras. – Žiūrėkite, durys išlaužtos!

Sienoje atsiradusi kiaurymė, kurios gylio nebuvo galima nustatyti, pateisino tokį palyginimą.

Haris buvo pasiruošęs pulti į išmuštą landą, bet inžinierius, nors ir labai nustebintas, kad atsirado tokia tuštuma, sulaikė jį.

– Luktelk, kol apsivalys oras, – tarė jis.

– Taip, saugokis nuodingųjų dujų, – patvirtino Simonas Fordas.

Nekantraudami jie palaukė ketvirtį valandos. Paskui, pritvirtinę prie karties galo žibintą, įkišo jį į kiaurymę. Žibintas degė ryškiai.

– Ženk į priekį. Hari, – pasakė Džemsas Staras. – Mes paskui tave.

Dinamito išmušta kiaurymė buvo gana didelė, į ją galėjo įeiti žmogus. Haris neabejodamas žengė į ją su žibintu rankoje ir išnyko tamsoje.

Džemsas Staras, Simonas Fordas ir Medžė nejudėdami laukė jo.

Praslinko minutė, jiems pasirodžiusi labai ilga. Haris nepasirodė ir nešūktelėjo. Priėjęs prie kiaurymės Džemsas Staras net nepamatė jo lempos ugnelės, turėjusios apšviesti požeminį urvą.

Ar Haris kur nors nesuklupo? Ar jaunasis šachtininkas neįkrito į kokią duobę? O gal jo balsas nebepasiekė bendražygių?

Senasis meistras, nieko nebegirdėdamas, savo ruožtu jau norėjo lįsti į angą, kai staiga pasirodė šviesa, iš pradžių blyški, vėliau stiprėjanti, ir pasigirdo Hario balsas:

– Prašom, misteri Starai! Eikite, tėve! Kelias į Naująjį Eberfoilą laisvas!

Devintasis skyrius

Naujasis Eberfoilas

Jeigu kokių nors antgamtinių jėgų pagalba inžinieriams pavyktų pakelti dviejų tūkstančių pėdų storumo žemės plutos sluoksnį toje Škotijos teritorijoje, kur išsidėsčiusios Sterlingo, Dambartono ir Renfru grafysčių upės, ežerai, įlankos ir pakrančių sritys, tai jie po tuo milžinišku dangčiu rastų didžiulę tuštumą, kurią galima lyginti tik su viena į ją panašia tuštuma pasaulyje – garsiuoju Mamutų urvu Kentukyje.

Ta tuštuma susidaro iš šimtų narvelių, kurie yra įvairiausių formų ir dydžių. Ji panaši į milžiniško dydžio korį, kuriame vietoj bičių galėtų tilpti visi priešistorinės epochos ichtiozaurai, megaterijai ir pterodaktiliai.

Ištisas labirintas koridorių, čia išsidėsčiusių aukščiau katedros skliautų, čia žemiau, siaurų ir vingiuotų, čia einančių horizontaliai, čia kylančių ir besileidžiančių pakalnėn visomis kryptimis, jungė šiuos narvelius ir įgalino laisvai vaikščioti nuo vieno prie kito.

Skliautų atramos, regis, pasiskolintos iš įvairių architektūrinių stilių, storos sienos, tvirtai stovinčios tarp angų, patys skliautai – visa tai buvo susidarę iš smiltainio ir skalūno uolienų. Bet tarp tuščiavidurių uolienų sluoksnių ėjo stipriai jų suspaustos puikios anglies gyslos, tarsi painiu kraujagyslių tinklu būtų tekėjęs juodas keisto klodo kraujas. Klodas slūgsojo keturiasdešimt mylių pagal dienovidį, net po Šiaurės kanalu. Šio baseino storį buvo galima apskaičiuoti tik jį išžvalgius, bet jis, matyt, buvo storesnis už Kardifo telkinį Velse ir už Niukaslio baseiną, esantį Nortamberlendo grafystėje.

Šio klodo eksploatavimas buvo tuo lengvesnis, kad įnoringai išsidėsčiusios antrinio periodo sluoksniams ir susispaudus mineralinėms medžiagoms šio masyvo kietėjimo epochoje pati gamta suformavo Naujajame Eberfoile daugybę persipinančių praėjimų ir tunelių.

Taip, pati gamta! Iš pirmo žvilgsnio galėjo pasirodyti, kad atras-

tos senos, kadaise apleistos kasyklos. Bet ne! Tokių turtų niekas neapleidžia. Žmonės – termitai dar neįsitraukė į šią Škotijos gelmių dalį, o visa tai padarė gamta. Bet, kartojame, jokių požeminių Egipto mauzoliejų ir senovės Romos katakombų negalėjai su tuo lyginti, – gal tik garsųjį Mamutų urvą, kuriame dvidešimties mylių plote suskaičiuojami du šimtai dvidešimt šeši koridoriai, vienuolika ežerų, septynios upės, aštuoni kriokliai, trisdešimt du bedugniai šuliniai ir penkiasdešimt septyni kupolai, o kai kurie iš jų, beje, yra nemažiau kaip keturių šimtų penkiasdešimties pėdų aukščio.

Kaip ir urvas Kentukyje, taip ir Naujasis Eberfoilas buvo ne žmogaus rankų, o paties Dievo kūrinys.

Tokios buvo naujosios, negirdėtai turtingos valdos, kurių atradimo garbė teisėtai priklausė senajam meistrui. Dešimt gyvenimo metų senosiose kasyklose, retai pasitaikantis užsispyrimas, žvalgant apylinkes, tvirtas įsitikinimas, palaikomas nuostabiai jautrios šachtininko uoslės, – visa tai lėmė, kad jis sulaukė sėkmės ten, kur daugelis būtų patyrę pralaimėjimą. Kodėl gręžiniai, kadaise išgręžti, vadovaujant Džemsui Starui, nepasiekė gelmių, kurios ribojasi su naujuoju klodu? Žinoma, atsitiktinai, bet tokiuose žvalgymuose atsitiktinumas – ne toks jau retas dalykas.

Kaip ten bebūtų, čia, Škotijos gelmėse, buvo surasta lyg ir požeminė grafystė, kuriai, kad būtų apgyvendinta, tetrūko, jog šviestų saulė arba šiaip koks dirbtinis šviesulys, galintis ją pakeisti.

Keliuose įdubimuose čia slūgsojo vanduo, sudarydamas didžiulius tvenkinius arba net ežerus, didesnius už Ketraino ežerą, tyvuliuojantį kaip tik virš jų. Žinoma, šiuose ežeruose nebuvo vandens judėjimo, srovių, bangų mūšos. Juose neatsispindėjo kokios nors gotikinės pilies siluetas. Nei beržai, nei ąžuolai netiesė šakų nuo jų krantų; kalnai nemetė ilgų šešėlių ant jų vandens paviršiaus; garlaiviai nevagojo jų, jokios ugnys neatsispindėjo juose, saulė neužliedavo jų savo ryškiais spinduliais, mėnuo niekada nepakilo virš jų horizonto. Bet vis dėlto šie gilūs ežerai, kurių veidrodinė lyguma niekada nesiraukšlėjo nuo vėjų, buvo savotiškai žavūs, šviečiant kokiam nors elektros šviesuliui: o jeigu juos sujungtum kanalais, tai jie puikiai papildytų šios nuostabios požeminės šalies geografiją.

Šiame požemyje, nors jis visiškai netiko augalų veisimuisi, galėjo tilpti daugybė žmonių. Ir kas žino, ar vargingieji Jungtinės Karalystės gyventojai neras sau prieglobsčio Eberfoilo šachtų gilumoje, kaip ir Kardifo ir Niukaslio kasyklose, kai anglies atsargos ten baigsis?

CH. BARBANT

Dešimtasis skyrius

Ten ir atgal

Išgirdę Hario balsą, Džemsas Staras, Medžė ir Simonas Fordas perėjo siaurą kiaurymę, jungiančią Dočerto šachtą su Naujuoju Eberfoilu.

Jie atsidūrė gana erdvioje tuštumoje. Atrodė, kad tai – žmogaus rankų darbas, kad kirtikliu ir kastuvu iškirsta ertmė, skirta naujojo klodo eksploatavimui. Žvalgai negalėjo suprasti, ar kartais jie nepateko į seną šachtą, apie kurią nieko nežinojo netgi seniausi angliakasiai.

Bet ne! Epochoje, kai vyko antrinio periodo klodų sėdimas, geologiniai sluoksniai „pagailėjo" šios tuštumos. Galbūt kadaise čia šniokštė audringas srautas, kurio paviršiniai vandenys maišėsi su dumblu atneštais augalais; bet dabar čia buvo taip sausa, lyg ši ertmė būtų išrausta keliais tūkstančiais pėdų žemiau, tai yra granitinėse uolienose. Tačiau oras čia patekdavo laisvai: vadinasi, ertmė jungiasi gamtiniais „ventiliaciniais kanalais" su žemės paviršiumi.

Ši pastaba, pasakyta inžinieriaus, buvo visiškai teisinga: iš anksto matei, kad įrengti ventiliaciją naujojoje šachtoje nebus sunku. O jei prisiminsime rūdynų dujas, kurios skverbėsi pro skalūninę sienelę, tai jos, matyt, kaupėsi „kišenėje", tai yra įduboje, dabar ištuštėjusioje. Galerijoje, kurioje jie stovėjo, dujų kvapo nesijautė. Tačiau Haris iš atsargumo pasiėmė tik apsauginę lempą, kuri galėjo degti dvylika valandų.

Atradimai pranoko visus Džemso Staro ir jo draugų lūkesčius. Aplink juos buvo vien tik anglis! Iš džiaugsmingo susijaudinimo jie negalėjo kalbėti, netgi Simonas Fordas savo jausmus reiškė vien tik šūksniais.

Galbūt jie elgėsi neapdairiai, taip toli eidami į požemius. O, jie visiškai negalvojo apie grįžimą! Buvo taip gera eiti patogiu, beveik tiesiu koridoriumi, nesibaiminant nei plyšių, pastojančių kelią, nei oro, užnuodyto dujomis. Vadinasi, nebuvo ko stoviniuoti, ir Džem-

5. 227

sas Staras, Medžė, Haris ir Simonas Fordas žingsniavo apie valandą, per daug nesirūpindami, į kurią pusę veda nežinomasis tunelis.

Ir jie, be abejo, būtų ėję toliau, jeigu nebūtų pasiekę plačios galerijos galo. Šia galerija jie žingsniavo nuo pat pirmos minutės, kai pateko į naująjį anglies telkinį.

Galerijos gale buvo milžiniška ertmė, kurios matmenų negalėjai nustatyti. Kokiame aukštyje suapvalėjo jos kupolas, koks atstumas iki priešingos sienos, – tamsa neleido įžiūrėti. Žvalgai lempos šviesoje galėjo tik nustatyti, kad urve yra didžiulis tvenkinys arba ežeras su stovinčiu vandeniu, o aukšti, uolėti krantai nyko tamsumoje.

– Sustokit! – šūktelėjo Simonas Fordas, staiga stabtelėdamas. – Dar žingsnis, ir mes nukrisime į prarają!

– Atsipūskime, bičiuliai mano, – pasiūlė inžinierius. – Reikia pagalvoti apie grįžimą.

– Mūsų lempa dar gali degti dešimt valandų, – pasakė Haris.

– O vis dėlto pailsėkime, – pakartojo Džemsas Staras. – Prisipažinsiu, mano kojoms reikia poilsio. O jūs, Medže, ar nepavargote po tokio ilgo ėjimo?

– Ne, nelabai, misteri Džemsai, – atsakė ištvermingoji škotė. – Mes įpratome vaikščioti po Eberfoilo kasyklas ištisomis dienomis.

– Ė! – pridūrė Simonas Fordas. – Medžė nueis dešimtkart daugiau, jei prireiks. Bet vėl paklausiu jūsų, misteri Džemsai, ar nusipelnė mano pranešimas jūsų dėmesio? Tik pabandykite pasakyti „ne", misteri Džemsai, pabandykite!

– Ė, dRauguži, jau seniai bepatyriau tokį džiaugsmą! – atsakė inžinierius. – Nedidelis plotas, kurį išžvalgėme šiame stebuklingame klode, kalba apie jo milžinišką apimtį, bent jau apie ilgį.

– Ir apie plotį bei gylį, misteri Džemsai, – paprieštaravo Simonas Fordas.

– Tatai sužinosime vėliau.

– O aš galvą guldau! Patikėkite seno šachtininko uosle, ji niekada manęs neapgavo.

– Noriai tikiu, Simonai, – atsakė šypsodamasis inžinierius. – Bet, kiek galima spręsti iš šios parengtinės žvalgybos, čia anglies atsargų pakaks mažiausiai keliems amžiams.

– Žinoma! – riktelėjo Simonas Fordas. – Aš irgi taip manau, misteri Džemsai! Praeis nemažiau tūkstančio metų, kol iš mūsų naujosios šachtos bus iškastas paskutinis anglies gabalėlis!

– Duok Dieve! – tarė Džemsas Staras. – O jeigu kalbėsime apie anglies kokybę, tai į paviršių iškilusios sienos rodo...

– Puikiausia, misteri Džemsai, puikiausia kokybė! Štai, pažiū-

rėkite pats!

Ir Simonas Fordas su šiais žodžiais kirtikliu atskėlė gabalėlį nuo juodos sienos.

– Tik žvilgtelėkite, – pakartojo jis, kyšteldamas anglį prie lempos. – Matote, kaip ji žvilga! Mes turėsime riebios, dervingos anglies. O kaip ji skyla į gabalus, – beveik be dulkių! Ak, misteri Džemsai, prieš dvidešimt metų šis telkinys būtų buvęs pavojingas varžovas Svenso ir Kardifo angliai! Bet, manau, kūrikai ir dabar pešis dėl jos. Nors ji mums kainuos pigiai, viršuje ją vis tiek pardavinės brangiai.

– Tikrai, – pasakė Medžė, paėmusi anglies atskalą ir apžiūrėjusi ją su žinovo išraiška, – labai gera anglis. Simonai, pasiimkime jos su savimi, parsinešime į kotedžą. Noriu, kad pirmasis šios anglies gabalėlis sudegtų mūsų krosnyje.

– Gerai sakai, žmona, – atsakė senasis meistras. – Ir tu pamatysi, kad aš neklydau.

– Misteri Starai, – paklausė Haris, – ar bent apytikriai įsivaizduojate kryptį šios ilgos galerijos, kuria mes visą laiką žingsniavome?

– Ne, mano vaike, – atsakė inžinierius. – Jei turėčiau kompasą, galėčiau nustatyti jos bendrąją kryptį. Bet be kompaso aš čia lyg jūreivis atviroje jūroje rūke, nes be saulės jis negali orientuotis.

– Žinoma, misteri Džemsai, – atkirto Simonas Fordas. – Bet prašom nelyginti mūsų padėties su jūreivio padėtimi, kuriam visada ir visur po kojomis bedugnė. Juk esame sausumoje ir mums negresia pavojus nuskęsti.

– Neliūdinsiu jūsų, dauguži Simonai, – atsakė inžinierius, – aš nė neketinau įžeisti naująjį Eberfoilo klodą neteisingu palyginimu. Tik norėjau pasakyti, kad nežinome, kur esame.

– Po Sterlingo grafystės dirvožemiu, misteri Džemsai, – tarė Simonas Fordas. – Ir aš tuo tikiu, kaip...

– Paklausykite! – nutraukė jį Haris.

Senojo kalnakasio paraginti visi įsiklausė. Išlavėjusi šachtininko klausa išgirdo triukšmą, tolimą dundesį. Netrukus tatai išgirdo ir likusieji. Iš viršutinių masyvo sluoksnių sklido vos ne vos girdimas šniokštimas, kuris čia susilpnėdavo, čia sustiprėdavo.

Visi keturi kurį laiką klausėsi, netardami nė žodžio. Paskui Simonas Fordas, šūktelėjo:

– Ė, prisiekiu šventuoju Mungu! Nejaugi! Nejaugi Naujajame Eberfoile jau bėgiais važinėja vagonėliai?

– Tėve, – pasakė Haris, – man regis, kad tai ošia bangos, atsitrenkdamos į krantą.

– Bet juk mes esame ne po jūra, – paprieštaravo senasis meistras.

– Ne, – atsakė inžinierius, – bet visiškai įtikėtina, kad virš mūsų ošia Ketraino ežeras.

– Vadinasi, skliautas šioje vietoje nėra storas, jeigu vandens šniokštimas taip aiškiai girdėti.

– Taip, nelabai storas, – atsakė Džemsas Staras. – Todėl ir urvas toks aukštas ir erdvus.

– Tikriausiai jūs teisus, misteri Starai, – tarė Haris.

– Be to, viršuje toks lietus, – tęsė Džemsas Staras, – kad vanduo ežere turi pakilti iki Forto lygio.

– Ė, argi pagaliau čia taip svarbu! – atkirto Simonas Fordas. – Anglies klodas nepasidarys blogesnis, jeigu jis slūgso po ežeru. Juk ir anksčiau ne kartą kasdavo anglį po pačiu jūros dugnu. Jeigu mums teks žvalgyti gelmes ir gilumas po Šiaurės kanalu, – kas čia blogo?

– Nuostabu! – šūktelėjo inžinierius ir nejučiom nusišypsojo, matydamas senojo meistro entuziazmą. – Iškasime štrekus po jūros bangomis! Išvarpysime Atlanto vandenyno dugną! Pasitiksime amerikiečius, iškirsdami sau kelią po okeano dugnu! Nusileisime iki pat žemės centro ir ištrauksime iš ten paskutinį akmens anglies gabalėlį!

– Jūs juokiatės, misteri Džemsai? – suglumęs paklausė Simonas Fordas.

– Net negalvoju, bičiuli Simonai! Ne! Bet jūs kupinas tokio entuziazmo, kad ir mane stumtelėjote į neįgyvendinamų svajonių sritį. Grįžkime į tikrovę, juk ji ir taip puiki. Palikime kirtiklį, mes grįšime jo kitą kartą, o dabar traukime atgal į kotedžą.

Kol kas čia nebuvo ką veikti: vėliau ateis inžinierius su kalnakasių brigada, atsineš lempas, būtiniausius instrumentus ir pradės Naujojo Eberfoilo eksploatavimą. O dabar reikėjo grįžti į Dočerto šachtą. Beje, kokių nors kliūčių kelyje neturėjo būti. Galerija vedė per anglies masyvą, beveik tiesiai prie angos, išmuštos dinamito, tad paklysti pavojaus nebuvo.

Bet tą akimirką, kai Džemsas Staras žengė link galerijos, Simonas Fordas sustabdė jį.

– Misteri Džemsai, – tarė jis. – Ar matote šį milžinišką urvą, šį požeminį ežerą, kurio vandenys beveik siekia mūsų kojas? Tad štai, aš noriu persikelti čia! Čia pasistatysiu naują kotedžą, ir jeigu kokie narsūs draugai panorės sekti mano pavyzdžiu, tai greičiau nei per metus mūsų senojoje Anglijoje atsiras dar vienas miestelis!

Džemsas Staras pritariamai nusišypsojo, girdėdamas Simono Fordo planus, paspaudė jam ranką, ir visi trys, o paskui juos ir Me-

džė patraukė koridoriumi, skubėdami į Dočerto šachtą.

Taip jie nužingsniavo pirmąją kelio mylią, ir nieko ypatingo neatsitiko. Haris žengė priekyje ir, pakėlęs virš galvos lempą, pasišvietė kelią. Jis visą laiką ėjo pagrindiniu štreku, nesukdamas į siaurus tunelius, atsišakojančius į kairę ir į dešinę. Atrodė, kad kelias atgal bus toks pat lengvas, kaip ir kelias į naująjį telkinį, bet staiga nelauktas nutikimas smarkiai pablogino ir sukomplikavo žvalgų padėtį.

Tą valandėlę, kai Haris kilstelėjo lempą aukščiau, staiga oras sujudo, tarsi nuo nematomų sparnų mosto. Kažkas iš šono trenkė į lempą, ji išsprūdo iš Hario rankų, nukrito ant akmeninio tako ir sudužo.

Džemsas Staras su savo bendražygiais atsidūrė visiškoje tamsoje. Žibalas iš lempos išsiliejo, ir ji daugiau niekam nebetiko.

– Ei, Hari, – šūktelėjo Simonas Fordas, – nori, kad mes nusisuktume sprandus, grįždami į kotedžą?

Haris neatsakė. Jis susimąstė. Ar šitas nuotykis vėl byloja apie paslaptingos būtybės ranką? Ar žemės gelmėse negyvena koks nedraugas, kurio nepaaiškinamas priešiškumas ateityje gali pridaryti sunkumų? Gal kas nors pavydžiai saugo naująjį anglies klodą nuo bandymų jį eksploatuoti? Tiesa, tuo negalėjai patikėti, bet faktai buvo gana iškalbūs, jų susikaupė tiek daug, kad paprasti spėliojimai galėjo pavirsti į įsitikinimą.

Žvalgų padėtis buvo nepavydėtina. Visiškoje tamsoje jiems reikėjo nueiti apie penkias mylias tuneliu, vedančiu į Dočerto šachtą, o nuo ten dar buvo apie valandą kelio iki kotedžo.

– Eime, – tarė Simonas Fordas. – Negaiškime nė akimirkos. Slinksime į priekį apgraibomis, kaip aklieji. Čia neįmanoma paklysti. Tuneliai, pasitaikantys kelyje siauri it kurmių urvai, o traukdami pagrindine galerija būtinai atsidursime prie angos, pro kurią įėjome. O toliau – senoji šachta. Joje mes puikiausiai orientuojamės, nes man ir Hariui ne kartą teko vaikščioti po ją tamsoje. Beje, ten mes palikome lempas. Taigi, į kelią! Hari, tu eik priekyje! Misteri Džemsai, jūs – paskui jį! Medže, tu žingsniuok paskui misterį Džemsą, o aš būsiu ariergarde. Svarbiausia – neišsisklaidyti, o kadangi negalime žingsniuoti kartu, eikime vienas paskui kitą.

Teliko tik paklusti senojo meistro nurodymams. Kaip jis sakė, išklysti iš kelio, einant apgraibomis, buvo neįmanoma. Tiktai teko akis pakeisti į rankas ir pasitikėti instinktu, kurį Simonas ir jo sūnus buvo puikiausiai ištobulinę.

Taigi Džemsas Staras ir jo bendrakelioniai žąsele patraukė į kelią. Jie nesikalbėjo, bet ne todėl, kad neturėjo ko pasakyti. Visiems pasidarė aišku, kad jie turi priešą. Bet kas jis toks ir kaip gintis nuo

jo klastingų, apgalvotų antpuolių? Štai kas visiems nedavė ramybės. Bet dabar nebuvo galima prarasti dvasios stiprybės.

Haris, ištiesęs rankas, slinko į priekį tvirtu žingsniu. Jis stengėsi eiti palei sieną. Jeigu kelyje pasitaikydavo įdubos arba šoninės kiaurymės, jis apčiuopomis įsitikindavo, kad neverta ten sukti, nes įdubos nedidelės, o angos pernelyg siauros; taip jis nepametė krypties.

Tas sunkus grįžimas visiškoje tamsoje, kai tamsu, nors į akį durk, užtruko apie dvi valandas. Džemsas Staras, paskaičiavęs laiką ir atsižvelgdamas į tai, kad keliauta gana lėtai, nutarė, jog išėjimas iš galerijos turi būti jau čia pat.

Iš tiesų Haris netrukus sustojo.

– Ar jau atėjome, Hari? – paklausė Simonas Fordas.

– Taip, – atsakė jaunasis kalnakasys.

– Nagi dabar ieškok angos, jungiančios Naująjį Eberfoilą su Dočerto šachta.

– Jos nėra, – atsakė Haris, nes jo rankos visur užčiuopė tik ištisinę sieną.

Senasis meistras žengtelėjo į priekį ir ėmė pats grabinėti skalūno sluoksnį. Staiga jis riktelėjo.

Arba žvalgai paklydo, eidami atgal, arba anga, išmušta dinamito, buvo neseniai užtaisyta.

Kaip ten bebūtų, Džemsas Staras ir jo bendražygiai buvo užmūryti Naujajame Eberfoile!

Vienuoliktasis skyrius

Ugnies moterys

Nuo šių įvykių praslinkus savaitei, Džemso Staro draugai ėmė rimtai nerimauti. Inžinierius dingo, bet kaip jis dingo, niekas negalėjo pasakyti.

Apklausus jo tarnus, paaiškėjo, kad jis įsėdo į garlaivį Grentono prieplaukoje, o „Velso princo" kapitonas pasakė, kad inžinierius išlipo Sterlinge. Čia Džemso Staro pėdsakai išnyko. Savo laiške Simonas Fordas prašė inžinieriaus saugoti paslaptį, tad Džemsas Staras niekam nepasakė, kad jis keliaująs į Eberfoilą.

Edinburge visi tik ir kalbėjo apie paslaptingą inžinieriaus dingimą. Seras Elfistonas, Karališkojo instituto pirmininkas, savo kolegoms pranešė apie laišką, kurį jam atsiuntė Džemsas Staras, atsiprašydamas, kad negalės dalyvauti eiliniame posėdyje. Du ar trys inžinieriaus draugai parodė panašius laiškus. Bet jeigu tie dokumentai bylojo, kad Džemsas Staras išvažiavo iš Edinburgo, – o tai ir šiaip aišku, – tai jie nė kiek nepaaiškino, kas su juo atsitiko.

Netikėtas Džemso Staro išvykimas, visiškai neatitinkantis jo įpročių, sukėlė nustebimą, o paskui ir nerimą, nes inžinierius vis negrįžo.

Niekas iš jo draugų nenumanė, kad jis iškeliavo į Eberfoilo kasyklas. Visi žinojo, kad jis anaiptol nesiveržia pamatyti savo ankstesnės veiklos vietų. Jis ten nebuvo buvęs nuo tos dienos, kai į paviršių ištraukė paskutinį kibirą anglies. Bet kadangi iš garlaivio jis išlipo Sterlingo prieplaukoje, tai ir buvo ieškoma tose apylinkėse.

Bet ir čia ieškojimai buvo bevaisiai. Niekas neprisiminė, kad būtų matęs inžinierių šiuose kraštuose. Visuotinį smalsumą galėjo patenkinti tik Džemas Rajanas, susitikęs inžinierių su Hariu vienoje iš Jarou šulinio aikštelių. Bet linksmasis vaikinas, kaip žinome, dirbo Melrouzo fermoje, už keturiasdešimties mylių į pietvakarius, Renfru grafystėje, ir netgi neįtarė, kad Džemso Staro dingimu taip rūpinamasi. O praėjus savaitei po savo apsilankymo kotedže, Džekas Rajanas būtų ramiausiai dainavęs Ervino klano vakarėliuose,

jeigu ir jo nebūtų ištikęs rimtas pavojus, apie kurį papasakosime vėliau.

Džemsas Staras buvo pernelyg įžymus ir gerbiamas žmogus ne tiktai mieste, bet ir visoje Škotijoje, tad jo dingimas negalėjo būti nepastebėtas. Lordas prefektas, svarbiausiasis Edinburgo asmuo, teisėjai, patarėjai – visi iš esmės inžinieriaus draugai – ėmė labai rimtai jo ieškoti. Visur buvo išsiuntinėti agentai, bet jie nieko nerado.

Teko pagrindiniuose Jungtinės Karalystės laikraščiuose įdėti žinutę apie inžinierių Džemsą Starą, nurodant jo požymius bei jo išvykimo iš Edinburgo datą, ir laukti rezultatų. Tatai negalėjo nesukelti didelio nerimo. Anglijos mokslininkų visuomenė pradėjo tikėti, kad tikrai dingo vienas iš žymiausių jos narių.

Tuo metu, kai visi nerimavo dėl Džemso Staro, Hario irgi nė kiek nemažiau buvo pasigesta. Bet senojo šachtininko sūnaus likimas nesusilaukė plačiosios visuomenės dėmesio, dėl jo nerimavo vien tik jo draugas Džekas Rajanas.

Prisimename, kad susitikimo Jarou šulinyje metu Džekas Rajanas pakvietė Harį ateiti į Ervino klano šventę. Haris sutiko ir tvirtai pažadėjo pribūti, o Džekas ne kartą buvo įsitikinęs, kad jo draugas visada tęsi savo žodį. Ką pažadėdavo, tą ir padarydavo.

Ir štai Ervino šventėje nieko netrūko – nei dainų, nei šokių, nei įvairių pasilinksminimų – nebuvo tiktai Hario Fordo.

Džekas Rajanas pyktelėjo ant draugo, nes žodžio netesėjimas gadino jam nuotaiką. Jis net vienąsyk suklydo dainuodamas ir pirmą kartą gyvenime suklupo, šokdamas džigą, ogi paprastai susilaukdavo pelnytų pagyrimų.

Reikia pasakyti, kad žinutė apie Džemsą Starą, įdėta į laikraščius, dar nepakliuvo Džekui Rajanui į akis. Todėl dorasis jaunuolis rūpinosi vien tik Hariu ir galvojo, kad svarbi kliūtis sutrukdė jo draugui ištesėti savo pažadą. Kitą dieną po Ervino šventės Džekas Rajanas ketino važiuoti traukiniu į Glazgą, o iš ten vykti į Dočerto šachtą, ir būtų taip padaręs, jei ne nuotykis, vos neatėmęs jam gyvybės.

O atsitiko dalykas, galėjęs patvirtinti visų prietaringų žmonių, kurių Melrouzo fermoje buvo nemažai, teisumą. Štai kas nutiko gruodžio dvyliktosios naktį.

Ervinas, pajūrio miestelis Renfru grafystėje, turintis apie septynius tūkstančius gyventojų, išsidėstęs skardingame Škotijos pakrantės įlinkyje, beveik prie pat Klaido įlankos. Jo uostas, neblogai apsaugotas nuo vėjų, pučiančių iš atviros jūros, yra apšviečiamas ryškaus švyturio, rodančio, kaip priplaukti prie kranto, tad atsargūs jūreiviai negali apsirikti. Todėl šioje pakrantėje laivai duždavo retai, o pakrančių arba tolimojo plaukiojimo laivai, plaukiantys Klai-

do įlanka pakeliui į Glazgą, patekę į Ervino užutėkį, galėdavo be jokio pavojaus manevruoti netgi tamsiausiomis naktimis.

Jeigu miestelis turi šiokią tokią istorinę praeitį, o jeigu dar jo pilis kadaise priklausė Robertui Stiuartui, tai jame būtinai turi būti griuvėsiai. O Škotijoje visuose griuvėsiuose gyvena dvasios – bent jau taip galvojama visur, tiek kalnuose, tiek lygumose. O seniausi griuvėsiai, šioje pakrantės dalyje turėję, blogiausią šlovę, kaip tik ir buvo Roberto Stiuarto pilies griuvėsiai, vadinami Dendonaldo Kestliu.

Tuo metu Dendonaldo pilis – visų šalyje klaidžiojančių dvasių prieglauda – buvo visiškai apleista. Nedaug atsirasdavo norinčių kopti į aukštą uolą virš jūros, dvi mylios už miesto, kur dunksojo pilis. Retkarčiais koks nors keleivis panorėdavo apžiūrėti šiuos istorinius griuvėsius, bet jam tekdavo ten eiti vienam: Ervino gyventojai nė už jokius pinigus nesutikdavo būti vedliais į šią baisią vietą. Čia galėjai prisiklausyti pasakojimų apie Ugnies moteris, apsigyvenusias senojoje pilyje. Prietaringiausi žmonės tvirtindavo savo akimis matę šias fantastines būtybes. Žinoma, tą patį būtų pasakęs ir Džekas Rajanas.

Ogi iš tiesų kartkartėmis čia ant pusiau sugriautos sienos, čia bokšto viršūnėje, dunksančioje virš Dendonaldo pilies griuvėsių imdavo šokinėti ilgi liepsnos liežuviai.

Ar tie liežuviai buvo panašūs į žmonių figūras? Ar jie nusipelnė Ugnies moterų pavadinimo, duoto jiems pakrantės gyventojų? Be abejo, tai buvo tik į prietarus linkusių protų iliuzija; mokslas šiam reiškiniui būtų radęs visiškai paprastą paaiškinimą.

Šiaip ar taip, visoje šalyje buvo tvirtai tikima, kad Ugnies moterys dažnai lankosi senosios pilies griuvėsiuose ir dažnai, ypač tamsiomis naktimis, ten ruošia laukinius šokius. Kad ir koks drąsuolis buvo Džekas Rajanas, jis vis tiek nebūtų drįsęs pagroti joms savuoju dūdmaišiu.

– Joms pakanka ir senojo Niko, – kalbėdavo jis, – o aš jo šėtoniškajam orkestrui esu nereikalingas!

Žinoma, be pasakojimų apie vaiduoklius nepraeidavo nė vienas vakaras. Džekas Rajanas žinojo aibę legendų apie Ugnies moteris, ir kai jam tekdavo apie jas pasakoti, jis galėdavo kalbėti be galo.

Taigi Ervino klano šventės vakare, kai jau buvo išgerta daug elio, brendžio ir viskio, kuriuo baigiasi puota, Džekas Rajanas nedelsdamas griebėsi savo mėgstamos temos visų klausytojų dideliam malonumui, o gal ir dideliam siaubui.

Vakarėlis vyko erdvioje Melrouzo fermos daržinėje, netoli nuo kranto. Viduryje dideliame geležiniame trikojyje liepsnojo koksas.

Tirštas rūkas tvyrojo virš bangų, genamų į krantą stipraus pietvakarių vėjo. Naktis buvo juoda; debesyse nesimatė nė vienos properšos; žemė, jūra ir dangus – viskas išnyko neperžvelgiamoje tamsoje. Toks oras nieko gero nebūtų žadėjęs laivui, įsidrąsinusiam įplaukti į Ervino įlanką.

Apskritai į šią mažą įlanką mažai kas įplaukia – dažniausiai stambūs laivai. Prekybiniai, buriniai arba gariniai laivai, jeigu nori įplaukti į Klaido įlanką, prisišvartuoja prie kranto šiek tiek šiauriau.

Bet tą vakarą pasivėlinęs žvejys būtų nustebęs, matydamas laivą, plaukiantį kranto link. O jeigu būtų pasidaręs šviesu, jis būtų ne tik nustebęs, bet ir išsigandęs, nes laivas plaukė pavėjui, išskleidęs visas bures.

Siauras įlankos žiotis supo didžiulės uolos, tad įplaukti į vidų buvo sunku; be to, neatsargus laivas rizikavo priartėti prie uolų ir sudužti į jas.

Vakaras baigėsi paskutiniuoju Džeko Rajano pasakojimu. Klausytojai persikėlė į šmėklų pasaulį ir buvo nusiteikę taip, kad galėjo bet kuo patikėti.

Staiga lauke pasigirdo riksmai.

Džekas Rajanas nutraukė pasakojimą, ir visi išbėgo iš daržinės. Naktis buvo tamsi; vėjo gūsiai nuo jūros blaškė įstrižas lietaus čiurkšles.

Du ar trys žvejai, laikydamiesi už uolos, kad audra jų nenuneštų, garsiai šaukė įtemptais balsais. Džekas Rajanas ir dar keletas vyrų nubėgo prie jų.

Žvejai šaukė ne fermos gyventojams, o laivui, kuris lėkė mirčiai į glėbį, nieko neįtardamas.

Iš tikrųjų už kelių kabeltovų nuo kranto neryškiai matei tamsią masę. Iš signalinių žiburių galėjai spręsti, kad ten laivas: prie bizanstiebio liepsnojo balta ugnis, ant dešiniojo borto – žalia, ant kairiojo – raudona. Matyt, laivas su visomis iškeltomis burėmis lėkė į krantą.

– Laivas žus! – riktelėjo Džekas Rajanas.

– Taip, – atsakė vienas iš žvejų, – jis nebegalės pakeisti halso, net jei pastebės pavojų!

– Reikia jiems pasignalizuoti! – šūktelėjo vienas škotas.

– Kaip? – paprieštaravo žvejys. – Toks vėjas užgesins bet kokį fakelą.

Kol jie išpoškino šiuos žodžius, vėl pasigirdo riksmai.Bet kas juos išgirs, kai taip siaučia vėjas? Laivas jau nebegalėjo išvengti savo lemties.

– Kam jis taip manevravo? – šūktelėjo vienas žvejys.

– Nejaugi norėjo priplaukti prie kranto? – paklausė kitas.

– Argi kapitonas nieko nežino apie Ervino švyturį? – paklausė Džekas Rajanas.

– Tikriausiai žino, – atsakė vienas iš žvejų, – jei tik jo neapgavo...

Nespėjo žvejys baigti, kai Džekas Rajanas siaubingai užkaukė. Kažin ar jį išgirdo ekipažas? Vargu, bet, šiaip ar taip, pernelyg vėlai, kad laivas dar galėtų išvengti baltuojančios tamsoje bangų mūšos linijos.

Bet šis riksmas nebuvo, kaip galėjo atrodyti, paskutinis beviltiškas Džeko bandymas perspėti žūstančius žmones. Tą valandėlę Džekas Rajanas stovėjo į jūrą nugara. Jo bendražygiai irgi žiūrėjo į kažką, esantį už pusės mylios nuo jų.

Ten dunksojo Dendonaldo pilis. Bokšto viršūnėje vėjo gūsiai plaikstė ilgą liepsnos liežuvį.

– Ugnies moteris! – pagauti siaubo šaukė prietaringieji škotai.

Tiesą sakant, reikėjo turėti turtingą vaizduotę, kad žiūrėdamas į liepsną matytum žmogų. Plaikstydamasi vėjyje kaip šviečianti vėliava, ji retkarčiais atitrūkdavo nuo bokšto viršūnės ir jau atrodydavo, kad tuoj užges, bet po akimirkos vėl prilipdavo savo melzganu galiuku prie griuvėsių.

– Ugnies moteris! Ugnies moteris! – išsigandę šaukė valstiečiai ir žvejai.

Viskas paaiškėjo. Matyt, laivas, pasiklydęs rūke, iškrypo iš kelio ir pamanė, kad liepsna, besiplaikstanti Dendonaldo pilies viršūnėje, yra Ervino švyturio ugnis. Kapitonas galvojo, kad jau įplaukė į įlankos žiotis, esančias už dešimties mylių į šiaurę, o iš tiesų lėkė tiesiai į krantą, kur laivo laukė tikra pražūtis.

Jeigu dar nevėlu, ko griebtis, kad išgelbėtum laivą? Galbūt užkopti ant griuvėsių ir užgesinti liepsną, kad liautųsi klaidinti laivą?

Žinoma, tatai ir reikėjo padaryti, ir nedelsiant; bet koks škotas galėtų pagalvoti, o pagalvojęs – ryžtis pasikėsinti į Ugnies moterį? Nebent Džekas Rajanas. Jis buvo drąsus, ir netgi įgimtas prietaringumas nebūtų nuslopinęs jo kilnaus ryžto.

Bet buvo vėlu. Per stichijos dundėjimą pasigirdo baisus traškesys. Laivas užlėkė ant seklumos. Jo ugnys užgeso. Regis, baltuojanti bangų mūšos linija perlūžo: laivas trenkėsi į ją, parvirto ant šono ir sudužo į rifus.

Tą akimirką – koks keistas sutapimas! – ilgoji liepsna išnyko, lyg ją būtų nuplėšęs stiprus vėjo gūsis. Jūra, dangus, krantas – vėl viskas nugrimzdo į nepermatomą tamsą.

– Ugnies moteris! – paskutinį kartą riktelėjo Džekas Rajanas,

kai nesuvokiamas reiškinys, antgamtiškas tiek jam, tiek ir jo draugams, staiga išnyko.

Čia vyriškumas, apleidęs prietaringuosius škotus šmėklos akivaizdoje, vėl sugrįžo, nes iškilo akivaizdžiai realus pavojus, – reikėjo gelbėti žmones. Įsisiautėjusi stichija jų negąsdino. Apsijuosę virvėmis, jie puolė į pagalbą sudužusiam laivui, o jų narsumas buvo nė kiek nemažesnis nei anksčiau juos sukaustęs prietaringumas.

Laimė, jiems pavyko išgelbėti žmones, nors kai kurie gelbėtojai, tarp jų ir drąsusis Džekas Rajanas, smarkiai susitrenkė į akmenis. Bet laivo kapitonas ir aštuoni ekipažo žmonės buvo pristatyti į krantą gyvi ir nenukentėję.

Tai buvo norvegų brigas „Motala", plukdęs į Glazgą medieną. Kapitonas, suklaidintas ugnies, liepsnojusios Dendonaldo pilies bokšte, pasuko laivą į krantą, užuot įplaukęs į Klaido įlanką.

Dabar iš „Motalos" nieko nebeliko, išskyrus nuolaužas, kurias bangų mūša išsvaidė po kranto uolas.

Dvyliktasis skyrius

Džeko Rajano žygdarbiai

Džeką Rajaną ir tris jo draugus, taip pat sužeistus, nunešė į Melrouzo fermą, kur jiems nedelsiant buvo suteikta pagalba.

Džekas nukentėjo labiausiai, nes tą akimirką, kai jis, apsijuosęs virve, puolė į jūrą, įnirtingos bangos švystelėjo jį ant rifo. Nedaug trūko, ir jo draugai būtų ištempę į krantą tik jo negyvą kūną.

Narsusis jaunuolis buvo priverstas dvi dienas vartytis lovoje, o tai jį labai pykdė. Bet kai jam leido dainuoti, kiek tik nori, jis tapo kantresnis, o linksmas jo balsas nuolat skardeno fermoje. Bet po šio nuotykio jis dar labiau bijojo visokių gnomų ir dvasių, kurie mėgsta kamuoti vargšus žmones, ir apkaltino juos pražudžius „Motalą". Niekas negalėjo jo įtikinti, kad Ugnies moterys neegzistuoja ir kad liepsną, netikėtai pasirodančią griuvėsiuose, sukelia vien tik fiziniai reiškiniai. Jo draugai, dar atkaklesni nei jis, nė nemanė atsisakyti prietarų. Jų nuomone, Ugnies moteris tyčia priviliojo „Motalą" prie kranto, o jos nepatrauksi į atsakomybę – tai tas pats lyg nubausti uraganą! Teismo valdininkai gali kelti bylų, kiek jiems patinka: liepsnos nepasodinsi į kalėjimą, neapčiuopiamos būtybės nesukaustyti grandinėmis. Reikia pasakyti, kad vėlesnis tyrimas padarė beveik tokią prietaringą išvadą.

Iš tiesų teismo valdininkas, kuriam buvo pavesta ištirti įvykį, atvyko norėdamas paklausti katastrofos liudytojus. Visi tvirtino, kad laivas sudužo, nes Dendonaldo pilies griuvėsiuose pasirodė antgamtinė būtybė – Ugnies moteris.

Suprantama, teisingumo negalėjo patenkinti tokie aiškinimai. Be abejo, griuvėsiuose turėjo vykti visiškai natūralus reiškinys. Bet ar čia buvo atsitiktinumas, ar pikta užmačia? Štai ką reikėjo išsiaiškinti tardytojui.

Tegu žodžiai „pikta užmačia" nenustebina skaitytojo. Nereikia pernelyg gilintis į istoriją, kad surastume tam patvirtinimų. Daugelis laivų plėšikų bretonų krante tuo ir vertėsi: suviliodavo laivą plauk-

ti ant rifų, o kai jis suduždavo, dalydavosi grobį. Čia, žiūrėk, keletas dervingų medžių, uždegtų naktį, nuviliodavo laivą į tokias vietas, iš kur jis nebeišplaukdavo; čia, žiūrėk, fakelas, pririštas prie jaučio ragų ir judantis pagal gyvulio įgeidžius, apgaudavo ekipažą, ir laivas pasiklysdavo. Pakliuvęs į tokius žabangus, laivas anksčiau ar vėliau suduždavo, o tuo pasinaudodavo piktadariai. Turėjo įsikišti teisingumas, kad būtų išnaikintas toks barbariškumas. Gali būti, kad ir šį kartą nusikaltėliai prisiminė senuosius kranto plėšikų įpročius.

Taip galvojo policijos agentai, nepaisydami to, ką sako Džekas Rajanas ir jo draugai. Žmonės, išgirdę apie tyrimą, pasiskirstė į dvi stovyklas: vieni tik gūžčiojo pečiais, kiti, baikštesni, pareiškė, kad toks iššūkis, mestas antgamtinėmis būtybėms, tikriausiai taps naujų katastrofų priežastimi.

Vis dėlto tyrimas vyko labai nuodugniai. Policijos agentai nuvyko į Dendonaldo pilį ir labai kruopščiai ją apžiūrėjo.

Tardytojas pirmiausia norėjo nustatyti, ar neliko žemėje pėdsakų, kurie būtų kieno nors kito, bet ne dvasių. Tačiau jokių pėdsakų, nei senų, nei vėlesnių neaptiko, nors žemė, pažliugusi po vakarykščio lietaus, būtų išsaugojusi netgi mažiausias žymes.

– Dvasių pėdsakai! – šūktelėjo Džekas Rajanas, sužinojęs apie pirmųjų paieškų nesėkmę. – Tai tas pats, lyg pelkėje ieškotum žaltvykslės pėdsakų.

Taigi, pirmoji tyrimų dalis buvo be rezultatų. Neįtikėtina, kad antroji būtų bent kiek sėkmingesnė.

Buvo bandoma nustatyti, kokiu būdu buvo uždegta ugnis bokšto viršūnėje, kokios medžiagos buvo naudojamos kurui, ir pagaliau, kas liko, užgesus ugniai.

Nebuvo rasta jokių ugnies įkūrimo pėdsakų: nei apdegusių degtukų, nei popieriaus skiaučių.

Lygiai taip pat nebuvo rasta nei sausų žolių, nei sausų šakelių, nei malkų, nors buvo aišku, kad reikėjo nemažai kuro, norint, jog naktį degtų tokia stipri ugnis.

Netgi nebuvo rasta laužo liekanų. Kadangi nebuvo nei pelenų, nei degėsių, nei nuodėgulių, nei suodžių, tad netgi nepavyko nustatyti, kurioje vietoje buvo uždegta ugnis. Nei ant žemės, nei ant uolų nebuvo jokių juodų dėmių. Galbūt kuris nors piktadarys laikė ugnį rankose? Tai buvo nelabai panašu į tiesą, nes liudytojų žodžiais, liepsna buvo didžiulė, – juk „Motalos" ekipažas, nepaisant rūko, pamatė ją, būdamas už kelių mylių nuo kranto.

– Taip! – šūkčiojo Džekas Rajanas. – Ugnies moteris moka apsieiti be degtukų! Jai tereikia pūstelėti, ir oras aplink ją užsiliepsnoja, o pelenų nuo jos laužo niekada nelieka!

Taigi, tardymo organai liko su savo rūpesčiais, o prie daugybės vietinių legendų prisidėjo dar viena, kuri turėjo įamžinti „Motalos" žūtį ir nenuginčijamai įrodyti Ugnies moters egzistavimą.

Toks drąsus ir tvirto sudėjimo jaunuolis, kaip Džekas Rajanas, be abejo, negalėjo ilgai tvarsytis lovoje. Sutrenkimai ir raiščių patempimai negalėjo paguldyti jo ilgesniam laikui. Jis neturėjo kada sirgti. O jeigu sveikame Pietų Škotijos klimate kas neturi laiko sirgti, tas ir neserga.

Taigi Džekas Rajanas greitai pasveiko. Vos atsistojęs ant kojų, jis nutarė, prieš griebdamasis darbo fermoje, įvykdyti vieną savo ketinimą. Jis norėjo aplankyti savo draugą Harį ir sužinoti, kodėl šis neatvyko į Ervino šventę.

Toks Hario, visada tesinčio pažadus, poelgis buvo nepaaiškinamas. Be to, neįtikėtina, kad senojo meistro sūnus nebūtų girdėjęs apie „Motalos" katastrofą, kuri buvo smulkiai aprašyta laikraščiuose. Haris turėjo sužinoti, ką nuveikė Džekas Rajanas, gelbėdamas skęstančiuosius ir kas jam atsitiko. Kodėl jis neatvyko į fermą paspausti draugui rankos? Iš kur toks neatidumas?

Ne, jeigu Haris nepasirodė, vadinasi, jis negalėjo pasirodyti. Džekas Rajanas būtų greičiau patikėjęs, kad nėra Ugnies moterų, nei suabejojęs savo draugo ištikimybe.

Taigi, praėjus dviems dienoms po laivo sudužimo, Džekas Rajanas žvaliai patraukė į kelionę. Tvirtas vaikinas jau visiškai nebejautė sutrenkimų. Linksmos dainos aidu pažadinęs uolingą krantą, jis nužingsniavo prie geležinkelio, einančio per Glazgą ir Sterlingą į Kolanderį.

Laukdamas traukinio, jis pastebėjo tokį skelbimą:

„Gruodžio ketvirtąją inžinierius Džemsas Staras iš Edinburgo Grentono prieplaukoje įsėdo į garlaivį „Velso princas" ir tą pačią dieną išlipo Sterlinge. Nuo to laiko nieko apie jį daugiau nežinoma.

Visas su juo susijusias žinias prašome siųsti Karališkojo instituto pirmininkui Edinburge".

Džekas Rajanas, stabtelėjęs prie šio skelbimo, perskaitė jį dukart, niekaip negalėdamas atsistebėti.

– Misteris Staras! – šūktelėjo. – Bet kaip tik gruodžio ketvirtąją dieną sutikau jį su Hariu Jarou šulinio laiptuose! Štai praėjo jau dešimt dienų! Nuo to laiko jis daugiau nebepasirodė... Ar ne tai sutrukdė mano bičiuliui atvykti į Ervino šventę?

Negaišdamas laiko raštiškam pranešimui Karališkojo instituto pirmininkui, ką žino apie Džemsą Starą, šaunusis vaikinas įšoko į traukinį, tvirtai nutaręs pirmiausia nukakti prie Jarou šulinio. Ten, jeigu reikės, nusileis į Dočerto šachtos dugną ir suras Harį, o kartu

ir inžinierių Džemsą Starą.

Po trijų valandų jis išlipo iš traukinio Kolanderio stotyje ir greitai patraukė link Jarou šulinio.

– Jie daugiau nepasirodė, – kalbėjo pats su savimi vaikinas. – Kodėl? Atsirado kokia nors kliūtis? Arba juos šachtos gilumoje sulaikė svarbus darbas? Šitai aš sužinosiu!

Ir Džekas Rajanas, paspartinęs žingsnį, greičiau nei per valandą pasiekė Jarou šulinį.

Iš išorės niekas nebuvo pasikeitę. Aplink tokia pat tyla. Nė vieno gyvo padaro šioje dykumoje.

Džekas Rajanas žengė po apgriuvusia stogine, dengiančia šulinio angą. Jis įsispoksojo į prarają – ir nieko nepamatė; paskui įsiklausė – ir nieko neišgirdo.

– O mano lempa! – šūktelėjo jis. – Kodėl jos nėra įprastoje vietoje?

Lempa, kuria naudodavosi Džekas Rajanas, leisdamasis į šachtą, paprastai stovėdavo kampe, netoli nuo viršutinių laiptų aikštelės. Dabar jos ten nebebuvo.

– Štai ir pirmoji kliūtis, – tarė Džekas Rajanas, pradėdamas nerimauti. Paskui, neabejodamas ir nepaisydamas prietaringos baimės, šūktelėjo: – Eisiu, net jei ten bus tamsiau nei pragare!

Ir jis ėmė leistis ilgomis kopėčiomis, dingstančiomis bedugniame šulinyje.

Kad tam ryžtųsi, Džekas Rajanas turėjo gerai prisiminti savo ankstesnius šachtininko įpročius ir puikiai pažinoti Dočerto šachtą.

Beje, jis leidosi labai atsargiai. Jo kojos apčiuopdavo kiekvieną laiptelį. Kai kurie buvo pagraužti kirminų. Vienas neatsargus žingsnis – ir vaikinas būtų nukritęs į pusantro tūkstančio pėdų gilumo prarają. Todėl Džekas Rajanas skaičiavo kiekvieną nusileistą laiptų aikštelę. Jis žinojo, kad pasieks šachtos dugną, tik nusileidęs trisdešimt aikštelių. O ten jau bus nesunku, kaip jis galvojo, surasti kotedžą, esantį, kaip žinia, pagrindinio štreko gale.

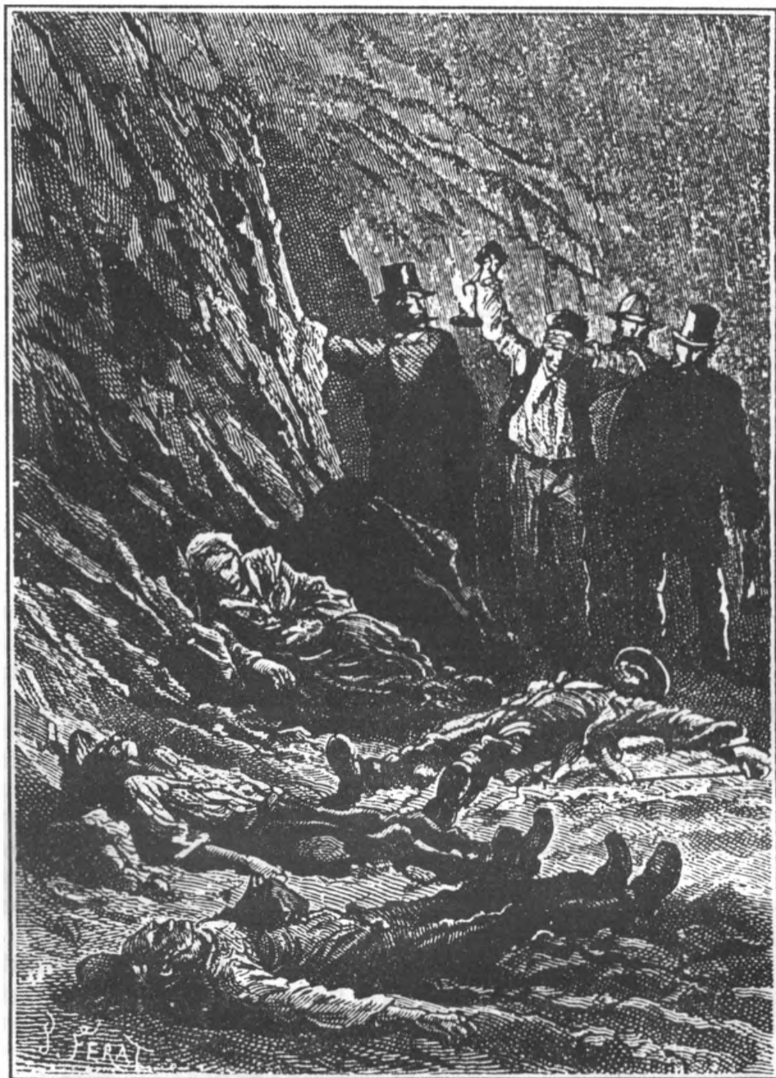
Taip jis pasiekė dvidešimt šeštąją aikštelę. Nuo šachtos dugno jį skyrė tik du šimtai pėdų. Jis nuleido koją, mėgindamas užčiuopti pirmąjį dvidešimt septintųjų kopėčių laiptelį. Bet jo koja pakibo tuštumoje, neužtikusi jokios atramos.

Džekas atsiklaupė ir pabandė ranka surasti kopėčių galą... Veltui.

Aišku, kad dvidešimt septintųjų kopėčių savo vietoje nebėra. Vadinasi, jas nuėmė.

– Ar tik čia nepasisuko Senasis Nikas? – tarė pats sau Džekas Rajanas, truputį būgštaudamas.

Džekas Rajanas stovėjo, sukryžiavęs rankas, stengdamasis ką

J. FERAT

nors įžvelgti nepermatomoje tamsoje. Paskui jam atėjo į galvą, kad jeigu jis negali nusileisti, vadinasi, šachtos gyventojai negali išlipti. Iš tiesų tarp išorinio pasaulio ir šachtos gelmių nebuvo jokio kitokio susiekimo. Ir jeigu žemutinės Jarou šulinio kopėčios buvo nuimtos po jo paskutinio apsilankymo, tad kas atsitiko su senuoju Simonu Fordu, su jo žmona, sūnumi ir inžinieriumi? Kadangi Džemso Staro buvo ieškoma, vadinasi, jis neišlipo iš šachtos nuo tos dienos, kai Džekas Rajanas sutiko jį Jarou šulinyje. Kaip nuo to laiko vertėsi kotedžo gyventojai? Ar pakako maisto nelaimėliams, uždarytiems po žeme pusantro tūkstančio pėdų gylyje?

Šios mintys akimirksniu šmėkštelėjo Džeko Rajano galvoje. Jis suprato, kad vienas nenusigaus iki kotedžo. Dabar jau neabejojo, kad piktadariai tyčia nuėmė kopėčias. Teismo valdininkai, žinoma, piktadarybę išaiškins, bet reikia kuo greičiau jiems apie tai pranešti.

Džekas Rajanas pasilenkė virš aikštelės.

– Hari! Hari! – sušuko jis galingu savo balsu.

Aidas kelis kartus pakartojo Hario vardą ir nutilo Jarou šulinio gilumoje.

Džekas Rajanas greitai pakilo aukštutinėmis kopėčiomis ir išėjo į dienos šviesą. Jis nutarė negaišti laiko. Nė karto nestabtelėjęs, nubėgo iki Kolanderio stoties. Ten jam tereikėjo palaukti vos kelias minutes, kol atvyko Edinburgo ekspresas, ir trečią valandą po pietų vaikinas jau buvo pas sostinės lordą prefektą.

Ten jį nepertraukdami išklausė. Pateikiamų detalių tikslumas išsklaidė bet kokias abejones. Apie tai tuoj pat buvo pranešta serui Elfistonui – ne tik kolegai, bet ir asmeniniam Džemso Staro draugui, – ir jis paprašė leidimo vadovauti paieškoms, kurias nedelsiant buvo nutarta atlikti Dočerto šachtoje. Serui Elfistonui į pagalbą buvo atsiųsti keli agentai. Jie pasiėmė su savimi lempas, kirtiklius, ilgas kopėčias, nepamiršdami ir maisto bei vaistų. Netrukus visi, vadovaujami Džeko Rajano, patraukė į Eberfoilo kasyklas.

Tą vakarą seras Elfistonas, Džekas Rajanas ir agentai atvyko prie Jarou šulinio ir nusileido iki dvidešimt šeštosios aikštelės, kur prieš keletą valandų Džekas sutiko neįveikiamą kliūtį. Į šulinio gilumą nuleido lempas, pririštas prie ilgų virvių, ir įsitikino, kad keturių paskutiniųjų kopėčių nėra.

Neliko abejonių, kad bet koks susisiekimas tarp viršaus ir šachtos gelmių buvo tyčia nutrauktas.

– Ko mes laukiame, pone? – nekantriai klausinėjo Džekas Rajanas.

– Laukiame, kol bus ištrauktos lempos, mano drauge, – atsakė seras Elfistonas. – Paskui nusileisime į žemutinį štreką, ir tu nuvesi mus...

– Į kotedžą! – šūktelėjo Rajanas. – O jeigu reikės, tai ir į giliausias šachtos prarajas!

Kai tik lempos buvo ištrauktos, agentai pririšo prie aikštelės virvines kopėčias. Jos besivyniodamos nukrito žemyn. Žemutinės aikštelės buvo sveikos, tad jomis buvo galima naudotis, leidžiantis nuo vienos prie kitos.

Leistis buvo labai sunku. Džekas Rajanas pirmasis pakibo ant siūbuojančių kopėčių ir pirmasis pasiekė šachtos dugną. Netrukus prie jo prisijungė seras Elfistonas ir agentai.

Apskrita aikštelė, sudaranti Jarou šulinio dugną, buvo visiškai tuščia, ir seras Elfistonas smarkiai nustebo, išgirdęs Džeko Rajano šūksnį:

– Štai kopėčių liekanos! Jos pusiau apdegusios!

– Apdegusios? – pakartojo seras Elfistonas. – Taip, tikrai, štai ir nuodėguliai.

– Kaip jūs galvojate, sere, – paklausė Džekas Rajanas, – kam inžinieriui Džemsui Starui prireikė nudeginti kopėčias ir nutraukti bet kokį susisiekimą su išoriniu pasauliu?

– Taip, – mąsliai atsakė seras Elfistonas. – Į kelią, mano drauge, į kotedžą! Ten viskas paaiškės!

Džekas Rajanas abejodamas pakraipė galvą ir paėmęs lempą iš vieno agento rankų, greitai nužingsniavo pagrindiniu Dočerto šachtos štreku. Bendražygiai nusekė iš paskos.

Po ketvirčio valandos Seras Elfistonas ir jo palydovai pasiekė įdubą, kurios gale buvo įrengtas Simono Fordo kotedžas. Šviesos languose nebuvo.

Džekas Rajanas šoko prie durų ir atplėšė jas. Kotedžas buvo tuščias.

Tamsiojo būsto kambariai buvo nuodugniai apžiūrėti. Viduje – jokių prievartos ženklų. Visur ideali tvarka, tarsi senoji Medžė dar būtų čia. Maisto atsargos pakankamai didelės, jų būtų užtekę Fordo šeimai kelioms dienoms.

Taigi buvo visiškai neaišku, kodėl nėra šeimininkų. Bet ar buvo įmanoma nustatyti, kada jie išėjo? Be abejo, nes požemyje, kur negalima atskirti dienos nuo nakties, Medžė paprastai kiekvieną dieną paženklindavo kryžiuku savo kalendoriuje.

Kalendorius kabojo svetainėje ant sienos. Paskutinis kryžiukas buvo brūkštelėtas gruodžio šeštą dieną, tai yra praėjus dienai po Džemso Staro atvykimo. Tatai galėjo patvirtinti ir Džekas Rajanas. Matyt, gruodžio šeštąją, vadinasi, prieš dešimt dienų, Simonas Fordas, jo žmona, sūnus ir svečias apleido kotedžą. Ar jie taip ilgai negrįžta, nes inžinierius ėmėsi naujų žvalgymo darbų? Turbūt ne. Bent taip

galvojo seras Elfistonas. Atidžiau apžiūrėjęs kotedžą, jis vis dar nežinojo, ko griebtis.

Tamsa buvo neperžvelgiama. Tiktai lempos agentų rankose švietė lyg žvaigždės šioje neperregimoje tamsumoje.

Ir staiga Džekas Rajanas šūktelėjo.

– Ten! Ten! – kartojo jis, ir jo ranka rodė į gana ryškią šviesos dėmę, šokčiojančią tamsioje štreko gilumoje.

– Bičiuliai, bėkime į tą šviesą! – tarė seras Elfistonas.

– Į dvasios ugnelę? – riktelėjo Džekas Rajanas – Kam? Mes niekada jos nepavysime.

Karališkojo instituto pirmininkas ir agentai, nelabai prietaringi žmonės, puolė link mirkčiojančios ugnies. Džekas Rajanas, nugalėjęs baimę, šoko paskui juos.

Tai buvo ilgos ir varginančios gaudynės. Atrodė, kad ugnelę laiko rankose nedidelė, bet nepaprastai vikri būtybė, kuri kas valandėlę pradingdavo už posūkių ir vėl pasirodydavo kokio nors skersinio štreko gilumoje. Greitai šokčiodama čia vienoj pusėj, čia kitoj, ji išnykdavo iš akių. Atrodydavo, kad ji visiškai prapuolė, bet staiga žibintuvėlis vėl aiškiai švysteldavo. Apskritai atstumas tarp jos ir persekiotojų mažėjo iš lėto, tad Džekas Rajanas ne veltui galvojo, kad jos neįmanoma pagauti.

Bevaisės gaudynės tęsėsi jau valandą. Seras Elfistonas ir jo palydovai vis labiau krypo į Dočerto šachtos pietrytinę dalį. Jie irgi pradėjo savęs klausinėti, ar jie kartais nesivaiko nepagaunamos žaltvykslės.

Bet tuo metu atstumas tarp ugnelės ir persekiotojų tarsi pradėjo mažėti. Gal bėgančioji būtybė pavargo, o gal ji norėjo įsivilioti serą Elfistoną ir jo palydovus ten, kur galbūt buvo įvilioti kotedžo gyventojai, – sunku pasakyti. Šiaip ar taip, agentai, matydami, kad tikslas artėja, padvigubino jėgas. Ugnelė, visą laiką šmėkščiojusi daugiau nei už dviejų šimtų žingsnių, dabar buvo arčiau nei už penkiasdešimties, o atstumas vis mažėjo. Tas, kuris nešėsi žibintuvėlį, pasidarė ryškesnis. Retkarčiais, kai jis pasukdavo galvą, buvo galima įžvelgti lyg ir žmogaus profilį, – jeigu tik ne dvasia pasivertė žmogumi. Džekas Rajanas buvo priverstas prisipažinti, kad vejasi anaiptol ne antgamtinę būtybę.

– Drąsiau, bičiuliai! – šaukė jis, spartindamas žingsnį. – Ji pavargo! Mes greitai ją pavysime, ir jeigu ji tokia pat iškalbi, kaip ir greita, daug ką mums papasakos!

Tačiau gaudynės darėsi vis sunkesnės. Giliausioje šachtos dalyje štrekai kryžiavosi lyg labirinto takai. Tokioje painiavoje bėglys lengvai galėjo išsprūsti: jam būtų pakakę užgesinti žibintuvėlį ir šoktelėti

į šoną, į kokį nors tamsų skersgatvį.

Tikrai, galvojo seras Elfistonas, jeigu jis nori pasislėpti nuo mūsų, kodėl to nedaro?

Nepagaunamoji būtybė kol kas negesino žibinto, bet vos tik tokia mintis šmėkštelėjo serui Elfistonui, kai ugnelė staiga užgeso, ir agentai, vydamiesi toliau, netrukus atsidūrė prieš siaurą angą tarp skalūno sluoksnių, žemutinio praėjimo gale.

Seras Elfistonas, Džekas Rajanas ir jų bendražygiai gana greitai, pasitvarkę lempas, prasibrovė pro angą.

Bet jie nenubėgo nė šimto žingsnių naujuoju tuneliu, platesniu ir aukštesniu, kai staiga sustojo.

Prie sienos ant žemės gulėjo keturi kūnai – galbūt keturi lavonai.

– Džemsas Staras, – sušnibždėjo seras Elfistonas.

– Hari! Hari! – šaukė Džekas Rajanas, puldamas prie savo draugo.

Iš tiesų tai buvo inžinierius, Medžė, Simonas Fordas ir Haris. Jie gulėjo nejudėdami. Bet staiga vienas iš išsitiesusių kūnų kilstelėjo, ir pasigirdo silpnas senosios Medžės šnibždesys:

– Juos!..Iš pradžių juos...

Seras Elfistonas, Džekas Rajanas ir agentai paskubomis atgaivino inžinierių ir jo palydovus, davę jiems išgerti po kelis stiprinančių vaistų lašelius. Tai jiems beveik iš karto pasisekė. Nelaimingieji, dešimt dienų palaidoti Naujajame Eberfoile, vos nenumirė nuo išsekimo.

Ir jeigu per tą ilgą įkalinimo laiką jie nenumirė, – kaip pasakė Džemsas Staras serui Elfistonui, – tai tik todėl, kad triskart šalia savęs rado duonos ir ąsotį vandens. Be abejo, gailestingoji būtybė, kuriai jie turėjo būti dėkingi už gyvybes, negalėjo niekuo jiems daugiau padėti.

Seras Elfistonas paklausė savęs, ar tai nebus darbas to nepagaunamojo padaro, kuris juo atvedė tiesiai į tą vietą, kur gulėjo Džemsas Staras ir jo draugai.

Kaip ten bebūtų, inžinierius, Medžė, Simonas Fordas ir Haris buvo išgelbėti. Juos nuvedė į kotedžą, praeidami pro tą pačią angą, kurią nepagaunamasis vedlys lyg tyčia parodė serui Elfistonui.

Tos angos, kurią Džemsas Staras ir jo draugai išsprogdino dinamitu, jie negalėjo surasti, nes ji buvo aklinai užmūryta akmens nuolaužomis. Neperžvelgiamoje tamsoje jiems nepavyko nei surasti, nei išversti šios užtvaros.

Vadinasi, kol jie tyrinėjo didžiulius požemius, kažkieno piktavališka ranka tyčiomis nutraukė bet kokį susisiekimą tarp Senojo ir Naujojo Eberfoilų!

Tryliktasis skyrius

Kolsitis

Praėjus trejiems metams po aprašytųjų įvykių, Žoano arba Murėjaus kelionių žinynai ėmė rekomenduoti turistams, besilankantiems Sterlingo grafystėje, „praleisti keletą valandų Naujojo Eberfoilo kasyklose".

Nei Senajame, nei Naujajame pasaulyje nebuvo kitų tokių kasyklų, kur galėtum pamatyti tokį nuostabų reginį.

Pirmiausia lankytojas be jokio vargo ir rizikos nusileisdavo iki pat šachtos dugno, į pusantro tūkstančio pėdų gylį. Už septynių mylių į pietvakarius nuo Kolanderio žemės paviršių pasiekia nuolaidus tunelis su monumentaliu įėjimu, papuoštu dantytais bokšteliais. Šis platus, šiek tiek nuožulnus tunelis vedė tiesiai į požemį, tikrą gamtos stebuklą Škotijos žemės gelmėse.

Po grafystės žemėmis įsikūrusį miestelį, iškilmingai pavadintą Kolsičiu (*Kolsitis – anglies miestas /angl./*) dvivėžiu bėgių keliu važinėjo traukiniai, varomi hidraulinės traukos.

Lankytojas, atvykęs į Kolsitį, atsidurdavo ypatingoje aplinkoje, – pagrindinis šviesos ir šilumos šaltinis čia buvo elektra.

Iš tiesų, ventiliaciniai šuliniai, kad ir kiek jų bebūtų, reikiamai nepajėgtų išskaidyti Naujojo Eberfoilo tamsos. Betgi šį niūrų urvą nutvieksdavo ryški šviesa, nes daugybė elektros diskų atstodavo saulę. Pakabinti prie skliautų, pritvirtinti prie natūralių kolonų, be paliovos maitinami srovės, kurią tiekdavo elektromagnetinės mašinos, šie šviesuliai, čia atstodavę žvaigždes, čia saulę, dosniai apšviesdavo požeminį pasaulį. Kai ateidavo poilsio metas, tereikėdavo pasukti jungiklį, ir kasyklų gelmėse ateidavo dirbtinė naktis.

Visi apšviečiamieji aparatai, dideli ir maži, veikė vakuume, tai yra jų šviečiantieji lankai visiškai nesiliesdavo su aplinkiniu oru. Jeigu ore net susikaipdavo pavojingas rūdynų dujų kiekis, nereikėjo bijoti sprogimo. Todėl elektra buvo plačiai naudojama visoms namų ūkio ir pramonės reikmėms tiek Kolsičio kotedžuose, tiek ir Nau-

jojo Eberfoilo kirtavietėse.

Pirmiausia reikia pasakyti, kad Džemso Staro prielaidos, susijusios su naujuoju telkiniu, visiškai pasiteisino. Anglies klodai buvo be galo turtingi. Šachtininkų kirtiklis pirmąkart įsmigo į naujus sluoksnius vakarinėje urvo dalyje, ketvirtis mylios nuo Kolsičio. Vadinasi, naujoji gyvenvietė nebuvo gavybos centras. Požeminiai darbai jungėsi su antžeminiais ventiliaciniais ir pakėlimo šuliniais, kuriais vyko susiekimas tarp įvairių šachtos lygių, o taip pat su žemės paviršiumi. Didžiulis tunelis, kuriuo važinėjo traukiniai, varomi hidraulinės traukos, buvo skirtas tik keleivių transportavimui.

Skaitytojas prisimena tą nuostabų, milžinišką urvą, kuriame pirmosios žvalgybos metu sustojo senasis meistras su savo draugais. Kažin kur aukštai virš jų kilo smailus kupolas. Atramos, ant kurių jis dunksojo, išnyko trijų šimtų pėdų aukštyje, – grotas savo aukščiu galėjo lygintis su Mamutų sale Kentukio urve.

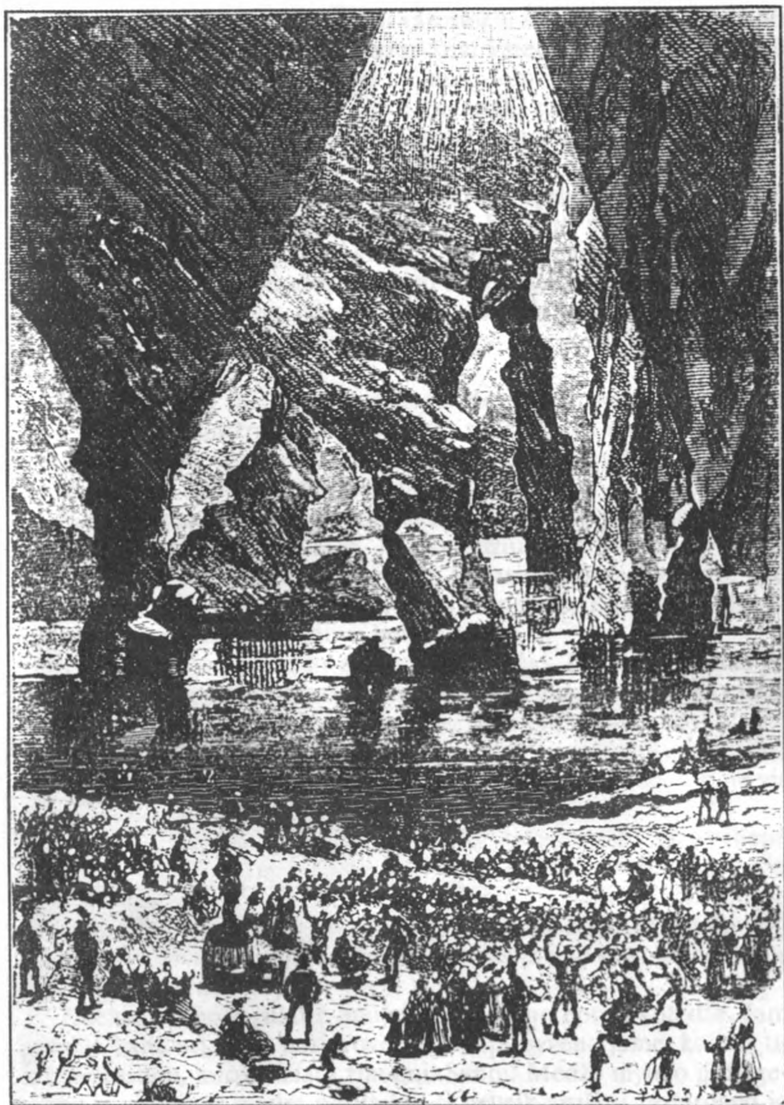
Žinoma, kad ta milžiniška salė, pati didžiausia iš visų Amerikos urvų, gali sutalpinti penkis tūkstančius žmonių. Naujajame Eberfoile esanti salė buvo tokio pat dydžio ir panašios išvaizdos. Bet užuot išvydęs nuostabius garsiojo urvo stalaktitus, žvilgsnis čia stabtelėdavo ties anglies klodais, kurie visur kyšojo iš sienų, tarsi juos spaustų skalūno sluoksniai. Jie buvo panašūs į reljefus iš juodojo gintaro, o jų briaunos žėrėjo atmušdamos šviečiančiųjų diskų spindulius.

Po šiais skliautais tyvuliavo ežeras, tokios pat dydžio kaip Negyvoji jūra Mamutų urve, – gilus ežeras, kurio skaidriame vandenyje knibždėjo beakės žuvys ir kurį inžinierius pavadino Malkolmo ežeru.

Čia, milžiniškame natūraliame požemyje, Simonas Fordas pasistatydino naują kotedžą, kurio nebūtų keitęs į geriausią namą Princų gatvėje Edinburge. Puikus būstas stovėjo ant ežero kranto, ir penki jo langai žvelgė į niūrius vandenis, nuvilnijančius toli už žmogaus matymo ribų.

Po dviejų mėnesių šalia Simono Fordo kotedžo atsirado kitas gyvenamasis būstas: tai buvo Džemso Staro namas. Inžinierius atsidavė Naujajam Eberfoilui siela ir kūnu. Jis irgi norėjo ten gyventi, ir tik neatidėliotini reikalai priversdavo jį iškopti į paviršių. Čia, gelmėse, jis buvo tarp angliakasių ir gyveno jų gyvenimą.

Atsivėrus naujiems anglies klodams, senųjų kasyklų darbininkai atidėjo į šalį arklą bei akėčias ir vėl griebėsi laužtuvo bei kirtiklio. Įsitikinę, kad visiems užteks darbo ir kad už jį gerai mokama, nes anglies gavyba vyksta sėkmingai, jie iš viršaus nusileido į žemės gelmes ir įsikūrė šachtoje, kuri savo struktūra puikiai tiko tokioms gyvenvietėms.

Plytiniai šachtininkų nameliai vaizdingai išsidėstė ant Malkolmo ežero kranto ir po arkomis, kurios tarsi katedros kontrforsai laikė skliautus. Kirtikai, smulkinantys uolieną, dešimtininkai, vadovaujantys darbams, išgabentojai, vežiojantys anglį, sutvirtintojai, atramomis, paramstantys galerijas, kelininkai, taisantys kelius, mūrininkai, akmenimis užtaisantys išnaudotas kirtavietes, – žodžiu, visi darbininkai, triūsiantys prie požeminių darbų, apsigyveno Naujajame Eberfoile, ir taip palengva susiformavo Kolsitis, išsidėstęs po rytiniu Ketraino ežero kraštu, vakarinėje Sterlingo grafystės dalyje.

Taip ant Malkolmo ežero krantų iškilo gyvenvietė, panaši į flamandų kaimą. Virš jos, ant didžiulės uolos, kurios papėdę skalavo požeminio ežero vandenys, stūksojo koplyčia, skirta šventajam Julijui.

Kai požeminį miestą apšviesdavo elektrinės saulės, kabančios prie skliautų piliastrų arba po kupolų arkomis, jis atrodydavo šiek tiek fantastiškai, neįprastai ir visiškai pateisindavo vadovų rekomendacijas. Todėl čia visada būdavo daug turistų.

Suprantama, Kolsičio gyventojai didžiavosi savo požeminiu miestu. Jie retai iškeliaudavo iš jo. Jų pavyzdžiu buvo Simonas Fordas, niekada nenorėjęs iškopti į paviršių. Senasis meistras tvirtino, kad ten, viršuje, visada lyja. Ir prisimenant Jungtinės Karalystės klimatą reikia pasakyti, kad jis buvo beveik teisus.

Taigi Naujojo Eberfoilo gyventojai klestėjo. Per trejus metus jie sukūrė gerovę, kokios niekada nebūtų pasiekę viršuje. Daugelis vaikų, gimusių po darbų atnaujinimo, dar nebuvo kvėpavę laisvu oru.

Todėl Džekas Rajanas kalbėjo:

– Štai jau pusantrų metų, kai juos atjunkė nuo krūties, o jie vis dar nepabuvojo dienos šviesoje!

Reikia pasakyti, kad Džekas Rajanas vienas iš pirmųjų atsiliepė į inžinieriaus kvietimą. Linksmasis vaikinas laikė savo pareiga grįžti prie ankstesniojo amato, tad Melrouzo ferma neteko savo dainininko ir muzikanto. Bet tai nereiškė, kad Džekas Rajanas liovėsi dainuoti. Atvirkščiai, Naujojo Eberfoilo aidas lavino savo akmeninius plaučius, pritardamas jam.

Džekas Rajanas įsikūrė naujajame Simono Fordo kotedže. Jam pasiūlė kambarį, ir jis nesidrovėdamas apsigyveno jame, kaip ir tiko paprastam, nuoširdžiam žmogui. Senoji Medžė mylėjo jį už gerumą ir visuomet giedrą nuotaiką. Ji beveik visiškai pritardavo jo samprotavimams apie fantastines būtybes, neva apsigyvenusias šachtoje; ir likę vieni jie pasakodavo vienas kitam baisias pasakas, kurios būtų galėjusios papildyti Šiaurės mitologiją.

Taigi Džekas Rajanas kotedže visiems patiko. Beje, jis iš tiesų

buvo šaunus vaikinas ir geras darbininkas. Praėjus pusmečiui po darbų atnaujinimo, jis buvo paskirtas brigadininku.

– Štai kaip puikiai klostosi reikalai, misteri Fordai, – kalbėjo jis, praslinkus kelioms dienoms po savo persikraustymo. – Jūs suradote naują telkinį, ir jeigu už šį atradimą vos nebūtumėte sumokėję savo gyvybe, tatai nebūtų ypatingai brangu!

– Ne, Džekai, nebūtų pernelyg brangu, net jei mes iš tikrųjų būtume sumokėję savo gyvybėmis, – atsakė senasis meistras. – Bet nei misteris Staras, nei aš niekada nepamirškime, kam turime būti dėkingi už išgelbėjimą.

– Na ne, – paprieštaravo Džekas Rajanas. – Jūs turite būti dėkingi savo sūnui Hariui, nes jis taip mielai priėmė mano kvietimą į Ervino šventę...

– Ir neatvyko į ją, ar ne? – atsakė Haris, spūsteldamas draugui ranką. – Ne, Džekai, kad mus surado šachtoje gyvus, mes dėkingi tau: tu, vos apsigydęs žaizdas, negaišai nei dienos, nei valandos...

– Na ne, – pakartojo atkaklusis vaikinas. – Neleisiu kalbėti to, ko nėra! Aš, žinoma, skubėjau sužinoti, kodėl neatėjai, Hari, štai ir visas mano vaidmuo. Bet norėdamas atiduoti kas kam priklauso pridursiu, kad be tos nepagaunamos dvasios...

– O! Taip ir žinojau! – šūktelėjo Simonas Fordas. – Be dvasios!

– Be dvasios, gnomo, fėjos sūnaus, – pakartojo Džekas Rajanas, – Ugnies moters vaikaičio, vaiduoklio, be ko tik norite! O vis dėlto be jo mes niekada nebūtume patekę į galeriją, iš kurios jūs negalėjote išeiti!

– Be abejo, Džekai, – atsakė Haris. – Belieka tik sužinoti, kiek tas padaras antgamtiškas, kaip kad tu manai.

– Dar ko! – šūktelėjo Džekas Rajanas. – Toks pat antgamtiškas, kaip ir kaukas, kurį pamatęs su ugnele rankoje, užsimanytum pagauti, o jis išsprūstų it koks silfas. Ta būtybė šmėstelėjo prieš mus su ugnele rankoje ir išnyko lyg šešėlis. Bet būk ramus, Hari, anksčiau ar vėliau mes ją surasime.

– Teisingai, Džekai, – tarė Simonas Fordas, – ar jis kaukas, ar ne, mes vis tiek jo ieškosime, o tu mums padėsi.

– Susilauksite rūpesčių, misteri Fordai, – atsakė Džekas Rajanas.

– Nieko, Džekai, tegu tik pasitaiko gera proga!

Lengva įsivaizduoti, kaip su Naujuoju Eberfoilu apsiprato Fordo šeima, ypač Haris. Jaunasis šachtininkas išnaršė slapčiausius jo užkampius. Jis netgi išmoko nustatyti, kokia viršuje esanti vietovė atitinka vieną ar kitą kasyklų vietą. Jis žinojo, kad štai virš šito klodo tyvuliuoja Klaido įlanka, o štai ten – Lomondo arba Ketraino

ežeras; štai šie stulpai yra Grampiano kalnų atramos, šis skliautas – Dambartono pamatas; virš šio didžiulio tvenkinio eina geležinkelis į Boloką; ten baigiasi Škotijos pakrantė, o čia prasideda jūra, kurios ošimas aiškiai girdimas galingų audrų metu per ekvinokciją. Haris galėjo būti puikus vedlys po šias natūralias katakombas; tai, ką Alpių gidai daro tarp snieguotų viršūnių, ryškioje šviesoje, jis būtų galėjęs daryti šachtoje, visiškoje tamsoje, bet su tokiu pat nepalyginamu instinkto tikrumu.

O kaip jis didžiavosi savo Naujuoju Eberfoilu! Kiek kartų, prisitvirtinęs prie kepurės lemputę, skverbėsi į atokiausias kasyklų vietas! Jis tyrinėjo ežerą, plaukiodamas luotu, kurį puikiai valdė. Jis netgi medžiojo, nes į urvą priskrido daugybė laukinių paukščių, tilvikų, smailiauodegių ančių, taisčių, mintančių žuvimis, kurios knibždėjo juoduosiuose vandenyse. Atrodė, kad Hario akys skirtos tamsiems požemiams, kaip jūreivių akys – tolimiems horizontams.

Bet keliaudamas Haris tikėjosi surasti paslaptingąją būtybę, kuri, tiesą sakant, daugiausia prisidėjo prie jo ir prie jo bendražygių išgelbėjimo. Ar jam tai pavyks? Taip, žinoma, – jeigu tikėsime nuojauta. Ne, – jeigu spręsime pagal tai, kad iki šiolei jis nieko nerado.

Prisiminę antpuolius, kurie buvo užgriuvę senojo meistro šeimą, turėsime pasakyti, kad jie nebeatsinaujino.

Taip klostėsi reikalai šioje neįprastoje vietovėje.

Nereikia galvoti, kad tuo metu, kai Kolsitis pradėjo kurtis, požeminiame mieste nebuvo jokių pasilinksminimų ir gyvenimas ten buvo nuobodus. Priešingai. Miesto gyventojai, suvienyti tų pačių interesų, vienodų skonių ir galėdami naudotis tais pačiais pasiekimais, iš esmės sudarė vieną didelę šeimą. Jie pažinojo vienas kitą, visi gyveno kartu, ir beveik niekam nekilo noras prasimanyti daugiau linksmybių.

Be to, puikios pramogos buvo ir sekmadieniniai pasivaikščiojimai po šachtą, ekskursijos po tvenkinius ir ežerus.

Dažnai ant Malkolmo ežero krantų pasigirsdavo dūdmaišio garsai. Škotai, išgirdę savo tautinį instrumentą, sueidavo jo pasiklausyti. Prasidėdavo šokiai, ir Džekas Rajanas su savo kalniečio kostiumu būdavo šventės karalius.

Žodžiu, Kolsitis, pasak Simono Fordo, jau galėjo lenktyniauti su Škotijos sostine, kurią kankino žiemos šalčiai, vasaros karščiai, darganos, o dėl savo oro, užteršto gamyklų dūmų, ji visiškai pelnytai buvo vadinama „Senąja rūkykla".

Keturioliktasis skyrius

Ant plaukelio

Taigi visos karštos Fordų šeimos svajonės išsipildė, ir jie buvo laimingi. Bet vis dėlto galėjai pastebėti, kad Haris, visada buvęs niūroko charakterio, vis dažniau, Medžės žodžiais tariant, „užsisklendžia savyje". Ir netgi Džekui Rajanui, nepaisant jo užkrečiančio geraširdiškumo, nepavykdavo Hario pralinksminti.

Vieną gražų birželio sekmadienį abu draugai vaikštinėjo Malkolmo ežero pakrante. Kolsitis poilsiavo. Viršuje siautė audros. Po stiprių liūčių ir karščio žemę gaubdavo tiršti garai. Grafystėje nebūdavo kuo alsuoti. Kolsityje, priešingai, viešpatavo visiška ramybė, maloni temperatūra: nei lietaus, nei vėjo. Stichijos siautėjimo čia nesijausdavo. Todėl turistai iš Sterlingo ir jo apylinkių, ieškodami vėsumos, nusileido į požemius.

Elektriniai diskai švietė taip, kad jiems tikriausiai būtų pavydėjusi Britanijos saulė, dulsvesnė nei derėjo būti šią sekmadienio dieną.

Džekas Rajanas stengėsi atkreipti Hario dėmesį į triukšmingą turistų minią, bet šis, regis, vos girdėjo jo žodžius.

– Pažiūrėk, Hari, – šūkčiojo Džekas Rajanas, – kaip jie skuba žvilgtelėti į mus! Gana, drauge, vyk šalin liūdnas mintis, kad turistai nesusidarytų klaidingos nuomonės apie mūsų miestą. Juk tie žmonės gali pamanyti, kad mes jiems pavydime.

– Džekai, – atsakė Haris, – nesirūpink manimi. Tu linksmas už du, ir to pakanka.

– Tetraukia mane Senasis Nikas, – atkirto Džekas Rajanas, – juk tavoji melancholija galiausiai paveikia ir mane! Mano akys patamsėja, lūpos susičiaupia, juokas stringa gerklėje, dainos išnyksta iš atminties... Na, Hari, kas tau atsitiko?

– Pats žinai, Džekai.

– Tu vis apie tai galvoji?

– Vis apie tai.

– Ak, vargšas mano Haris! – sušuko Džekas Rajanas, gūžtel-

damas pečiais. – Jeigu visa tai priskirtum šachtos dvasioms kaip aš, tavo sieloje būtų ramiau.

– Puikiai žinai, Džekai, kad dvasios egzistuoja tik tavo vaizduotėje. Nuo to laiko, kai Eberfoile buvo atnaujinti darbai, niekas nematė nė vienos dvasios.

– Tebūnie taip, Hari! Bet jeigu dvasios nebepasirodo, tai, matyt ir tie, kuriems tu nori priskirti visus šiuos nepaprastus įvykius, irgi pradingo.

– Aš juos surasiu, Džekai!

– Ak, Hari, Hari! Nelengva pagauti Naujojo Eberfoilo dvasias!

– Aš jas surasiu, tavo tariamąsias dvasias, – pakartojo didžiai įsitikinęs Haris.

– Vadinasi, nori jas nubausti?

– Nubausti ir apdovanoti, Džekai. Jeigu viena ranka užmūrijo mus tunelyje, tai vis dėlto nepamirštu, kad kita – mus išgelbėjo. Ne, aš to nepamiršiu!

– Ė, Hari, – paprieštaravo Džekas Rajanas, – ar esi tikras, kad tos rankos nepriklauso vienai ir tai pačiai būtybei?

– Kodėl, Džekai? Iš kur tau šovė į galvą tokia mintis?

– Na... žinai, Hari... Būtybės, gyvenančios gelmėse... jos ne tokios, kaip mes...

– Tokios pat, Džekai!

– Ne, Hari, ne... Juk negalime manyti, kad kažkokiam bepročiui pavyktų...

– Bepročiui! – pertraukė jį Haris. – Argi bepročiui gali būti būdingas toks minčių nuoseklumas? Tavo nuomone, piktadarys, kuris nuo tos dienos, kai metė akmenį Jarou šulinyje, vis nesiliauja krečęs šunybių, – beprotis?

– Bet jis nieko blogo nebedaro, Hari. Štai jau treji metai, kai nei tau, nei tavo artimiesiems neatsitiko nieko blogo.

– Vis tiek, Džekai, – prieštaravo Haris. – Jaučiu, kad tas kerštingas padaras, kas jis bebūtų, savo planų neatsisakė. Kuo remiuosi, taip kalbėdamas, negaliu paaiškinti, bet gindamas mus visus ir naująsias kasyklas noriu žinoti, kas jis toks ir iš kur atsirado.

– Gindamas mus visus? – nustebęs paklausė Džekas Rajanas.

– Taip, Džekai, – tęsė Haris, – Galbūt aš neteisus, bet įžiūriu čia piktą kėslą. Dažnai apie tai galvoju ir vargu ar klystu. Atsimink daugybę nepaaiškinamų dalykų, logiškai susietų tarpusavyje. Anoniminis laiškas, prieštaraujantis mano tėvo laiškui, pirmiausia įrodo, kad jis sužinojo mūsų planus ir norėjo mums sutrukdyti. Paskui misteris Staras atvažiuoja pas mus į šachtą. Vos mes įeiname į vidų, ant mūsų nukrinta didžiulis akmuo; kažkas sudegina Jarou šulinio

kopėčias, norėdamas nutraukti susisiekimą su viršumi. Prasideda mūsų žvalgyba. Bandymai, turintys įrodyti naujo telkinio egzistavimą nepasiteisina, nes kažkas užglaisto plyšius skalūno sienoje. Nepaisant to, bandymas atliktas, telkinys surastas. Mes grįžtame. Staiga – neįprastas oro judėjimas, lempa sudaužyta, mes atsiduriame visiškoje tamsoje. Tačiau mums pasiseka sugrįžti atgal pagrindine galerija... bet iš jos nebėra išėjimo: anga užtaisyta, mes užmūryti, atkirsti nuo pasaulio... Na, Džekai, argi tu čia nematai piktų kėslų? Taip! Kasyklose slapstėsi būtybė, iki šiolei nepagauta, bet ne antgamtinė, kaip tu užsispyręs galvoji. Nežinia kodėl, bet ji atkakliai nenorėjo įleisti mūsų į šachtą. Ji buvo čia!.. Nuojauta man sako, kad ji čia ir dabar, ir kas žino, ar neruošia mums kokio siaubingo siurprizo!.. Tad štai, Džekai, nors ir rizikuodamas gyvybe, bet aš ją surasiu!

Haris kalbėjo su tokiu įkarščiu, kad jo draugas ėmė smarkiai abejoti savo teisumu.

Džekas Rajanas jautė, kad Haris teisus, – bent jau kalbėdamas apie praeitį. Kad ir kokios buvo šių faktų priežastys – natūralios ar antgamtiškos, – vis dėlto jos buvo perdėm akivaizdžios.

Tačiau dorasis jaunuolis nenorėjo taip lengvai atsisakyti savo aiškinimų. Bet suprasdamas, kad Haris niekada nepatikės paslaptingųjų dvasių buvimu, Džekas nutarė priminti nuotykį, kuris visiškai nerodė priešiškumo Fordų šeimai. Greičiau atvirkščiai.

– Gerai, Hari, – tarė jis, – turiu daug kur su tavimi sutikti. Bet ar tau neatrodo, kad kažkokia geradarė dvasia, atnešdama jums duonos ir vandens, išgelbėjo jus nuo...

– Džekai, – pertraukė jį Haris, – kilnioji būtybė, kurią laikai antgamtine, egzistuoja lygiai taip pat realiai, kaip ir piktadarys, apie kurį kalbu. Ir aš ieškosiu jų visur, net tolimiausiuose užkampiuose.

– Bet ar esi ką nors aptikęs, kas padėtų toliau ieškoti?

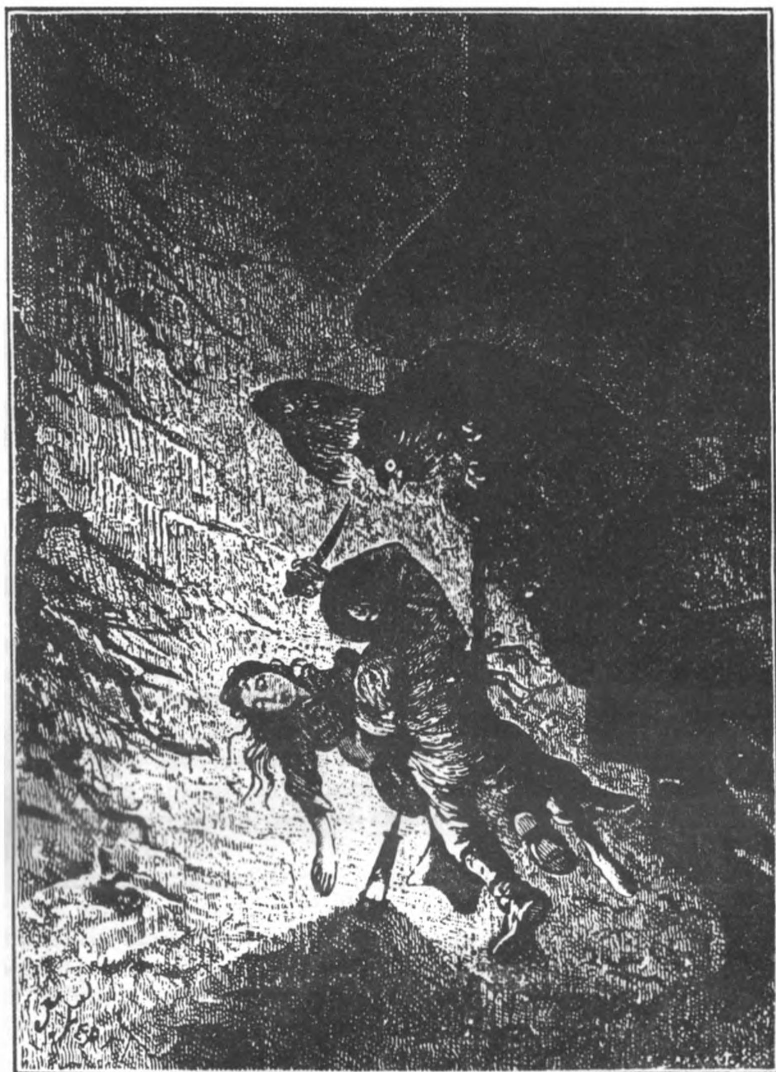
– Galbūt, – atsakė Haris. – Atidžiai klausykis. Už penkių mylių nuo Naujojo Eberfoilo, toje masyvo dalyje, kuri yra po Lomondo ežeru, aptikau natūralų šulinį, statmenai besileidžiantį į gelmes. Prieš savaitę panorau jį išmatuoti. Ir štai, kol mano svambalas leidosi, o aš pats užsikniaubiau ant šulinio, man pasirodė, kad oras viduje švokščia, lyg ten kas mosikuotų dideliais sparnais.

– Koks nors didelis paukštis įskrido į štreko gelmę, – pastebėjo Džekas.

– Tai ne viskas, Džekai, – tęsė Haris. – Šiandien rytą grįžau prie to šulinio ir įsiklausęs išgirdau dejavimą.

– Dejavimą? – šūktelėjo Džekas. – Tu apsirikai, Hari! Tai buvo vėjo gūsis... jeigu tiktai kokia dvasia ne...

– Rytoj, Džekai, – tęsė Haris, – aš viską išsiaiškinsiu.

– Rytoj? – suabejojo Džekas, žvilgtelėjęs į savo draugą.

– Taip! Rytoj aš nusileisiu į tą bedugnį šulinį.

– Hari, tu gundai apvaizdą!

– Ne, Džekai, aš negundau apvaizdos, nes prašysiu Dievo padėti man šiame žygyje. Rytoj mes su tavimi nueisime prie šulinio kartu su draugais. Aš apsijuosiu ilga virve, jūs nuleisite mane, o išgirdę signalą – ištrauksite. Ar galiu tavimi pasikliauti?

– Hari, – atsakė Džekas Rajanas, palingavęs galva, – padarysiu viską, ko prašai, bet, kartoju, tu elgiesi neteisingai.

– Geriau suklysti nei kankintis, kad nieko nepadarei, – ryžtingai atkirto Haris. – Taigi rytoj rytą, šeštą valandą, ir niekam nė žodžio. Iki pasimatymo, Džekai!

Ir kad nebeatsinaujintų pokalbis, kurio metu Džekas, be abejo, vėl imtų prieštarauti jo planams, Haris paskubom atsisveikino su draugu ir grįžo į kotedžą.

Tačiau reikia sutikti, kad Džeko nuogąstavimai nebuvo perdėti. Jeigu jaunajam kalnakasiui grasino priešas ir jis buvo įsitaisęs šulinio dugne, kur Haris ketino leistis, tai, žinoma, vaikinui grėsė neabejotinas pavojus. Tačiau ar galima manyti, kad priešas slepiasi kaip tik čia?

– Be to, – tvirtino Džekas Rajanas, – kam ieškoti nutikimų priežasčių, jeigu jas galima lengvai paaiškinti antgamtiškais mūsų šachtos dvasių poelgiais?

Kaip ten bebūtų, kitą rytą Džekas Rajanas ir trys šachtininkai iš jo brigados lydėjo Harį prie paslaptingojo šulinio. Haris nieko nepasakojo apie savo planus nei Džemsui Starui, nei savo tėvui, o Džekas Rajanas mokėjo laikyti liežuvį už dantų. Kiti darbininkai, matydami jų pasirengimą, pamanė, kad vertikalia kryptimi bus žvalgomas naujas klodas.

Haris pasiėmė apie dviejų šimtų pėdų ilgio virvę. Ji buvo nestora, bet tvirta ir visiškai galėjo atlaikyti vaikino svorį. Hariui nereikėjo nei leistis, nei kopti iš šulinio. Jį nuleisti ir pakelti turėjo draugai. Virvės patampymas turėjo būti signalas.

Šulinio anga buvo gana plati – apie dvidešimt pėdų skersmens. Skersai jos padėjo siją, kad virvė, ja slysdama, vyniotųsi viduryje šulinio. Šitai buvo daroma tam, kad leisdamasis žemyn Haris neatsitrenktų į sienas.

Vaikinas buvo pasiruošęs.

– Atkakliai nori ištyrinėti šią bedugnę? – tyliai paklausė Džekas Rajanas.

– Taip, Džekai, – atsakė Haris.

Jį apvyniojo virve aplink liemenį, paskui per pažastis, – kad vai-

kinas nepersiverstų. Taigi Hario rankos liko laisvos. Prie juosmens jis pasikabino apsauginę lempą ir platų škotišką peilį odinėse makštyse. Jis nusigavo iki vidurio sijos, per kurią buvo permesta virvė, ir draugai pradėjo pamažu jį leisti į šulinį.

Kadangi virvė šiek tiek sukiojosi, tai ir lempos šviesa judėjo, ir Haris galėjo atidžiai apžiūrėti sienas.

Šulinio sienas sudarė anglingas skalūnas, o jos buvo tokios lygios, kad nieku gyvu nebūtum iškopęs į viršų.

Haris paskaičiavo, kad leidžiasi vidutiniu greičiu – apie pėdą per sekundę. Taigi jis galėjo viską gerai matyti aplink ir pasiruošti bet kokiam netikėtumui.

Dvi minutes, tai yra apie šimtą dvidešimt pėdų, jis leidosi be jokių kliūčių. Šulinio, siaurėjančio lyg piltuvas, sienose nebuvo jokių angų. Bet dvelkė gaiviu oru, ir Haris nutarė, kad šulinys apačioje susisiekia su urvo žemutinio aukšto anga.

Virvė pamažu vyniojosi. Aplink tvyrojo absoliuti tamsa ir visiška tyla. Jeigu gyvas padaras, kad ir kas jis bebūtų, buvo susiradęs sau prieglobstį šioje paslaptingoje bedugnėje, tai arba jo dabar čia nebuvo, arba jis pasislėpė, neišsiduodamas nė mažiausiu krepštelėjimu.

Kuo giliau leidosi Haris, tuo buvo budresnis. Jis išsitraukė peilį ir laikė jį paruoštą dešinėje rankoje.

Šimto aštuoniasdešimties pėdų gylyje jis pajuto, kad kojos palietė šulinio dugną, o virvė atsileido ir nebesivynioja.

Haris atsikvėpė. Vienas iš jo nuogąstavimų nepasitvirtino: kol jis leidosi, niekas nenupjovė virvės virš jo galvos. Beje, šulinio sienose jis nepastebėjo įdubų, kuriose galėtų slėptis gyvas padaras.

Šulinio dugnas buvo smarkiai susiaurėjęs. Nusikabinęs lempą, Haris ėmė švysčioti aplink. Jo spėlionės pasitvirtino: iš čia ėjo siaura anga į šalį, į žemutinius klodo lygius. Ten įžengti galėjai tik susilenkęs, o toliau slinkti reikėjo keturpėsčiomis.

Haris norėjo sužinoti, kur veda tunelis ir ar jis nesibaigia nauja bedugne. Vaikinas atsitūpė ir ėmė šliaužti, bet tuoj pat sutiko kliūtį. Pamėgino ją apčiuopti ir jam pasirodė, kad skersai tunelio guli lavonas. Haris, pagautas siaubo, atšoko atgal, bet netrukus vėl grįžo.

Jis neklydo: iš tikrųjų, kelią buvo užtvėręs žmogaus kūnas. Vaikinas apčiupinėjo jį ir įsitikino, kad nors galūnės buvo atšalusios, bet gyvybė dar ruseno. Vaikinas nutvėrė jį, ištraukė į šulinį, švystelėjo lempa, – visa tai padarė greičiau, nei mes apie tai papasakojome.

– Vaikas! – šūktelėjo Haris.

Vaikas, surastas prarajos dugne, dar kvėpavo, bet taip silpnai,

kad Haris bijojo išgirsti paskutinį jo atodūsį. Reikėjo, negaištant laiko, vargingą mažą padarėlį iškelti į viršų, nunešti į kotedžą ir atiduoti Medžei.

Haris, visa kita pamiršęs, prisirišo virvę prie juosmens, pakabino lempą, priglaudė vaiką prie krūtinės kairiąja ranka, o dešinėje laikė peilį. Tada davė sutartą ženklą, kad jį atsargiai trauktų aukštyn.

Virvė įsitempė, ir Haris pamažu ėmė kilti.

Dabar jis žvalgėsi dvigubai atidžiau: pavojus grėsė ne jam vienam.

Pirmosiomis minutėmis viskas sekėsi gerai; atrodė, nieko blogo negali atsitikti. Bet ūmai Hàris pajuto tarsi galingą alsavimą, sudrumstusį orą šulinio gilumoje. Jaunuolis žvilgtelėjo žemyn ir prieblandoje pamatė tamsią masę, kuri lėtai kildama užkliudė jį.

Milžiniškas paukštis (vaikinas negalėjo įžiūrėti – koks) kilo paskui jį, mosuodamas galingais sparnais.

Sparnuota pabaisa akimirką pakibo ore, paskui su nuožmiu įniršiu puolė Harį.

Jaunuolis galėjo gintis nuo grobuonies baisingojo snapo kirčių tik viena ranka. Jis mosavo peiliu, stengdamasis apsaugoti vaiką. Tačiau paukštis nelietė vaiko ir puolė tik Harį. Virvė trūkčiojo, ir vaikinas negalėjo suduoti mirtino smūgio.

Kova vis nesiliovė. Haris suriko iš visų jėgų, tikėdamasis, kad jo šauksmą išgirs viršuje. Taip ir atsitiko, nes virvė tuoj pat ėmė judėti greičiau.

Dar buvo likę apie aštuoniasdešimt pėdų. Paukštis liovėsi puldinėti Harį. Bet – tatai buvo dar pavojingiau – jis puolė pora pėdų vaikinui virš galvos, ten, kur Haris negalėjo jo pasiekti, įsikibo į virvę ir ėmė ją draskyti snapu.

Hariui pasišiaušė plaukai.

Paukščiui pavyko nutraukti vieną sruogą. Daugiau kaip šimto pėdų aukštyje virš prarajos virvė ėmė pamažu trūkinėti.

Haris beviltiškai sustaugė.

Dar viena virvės sruoga trūko, neatlaikiusi dvigubo svorio. Haris paleido peilį ir nežmoniškomis pastangomis mėgino nutverti virvę aukščiau apkapotos vietos – tą akimirką, kai ji turėjo tuoj tuoj trūkti. Nors jo ranka buvo lyg geležinė, bet jis pajuto, kad virvė pamažėle slysta jam iš rankų.

Jis galėjo nusitverti už virvės abiem rankom, išmetęs vaiką, bet tokia mintis jam net neatėjo į galvą.

Tuo metu Džekas Rajanas ir kiti, išgąsdinti Hario riksmų, tempė virvę vis stipriau.

Haris jautė, kad neatlaikys. Per veidą liejosi kraujas. Jis užsimerkė,

laukdamas, kada ims kristi į bedugnę, paskui vėl atsimerkė...

Paukštis, be abejo, išsigando ir prapuolė.

O Harį tą akimirką, kai jis manė, jog nepaisant didžiausių pastangų virvė išslys jam iš rankos, pagriebė draugai ir ištraukė iš šulinio kartu su vaiku.

Tada jis nebeatlaikė įtampos ir be sąmonės krito draugams į rankas.

Penkioliktasis skyrius

Nelė kotedže

Po dviejų valandų Haris, negreitai atsigavęs, ir vos gyvas vaikas, padedami Džeko Rajano ir jo draugų, pasiekė kotedžą. Čia jie viską papasakojo senajam meistrui, o Medžė ėmė globoti vargšę būtybę, kurią išgelbėjo jos sūnus.

Haris manė, kad išgelbėjo iš prarajos berniūkštį. Bet tai buvo penkiolikos, galbūt šešiolikos metų mergaitė. Jos apsiblausęs, pilnas nuostabos žvilgsnis, liesutis, smarkiai sumenkęs nuo kančių veidelis, tarsi niekada nematęs dienos šviesos, ir trapi, neaukšta figūrėlė teikė jai keisto žavesio. Džekas Rajanas gana pagrįstai palygino ją su meilaus veidelio elfu. Tikriausiai dėl sąlygų, kuriomis ji galbūt gyveno iki šiolei, mergaitė atrodė, lyg būtų ne visiškai žmogiška būtybė. Jos veido išraiška buvo keista; akyse, turbūt pavargusiose nuo lempos šviesos kotedže, šmėkščiojo nustebimas, tarsi viskas aplinkui jai būtų buvę nematyta.

Kai mergaitę paguldė į lovą, ir pasidarė aišku, kad ji grįžta į gyvenimą, tartum atsigauna po ilgo sapno, senoji škotė paklausė jos:

– Kuo tu vardu?

– Nelė.

– Nele, – tęsė Medžė, – tu sergi?

– Aš alkana, – atsakė Nelė. – Nevalgiau jau... jau...

Iš tų kelių žodžių jautei, kad Nelė neįpratusi kalbėti. Ji šnekėjo senąja gėlų tarme, vartojama Simono Fordo šeimoje.

Medžė, išgirdusi mergaitės atsakymą, tuojau atnešė jai valgyti. Nelė tiesiog mirė iš bado. Kiek laiko ji išbuvo šulinyje – niekas negalėjo pasakyti.

– Kiek dienų išbuvai šulinio dugne, mano vaike? – paklausė Medžė.

Nelė neatsakė. Regis, ji nesuprato klausimo.

– Kiek dienų?

– Dienų? – paklausė Nelė. – Tas žodis, matyt, nieko jai ne-

sakė; paskui ji papurtė galvą, lyg žmogus, nesuprantantis, ko jo klausia.

Medžė paėmė Nelės ranką ir švelniai glostydama ją paklausė, meiliai žiūrėdama į mergaitę:

– Kiek tau metų, mano vaike?

Nelė vėl papurtė galvą.

– Taip, taip, – pakartojo Medžė, – kiek metų?

– Metų? – paklausė Nelė. – Tas žodis, ko gero, turėjo jai ne daugiau prasmės nei žodis „diena".

Simonas Fordas, Haris, Džekas Rajanas ir jo draugai žiūrėjo į ją su gailesčiu ir simpatija. Ši vargšė trapi būtybė, apsirengusi nuskarusiais skarmalais iš šiurkštaus audinio, juos smarkiai sugraudino.

Harį labiausiai žavėjo Nelės keistumas. Vaikinas priėjo prie jos ir paėmęs mergaitę už rankos, kurią motina ką tik paleido, žvilgtelėjo Nelei tiesiai į veidą; jos lūpose šmėkštelėjo lyg ir šypsena. Jis paklausė:

– Nele... ten, giliai... šachtoje... tu buvai viena?

– Viena! Viena! – šūktelėjo mergaitė, kilsteldama iš patalo. Jos veidą apniaukė išgąstis, akys, sušvelnėjusios nuo jaunuolio žvilgsnio, vėl tapo atšiauriomis. – Viena! Viena! – pakartojo ji ir vėl klestelėjo ant pagalvės: staiga ją apleido jėgos.

– Vargšė mergaitė dar pernelyg silpna ir negali kalbėti, – pasakė Medžė, vėl ją paguldžiusi. – Kelios valandos miego ir geras valgis sugrąžins jai jėgas. Eime, Simonai! Eime, Hari! Eikime visi, mano bičiuliai, ir leiskime jai pamiegoti.

Medžės paraginti, jie paliko Nelę vieną, ir po minutės mergaitė kietai užmigo.

Šis įvykis sukėlė susidomėjimą ne tiktai kasyklose, bet ir Sterlingo grafystėje, o netrukus ir visoje Jungtinėje Karalystėje. Paslaptingumo aureolė aplink Nelę vis stiprėjo. Jeigu mergaitę būtų radę skalūninio sluoksnio viduje, lyg kokį prieštvaninį padarą, kurį kirtiklio smūgis išvaduoja iš akmeninės nelaisvės, tai ir tada šis nutikimas nebūtų sukėlęs tiek triukšmingų kalbų.

Nelė, pati to nežinodama, išgarsėjo. Prietaringiems žmonėms jos nuotykiai buvo nauja fantastinių pasakojimų tema. Tie žmonės su mielu noru laikė Nelę Naujojo Eberfoilo dvasia, ir kai Džekas Rajanas papasakojo apie tai savo draugui Hariui, šis atsakė:

– Tebūnie taip, Džekai. Šiaip ar taip, tai geroji dvasia. Ji padėjo mums, atnešdavo duonos ir vandens, kai buvome užmūryti šachtoje. Ta dvasia galėjo būti tik ji! O jei kalbėsime apie blogąją dvasią, tai jeigu ji yra šachtoje, mes būtinai ją surasime!

Suprantama, inžinieriui Džemsui Starui netrukus buvo apie viską papasakota. Jis labai atsargiai išklausinėjo mergaitę, kuri jau kitą dieną po grįžimo į kotedžą atgavo jėgas. Inžinieriui pasirodė, kad tai būtybė, visiškai nepažįstanti gyvenimo. Nelė buvo protinga, ir tuo galėjai labai greitai įsitikinti, bet ji neįsivaizdavo kai kurių paprasčiausių dalykų, – tarkim, ji nežinojo, kas yra laikas. Buvo aišku, kad ji neįpratusi dalyti laiko nei į valandas, nei į dienas, ir netgi tie žodžiai jai buvo nežinomi. Be to, jos akys, įpratusios prie tamsos, sunkiai ištverdavo elektros šviesą; patamsėje jos regėjimas buvo nepaprastai aštrus, o smarkiai išsiplėtę vyzdžiai įgalino ją matyti juodžiausioje tamsoje. Taip pat buvo aišku, kad ji niekada nepatyrė išorinio pasaulio įspūdžių, kad joks horizontas, išskyrus kasyklų, neatsivėrė prieš jos akis, kad visas pasaulis jai baigiasi šiais niūriais požemiais. Ar žinojo vargšė mergaitė, kad pasaulyje egzistuoja saulė ir žvaigždės, miestai ir kaimai, visata, kur juda aibės pasaulių? To nebuvo galima išsiaiškinti, kol kai kurie žodžiai, iki šiolei jai nežinomi, neįgis tam tikros prasmės.

O ar Nelė gyveno Naujojo Eberfoilo gelmėse viena, to Džemsas Staras nutarė geriau neklausinėti. Bet kokia užuomina apie tai keistajai būtybei sukeldavo siaubą. Nelė negalėjo arba nenorėjo atsakyti; jos tylėjime, be abejo, slypėjo paslaptis.

– Ar nori pasilikti pas mus? O gal nori grįžti ten, kur buvai? – paklausė jos Džemsas Staras.

Į pirmąjį klausimą ji atsakė „O taip!", į antrąjį – tik šūktelėjo iš siaubo ir nepasakė nė žodžio.

Atkaklus Nelės tylėjimas nedavė ramybės Džemsui Starui, Simonui Fordui ir Hariui. Jie negalėjo pamiršti keistų įvykių, susijusių su kasyklų atradimu. Ir nepaisant to, kad per trejus metus nieko blogo neatsitiko, jie vis dėlto laukė, jog nematomasis priešas vėl ką nors iškrės. Surinkę didelį būrį žmonių ir gerai apsiginklavę, jie ištyrinėjo paslaptingąjį šulinį, bet nieko įtartino ten nerado. Šulinys susisiekė su žemutiniais urvo aukštais, išsidėsčiusiais anglinguose kloduose.

Džemsas Staras, Simonas Fordas ir Haris dažnai apie tai kalbėdavosi. Jeigu šachtoje slėpėsi vienas ar keli piktadariai, jeigu jie ruošiasi naujam antpuoliui, Nelė tikriausiai galėjo apie tai pasakyti, – bet ji tylėjo. Mažiausia užuomina apie praeitį priversdavo ją ašaroti, tad geriau buvo nieko iš jos primygtinai nereikalauti. Laikui bėgant, be abejo, jos paslaptis paaiškės.

Praėjus dviem savaitėms, kai Nelė atsirado kotedže, ji tapo supratinga ir nuoširdžia senosios Medžės padėjėja. Matyt, jai atrodė visiškai natūralu pasilikti namuose, kur ją taip nuoširdžiai priėmė gailestingi žmonės; galbūt ji net neįsivaizdavo, kad galėtų gyventi

kur nors kitur. Jai visiškai pakako Fordų šeimos draugijos, o tie geraširdžiai žmonės savaime ėmė laikyti ją įdukra nuo tos valandėlės, kai mergaitė įžengė į jų namus.

Nelė iš tikrųjų buvo daili, o naujasis gyvenimas ją padarė dar gražesne. Ko gero, tai buvo pirmosios laimingosios gyvenimo dienos. Ji jautė didelį dėkingumą žmonėms, kurie suteikė jai laimę. Medžė elgėsi su Nele motiniškai švelniai; senasis meistras mylėjo ją visa širdimi. Beje, ją mylėjo visi, o Džekas Rajanas gailėjosi, kad ne jis išgelbėjo merginą. Jis dažnai užsukdavo į kotedžą. Dažnai dainuodavo, ir Nelei, niekada anksčiau negirdėjusiai dainavimo, tatai labai patikdavo; bet buvo matyti, kad mergaitė labiau už Džeko Rajano dainavimą vertina rimtesnius pokalbius su Hariu, kuris pamažu ją mokė visko, ko ji nežinojo apie išorinį pasaulį.

Reikia pasakyti, kad nuo to laiko, kai Nelė pražydo visiškai natūraliu žavios merginos grožiu, Džekui Rajanui teko prisipažinti, kad jo tikėjimas dvasiomis žymiai sumažėjo.

Be to, po dviejų mėnesių jo prietaringumui buvo suduotas dar vienas smūgis. Tuo metu Haris padarė gana netikėtą atradimą, kuris iš dalies paaiškino, kaip Dendonaldo pilies griuvėsiuose Ervine atsiranda Ugnies moterys.

Vieną kartą, keletą dienų tyrinėdamas atokiausius šachtos pietinės dalies užkampius, Haris vargiai prasibrovė į siaurą štreką tarp skalūno sluoksnių. Staiga, baisiausiai nustebęs, jis atsidūrė atvirame ore. Štrekas, nuožulniai kilęs į žemės paviršių, kaip tik baigėsi Dendonaldo pilies griuvėsiuose. Vadinasi, tarp Naujojo Eberfoilo ir kalvos, ant kurios dunksojo senoji pilis, buvo slaptas tunelis. Viršutinės jo žiotys slypėjo tarp akmenų ir krūmų, tad buvo visiškai nematomos iš lauko pusės, ir nenuostabu, kad paieškų metu nebuvo aptiktos.

Po kelių dienų Džemsas Staras, kurį čia atvedė Haris, pats apžiūrėjo natūralų išėjimą iš anglies kasyklų.

– Štai įtikinantis įrodymas prietaringiems žmonėms, – tarė jis. – Likite sveiki, gnomai, dvasios ir Ugnies moterys!

– Nemanau, misteri Starai, – paprieštaravo Haris, – kad turime tuo džiaugtis. Jų įpėdiniai vargu ar geresni nei jie, o galbūt net blogesni.

– Tikrai, Hari, – atsakė inžinierius, – bet ką daryti? Be abejo, būtybės, besislapstančios šachtoje, tuneliu pasiekia žemės paviršių. Tai jos, žinoma, tą audringą naktį savo fakelu priviliojo „Motalą" prie kranto ir lyg senovės pakrančių piratai būtų ją apiplėšusios, jeigu ne Džekas Rajanas ir jo draugai. Šiaip ar taip, viskas aiškėja. Štai ir įėjimas į jų lindynę. Bet ar jos ten?

– Ten, nes Nelė dreba, kai prabylu apie tai, – įtikinamai atsakė Haris. – Be abejo, ten. Bet ji nenori arba nedrįsta apie tai kalbėti!

Turbūt Haris buvo teisus. Jeigu paslaptingieji šachtos šeimininkai būtų palikę ją arba išmirę, tai mergaitei nereikėtų tylėti.

Džemsas Staras būtinai norėjo sužinoti merginos paslaptį. Jis jautė, kad nuo to gali priklausyti naujųjų kasyklų ateitis. Buvo imtasi naujų, labai kruopščių ieškojimų. Buvo perspėta teisminė valdžia. Agentai suruošė pasalą Dendonaldo pilies griuvėsiuose. Haris pats keletą naktų slėpėsi kalvą apaugusių krūmokšnių tankmėje. Viskas veltui. Nieko nepavyko sužinoti. Niekas nepasirodė tunelio žiotyse.

Netrukus teko padaryti išvadą, kad piktadariai turbūt galutinai paliko Naująjį Eberfoilą; jie tikriausiai mano, kad Nelė žuvo šulinyje, kur ji buvo vienui viena. Kasyklos prieš anglies gavybos pradžią jiems buvo patikima slėptuvė, sauganti nuo bet kokių persekiojimų. Bet dabar viskas pasikeitė. Lindynė pasidarė nebesaugi. Taigi buvo visiškai tikslinga manyti, kad ateityje nebebus ko bijoti.

Tačiau Džemsas Staras ne visiškai tuo tikėjo. Haris irgi nenorėjo nusileisti ir dažnai kartojo:

– Nelė aiškiai buvo įpainiota į šią istoriją. Jeigu jai nebėra ko bijoti, tad ko ji tyli? Ji laiminga, būdama su mumis, – be jokių abejonių. Ji myli mus visus, dievina mano motiną. O jeigu ji nepasakoja apie praeitį, apie tai, kas mus nuramintų visam laikui, tai, vadinasi, ją slegia paslaptis, kurios atskleisti jai neleidžia sąžinė. Gali būti, kad ji laiko savo pareiga, nieko neaiškinant, tylėti labiau dėl mūsų nei dėl savęs!

Atsižvelgiant į visą tai, buvo nutarta nebekalbėti nieko, kas galėtų mergaitei priminti jos praeitį.

Bet vis dėlto Haris vieną kartą neištvėrė ir pasakė jai, kaip Džemsas Staras, jis pats ir jo tėvai yra jai dėkingi.

Buvo šventadienis. Visi poilsiavo tiek Sterlingo grafystės viršuje, tiek ir požemiuose. Darbininkai pramogavo; po skambiais Naujojo Eberfoilo skliautais aidėjo dainos.

Haris ir Nelė išėjo iš kotedžo ir lėtai žingsniavo Malkolmo ežero kairiuoju krantu. Elektriniai šviestuvai čia degė labai ryškiai, o jų spinduliai įmantriai skleidėsi ant vaizdingų šlaitų, laikančių skliautus. Prieblanda maloniai veikė Nelę, sunkiai priprantančią prie šviesos.

Po pasivaikščiojimo, trukusio apie valandą, Haris su savo drauge sustojo prieš šventojo Julijaus koplyčią natūralioje aikštelėje, esančioje aukščiau už ežero vandenis.

– Tavo akys, Nele, dar neįpranta prie šviesos, – pasakė Haris,

– ir tu neištvertum saulės spindėjimo.

– Žinoma, ne, – atsakė mergaitė, – jeigu saulė tokia, kokią tu man pavaizdavai, Hari.

– Nele, – paprieštaravo Haris, – pasakodamas apie saulę, negalėjau perteikti nei jos puikumo, nei grožio to pasaulio, kurio tu dar nematei. Bet pasakyk, ar gali būti, kad nuo savo gimimo dienos šachtos gelmėse tu niekada nebuvai iškopusi į paviršių?

– Niekada, Hari, – atsakė Nelė. – Ir nemanau, kad tėvas arba motina būtų ten nešioję mažą. Be abejo, prisiminčiau.

– Tikriausiai, – tarė Haris. – Beje, tais laikais, Nele, daugelis, ne vien tik tu, neišlipdavo iš šachtos. Susisiekti su išoriniu pasauliu buvo sunku, ir pažinojau nemažai jaunuolių, kurie būdami tavo amžiaus visiškai nieko nežinojo apie gyvenimą viršuje, kaip nežinai ir tu. Bet dabar traukinys per kelias minutes erdviu tuneliu išveža mus į žemės paviršių. Ir aš nekantriai laukiu, Nele, kad tu pasakytum: „Eime, Hari, mano akys ištvers dienos šviesą! Aš noriu pamatyti saulę! Noriu pamatyti Dievo pasaulį!"

– Aš pasakysiu, Hari, ir, tikiuosi, labai greitai. Eisiu su tavimi pasigrožėti pasauliu, ir vis dėlto...

– Ką nori pasakyti, Nele? – gyvai paklausė Haris. – Nejaugi gailėsies, kad iškopei iš juodos prarajos, kur praleidai pirmuosius savo gyvenimo metus ir iš kur tave ištraukė beveik mirusią?

– Ne, Hari, – atsakė mergaitė. – Aš tik manau, kad ir tamsa graži. Jei žinotum, ką mato akys, įpratusios prie tamsos! Joje esti šešėlių, – jie sklendžia, ir norisi skirsti kartu su jais. Retkarčiais prieš akis iškyla persipynę ratilai, nuo kurių negali nukreipti žvilgsnio! Kasyklų gelmėse esti juodų įdubų, pilnų neryškių atšvaitų. Arba pasigirsta šnaresiai, tarsi jie norėtų ką pasakyti. Žinai, Hari, čia reikia ilgai gyventi, kad suprastum, ką jaučiu ir ko negaliu pasakyti žodžiais!

– O tau, Nele, vienai nebuvo baisu?

– Hari, – atsakė mergina, – aš nieko nebijojau, kai būdavau viena.

Nelės balsas, tariant šiuos žodžius, šiek tiek pasikeitė. Tačiau Haris manė, kad privalo ją išklausinėti ir todėl tęsė:

– Bet juk galėdavai pasiklysti ilguose koridoriuose. Argi tavęs negąsdindavo požemių klaidumas?

– Ne, Hari. Seniai buvau išnaršiusi visus naujųjų kasyklų užkampius.

– Ar kada nors iš ten išeidavai?

– Taip... retkarčiais... – neryžtingai atsakė mergaitė. – Pasitaikydavo nuklysti iki Senojo Eberfoilo.

– Vadinasi, žinojai, kur buvo senasis kotedžas?

– Kotedžas – taip... bet tuos, kurie ten gyveno, matydavau tik iš tolo.

– Tai buvo mano tėvas ir motina, – tarė Haris, – tai buvau aš! Mes nenorėjome palikti senosios šachtos.

– Galbūt jums geriau būtų buvę ją palikti, – sušnibždėjo mergaitė.

– Kodėl, Nele? Juk mes, pasilikę senojoje šachtoje, suradome naują telkinį. O juo džiaugiasi daugybė žmonių, gavusių čia darbo. Ar kitaip būtum tapusi ir tu laiminga, Nele, – juk sugrįžai į gyvenimą ir sutikai mylinčias širdis!

– Man tai, be abejo, laimė! – šūktelėjo Nelė. – Taip, kad ir kas beatsitiktų! Bet kitiems... kas žino...

– Ką nori pasakyti?

– Nieko... nieko! Bet tada – tada buvo labai pavojinga vaikščioti po naująsias kasyklas. Taip, labai pavojinga, Hari! Vieną kartą neatsargūs žmonės prasiskverbė į šias glūdumas. Jie nuėjo toli, labai toli... Jie paklydo...

– Paklydo? – paklausė Haris, žvilgtelėjęs į Nelę.

– Taip, paklydo, – drebančiu balsu atsakė mergaitė. – Jų lempa užgeso... jie nebegalėjo rasti kelio...

– Ir ten, – sušuko Haris, – užmūryti visą savaitę, jie buvo arti mirties! Ir be gailestingos būtybės, paslapčia atnešančios jiems truputį maisto, be paslaptingojo vedlio, kuris atvedė išgelbėtojus, jie niekada nebūtų išėję iš to kapo!

– Iš kur tu žinai? – paklausė mergaitė.

– Nes tie žmonės buvo Džemsas Staras, mano tėvas, motina ir aš!

Nelė kilstelėjo galvą, sugriebė jaunuolį už rankos ir pažvelgė į jį taip įdėmiai, kad jis net suglumo.

– Tu? – sušnibždėjo ji.

– Taip, – atsakė patylėjęs Haris. – O ta, kuriai esame dėkingi už gyvybes, – tai tu, Nele: tatai negalėjo būti niekas kitas, tik tu.

Nelė, nieko neatsakydama, užsidengė rankomis veidą. Haris niekada nematė jos tokios susijaudinusios.

– Tie, kas išgelbėjo tave, Nele, – pridūrė jis susijaudinęs, – patys buvo dėkingi tau už gyvybes. Nejaugi manai, kad jie galėjo tatai pamiršti?

Šešioliktasis skyrius

Ant judančių laiptų

Naujojo Eberfoilo eksploatavimas duodavo milžinišką pelną. Žinoma, didelę jo dalį gaudavo inžinierius Džemsas Staras ir Simonas Fordas, atradę šį turtingiausią anglies baseiną. Todėl Haris tapo pavydo vertu jaunikiu. Bet jis neketino palikti kotedžo. Vaikinas pakeitė tėvą vyresniojo meistro pareigose ir uoliai sekė visus darbus. Džekas Rajanas didžiavosi ir džiaugėsi savo draugo sėkme. Jo reikalai irgi klojosi gerai. Jaunuoliai dažnai matydavosi – čia kotedže, čia požeminiuose darbuose. Džekas Rajanas greitai pastebėjo, ką Haris jaučia mergaitei. Haris to neprisipažindavo, bet Džekas Rajanas juokdavosi iš širdies, kai jo draugas klausinėjamas viską neigdavo.

Džekas Rajanas aistringai troško lydėti Nelę, kai ji pirmąjį kartą išeis į grafystės paviršių. Jis geidė matyti, kaip mergaitė bus nustebinta, kaip ją sužavės gamtos vaizdai, – reginys, iki šiolei jai nematytas. Jaunuolis tikėjosi, kad Haris pakvies jį į šį pasivaikščiojimą, bet Haris nežinia kodėl vis neužsimindavo apie tai ir tai nedavė ramybės jo draugui.

Vieną kartą Džekas Rajanas leidosi ventiliaciniu šuliniu, kuriuo vyko žemutinio kasyklų lygio susisiekimas su paviršiumi. Jis pasinaudojo mechaninėmis kopėčiomis, vienomis iš tų kopėčių, kurios tolygiai linguodamos, pačios judėdavo čia aukštyn, čia žemyn, o tai įgalindavo darbininkui be nuovargio pakilti ir nusileisti. Dvidešimt tokių judančių mechanizmų nuleido Džeką apie pusantro šimto pėdų, ir štai vienoje iš siaurų laiptų aikštelių jis susitiko su Hariu, kylančiu į viršų.

– Tai tu? – paklausė Džekas, žiūrėdamas į savo draugą, ryškiai apšviestą elektros lempų.

– Taip, Džekai, – atsakė Haris, – džiaugiuosi, tave matydamas. Noriu tau šį tą pasiūlyti...

– Nieko nenoriu girdėti girdėti, kol nepapasakosi apie Nelę! –

šūktelėjo Džekas Rajanas.

– Nelė sveika, Džekai, jaučiasi puikiai, ir, manau, po mėnesio ar pusantro...

– Vesi ją?

– Pats nežinai, ką kalbi, Džekai.

– Galbūt, Hari; užtat žinau, ką padarysiu.

– Ką?

– Pats vesiu ją, jeigu tu jos neimsi! – kvatodamas atsakė Džekas Rajanas. – Tesaugo mane šventasis Mungas. Ji man patinka. Labai miela, šauni mergaitė ir, be to, ji niekada nebuvo palikusi šachtos, – kaip tik tokios žmonos ir reikia šachtininkui! Nelė – našlaitė kaip ir aš, ir jeigu tu, Hari, apie ją negalvoji, o ji neatsisakys žvilgtelėti į tavo draugą...

Haris tylomis žiūrėjo į Džeką, net nemanydamas jam atsakyti.

– Ar girdi. Hari. ką sakau? O gal pavyduliauti? – šiek tiek rimčiau paklausė Džekas Rajanas.

– Ne, Džekai, – ramiai atsakė Haris.

– Bet jeigu neketini vesti Nelės, tai ar nemanai, kad ji gali likti senmerge?

– Visiškai nieko nemanau, – atsakė Haris.

Pajudėjusios kopėčios įgalino draugus išsiskirti, – vienas turėjo kilti į viršų, kitas – leistis į šulinio gilumą. Tačiau jie stovėjo, kur stovėję.

– Hari, – tarė Džekas, – ar manai, kad rimtai kalbėjau apie Nelę?

– Ne, Džekai, – atsakė Haris.

– Na, o dabar rimtai pasikalbėkime.

– Tu – ir staiga rimtas pokalbis?

– Brangusis Hari, – prabilo Džekas, – nejaugi galvoji, kad negaliu duoti draugui gero patarimo?

– Nagi, Džekai.

– Tad štai. Tu myli Nelę, o ji verta tavo meilės. Tavo tėvai, senasis Simonas, senoji Medžė, myli ją kaip dukrą. O taip lengva padaryti, kad ji taptų tikrąja jų dukra. Kodėl nevedi jos?

– Nejaugi taip puikiai žinai, ką jaučia Nelė, kad gali apie ją taip kalbėti? – atkirto Haris.

– Mes visi žinome, ką ji jaučia, Ir netgi tu pats, nes nepavyduliauji nei man, nei kitiems. Bet štai kopėčios leidžiasi, ir aš...

– Palauk, Džekai, – tarė Haris, sulaikydamas draugą, jau besiruošiantį nuo aikštelės pereiti ant judančių pakopų.

– Ak, Hari, – juokdamasis šūktelėjo Džekas, – gal nori, kad mane perplėštų per pusę?

– Klausykis atidžiai, Džekai, – atsakė Haris, – nes šį kartą ketinu kalbėti rimtai.

– Klausau. Iki kitos kopėčių grandies, bet ne daugiau.

– Džekai, – tęsė Haris, – nenoriu slėpti, kad myliu Nelę. Mano karščiausias noras – pavadinti ją savo žmona...

– Na ir puiku...

– Bet kol jos tokia būsena kaip dabar, man sąžinė neleidžia prašyti ryžtis tam, ko vėliau nebebus galima atšaukti...

– Ką nori pasakyti, Hari?

– Noriu pasakyti, kad Nelė niekada nebuvo išlipusi iš šachtos, kur ji tikriausiai ir gimė. Ji nieko nežino apie išorinį pasaulį, ji nematė jo. Jos akys turi susipažinti su juo, – ir širdis, be abejo, taip pat. Kas žino, kokios bus jos mintys, kai mergaitė patirs naujų įspūdžių? Ji neturi su kuo palyginti tai, ką matė iki šiol, ir man atrodo, būtų nedora reikalauti iš jos apsispręsti, kol ji visiškai sąmoningai nepasiryš gyventi požemyje, o ne kur kitur. Ar supranti mane, Džekai?

– Taip... miglotai... Suprantu... o ypač tai, kad per tave praleidau dar vieną kopėčių grandį!

– Džekai, rimtai paprieštaravo Haris, – tegu net mechanizmai liaujasi veikę, tegu aikštelė nugarma mums iš po kojų, bet tu išklausyk, ką noriu pasakyti.

– Sėkmės, Hari! Štai toks pokalbis man patinka! Taigi mes kalbėjome, kad prieš vesdamas Nelę pasiųsi ją į pensioną „Senojoje rūkykloje"?

– Ne, Džekai, – paprieštaravo Haris, – pats galiu mokyti mergaitę, kuri turi tapti mano žmona.

– Tuo geriau, Hari!

– Bet prieš tai, – tęsė Haris, – noriu, kaip jau sakiau, kad Nelė rimtai susipažintų su išoriniu pasauliu. Paklausyk palyginimo, Džekai. Jeigu tu mylėtum aklą mergaitę ir tau pasakytų: „Po mėnesio ji praregės", – nejaugi skubėtum ją vesti, kol ji dar nepagijusi?

– Ne, garbės žodis, ne! – atsakė Džekas Rajanas.

– Na štai, Džekai, Nelė dar akla ir prieš pasiryždama pasižadėti ji turi įsitikinti, kad labiausiai vertina būtent mane ir mano gyvenimo būdą. Noriu, kad jos akys pagaliau pamatytų dienos šviesą!

– Gerai, Hari, labai gerai! – šūktelėjo Džekas Rajanas. – Dabar tave suprantu. O kada atliksite bandymą?

– Po mėnesio, Džekai. Nelės akys palengva įpranta prie mūsų lempų šviesos. Tai pasirengimas. Tikiu, kad po mėnesio ji pamatys žemę su jos stebuklais ir dangaus grožį. Ji sužinos, kad gamta gali atverti žmogaus žvilgsniui daug platesnius tolius nei niūrių ka-

syklų horizontas! Ji pamatys, kad visata beribė.

Kol Haris karštai kalbėjo apie savo planus, Džekas nušoko nuo aikštelės ant judančių kopėčių laiptelio.

– Ei, Džekai, – šūktelėjo Haris, – kur tu?

– Po tavimi! – juokdamasis atsakė jo linksmasis draugas. – Kol pakilsi į padebesius, aš nusileisiu į prarają.

– Lik sveikas, Džekai! – riktelėjo Haris, šoktelėjęs ant kylančių kopėčių pakopos. – Niekam nepasakok, ką sakiau!

– Niekam, – atsakė Džekas Rajanas. – Bet su viena sąlyga...

– Kokia?

– Kad jūs ir mane paimsite į pirmąją Nelės kelionę po Žemės paviršių.

– Žinoma, Džekai. Aš tau pažadu, – atsakė Haris.

Mechanizmo judėjimas vis labiau tolino draugus, ir greitai jų balsai tapo vos girdimi. Bet vis dėlto Haris išgirdo, kai Džekas riktelėjo:

– O kai Nelė pamatys žvaigždes, mėnulį ir saulę, – žinai, ką ims labiausiai vertinti?

– Ne, Džekai, nežinau!

– Tave, dranguži; dar kartą tave, ir visada tave!

Ir pagaliau Džeko Rajano balsas nutilo, išnyko tolumoje.

Haris laisvu laiku ėmė mokyti Nelę. Jis išmokė ją skaityti ir rašyti, ir viskas jai sekėsi. Mergina tarsi intuityviai viską suprasdavo ir atspėdavo. Niekada guvus protas taip netriumfavo prieš visišką nežinojimą. Tatai stebindavo visus, kas tik susidurdavo su mergaite.

Simonas ir Medžė kasdien vis labiau mylėjo savo įdukrą, tačiau jos praeitis vis dar nedavė jiems ramybės. Jie puikiai matė Hario jausmą mergaitei ir skatino jį.

Skaitytojas atsimena, kaip Džemsui Starui, kuris tada pirmą kartą apsilankė kotedže, Simonas Fordas kalbėjo:

– Kam mano sūnui vesti? Argi mergiotė „iš viršaus" gali būti tinkama žmona žmogui, kurio visas gyvenimas prabėga šachtos gelmėse?

Ar dabar neatrodė, lyg apvaizda būtų pasiuntusi jo sūnui vienintelę jam tinkamą draugę? Argi tai nebuvo dangaus dovana?

Ir senasis meistras davė sau žodį, kad jeigu vestuvės kada nors įvyks, tai jis iškels tokią puotą, kurią Kolsičio šachtininkai ilgai prisimins.

Simonas Fordas nė nemanė, kad taip puikiai supranta įsimylėjėlių širdis. Reikia pridurti, kad Nelės ir Hario santuokos nė kiek nemažiau troško dar vienas žmogus. Tai buvo inžinierius Džemsas Staras. Žinoma, jis labiausiai linkėjo laimės jauniems žmonėms, bet turėjo dar ir kitokių sumetimų.

Kaip žinome, Džemsas Staras negalėjo pamiršti kelių nemalonių dalykų, kurie dabar lyg ir nebeturėjo prasmės. Tačiau tai, kas įvyko ne taip seniai, galėjo pasikartoti. Naujųjų kasyklų paslaptį tikriausiai žinojo tik viena Nelė. O jeigu ateityje Naujajam Eberfoilui ims grėsti nauji pavojai, tai kaip jiems užkirsti kelią, nežinant, kas juos sukelia?

– Nelė nenori pasakoti, – dažnai kartojo Džemsas Staras. – Bet tai, ko iki šiol ji niekam nepasakė, nebeslėps nuo savo vyro. Juk pavojus, kuris grės mums visiems, grės ir Hariui. O jeigu santuoka atneš jauniesiems sutuoktiniams laimę, o jų draugams – saugumą, vadinasi, tai puiki santuoka arba apskritai tokių santuokų pasaulyje nebūna!

Inžinieriaus Džemso Staro samprotavimai buvo visiškai logiški. Jis pasidalijo savo mintimis su senuoju Simonu, ir šis negalėjo jam nepritarti. Taigi, regis, niekas nebekliudė Hario ir Nelės sąjungai.

O kam gi ji galėjo užkliūti? Haris ir Nelė mylėjo vienas kitą. Senieji tėvai visiškai pritarė jų santuokai. Hario draugai pavydėjo jam laimės, bet manė, kad jis nusipelnė jos. Mergaitė nuo nieko nepriklausė ir galėjo pasikliauti tik savo širdies balsu.

Bet jeigu niekas neketino trukdyti šiai santuokai, tai kodėl, kai atėjus poilsio metui gesdavo elektros žibintai, kai virš darbininkų miesto nusileisdavo naktis ir Kolsičio gyventojai išsivaikščiodavo po namus, – kodėl tada iš tamsiausio Naujojo Eberfoilo užkampio išslinkdavo kažkoks paslaptingas padaras? Kokiu instinktu vadovaudavosi ši šmėkla, pralįsdama siaurais, regis, žmogui neįveikiamais plyšiais? Kodėl ši paslaptinga būtybė, kurios akys regėdavo aklinoje tamsoje, skindavosi sau kelią prie Malkolmo ežero krantų? Kodėl ji taip atkakliai sėlindavo prie Simono Fordo būsto, atsargiausiai slinkdama, vengdama bet kokio pašalinio žvilgsnio? Kodėl ji glausdavo ausį prie kotedžo lango ir stengdavosi pro langines nugirsti pokalbio nuotrupas?

Ir kai vienas kitas žodis pasiekdavo jos ausį, kodėl ji piktai grasindavo kumščiu taikingam būstui? Kodėl pagaliau iš pykčio iškreiptų lūpų išsprūsdavo žodžiai:

– Ji ir jis? Niekada!

Septynioliktasis skyrius

Saulėtekis

Po mėnesio, rugpjūčio dvidešimtosios vakare, Simonas Fordas ir Medžė su geriausiais linkėjimais išlydėjo keturis turistus, susiruošusius iškeliauti iš kotedžo. Džemsas Staras, Džekas Rajanas ir Haris lydėjo Nelę į žemės paviršių, ten, kur ji dar niekada nebuvo įkėlusi kojos, – į tą stulbinantį pasaulį, kurio spindesio jos akys dar nematė.

Išvyka turėjo trukti dvi dienas. Džemsas Staras, o kartu ir Haris norėjo, kad per keturiasdešimt aštuonias valandas, praleistas viršuje, mergina pamatytų viską, ko neįmanoma išvysti niūrioje šachtoje, tai yra įvairiausius peizažus, – kad prieš jos akis atsivertų miesto, lauko ir kalno, upės, ežero, įlankos, jūros panorama.

Toje Škotijos dalyje, tarp Edinburgo ir Glazgo, gamta tarsi į vieną vietą surinko visus žemės stebuklus, o dangus buvo toks, kaip ir visur: su amžinai bėgančiais debesimis, su ryškiu arba apniukusiu mėnuliu, su spindinčia saule, su žvaigždžių spiečiais.

Išvyka buvo suplanuota taip, kad būtų įvykdyti visi programos reikalavimai.

Simonas Fordas ir Medžė būtų su džiaugsmu lydėję Nelę, bet, kaip žinome, jie buvo namisėdos ir negalėjo ryžtis nė vienai dienai palikti savo požeminių valdų.

Džemsas Staras važiavo kaip stebėtojas ir filosofas; psichologiniu požiūriu jam buvo labai įdomu stebėti pirmus Nelės įspūdžius, – galbūt jam pavyks atspėti ką nors iš paslaptingų įvykių, susijusių su mergaitės vaikyste?

Haris su nerimu klausinėjo savęs, ar nepasikeis Nelė, taip greitai pažinusi išorinio pasaulio paslaptis, ar ji netaps kitokia, nebepanaši į mergaitę, kurią jis iki šiol pažinojo ir mylėjo.

O Džekas Rajanas džiūgavo it kikilis, skraidžiojantis pirmuosiuose saulės spinduliuose. Jaunuolis tikėjosi, kad jo užkrečiantis linksmumas persiduos ir bendražygiams: taip jis norėjo atsidėkoti už pa-

kvietimą.

Nelė buvo mąsli ir susikaupusi.

Džemsas Staras protingai nutarė, kad reikia išvykti vakare. Iš tikrųjų merginai buvo gėriau pamažu pereiti nuo nakties tamsos prie dienos šviesos. Nuo vidurnakčio iki vidurdienio ji turėjo nuosekliai pamatyti visus šešėlių ir šviesos pasikeitimus, o jos akys palengva prisitaikyti prie jų.

Išeidama iš kotedžo, Nelė paėmė Harį už rankos ir tarė:

– Hari, vadinasi, man būtinai reikia išvykti iš mūsų senosios šachtos nors kelioms dienoms?

– Taip, Nele, – atsakė jaunuolis, – tai būtina. Būtina tiek tau, tiek ir man.

– Bet, Hari, – tęsė Nelė, – nuo to laiko, kai mane suradai, aš laiminga, visiškai laiminga. Tu daug ko mane išmokei. Argi to nepakanka? Ką veiksiu viršuje?

Haris, nieko neatsakydamas, žvilgtelėjo į ją. Merginos argumentai sutapo su jo mintimis.

– Mano vaike, – tada tarė Džemsas Staras, – suprantu tavo abejones, bet vis dėlto tau reikia keliauti su mumis. Tie, kurie tave myli, lydi tave, ir tu su jais grįši. Jeigu po to norėsi toliau gyventi šachtoje, kaip senasis Simonas, kaip Medžė, kaip Haris, – tebus kaip tu nori! Neabejoju, kad kaip tik taip ir bus, ir padrąsinu tave. Tačiau tu bent jau galėsi palyginti tai, ką palieki, su tuo, ką pasirenki, ir galėsi laisvai elgtis. Eime!

– Eime, mieloji Nele, – tarė Haris.

– Aš pasiruošusi, – atsakė mergina.

Devintą valandą Nelė ir jos bendražygiai paskutiniuoju traukiniu išvyko į viršų. Po dvidešimties minučių jie jau buvo stotyje, į kurią ateidavo kelio iš Dambartono į Sterlingą trumpa atšaka, aptarnaujanti Naująjį Eberfoilą.

Jau temo. Dangumi lėkė reti debesys, genami šiaurės rytų vėjelio, gaivinančio orą. Baigiančią gesti dieną keitė šilta giedra naktis.

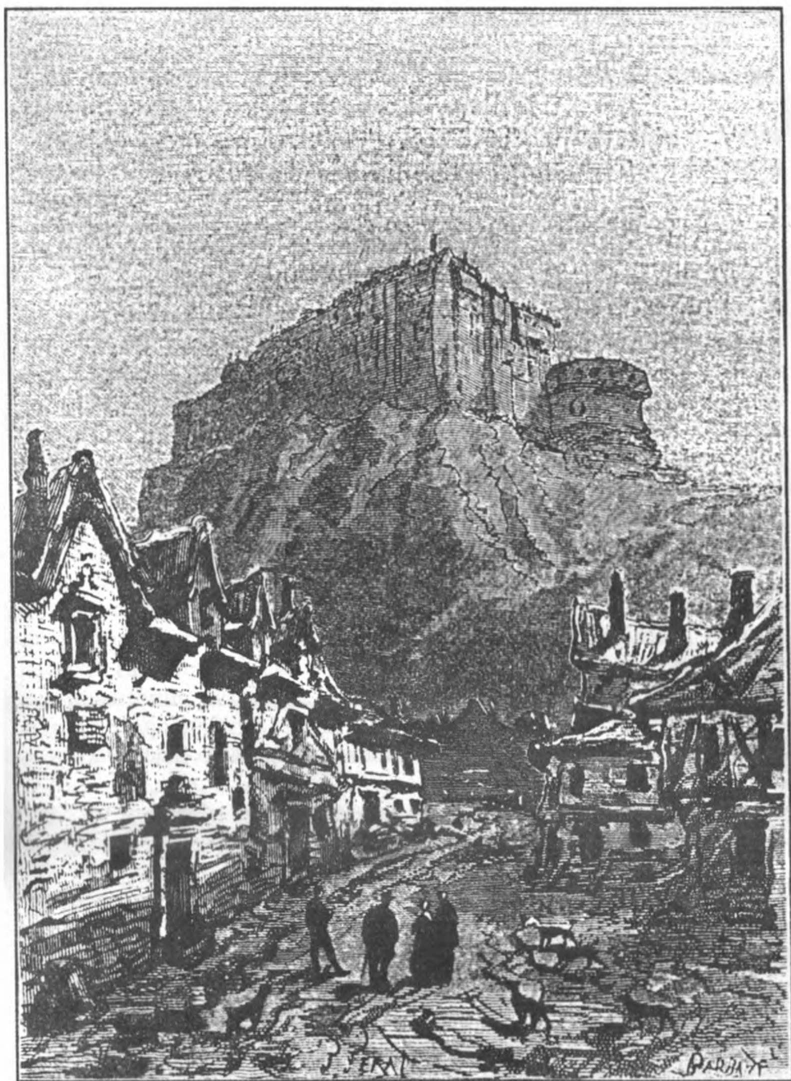
Sterlinge Nelė ir jos bendražygiai išėjo iš stoties. Prieš juos rangėsi aukštais medžiais apaugęs kelias į Fortą.

Mergaitė godžiai alsavo šviežiu oru, džiaugdamasi maloniu vėsos pojūčiu.

– Alsuok giliai, – tarė Džemsas Staras. – Alsuok oru, pripildytu gaivinančio laukų aromato.

– Kokie čia dūmų kamuoliai lekia mums virš galvų? – klausinėjo Nelė.

– Tai debesys, – atsakė Haris, – pusiau sutankėję vandens garai, vėjas gena juos į rytus.

– Ak! – šūktelėjo Nelė. – Kaip būtų nuostabu lėkti kartu su šia nebylia vilkstine! O kokie čia šviesūs taškeliai mirksi tarp debesų?

– Tai žvaigždės, apie kurias tau pasakojau, Nele. Tai vis saulės, pasaulių, galbūt panašių į mūsiškį, centrai.

Tamsiame dangaus mėlyje vis labiau ryškėjo žvaigždynai. Vėjas pamažu išgainiojo debesis. Nelė ilgai žiūrėjo į tūkstančius žibančių žvaigždžių.

– Bet jeigu tai saulės, – paklausė ji, – tai kaip mano akys ištvers jų spindėjimą?

– Mano vaike, – atsakė Džemsas Staras, – tai iš tikrųjų saulės, bet jos yra nutolusios nuo mūsų be galo toli. Artimiausia žvaigždė iš daugelio tūkstančių žvaigždžių, siunčiančių mums savo spindulius, – tai Vega Lyros žvaigždyne. Žvilgtelk, ji žėri beveik zenite, o nuo jos iki mūsų penkiasdešimt tūkstančių milijardų ljė. Todėl tavo akys gali ištverti jos spindesį. O saulė patekės rytoj tik už aštuonių milijonų ljė nuo mūsų, ir į ją jokia žmogaus akis negali žiūrėti, nes ji tvieskia stipriau už labiausiai įkaitusį židinį. Bet eime, Nele, eime!

Jie nužingsniavo keliu. Džemsas Staras vedė merginą už rankos, Haris ėjo šalia jos, o Džekas Rajanas čia užbėgdavo į priekį, čia grįždavo lyg šuniūkštis, kurį šeimininkų lėtumas veda iš kantrybės.

Kelias buvo tuščias. Nelė žiūrėjo į didelių, vėjo siūbuojamų medžių siluetus; prietemoje ji galėjo juos palaikyti milžinais, mojuojančiais rankomis. Vėjo šlamesys tankiose šakose, gili ramybė tomis minutėmis, kai jis nurimdavo, horizontas, su gerai įžiūrima skiriamąja linija atvirose vietose, – visa tai mergaitei kėlė naujus jausmus, palikdavo neišdildomą įspūdį. Nelė, iš pradžių daug klausinėjusi, vėliau nutilo, o jos bendražygiai, lyg susitarę, netrukdė jai mąstyti. Jie nenorėjo savo kalbomis paveikti jautrios merginos vaizduotės ir manė, kad geriau tegu mintys savaime gimsta jos galvoje.

Apie pusę dvyliktos jie pasiekė šiaurinius Forto krantus. Ten jų laukė valtis, kurią išnuomojo Džemsas Staras; ji turėjo per keletą valandų pristatyti juos į Edinburgo uostą.

Nelė prie savo kojų pamatė blizgantį vandenį, sūpuojamą potvynio ir tarsi prisėtą mirguliuojančių žvaigždžių.

– Čia ežeras? – paklausė ji.

– Ne, – atsakė Haris, – tai didelė įlanka su tekančiu vandeniu, tai upės žiotys, beveik jūros atšaka. Pasemk ranka šio vandens, Nele, ir pamatysi, kad jis kitoks nei Malkolmo ežere.

Mergina pasilenkė, pavilgė ranką atbėgančiose bangose ir pakėlė ją prie lūpų.

– Vanduo sūrus, – pasakė ji.

– Taip, – atsakė Haris, – jūra atplukdė savo vandenis iki čia,

nes dabar potvynis. Tokiu sūriu vandeniu, kokį tu dabar paragavai, užlieti beveik trys ketvirtadaliai Žemės rutulio.

– Bet jeigu vanduo upėse toks pat, koks krinta iš debesų, susiformavusių iš jūros vandens, tai kodėl jis gėlas? – paklausė Nelė.

– Garuodamas vanduo praranda druską, – atsakė Džemsas Staras. – Debesys formuojasi iš garų ir išlieja ant žemės gėlą vandenį atgal lietaus lašais.

– Hari, Hari! – staiga šūktelėjo mergina. – Kokia ten rausva šviesa horizonte? Ar tik ne miško gaisras?

Ir ji parodė į rytus, kur dangus, aptrauktas ūkanų, buvo šiek tiek parausvėjęs.

– Ne, Nele, – atsakė Haris. – Tai teka mėnulis.

– Taip, mėnulis! – riktelėjo Džekas Rajanas. – Didingas sidabrinis dubuo, kurį dvasios neša per dangų, kad lyg trupinius surinktų krintančias žvaigždes.

– Iš tiesų, Džekai, – pastebėjo juokdamasis inžinierius, – nė neįtariau, kad tu linkęs į tokius drąsius palyginimus!

– Ką gi, misteri Starai, mano palyginimas tikslus. Matote, žvaigždės išnyksta, nes kyla mėnulis. Tad aš ir galvoju, kad jos ant jo krinta.

– Tai reiškia, Džekai, – paprieštaravo inžinierius, – kad mėnulis savo spindėjimu nustelbia žvaigždes iki šeštojo dydžio, ir todėl jos tarsi išnyksta jo kelyje.

– Kaip tai puiku, – kartojo Nelė, vis žvalgydamasi aplinkui. – Bet aš maniau, kad mėnulis visiškai apskritas.

– Jis būna apskritas pilnaties metu, – atsakė Džemsas Staras, – tai yra, kai stovi priešais saulę. Bet dabar delčia, paskutinis ketvirtis, ir iš mūsų draugo Džeko sidabrinio dubens belikęs tik dubenėlis skutimuisi.

– Ak, misteri Starai, – šūktelėjo Džekas Rajanas, – koks netikęs palyginimas! Kaip tik norėjau užtraukti dainą mėnulio garbei:

Nakties šviesuly, savo spinduliu
Kuris paglostai mus...

Bet ne, dabar nebeįmanoma! Jūsų skutimosi dubenėlis nuskuto visą mano įkvėpimą!

Tuo metu mėnulis palengva pakilo virš horizonto. Paskutiniai debesiūkščiai aplink jį išsisklaidė. Zenite ir vakaruose žvaigždės dar mirkčiojo juodame fone, kuris netrukus turėjo išblankti, apšviestas mėnulio. Nelė tylomis stebėjo šį nuostabų reginį, jos akys nebijojo švelnios, sidabrinės šviesos, bet ranka iškalbingai virpėjo tarp Hario pirštų.

– Sėskimės į valtį, mano bičiuliai, – tarė inžinierius. – Mums

reikia įkopti į Artūro sostą prieš saulėtekį.

Valtis buvo pririšta prie kranto; ją saugojo jūreivis. Nelė ir jos bendražygiai sulipo į ją. Buvo iškelta burė, kurią tuoj pat įtempė šiaurės rytų vėjas.

Koks nepatirtas pojūtis! Nelė keletą kartų plaukiojo po Naujojo Eberfoilo ežerus, bet kad ir kaip lygiai darbavosi irklais Haris, vis dėlto matėsi jo pastangos. Čia Nelė pirmą kartą pajuto, kaip lengvai ji lekia į priekį, kaip lygiai slysta vandeniu, – lyg oro balionas vėjyje. Įlanka buvo rami it ežeras. Pusiau atsigulusi laivagalyje, Nelė atsidavė šiam slydimui. Retkarčiais, keičiant halsą, mėnulio blyksniai pasklisdavo šviesos trupinėliais po vandens paviršių, ir tada atrodydavo, tarsi valtis plauktų per mirguliuojančią sidabrinę skraistę. Tatai buvo nuostabu!

Nelės akys nejučiomis užsimerkė. Ją apėmė nenugalimas snaudulys ir, padėjusi galvą Hariui ant peties, ji ramiai užmigo.

Haris norėjo merginą pažadinti, kad ji nepraleistų nė vieno šios nakties stebuklo.

– Leisk jai pamiegoti, mano berniuk, – pasakė inžinierius. – Dvi valandos poilsio jai padės ištverti dienos įspūdžius.

Antrą valandą nakties jie pasiekė Grentono prieplauką. Vos valtis palietė krantą, Nelė tuoj pat nubudo.

– Aš miegojau? – paklausė ji.

– Ne, mano kūdiki, – atsakė Džemsas Staras. – Tu tik sapnavai, kad miegi.

Naktis buvo labai šviesi. Mėnulis, nusiritęs pusę kelio nuo horizonto iki zenito, skleidė po dangų savo spindulius.

Mažame Grentono uoste stovėjo tik kelios žvejų valtys, tyliai sūpuodamosi ant bangų. Artėjant aušrai, vėjas nurimo. Dangus buvo tyras, viskas pranašavo vieną tų žavingų rugpjūčio dienų, kurios būna tokios puikios prie jūros. Tolumoje tvyrojo šiltas rūkas, toks lengvas ir perregimas, kad pirmieji saulės spinduliai turėjo jį lyg niekur nieko išsklaidyti. Mergina galėjo matyti jūrą, susiliejančią su horizontu. Tatai plėtė jos akiratį, tačiau ji vis dar nebuvo patyrusi to ypatingo įspūdžio, kokį sukelia vandenys, kai šviesa pastūmėja jo ribas iki begalybės.

Haris paėmė Nelę už rankos, ir jie žingsniavo paskui Džemsą Starą ir Džeką Rajaną tuščiomis gatvėmis. Nelei atrodė, kad šis sostinės priemiestis – tik tamsių namų sangrūda, primenanti Kolsitį, o skirtumas tik toks, kad skliautas aukštesnis ir jame mirkčioja švytintys taškai. Mergina ėjo lengvai, ir Hariui nė karto neteko lėtinti žingsnio, baiminantis, kad ji pavargs.

– Nepavargai? – paklausė jis po pusvalandžio.

– Ne, – atsakė ji. – Mano kojos sakytum nesiekia žemės. Dangus taip aukštai virš mūsų, kad man taip norisi ten skristi, lyg turėčiau sparnus.

– Laikyk ją tvirčiau, – riktelėjo Džekas Rajanas. – Mes turime išsaugoti mūsų mažąją Nelę! Kai ilgai neišeinu iš šachtos, mane retkarčiais irgi apima toks pojūtis.

– Jį sukelia tai, – paaiškino Džemsas Staras, – kad nebejaučiame, kaip mus slegia skalūno skliautai, dunksantys virš Kolsičio. Čia mums atrodo, kad dangus – tai gili bedugnė, ir norisi į ją lėkti. Argi ne toks pojūtis, Nele?

– Taip, misteri Starai, – atsakė mergina, – būtent toks. Tiesą sakant, man svaigsta galva.

– Įprasi, Nele, – atkirto Haris. – Įprasi prie išorinio pasaulio beribiškumo ir galbūt pamirši mūsų niūriąją šachtą...

– Niekada, Hari! – atsakė Nelė ir prisidengė ranka akis, lyg norėtų prisiminti visa, ką neseniai apleido.

Namai aplinkui miegojo. Džemsas Staras su savo bendražygiais perėjo Leis Voką, aplenkė Kolton Hilą, kur prieblandoje dunksojo Observatorija ir Nelsono paminklas; paskui jie patraukė Regento gatve ir už tilto padarę nedidelį vingį pasiekė Kanonheto gatvės galą.

Mieste dar niekas nejudėjo. Gotikinėje Kanonheto bažnyčios varpinėje išmušė dvi valandas.

Čia Nelė stabtelėjo.

– Koks ten tamsus masyvas? – paklausė ji, rodydama į pastatą, dunksantį atskirai nedidelės aikštės gilumoje.

– Tai ankstesniųjų Škotijos valdovų rūmai – Holirudas, kur įvyko tiek daug liūdnų atsitikimų! – atsakė Džemsas Staras. – Istorikas čia galėtų iškviesti nemažai karališkųjų šešėlių, pradedant nelaimingąja Marija Stiuart ir baigiant senuoju prancūzų karaliumi Karoliu X. Ir vis dėlto, nepaisant šių niūrių prisiminimų, kai prašvis, Nele, šių rūmų vaizdas tau nepasirodys pernelyg slogus. Su keturiais storais savo dantytais bokštais Horirudas panašus į užmiesčio rezidenciją, kurios savininkas išsaugojo jos feodalinę išvaizdą. Bet žingsniuokime toliau. Ten, senovinės Holirudo abatijos šventoriuje, dunkso vaizdingos Solsburio uolos, o virš jų iškilęs Artūro sostas. Ten mes ir kopsime. Nuo jo viršūnės, Nele, tu pamatysi, kaip pateka saulė virš jūros horizonto.

Jie įsuko į karališkąjį parką, paskui, pamažu kildami, praėjo Viktorija Draivą – puikų, ratu einantį kelią, patogų ekipažams, keliomis eilutėmis pagerbtą Valterio Skoto romane.

Iš esmės Artūro sostas yra tik septynių šimtų penkiasdešimt pėdų

kalva, kurios vieniša viršūnė yra iškilusi virš aplinkinių aukštumų. Kildami taku, vingiuojančiu per šlaitą, Džemsas Staras ir jo bendrakeleiviai greičiau nei per pusvalandį pasiekė viršūnę, panašią į liūto galvą, jeigu žiūri į ją iš vakarų.

Ten visi keturi atsisėdo, ir Džemsas Staras, kuris visada būdavo pasiruošęs ką nors pacituoti iš didžiojo Škotijos romanisto kūrinių, pasakė:

– Štai ką parašė Valteris Skotas „Edinburgo kalėjimo" aštuntajame skyriuje: „Jeigu man reikėtų pasirinkti vietą, iš kur geriausiai matyti saulėtekis arba saulėlydis, aš pasirinkčiau kaip tik šitą". Luktelk, Nele, netrukus pasirodys saulė, ir tu pamatysi ją visoje jos puikybėje.

Mergina vis žvilgčiojo į rytus. Haris, sėdėjęs šalia jos, atidžiai ir nerimastingai stebėjo ją: ar saulės patekėjimas nepadarys jai pernelyg stipraus įspūdžio? Visi tylėjo; nurimo netgi Džekas Rajanas.

Permatomose ūkanose, tvyrančiose virš horizonto, ėmė ryškėti siaura, šviesi, rožinio atspalvio juosta. Lengvus debesėlius, klaidžiojančius zenite, palietė šviesa. Artūro sosto papėdėje neryškiai matėsi dar prieblandos gaubiamas miegantis Edinburgas; tamsoje tai šen, tai ten blyksteldavo šviesūs taškai – pirmosios ugnelės, sužibusios senojo miesto languose. Vakaruose kalnagūbris, tolumoje iškylantis įmantriais dantimis, baigėsi aštriomis viršūnėmis, kurias saulės spinduliai netrukus turėjo papuošti ugninėmis skraistėmis.

Tuo pat metu rytuose vis labiau ryškėjo jūros toliai. Spalvų gama aiškėjo pamažu, tokia pat tvarka kaip ir vaivorykštėje. Rausva ūkanų spalva horizonte palengva kilo į zenitą, pavirsdama į violetinę. Kas akimirką spalvų paletė darėsi vis ryškesnė. Rožinė spalva pavirto į raudoną, raudona – į ugninę. Ten, kur spindintis lankas susikirto su jūros vandenimis gimė diena.

Nelė vis žvilgčiojo čia į kalvos papėdę, čia į miestą, kurio atskiri kvartalai pamažu ėmė išsiskirti iš bendro masyvo. Tai šen, tai ten ryškėjo aukšti pastatai, aštriabokštės varpinės, o jų kontūrai darėsi vis aiškesni. Oras tarytum pritvinko pelenų spalvos. Pagaliau pirmasis saulės spindulys palietė merginos akis; tai buvo tas pats žaliasis spindulys, kuris rytais arba vakarais strykteli iš jūros, kai horizontas būna visiškai tyras.

Dar po pusės minutės Nelė atsitiesė, rodydama ranka į vieną vietą naujajame mieste.

– Ugnis! – šūktelėjo ji.

– Ne, Nele, – atsakė Haris, – tai ne ugnis. Tai auksinis vainikas, kurį saulė uždeda ant Valterio Skoto paminklo!

Iš tikrųjų dviejų šimtų pėdų varpinės viršūnė spindėjo lyg pui-

kiausias švyturys.

Išaušo diena. Pakilo saulė. Jos diskas atrodė drėgnas, tarsi iš tiesų būtų išnėręs iš jūros bangų. Iš pradžių atrodęs suplotas dėl refrakcijos reiškinio, vėliau palengva pasidarė apskritas. Netrukus saulės spindėjimas tapo nepakeliamas, tarsi danguje būtų atsivėręs įkaitusio žaizdro nasrai.

Nelė bematant turėjo užsimerkti ir netgi prisidengti pernelyg švelnius vokus tvirtai suspaustais pirštais.

Haris norėjo, kad ji atsisuktų į kitą pusę.

– Ne, Hari, – paprieštaravo mergina, – reikia, kad mano akys įprastų matyti tai, ką mato tavosios.

Pro delnus Nelė matė šviesą, dar rožinę, bet jau blykštančią, nes saulė kilo vis aukščiau horizonto. Pamažu merginos akys įprato prie šviesos. Paskui jos vokai prasivėrė, ir akys pagaliau prisipildė dienos spindėjimo.

Mergina suklupo ir susijaudinusi šūktelėjo:

– Mano Dieve, koks puikus tavo pasaulis!

Paskui ji nuleido akis ir apsidairė. Po jos kojomis buvo matyti Edinburgo panorama: švarutėliai, taisyklingų formų naujojo miesto kvartalai, susigrūdę namai ir įmantrus „Senosios rūkyklos" gatvių tinklas. Virš miesto ryškėjo dvi aukštumos: pilis, prilipusi prie bazaltinės uolos, ir Kolton Hilas su šiuolaikinio graikiško paminklo griuvėsiais ant savo apvalios keteros. Iš sostinės vedė puikūs, medžiais apsodinti keliai. Šiaurėje Forto užutėkis, panašus į jūros atšaką, buvo giliai įsiskverbęs į krantą, kuriame juodavo Leiso uostas. Aukščiau, trečiajame plane, dunksojo vaizdingos Faifo grafystės pakrantės. Šie Šiaurės Atėnai buvo sujungti su jūra keliu, tiesiu kaip Pirėjas. Į vakarus driekėsi gražūs, smėlėti Niuheiveno ir Portobelo paplūdimiai, kur smėlis nudažydavo geltonai pirmąsias potvynio bangas. Tolius pagyvino žvejų valtys ir du arba trys garlaiviai, pučiantys į dangų juodų dūmų skraistes. Už viso to žaliavo neaprėpiami laukai.

Lyguma tai šen, tai ten buvo šiek tiek kalvota. Lomond Hilas šiaurėje, Ben Lomondas ir Ben Lidis vakaruose atspindėjo saulės spindulius, tarsi jų viršūnės būtų apdengtos amžinu sniegu.

Nelė negalėjo kalbėti, Jos lūpos šnibždėjo paskirus žodžius. Jos rankos virpėjo, jai svaigo galva. Jėgos akimirką apleido ją. Gaiviame ore, prieš įstabius reginius ji staiga pajuto, kad jai silpna, ir krito be sąmonės į rankas Hariui, spėjusiam nutverti ją.

Mergina, kurios gyvenimas iki šiolei slinko šachtos gelmėse, galiausiai pamatė visa, kas sudarė pasaulį, kokį jį sukūrė gamta ir žmogus. Jos žvilgsnis, aprėpęs miestą ir laukus, pirmąsyk nukrypo į beribę jūros ir dangaus bedugnę.

Aštuonioliktasis skyrius

Nuo Lomondo ežero link Ketraino ežero

Haris, nešdamas Nelę ant rankų, kartu su Džemsu Staru ir Džeku Rajanu nusileido nuo Artūro sosto. Po kelių valandų poilsio ir pusryčių Lamberto viešbutyje buvo nutarta baigti ekskursiją pasivaikščiojimu po ežerų kraštą.

Nelė atgavo jėgas. Dabar jos akys galėjo ištverti saulės šviesą, o plaučiai – alsuoti šviežiu, gaivinančiu oru. Medžių žaluma, besikeičiantys augalų atspalviai, dangaus žydrynė atskleidė jos akims turtingą spalvų gamą.

Traukinys, į kurį jie sulipo, atvežė Nelę ir jos bendrakeleivius į Glazgą. Nuo tilto, kybančio virš Klaido upės, jie gėrėjosi jūros laivais. Naktį jie praleido karališkajame viešbutyje.

Kitą dieną jie važiavo traukiniu, vykstančiu per Dambartoną ir Balochą prie pietinio Lomondo ežero krašto.

– Tai Rob Rojaus ir Ferguso Mak Gregoro tėvynė, taip poetiškai apdainuota Valterio Skoto, – sušuko Džemsas Staras. – Ar pažįsti šias vietoves, Džekai?

– Pažįstu iš dainų, misteri Starai, – atsakė Džekas Rajanas, – o kai kraštas taip įstabiai apdainuotas, jis turi būti didingas.

– Taip ir yra, – tarė inžinierius, – ir mūsų mieloji Nelė išsaugos apie jį geriausius prisiminimus.

– Su tokiu vedliu kaip jūs, misteri Starai, – atsiliepė Haris, – keliauti dvigubai naudingiau: kol mes apžiūrėsime kraštą, jūs papasakosite mums jo istoriją.

– Gerai, Hari, – tarė inžinierius, – kiek man leis atmintis, bet su viena sąlyga: tegu mūsų linksmasis Džekas padeda man. Kai pavargsiu pasakodamas, tegu jis padainuoja.

– Na, manęs nereikės prašinėti, – atsakė Džekas ir užtraukė vibruojančią natą, lyg norėdamas nutaisyti balsą pagrindiniam tonui.

Tarp Škotijos prekybos sostinės ir pietinio Lomondo ežero krašto geležinkeliu Glazgas – Balochas yra ne daugiau kaip dvidešimt my-

lių.

Traukinys pravažiavo Dambartoną – karališkąjį miestą ir grafystės centrą, kurio pilis, vis dar įtvirtinta pagal Sąjungos sutartį, vaizdingai vainikuoja abi didžiulės bazaltinės uolos viršūnes.

Dambartonas pastatytas Klaido ir Liveno santakoje. Čia Džemsas Staras papasakojo keletą epizodų iš nuotykių kupino Marijos Stiuart gyvenimo. Iš šios pilies ji išvyko į Prancūziją, ketindama tapti Pranciškaus II žmona ir Prancūzijos karaliene. Tai čia 1815 metais Anglijos vyriausybė buvo sumaniusi įkalinti Napoleoną, bet paskui pasirinko Šventosios Elenos salą, ir Anglijos belaisvis išvyko numirti ant uolos Atlanto vandenyne, o tai dar labiau padidino jo legendinę šlovę.

Netrukus traukinys sustojo Baloche, prie medinės estakados, prie pat ežero kranto. Turistų, vykstančių į ekskursiją po ežerus, laukė garlaivis „Sinkleris". Nelė ir jos bendrakeleiviai užkopė į jį, nusipirkę bilietus iki Inversnaido, esančio Lomondo ežero šiauriniame krašte.

Diena buvo giedra ir saulėta, be įprastinio britiškojo rūko. Nė viena peizažo, nusidriekusio trisdešimt mylių, detalė neturėjo prasprūsti pro „Sinklerio" keleivių akis. Nelė, sėdėdama laivagalyje tarp Džemso Staro ir Hario, visa savo esybe gėrė didingą poeziją, taip dosniai pasklidusią puikioje Škotijos gamtoje.

Džekas Rajanas vaikščiojo po „Sinklerio" denį, be paliovos klausinėdamas inžinierių, kuris, beje, ir šiaip su entuziazmu pasakojo apie Rob Rojaus kraštą, kai šis slinko jiems prieš akis.

Pirmiausia pasirodė daugybė nedidelių salų. Tarsi vieno lizdo paukščiai būtų pasklidę po ežerą. „Sinkleris" apiplaukdavo jų skardingus krantus, prasibraudavo į sąsiaurius tarp jų, ir tada prieš keleivių akis atsiverdavo čia vieniši kloniai, čia atšiaurūs tarpekliai, pasišiaušę statmenomis uolomis.

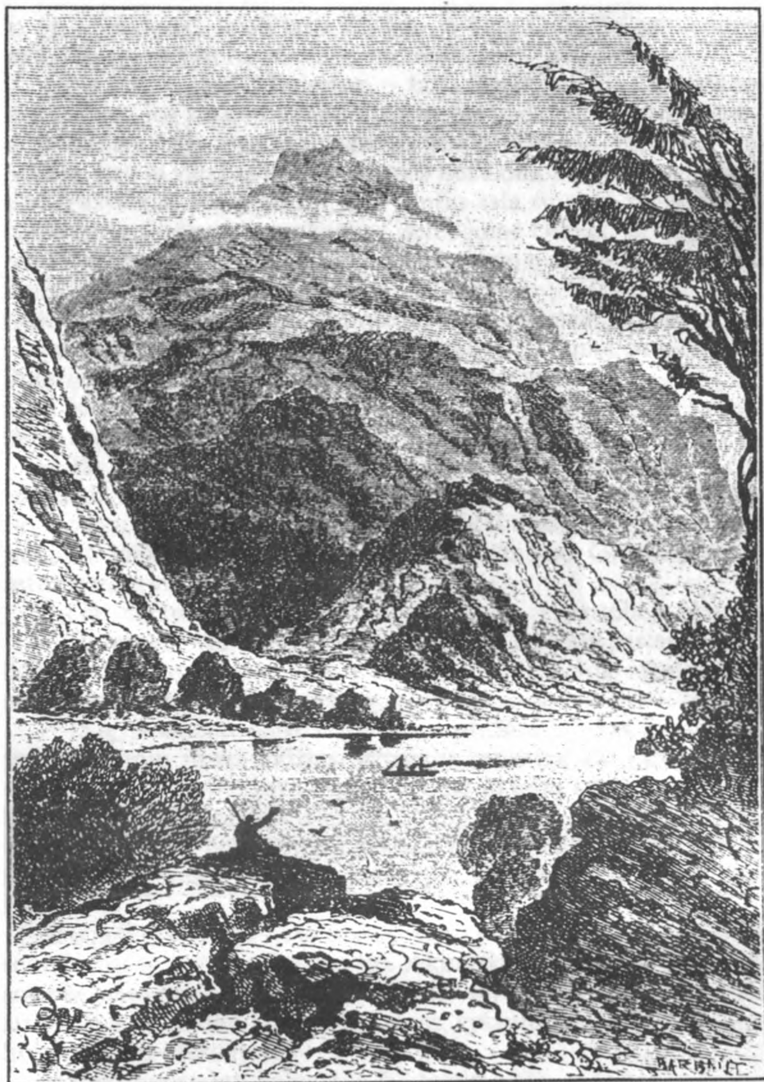
– Nele, – kalbėjo Džemsas Staras, – kiekviena iš šių salų turi savo legendą ir galbūt savo dainą, kaip ir kalnai, supantys ežerą. Neperdedant galima pasakyti, kad šios šalies istorija parašyta gigantiškomis raidėmis – salomis ir uolomis.

– Žinote, misteri Starai, – pasakė Haris, – ką man primena ši Lomondo Ežero dalis?

– Ką gi, Hari?

– Tūkstantį salų Ontarijo ežere, kurį taip žaviai aprašė Kuperis. Toks panašumas turi tave stebinti, kaip ir mane, mieloji Nele, – juk prieš keletą dienų skaičiau tau romaną, kurį iš tiesų galima pavadinti amerikiečių rašytojo šedevru.

– Iš tikrųjų, Hari, – atsakė mergina, – čia peizažas lygiai toks

pat, o „Sinkleris" lekia tarp šių salų, o kaip Ontarijo vandenimis lėkė Džaspero kateris „Gėlasis vanduo".

– Na štai, – tęsė inžinierius, – tatai įrodo, kad abi vietovės tokios puikios, jog jas norom nenorom turėjo apdainuoti dideli rašytojai. Nežinau, kaip atrodo tūkstantis salų Ontarijyje, Hari, bet negalvoju, kad jų vaizdas būtų įvairesnis nei Lomondo ežero archipelago. Pažvelkite į šį peizažą! Štai Merio sala su savo senuoju Lenokso fortu, kur gyveno nukaršusi hercogienė Olbeni, kai jos tėvui, vyrui ir dviem sūnums Jokūbo I įsakymu buvo nukirstos galvos. Štai Klaro sala, Kro sala, Toro sala, – vienos iš jų uolėtos, atšiaurios, kitos – apskritos ir žalios. Štai maumedžiai ir beržai. Štai ištisi laukai pageltusių, nudžiūvusių viržių. Iš tiesų man sunku patikėti, kad Ontarijo ežero salų vaizdas būtų toks kontrastingas!

– Koks ten mažytis uostas? – paklausė Nelė, žiūrėjusi į rytinį ežero krantą.

– Tai Balma, vartai į kalnyną, – atsakė Džemsas Staras. – Čia prasideda kalnuotoji Škotija. Štai ten, – žvilgtelk, Nele, – senovinio moterų vienuolyno griuvėsiai, o tuose išsimėčiusiuose kapuose palaidoti Mak Gregoro giminės žmonės. Pats Mak Gregoras dar ir dabar garsus visoje šalyje.

– Garsėja pralietu krauju, savu ir svetimu, – pastebėjo Haris.

– Tu teisus, – atsakė Džemsas Staras, – ir reikia pastebėti, kad šlovė, pelnyta mūšiuose, visada būna garsiausia. Juk sakmės apie mūšius ateina iš amžių glūdumos...

– Ir įgyja amžiną šlovę dainose, – pridūrė Džekas Rajanas ir, patvirtindamas savus žodžius, užtraukė senovinę karo dainą apie Aleksandro Mak Gregoro žygius ir apie jo karą su seru Hemfriu Kolkhouru iš Leso slėnio.

Nelė klausėsi, bet karingos sakmės jai kėlė liūdesį, Kam pralieta tiek kraujo šiose lygumose, kur, regis, visiems turėjo užtekti vietos?

Artėjant prie mažo Leso uosto, ežero plotis, siekęs nuo trijų iki keturių mylių, šiek tiek susiaurėjo. Akimirką šmėkštelėjo senas senovinės pilies bokštas. Paskui „Sinkleris" vėl pasuko į šiaurę, ir prieš turistų akis iškilo Ben Lomondo kalnas, kyšantis beveik tris tūkstančius pėdų virš ežero lygio.

– Koks nuostabus kalnas! – šūktelėjo Nelė. – Ir koks tikriausiai puikus vaizdas nuo jo viršūnės!

– Taip, Nele, – atsakė Džemsas Staras. – Žvelk, kaip išdidžiai kyla ši viršūnė iš ąžuolų, beržų, maumedžių kilimo, apdengusio apatiniąją kalno dalį! Iš čia matyti du trečdaliai mūsų senosios Kaledonijos. Čia, rytiniame ežero krante, gyveno Mak Gregoro klanas.

Netoliese nuo čia nebylūs tarpekliai ne kartą nusidažydavo krauju, susidūrus Jokūbo ir Henriko šalininkams. Giedriomis naktimis čia savo paslaptingąją šviesą lieja blyškus mėnulis, senose legendose vadinamas „Mak Farlano žibintu". Čia vis dar aidi nemirtingi Rob Rojau ir Mak Gregoro Kempbelo vardai!

Ben Lomondas, paskutinioji Grampiano kalnyno viršūnė, visiškai nusipelnė, kad būtų apdainuotas didžiojo škotų romanisto. Kaip pastebėjo Džemsas Staras, esti kalnų aukštesnių, kurių viršūnes apgaubtos amžino sniego, bet tikriausiai visame pasaulyje nėra poetiškesnio kalno.

– Ir tik reikia pagalvoti, – pridūrė jis, – kad Ben Lomondas visiškai priklauso hercogui Montrouzui! Jo šviesybė valdo visą kalną, kaip Londono gyventojas – klombą savo gėlyne!

Tuo metu „Sinkleris" priplaukė Tarbetą, esantį priešingame ežero krante, kur išleido keleivius, vykstančius į Inverenį. Iš čia Ben Lomondas atsivėrė visu savo grožiu. Jo šlaitai, išraižyti tėkmių, švytėjo, lyg būtų aptaškyti ištirpintu sidabru.

Kadangi „Sinkleris" plaukė aplink kalną, krantas darėsi vis labiau uolėtas ir plikas. Tik retkarčiais pasitaikydavo medžių, dažniausiai gluosnių, kurių lanksčiomis šakomis senovėje kardavo žemesniųjų sluoksnių žmones.

– Gailėdami virvės, – pastebėjo Džemsas Staras.

Ežeras pamažu siaurėjo ir nutįso į šiaurę. Iš abiejų pusių jį vis labiau spaudė kalnai. Garlaivis aplenkė dar kelias salas ir saleles, Inveriuglesą, Ailend Vo, kur dunkso liekanos tvirtovės, priklausiusios Mak Farlanams. Galiausiai abu krantai susijungė, ir „Sinkleris" sustojo Inversnaido prieplaukoje.

Ten, kur jiems buvo ruošiami pusryčiai, Nelė ir jos bendražygiai nuėjo apžiūrėti krioklio, krintančio į ežerą iš didelio aukščio. Krioklys buvo panašus į dekoraciją, pastatytą turistų malonumui. Vandens dulkių kamuoliuose virš jo srovių kabojo siūbuojantis tiltelis. Iš tokio aukščio žvilgsnis aprėpė didelę dalį ežero, kurio paviršiuje „Sinkleris" atrodė kaip taškas.

Po pusryčių buvo nutarta keliauti prie Ketraino ežero. Turistų paslaugoms buvo keli ekipažai su Bredalbenų šeimos herbais, – tos pačios šeimos, kuri kadaise aprūpindavo vandeniu ir malkomis tremtinį Rob Rojų; šie ekipažai pasižymėjo komfortu, kuriuo garsėja anglų karietų meistrų gaminiai.

Haris pasodino Nelę imperiale, kaip reikalavo papročiai; kiti susėdo už jos. Puikus vežėjas su raudona livrėja laikė kairėje rankoje viso ketverto vadeles, ir ekipažas ėmė kilti kalno šlaitu link vingiuojančio upokšnio vagos.

Kelias buvo labai status. Pakilus aukščiau, aplinkinių viršūnių forma tarsi pasikeitė. Priešingame ežero krante dunksojo kalnynas, o virš jo kilo Arocharo viršūnės, kyšančios virš Inveriugleso slėnio. Kairėje stūksojo Ben Lomondas, atsukęs į ežerą savo šiaurinį šlaitą su stačiais skardžiais.

Vietovė tarp Lomondo ir Ketraino ežerų buvo atšiauri. Slėnyje prasidėjo siauri tarpekliai, besibaigiantys Eberfoilo įkloniu. Šis pavadinimas skausmu smigtelėjo merginai į širdį, prisiminus siaubingas prarajas, kurių gelmėse praėjo jos vaikystė; todėl Džemsas Staras paskubėjo savo pasakojimais nukreipti jos dėmesį kitur.

Beje, vietovė tam buvo dėkinga. Ardo ežero pakrantėse vyko svarbiausieji Rob Rojaus gyvenimo nutikimai. Ten kyšojo niūrios klinčių uolos su akmeniniais intarpais. Klintys, veikiamos klimato ir laiko, sutvirtėjo lyg cementas. Tarp apgriuvusių avių aptvarų matei menkas lūšnas, panašias į žvėrių irštvas; sunku buvo pasakyti, kas jose gyvena, – žmonės ar laukiniai žvėrys. Baltaplaukiai vaikigaliai, kurių plaukai išbluko nuo nuolatinių darganų, lydėjo ekipažus nustebusiomis akimis.

– Štai vietos, kurios labiausiai nusipelno vadintis Rob Rojaus kraštu, – pasakė Džemsas Staras. – Čia dorovingasis vyresnysis Nikolis Džarvis, savo tėvo – dekano – vertas sūnus, buvo apgautas grafo Lenokso žmonių. Štai šioje vietoje jis pakibo, užsikabinęs už kelnių, kurios, laimei, buvo pasiūtos iš geros kokybės škotiško audeklo, o ne iš lengvo prancūziško audinio! Netoli nuo Forto ištakų, į kurį įteka vanduo iš Ben Lomondo upokšnių, dar galima rasti brastą, kurią perkirto herojus, gelbėdamasis nuo hercogo Montrouzo kareivių. Ak, jeigu jis būtų žinojęs apie niūriuosius mūsų kasyklų urvus! Ten jis būtų galėjęs nebijoti jokių persekiojimų! Matote, mano bičiuliai, šiame krašte, daugeliu atžvilgiu garsiame, neįmanoma žengti nė žingsnio, nesusidūrus su praeities atminimais, įkvėpusiais Valterį Skotą, kai jis puikiomis strofomis atpasakojo Mak Gregoro klano kovos dainą.

– Jis tai labai gerai padarė, misteri Starai, – šyptelėjo Džekas Rajanas, – bet jeigu iš tiesų Nikolis Džarvis pakibo už kelnių, taip kaip suprasti mūsų patarlę:„Gudruolis tas, kuris numaus kalniečiui kelnes"?

– Garbės žodis, Džekai, tu teisus, – atsakė juokdamasis Džemsas Staras, – tai įrodo, kad tą dieną mūsų teisėjas nebuvo apsirengęs pagal savo protėvių papročius.

– Todėl jam blogai ir baigėsi, misteri Starai!

– Nesiginčysiu, Džekai.

Nuo stataus tėkmės kranto ekipažas nusileido į sausą, plyną slėnį,

apaugusį skurdžiais viržiais. Keliose vietose matei akmenų krūvas, panašias į piramides.

– Tai „kernai", – tarė Džemsas Staras. – Senovėje kiekvienas praeivis turėjo atnešti čia akmenį, pagerbdamas didvyrius miegančius kapuose. Juk sena gėlų patarlė skelbė: „Vargas tam, kuris praeis pro kerną, nepadėjęs ant jo amžinojo išsigelbėjimo akmens!"Jeigu vaikai būtų išsaugoję tėvų tikėjimą, tai šios akmeninės krūvos būtų pavirtusios į kalvas. Iš tiesų, šiuose kraštuose viskas ugdo įgimtą poetinį jausmą kalniečių sielose! Taip visada esti kalnų šalyse. Gamtos stebuklai pažadina vaizduotę, ir jeigu graikai būtų gyvenę lygumose, jie niekada nebūtų sukūrę antikinės mitologijos!

Kol keleiviai kalbėjosi daugeliu temų, ekipažas nusileido į siaurą slėnį, labai tinkamą namų dvasių išdaigoms, kurias krėsdavo didžioji Megė Merilis. Nedidelis Arkleto ežeriūkštis liko kairėje, rodydamas kelią, kylantį stačiu šlaitu link viešbučio ant Ketraino ežero kranto.

Ten, prie pat liepto galo, suposi garlaiviukas, be abejo, pavadintas „Rob Rojumi". Keleiviai tuoj pat sulipo į jį, nes jis ruošėsi išplaukti.

Ketraino ežero ilgis – ne daugiau kaip dešimt mylių, o plotis – ne daugiau kaip dvi mylios. Artimiausis kranto kalvos atrodo didingai.

– Štai ežeras, kuris teisingai lyginamas su ilgu unguriu! – šūktelėjo Džemsas Staras. – Sakoma, kad jis niekada neužšąla. Šito nežinau, bet nereikia pamiršti, kad šią vietą išgarsino Ežero mergelė. Esu tikras, jei mūsų bičiulis Džekas Rajanas gerai įsižiūrėtų, jis, ko gero, pamatytų, kaip vandens paviršiumi lekia lengvas gražiosios Elenos Duglas šešėlis!

– Žinoma, misteri Starai, – atsakė Džekas Rajanas, – kodėl turėčiau jos nepamatyti? Kodėl ši gražuolė negali pasirodyti ant Ketraino ežero bangų, kaip kad Naujojo Eberfoilo dvasios – ant Malkolmo ežero vandens?

Tuo metu „Rob Rojaus" paskuigalyje pasigirdo skambūs dūdmaišio garsai. Kalnietis, apsirengęs tautiniais drabužiais, pūtė dūdmaišį su trimis vamzdeliais, iš kurių didžiausias skleidė „sol" natą, antrasis – „si" natą, o mažiausias – pirmojo vamzdelio oktavą. O dūdele su aštuoniomis kiaurymėmis galėjai išgauti sol mažoro gamą su švaria „fa".

Kalniečio grojama melodija buvo paprasta, švelni ir kupina naivaus grožio. Galėjai pagalvoti, kad niekas nekūrė liaudiškų melodijų, kad jos – natūralaus vėjo dvelkimo, bangų šnabždėjimo ir lapų šnarėjimo derinys. Taisyklingai besikartojančio priedainio forma bu-

vo neįprasta. Jo frazę sudarė trys dviejų dalių taktai ir viena trijų dalių, besibaigianti silpnąja dalimi. Šis priedainis, skirtingai nuo kitų senovinių dainų refrenų, buvo mažorinis, ir skaitmenine sistema, pateikiančia ne natas, o tonų intervalus, jį buvo galima taip užrašyti:

5	1.2	3525	1.765	22.22
	1.2	3525	1.765	11.11

Džekas Rajanas tą valandėlę buvo iš tiesų laimingas. Jis mokėjo šią škotų dainą. Todėl, kol kalnietis grojo dūdmaišiu, jis skambiu balsu uždainavo himną, skirtą poetiškoms senosios Kaledonijos legendoms:

Puikieji škotų ežerai!
Skaidriųjų vandenų gelmėj
Paslėpkit legendas senovės, –
Tegu jos ilgisi ramiai.

Ten, jūsų krantuose, išliko
Daugybė pėdsakų, kuriuos
Įmynė didvyriai narsieji,
Pražuvę žygiuos ir karuos.
Štai bokštas, kuriame žiniuonis
Šokdino raganas vėlai,
Štai viržių lygumos, kur blaškos
Fingalo nerami vėlė.

Vidurnakčio tamsybėj aidi
Čia elfų dainos paslapčia,
O ten iš sutemų išnyra
Pats Puritonas kaip delčia;
Ir taip stačių uolų pakrantės
Lyg tamsūs vėjo sūkuriai
Abudu su Flora Mak Aivor
Ten Veiverlėjus dumia greit.

Ten Ežero Mergelė lekia
Ant greito žirgo kaip daina,
Ten ragą tolimą Rob Rojaus
Už girių girdi Diana;

Galingas Fergusas kadaise
Čia sukvietė savus draugus.
Užgrojęs garsųjį pribrochą,
(*Pribrochas – arija škotų dūdmaišiui. – Vert.*)
Prikėlė kalnus iš miegų.

O škotų ežerai garsieji!
Ir kur lemtis nublokštų mus, –
Kas šiuos krantus bentsyk regėjo,
Tas prisimins nelyg namus!
Nejau negrįš vaizdai regėti
Į praeitį benueiną?
Tau visos mintys ir svajonės,
Tau vienai, Škotija mana!

Puikieji škotų ežerai!
Skaidriųjų vandenų gelmėj
Paslėpkit legendas senovės, –
Tegu jos ilsisi ramiai...

Buvo trečia valanda dienos. Vakariniai Ketraino ežero krantai, ne tokie skardūs, dunksojo įrėminti Ben Anos ir Ben Vinju viršūnių. Už pusės mylios matei siaurą įlanką, kurios gilumoje „Rob Rojus" turėjo išleisti keleivius, grįžtančius į Sterlingą per Kolanderį.

Nelė pavargo nuo nuolatinės dvasinės įtampos. Haris vėl paėmė ją už rankos ir tarė, nerimastingai žiūrėdamas į merginą:

– Nele, brangioji Nele, netrukus grįšime į mūsų niūriąją karalystę. Ar nebus gaila palikti, ką matei per šias valandas dienos šviesoje?

– Ne, Hari, – atsakė mergina. – Visada prisiminsiu šią mūsų kelionę, bet su džiaugsmu grįšiu į mūsų pamėgtąsias kasyklas.

– Nele, – tęsė Haris, tramdydamas jaudulį, – ar nori, kad šventieji saitai amžinai mus sujungtų? Ar nori, kad būčiau tavo vyras?

– Noriu, Hari, – atsakė Nelė, žiūrėdama į jį savo giedromis akimis. – Noriu, jei tu manai, kad sugebėsiu pripildyti tavo gyvenimą...

Nespėjo Nelė baigti frazės, nuo kurios priklausė visa Hario ateitis, kai atsitiko neįtikėtinas dalykas.

„Rob Rojus", buvęs dar už pusės mylios nuo kranto, suvirpėjo nuo stipraus smūgio. Jo kylis atsitrenkė į ežero dugną, ir kad ir kaip šniokštė mašina, vis tiek negalėjo išjudinti laivo iš vietos.

Laivas įstrigo, nes Ketraino ežero rytinė dalis netikėtai nuseko, tarsi dugne būtų atsivėręs milžiniškas plyšys. Per keletą sekundžių

ežeras išdžiūvo, lyg jūros krantas didžiausio atoslūgio metu. Beveik visas vanduo sutekėjo į žemės gelmes.

– Mano, bičiuliai! – šūktelėjo Džemsas Staras, ūmai suvokęs, kas atsitiko. – Tegelbsti Dievas Naująjį Eberfoilą!

Devynioliktasis skyrius

Paskutinysis grasinimas

Tą dieną Naujajame Eberfoile darbas vyko kaip paprastai. Sprogimų, ardančių anglies klodus, trenksmą girdėjai iš tolo. Čia aidėjo kirtiklių ir laužtuvų, atskeliančių anglį, smūgiai, ten – girgždėjimas perforatorių, kurių grąžtai skverbėsi pro smiltainio ir skalūno tarpsluoksnius. Šachtose visą laiką sklido duslus triukšmas. Oras, siurbiamas mašinų, lėkė į ventiliacinius kanalus, ir mediniai dangčiai užsitrenkdavo nuo jo spaudimo. Apatiniuose štrekuose judėjo penkiolikos mylių per valandą greičiu traukinių su mechanine trauka vagonėliai, o automatiniai signalai įspėdavo darbininkus, kad jie pasitrauktų į nišas. Nepaliaujamai leidosi ir kilo kabinos, kurios buvo sujungtos su didžiuliais būgnais, įrengtais žemės paviršiuje. Lempos, įkaitusios iki raudonumo, ryškiai apšviesdavo Kolsitį.

Darbas vyko labai intensyviai. Išgauta anglis buvo pilama į vagonėlius, jie dardėdavo prie pakeliamojo šulinio; ten anglį sukraudavo į kubilus. Kol dalis darbininkų ilsėdavosi po naktinės pamainos, dieninės brigados dirbdavo, negaišdamos nė valandėlės. Po pietų Simonas Fordas ir Medžė kaip paprastai sėdėjo kotedžo kieme. Senasis meistras ilsėjosi, traukdamas pypkę, prikimštą puikaus prancūziško tabako. Jei Fordai ir kalbėdavosi, tai tik apie Nelę, apie savo sūnų, apie Džemsą Starą, apie jų kelionę į Žemės paviršių. Kur jie? Ką veikia šią valandėlę? Kaip gali taip ilgai išbūti viršuje, nepasigesdami šachtos?

Staiga pasigirdo siaubingas šniokštimas, lyg į šachtą būtų įsiveržęs didžiulis krioklys. Simonas Fordas ir Medžė pašoko. Beveik tuoj pat Malkolmo ežeras patvino. Aukšta, lyg didžiulio potvynio banga užliejo krantą ir atsimušė į kotedžo sieną.

Simonas Fordas, sugriebęs Medžę, greitai užtempė ją į viršutinį namo aukštą. Tuo metu po visą Kolsitį, kuriam grėsė netikėtas potvynis, pasklido šauksmai. Miesto gyventojai gelbėjosi, lipdami ant aukštų skalūno uolų, supančių ežerą. Visus pagavo siaubas. Kelios

šachtininkų šeimos, paklaikusios iš baimės, puolė į tunelį, kylantį į viršutinius lygius. Buvo galima būkštauti, kad į kasyklas, kurių štrekai ėjo po Šiaurės kanalo dugnu, prasiveržė jūra. Kad ir kokia erdvi būtų ertmė, ji vis tiek pritekėtų sklidinai, ir niekas iš Naujojo Eberfoilo gyventojų neišvengtų mirties.

Bet pirmieji bėgliai, pasiekę tunelio pradžią, susidūrė su Simonu Fordu, jau atbėgusiu iš kotedžo.

– Sustokite, sustokite, mano bičiuliai! – šaukė senasis meistras. – Jeigu miestui gresia potvynis, tai vanduo vis tiek bėgs greičiau už jus, ir niekas nuo jo neišsigelbės! Bet vanduo nebekyla! Regis, pavojus praėjo.

– O mūsų draugai? Tie, kurie dirba apačioje? – šūktelėjo kažkuris iš šachtininkų.

– Jiems nieko neatsitiks, – atsakė Simonas Fordas. – Darbai vyksta aukščiau ežero lygio.

Senojo meistro žodžiai pasitvirtino. Potvynis užklupo netikėtai; bet vanduo, išsisklaidęs po erdvių kasyklų apatinį aukštą, tik keliomis pėdomis pakėlė Malkolmo ežero lygį. Vadinasi, Kolsičiui nebegrėsė pavojus, ir buvo galima tikėtis, kad potvynis, užliejęs žemutinius, dar neeksploatuojamus lygius, niekam daugiau nepadarys žalos.

Ar potvynį sukėlė koks nors požeminis tvenkinys, išsiliejęs per masyvo plyšius, ar prasiveržė požeminis srautas, kurio vaga buvo prakirsta eksploatavimo metu, – Simonas Fordas ir jo draugai negalėjo pasakyti. Bet niekas neabejojo, kad tai buvo vienas iš tų nelaimingų atsitikimų, kokie retkarčiais pasitaiko šachtose.

Bet jau tą patį vakarą apaiškėjo, kas atsitiko. Grafystės laikraščiai aprašė keistą reiškinį Ketraino ežere.

Nelė, Haris, Džemsas Staras ir Džekas Rajanas, paskubomis grįžę į kotedžą, patvirtino šią naujieną ir su džiaugsmu sužinojo, kad Naujajam Eberfoilui padaryti tik materialiniai nuostoliai.

Taigi Ketraino ežero dugnas netikėtai nugrimzdo. Jo vandenys įsiveržė į šachtą pro platų plyšį. Iš škotų romanisto pamėgto ežero – bent jau visoje jo pietinėje dalyje – nebeliko net balos, kurioje galėtų sušlapti kojas Ežero mergelė. Kelių akrų tvenkinys – štai ir viskas. Vanduo išliko tik ten, kur ežero dugnas buvo žemiau nei atsivėrusi skylė.

Kiek triukšmo sukėlė šis keistas atsitikimas! Pirmą kartą pasitaikė, kad visas ežeras sutekėtų į žemės gelmes. Beliko jį tiktai išbraukti iš Jungtinės Karalystės žemėlapio, kol jis vėl nebus pripildytas, pirma suorganizavus šiam tikslui skirtą visuotinį parašų rinkimą. Valteris Skotas būtų numiręs iš širdgėlos, jei tatai būtų atsi-

tikę jam gyvam esant.

Galiausiai keistąjį reiškinį buvo galima paaiškinti. Antriniai sluoksniai tarp erdvios ertmės ir ežero dugno buvo labai ploni, – o tai priklausė nuo geologinės masyvo struktūros ypatybių.

Tačiau nors griūtį galėjo sukelti ir natūralios priežastys, bet Džemsas Staras, Simonas ir Haris Fordai klausinėjo savęs, ar čia neslypi pikta užmačia. O kaip neprisiminti ankstesniųjų įtarinėjimų? Nejaugi tas piktasis genijus vėl kėsinasi į tuos, kurie eksploatuoja naująsias kasyklas?

Po kelių dienų Džemsas Staras kalbėjo apie tai kotedže su senuoju meistru ir jo sūnumi.

– Simonai, – pasakė jis, – nors šį atsitikimą galima paaiškinti natūraliai, bet jaučiu, kad jis iš tų, kurių priežasčių mes vis dar ieškome.

– Aš irgi esu tos nuomonės, misteri Starai, – atsakė Simonas Fordas, – bet patikėkite manimi – geriau niekam nieko nesakyti. Tirkime toliau patys, be pašalinių.

– O aš iš anksto žinau rezultatus! – šūktelėjo inžinierius.

– Mes aptiksime piktos užmačios įrodymus, bet paties piktadario nesurasime.

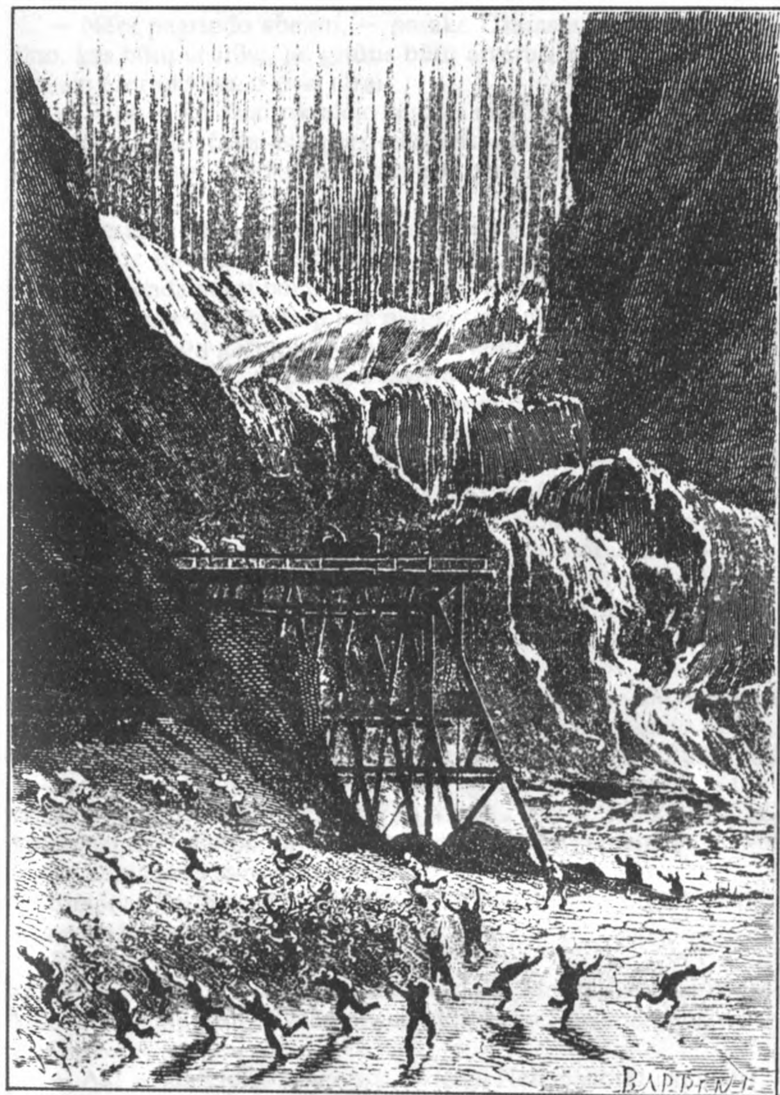
– Tačiau jis egzistuoja, – paprieštaravo Simonas Fordas. – Kur jis slepiasi? Ir nejaugi vienas žmogus, kad ir kokiu nelabuoju jis būtų, gali įvykdyti tokį pragarišką sumanymą, kaip viso ežero įgriuvimą? Ko gero, ir aš, kaip Džekas Rajanas, galiausiai pradėsiu manyti, kad viskuo kalta kokia nors šachtos dvasia, perpykusi ant mūsų, kad įsiveržėme į jos valdas.

Žinoma, vyrai stengėsi, kad Nelė neišgirstų jų pokalbių. Beje, ir ji pati, lyg ir nujausdama globėjų norus, niekam nepasakojo savo paslapčių. Tačiau iš jos elgesio matei, kad ir jai neduoda ramybės Fordų šeimos rūpesčiai. Jos liūdnas veidelis rodė, kad ji išgyvena sunkią vidinę kovą.

Buvo nutarta, kad Džemsas Staras, Simonas Fordas ir Haris nuvyks į griūties vietą ir pabandys išsiaiškinti nelaimės priežastis. Jie niekam nepasakojo apie savo ketinimą. Bet kam, nežinančiam visų faktų, jų prielaidos galėjo pasirodyti visiškai neįtikėtinos.

Po kelių dienų visi trys išplaukė lengvu luotu, kurį vairavo Haris: jie nutarė apžiūrėti natūralias atramas, kurios laikė masyvo dalį, esančią po Ketraino ežero dugnu. Apžiūra patvirtino jų prielaidas. Atramos buvo išgriautos dinamitu, dar matei juodų suodžių pėdsakus, nes vanduo juos tik išryškino.

Ši dalinė kupolo skliautų griūtis buvo apgalvota iš anksto ir, be abejo, įvykdyta žmogaus.

– Nėra pagrindo abejoti, – pasakė Džemsas Staras. – Ir kas žino, kas būtų atsitikę, jei griūtis būtų atvėrusi kelią į kasyklas ne mažam ežeriūkščiui, o visai jūrai!

– Taip! – išdidžiai riktelėjo senasis meistras. – Norint užtvindyti Naująjį Eberfoilą, būtų prireikę ištisos jūros, ne mažiau! Bet ir vėl klausiu, kam ir kokiam tikslui gali pasitarnauti mūsų kasyklų žūtis?

– Nesuprantu, – atsakė Džemsas Staras. – Čia net net negali būti kalbos apie gaują paprastų plėšikų, kurie slepiasi urve ir retkarčiais išlenda vogti bei plėšikauti. Per trejus metus tokius piktadarius būtume aptikę. Taip pat neįtikėtina, nors tokia mintis man kartais ateidavo į galvą, kad čia įsitaisė kontrabandininkai arba pinigų padirbinėtojai, slepiantys savo nusikalstamą verslą kokiame nors dar nežinomame šio milžiniško urvo užkampyje, todėl, žinoma, suinteresuoti mus iš čia išguiti. Bet nei kontrabandos, nei padirbtų pinigų niekas nelaiko paslėpęs! Vadinasi, įtikinamiausia, kad negailestingas priešas prisiekė sunaikinti Eberfoilą ir niekingas tikslas verčia jį ieškoti įvairiausių būdų, kad tik numalšintų savo neapykantą. Be abejo, jis perdaug silpnas, kad veiktų atvirai, tad daro nusikaltimus paslapčiomis, bet vis dėlto pademonstruoja tokį išradingumą, kad virsta į pavojingiausią būtybę. Mano bičiuliai, jis žino visas mūsų valdų paslaptis geriau nei mes, tad visą laiką nesunkiai išsprūsta mums iš rankų! Jis didelis niekingos veiklos meistras, apsukrus ir patyręs, – čia negali būti abejonių, Simonai! Tatai aiškėja iš visų jo bjaurių darbų. Pagalvokite, ar neturite asmeninio priešo, kurį galėtumėte įtarti? Gerai pasirauskite savo atmintyje. Būna, kad laikas nenumaldo neapykantos. Atsigręžkite į savo praeitį, į tolimiausią praeitį, jeigu to reikia. Visa, kas čia vyksta, padiktuota kažkokio bepročio šaltos, kantrios neapykantos. Pasistenkite atgaivinti pačius seniausius savo prisiminimus.

Simonas Fordas tylėjo. Tikriausiai dorasis meistras prieš atsakydamas sąžiningai tyrinėjo savo praeitį.

Pagaliau jis pakėlė galvą.

– Ne, šventai prisiekiu, kad nei aš, nei Medžė niekada ir niekam nedarėme blogo. Mes negalvojome, kad turime bent vieną priešą!

– Ak! – šūktelėjo inžinierius, – jeigu Nelė panorėtų kalbėti!

– Misteri Starai ir jūs, tėve, – paprieštaravo Haris, – meldžiu jus, kol kas išlaikykime paslaptyje mūsų paieškas! Neklausinėkite mano vargšės Nelės! Jaučiu, kad ji jau ir taip įsiaudrinusi ir kankinasi. Esu tikras, kad paslaptis ją be galo vargina. Jeigu ji tyli, tai arba ji neturi ko pasakyti, arba laiko tylėjimą savo pareiga. Mes ne-

galime abejoti jos meile, jos atsidavimu mums visiems! Galbūt vėliau ji man papasakos viską, ko iki šiol nepasakė, ir tada jūs tuoj pat apie tai sužinosite.

– Gerai. Hari, – atsakė inžinierius. – Bet jeigu Nelė ką nors žino, jos tylėjimas nepaaiškinamas.

Haris nenorėjo sutikti, bet inžinierius pridūrė:

– Būk ramus, mes nieko jai nesakysime. Juk ji turi tapti tavo žmona.

– Ir netrukus taps, jeigu jūs to panorėsite, tėve!

– Mano vaike, – tarė Simonas Fordas, – lygiai po mėnesio bus tavo vestuvės. Ar jūs, misteri Džemsai, pabūsite Nelės piršliu?

– Galite neabejoti, Simonai, – atsakė inžinierius.

Džemsas Staras ir jo kelionės draugai sugrįžo į kotedžą. Jie niekam nepasakojo, ką išsiaiškino kelionės metu, tad visi kaip ir anksčiau manė, kad šachtos griūtis – paprastas atsitiktinumas. Škotijoje sumažėjo vienu ežeru – štai ir viskas.

Nelė pamažu grįžo prie savo ankstesniųjų užsiėmimų. Iš neseniai įvykusios kelionės ji išsaugojo prisiminimus, kuriais Haris pasinaudojo, keldamas jos išsilavinimą. Bet pažintis su išorinio pasaulio gyvenimu nepaliko jai jokio ilgesio; kaip ir anksčiau ji mylėjo niūriąją karalystę, kurioje turės gyventi ištekėjusi, kaip kad gyveno vaikystėje ir paauglystėje.

Žinia apie būsimąsias Hario Fordo ir Nelės vestuves pasklido po visą Naująjį Eberfoilą. Į kotedžą iš visų pusių plūdo sveikinimai, o Džekas Rajanas, be abejo, buvo vienas iš pirmųjų sveikintojų. Dabar žmonės jį dažnai užtikdavo nuošalioje vietoje, besimokantį savo geriausių dainų šventei, kurioje turėjo dalyvauti visi Kolsičio gyventojai.

Bet taip jau atsitiko, kad per mėnesį, likusį iki vestuvių, Naująjį Eberfoilą užklupo dar didesnės nelaimės nei anksčiau. Artėjančios Hario ir Nelės sutuoktuvės tarsi kėlė nesibaigiančias katastrofas. Nelaimės dažniausiai atsitikdavo požeminių darbų metu, ir nebuvo galima nustatyti tikrosios jų priežasties.

Viename iš žemutinių štrekų gaisras sunaikino medines atramas; buvo surasta lempa, kurią paliko padegėjas. Haris ir jo draugai, rizikuodami gyvybėmis, užgesino gaisrą, grasinusį sunaikinti visą šachtą; gerai, kad jie galėjo pasinaudoti gesintuvais, kuriais apdairiai buvo aprūpinta šachta: vanduo juose buvo prisotintas angliarūgštės.

Kitą kartą įvyko griūtis, nes sulūžo šulinio spyriai, – Džemsas Staras nustatė, kad jie buvo iš anksto papjauti. Harį Fordą, vadovavusį darbams toje vietoje, užpylė nuolaužos, ir jis tik per stebuklą liko gyvas.

Po kelių dienų požeminis traukinys, kuriuo važiavo Haris, atsitrenkė į kažkokią kliūtį ir apsivertė. Vėliau buvo aptikta, kad skersai bėgių buvo padėta sija.

Žodžiu, nelaimingi atsitikimai ėmė kartotis taip dažnai, kad tarp šachtininkų kilo panika. Kad žmonės dirbtų, prie jų turėjo stovėti viršininkai.

– Vadinasi, čia siaučia visa piktadarių gauja, – kartojo Simonas Fordas. – O mes negalime pagauti nė vieno!

Vėl prasidėjo paieškos. Buvo sukelta ant kojų visa grafystės policija, bet ji nieko negalėjo surasti. Džemsas Staras uždraudė Hariui, prieš kurį, matyt, buvo nukreipti visi šie pasikėsinimai, vienam išeiti už centrinio darbų rajono ribų.

Taip pat buvo pasielgta ir su Nele, tačiau nuo jos Hario reikalavimu buvo slepiami visi nusikaltimai, galėję jai priminti praeitį. Simonas Fordas ir Medžė ją griežtai saugojo, – tiesą sakant, su griežtu rūpestingumu, – dieną ir naktį. Vargšė mergaitė matė tai, bet nė karto nepasiguodė, nepasiskundė. Ar ji suprato, kad tai daroma jos labui? Tikriausiai taip. Bet ir ji savaip saugojo kitus ir atrodydavo rami tik tada, kai visi, ką ji mylėjo, susirinkdavo į kotedžą. Vakare, kai Haris sugrįždavo, ji nebesitverdavo beprotišku džiaugsmu, kuris nelabai derinosi su jos charakteriu, greičiau santūriu nei ekspansyviu. Nespėdavo praeiti naktis, o mergina anksčiau nei visi pašokdavo ant kojų: jau iš pat ryto, kai Haris eidavo į darbą, ją apimdavo nerimas.

Saugodamas jos ramybę, Haris labai norėjo, kad kuo greičiau įvyktų jų santuoka. Jam atrodė, kad rūstybė, pamačiusi, jog nieko nebegali pakeisti, pasijus bejėgė ir turės sudėti ginklus: o Nelė tik ištekėjusi atgaus ramybę.

Beje, lygiai taip pat nekantravo ir Džemsas Staras, Simonas Fordas ir Medžė. Visi skaičiavo dienas, likusias iki vestuvių.

Blogiausia, kad visus apnikdavo negeros nuojautos. Pašnibždomis kalbėjo, kad paslaptingasis priešas, kurio niekas nepažinojo, nežinojo nei kur jo ieškoti, nei kaip su juo kautis, – šis priešas, matyt, negali būti abejingas niekam, kas siejasi su Nele. Jos sutuoktuvių su Hariu iškilmės gali būti dar viena proga piktadario neapykantai prasiveržti.

Vieną rytą, likus savaitei iki vestuvių, Nelė, – turbūt paveikta kokios nors niūrios nuojautos, – panoro išeiti iš kotedžo pirmoji, kad apsižvalgytų po kiemą. Vos tik ji peržengė slenkstį, tuojau klaikiai suriko; šūksmas nuaidėjo per visus namus, ir jo išgąsdinti atbėgo Medžė, Simonas ir Haris.

Nelė buvo išblyškusi it mirtis, veidas iškreiptas begalinio siau-

bo. Ji negalėjo kalbėti. Nenuleisdama akių nuo kotedžo durų, kurias ką tik atvėrė, mergina drebančia ranka parodė į eilutes, sukėlusias jai didžiulę baimę ir, matyt, parašytas naktį:

„Simonai Fordai, tu pavogei iš manęs paskutinį mūsų senųjų kasyklų klodą! Haris, tavo sūnus, pavogė iš manęs Nelę! Vargas jums! Vargas visiems! Vargas Naujajam Eberfoilui!

Silfaksas".

– Silfaksas! – kartu riktelėjo Simonas Fordas ir Medžė.

– Kas jis? – paklausė Haris, žvelgdamas į merginą.

– Silfaksas! – beviltiškai nuliūdusi kartojo Nelė. – Silfaksas!

Kartodama šį vardą, ji visa drebėjo, kol Medžė beveik jėga nenuvedė jos į kambarį.

Atbėgo Džemsas Staras. Perskaitęs grasinančius žodžius, jis tarė:

– Šios eilutės parašytos tos pačios rankos, kuri brūkštelėjo man laišką, prieštaraujantį jūsiškiam, Simonai! Šio žmogaus vardas Silfaksas. Iš jūsų susijaudinimo sprendžiu, kad jūs jį pažįstate. Kas jis toks?

Dvidešimtasis skyrius

„Atgailautojas"

Šis vardas buvo atradimas senajam meistrui.

Taip vadino paskutinįjį „atgailautoją" Dočerto šachtoje.

Kadaise, kai dar nebuvo išrastos apsauginės lempos, Simonas Fordas pažinojo šį paniurėlį žmogų, kuris rizikuodamas gyvybe turėdavo kiekvieną dieną naikinti šachtoje rūdynų dujas, sukeldamas dalinius sprogimus. Simonas Fordas matydavo šią keistą būtybę, klaidžiojančią po šachtą ir visada lydimą milžiniško harfango – pasibaisėtinos pelėdos, kuri padėdavo Silfaksui jo pavojingame užsiėmime. Paukštis laikydavo snape liepsnojantį dagtį ir įlįsdavo ten, kur negalėdavo pasiekti Silfakso ranka. Vieną kartą senukas pradingo, o su juo prapuolė ir maža našlaitė, gimusi šachtoje ir be Silfakso, savo prosenelio, daugiau giminių neturėjusi. Šis kūdikis, matyt, ir buvo Nelė.

Vadinasi, jie penkiolika metų pragyveno kokiame nors slaptame užkaboryje, kol vieną dieną Haris išgelbėjo Nelę.

Senasis meistras, apimtas gailesčio ir pykčio, papasakojo inžinieriui ir savo sūnui visa, ką priminė Silfakso vardas.

Dabar viskas paaiškėjo. Silfaksas ir buvo tas paslaptingasis padaras, kurio jie kruopščiai ieškojo Naujojo Eberfoilo gelmėse!

– Vadinasi, jūs jį pažinojote, Simonai? – paklausė inžinierius.

– Gerai pažinojau, – atsakė meistras. – Žmogus su harfangu! Jis buvo jau nejaunas, penkiolika – dvidešimt metų vyresnis už mane. Tikriausias laukinis, jis su niekuo nedraugavo; žmonės kalbėjo, kad jis nebijo nei ugnies, nei vandens! Jis pats pasisiūlė būti „atgailautoju", o juo būti nedaug kas norėdavo. Pavojingas darbas paveikė jo protą. Jį laikė piktu žmogumi, bet, ko gero, jis buvo tiktai beprotis. O koks stiprus! Jis pažinojo kasyklas kaip niekas kitas, – nė kiek ne blogiau už mane. Buvo manoma, kad jis gana turtingas. Bet, tiesą sakant, laikiau jį seniai mirusiu!

– Bet, – tęsė Džemsas Staras, – ką jis nori pasakyti šiais žo-

džiais: „Tu pavogei iš manęs mūsų senųjų kasyklų klodą"?

– Ak, štai kas! – atsakė Simonas Fordas. – Jau seniai senasis Silfaksas, kurio protas, kaip sakiau, buvo pakrikęs, įsivaizdavo, kad jis turi teisių į Senąjį Eberfoilą. Todėl jis darėsi vis atšiauresnis, nes seko Dočerto šachta – jo šachta! Susimildami, jam atrodė, kad kiekvienas kirtiklio smūgis rausia jo vidurius. Tu tikriausiai prisimeni, Medže?

– Taip, Simonai, – atsakė senoji škotė.

– Visa tai prisiminiau, – tęsė Simonas Fordas, – pamatęs Silfakso vardą ant durų; bet, kartoju, laikiau jį mirusiu ir negalėjau įsivaizduoti, kad piktoji būtybė, kurios mes taip ilgai ieškojome, būtų senasis Dočerto šachtos „atgailautojas"!

– Iš tikrųjų, – prabilo Džemsas Staras, – dabar viskas aišku. Silfaksas atsitiktinai surado naująjį telkinį. Išprotėjęs senukas nutarė jį ginti. Gyvendamas šachtoje, slankiojo po ją dieną ir naktį ir sužinojo jūsų paslaptį. Jis nugirdo, kad skubiai kviečiate mane į kotedžą. Todėl pasiuntė laišką, prieštaraujantį jūsiškiam; mano atvykimo dieną metė akmenį į Harį, išgriovė laiptus Jarou šulinyje; užtaisė plyšį naujojo telkinio sienoje; galiausiai įkalino mus. Ačiū Dievui, mes buvome išlaisvinti, už ką turime būti dėkingi Nelei, bet, suprantama, ji tą padarė, nežinant Silfaksui ir prieš jo valią!

– Viskas tikriausiai taip ir buvo, kaip sako misteris Džemsas, – atsiliepė Simonas Fordas. – Dabar senasis „atgailautojas", be abejo, visiškai išprotėjo.

– Gal taip ir geriau, – sumurmėjo Medžė.

– Nežinau, – nenorėjo su ja sutikti Džemsas Staras, linguodamas galvą. – Tikriausiai jo beprotybė baisi. Todėl suprantu, kodėl Nelė negali apie jį galvoti be siaubo. Taip pat suprantu, kodėl ji nenorėjo išduoti jo, savo senelio. Kaip jai turėjo būti sunku, gyvenant su šiuo seniu.

– Siaubinga! – patvirtino Simonas Fordas. – Ji turėjo gyventi su atšiauriuoju seniu ir su jo laukiniu harfangu, – juk šis paukštis, be abejo, irgi gyvas! Kaip tik jis ir užgesino mūsų lempą, kaip tik jis vos nenukapojo virvės, ant kurios šulinyje kabojo Haris ir Nelė!

– Ir aš suprantu, – pridūrė Medžė, – kad žinia apie jo dukraitės ir mūsų sūnaus santuoką dar labiau padidino jo pyktį ir neapykantą.

– Nelės santuoka su žmogumi, kurio tėvas, kaip jis mano, pavogė iš jo paskutinį Eberfoilo klodą, gali iš tiesų sukelti nesuvaldomą jo įniršį, – patvirtino Simonas Fordas.

– Tačiau jam teks susitaikyti su mūsų santuoka! – šūktelėjo Haris. – Kad ir kaip jis vengia žmonių, galiausiai įsitikins, kad dabar

Nelė gyvena geriau nei tada, kai jis ją vertė slapstytis šachtos gelmėse! Esu tikras, misteri Starai, kad jeigu mums pasisektų jį sugauti, mes sugebėtume jį įtikinti!

– Neįmanoma įtikinti bepročio, mano gerasis Hari, – atkirto inžinierius. – Suprantama, geriau žinoti, kas yra mūsų priešas, nei nežinoti, bet nusiraminti dar per anksti. Būkime budrūs, mano draugai. Pirmiausia, Hari, reikia išklausinėti Nelę. Tatai būtina! Ji supras, kad dabar tylėjimas nebeturi prasmės. Kaip tik savo senelio labui ji turi prabilti. Tiek jam, tiek ir mums vienodai svarbu, kad baigtųsi jo piktadarybių kėslai.

– Neabejoju, misteri Starai, – atsakė Haris, – kad Nelė dabar pati viską pasakys, nelaukdama jūsų klausimų. Jūs gi žinote, kad ji tylėjo iš pareigos jausmo. Ir tas pats jausmas privers ją prabilti, kada tik jūs panorėsite. Motina gerai padarė, ją išvesdama. Jai reikėjo atsipeikėti, bet dabar nueisiu jos...

– Nereikia, Hari, – tvirtu ir aiškiu balsu tarė mergina, įeidama į kambarį.

Nelė buvo išblyškusi. Jos akys paraudo nuo ašarų, bet jautei, kad ji pasiryžusi pasielgti, kaip reikalauja sąžinė.

– Nele! – šūktelėjo Haris, puldamas prie jos.

– Hari, – prabilo Nelė, rankos mostu sustabdydama jaunikį – tu ir tavo tėvai šiandien turi viską sužinoti. Reikia, kad ir jūs, misteri Starai, sužinotumėte viską apie mergaitę, kurią jūs priglaudėte, nežinodami, kas ji, ir kurią Haris, – deja, savo nelaimei! – išgelbėjo iš prarajos.

– Nele, – vėl šūktelėjo Haris.

– Leisk Nelei kalbėti, – sustabdė jį Džemsas Staras.

– Aš – senojo Silfakso dukraitė, – tęsė Nelė. – Aš nepažinojau motinos, kol čia neatėjau, – pridūrė ji, žvilgtelėdama į Medžę.

– Tebus palaiminta toji diena, mano kūdiki! – atsiliepė senoji škotė.

– Nepažinojau tėvo, kol nepamačiau Simono Fordo, – tęsė Nelė. – Nepažinojau ir draugo, kol Hario ranka nepalietė mano rankos. Penkiolika metų gyvenau nuošaliai tolimiausiuose šachtos užkampiuose kartu su seneliu. Kartu su juo – ne visiškai tiksliai pasakyta. Tikriau – jo padedama. Retai jį matydavau. Išvykęs iš Senojo Eberfoilo, jis pasislėpė gelmėse, kurias tik jis vienas pažinojo. Jis buvo savotiškai man geras, nors ir baisus. Jis maitino tuo, ką atsinešdavo nuo žemės paviršiaus, bet aš miglotai prisimenu, kad ankstyvoje vaikystėje mano žindyve buvo ožka, kurios netekimas mane labai nuliūdino. Senelis, matydamas, kad aš tokia liūdna, pakeitė ją kitus padaru – šunimi, kaip jis man pasakė. Nelaimei, šuo buvo

linksmas ir lodavo. Mano senelis nemėgo linksmybių ir nekentė triukšmo. Mane jis priversdavo tylėti, bet šuns negalėjo išmokyti neloti, tad tas vargšas gyvulėlis labai greitai prapuolė. Senelio draugas buvo didelis paukštis, harfangas; iš pradžių jo bijojau, bet jis taip pamilo mane, kad mano bodėjimasis juo išnyko, ir aš galiausiai irgi prisirišau prie jo. Jis pradėjo labiau manęs klausyti nei savo šeimininko, ir aš pradėjau dėl jo nerimauti: senelis buvo pavydus. Mes su harfangu visaip slėpėme savo draugystę. Mes supratome, kad taip reikia. Bet aš per daug kalbu apie save. O juk reikėtų apie jus...

– Ne, mano vaike, – atsakė Džemsas Staras, – kalbėk, kaip nori.

– Mano senelis, – tęsė Nelė, – visada buvo nepatenkintas jūsų kaimynyste, nors vietos šachtoje buvo pakankamai. Jis pasirinkdavo sau slėptuvę toli, labai toli nuo jūsų. Jūsų buvimas jį erzindavo. Kai imdavau klausinėti apie žmones, gyvenančius viršuje, jis pasidarydavo niūrus ir ilgai su manimi nesikalbėdavo. Bet jo įniršis ypač sustiprėjo, kai jis pamatė, kad jūs, nebesitenkindami senosiomis valdomis, norite užimti tas, kurias jis laikė savosiomis. Jis prisiekė, kad jeigu jums pasiseks prasiskverbti į naująjį telkinį, apie kurį iki tol žinojo tik jis vienas, jūs žūsite! Nepaisant jo amžiaus, jis tebebuvo nepaprastai stiprus, tad išgirdusi jo grasinimus ėmiau bijoti tiek dėl jūsų, tiek ir dėl jo paties.

– Tęsk, Nele, – pasakė Simonas Fordas, kai mergina valandėlei nutilo, lyg norėdama geriau susivokti savo prisiminimuose.

– Kai tik senelis pamatė, kad jūs prasiskverbsite į Naująjį Eberfoilą, jis užtaisė angą ir uždarė jus tarsi kalėjime. Jūs man buvote tik šešėliai, šmėkštelėję tamsoje; bet man buvo baisu, kad jūs numirsite iš bado giliai po žemėmis, ir rizikuodama, jog būsiu užklupta „nusikaltimo" vietoje, išdrįsau keletą kartų jums atnešti truputį vandens ir duonos. Norėjau išvesti jus į žemės paviršių, bet apgauti senelio budrumą buvo taip sunku! Jūsų laukė mirtis... Bet čia atėjo Džekas Rajanas ir jo draugai... Dievo valia sutikau juos tą dieną ir atvedžiau pas jus. Grįžtančią atgal mane sučiupo senelis. Jis buvo siaubingai įniršęs. Maniau, kad jis mane užmuš! Nuo to laiko mano gyvenimas pasidarė košmariškas. Senelio protas visiškai aptemo. Jis pasiskelbė esąs ugnies ir tamsos karalius... Kai pasigirdo kirtiklio smūgiai kloduose, kuriuos jis laikė savais, senelis baisiausiai įsiuto ir žiauriai mušė mane. Norėjau pabėgti, bet nepajėgiau: jis akylai saugojo mane. Pagaliau prieš tris mėnesius, ištiktas neišpasakyto įniršio, jis nuleido mane į prarają, kur jūs mane radote, ir išnyko, veltui šaukdamas harfangą, kuris pasiliko su manimi. Kiek ten laiko išbuvau – nežinau. Tik žinau, kad miriau, kai atėjai tu, mano

Hari, ir išgelbėjai mane. Juk tu supranti, kad senojo Silfakso dukraitė negali būti Hario Fordo žmona.

– Nele, – sušnabždėjo Haris.

– Ne, – tęsė mergina, – aš turiu pasiaukoti. Yra tik vienas būdas, kad jūs nežūtumėte – turiu grįžti pas senelį. Jis grasina visam Naujajam Eberfoilui... Tai žmogus, negalintis atleisti, ir niekas negali atspėti, kur jį pastūmės keršto troškulys! Mano pareiga akivaizdi. Būčiau niekingiausia būtybė, jeigu imčiau tuo abejoti. Likite sveiki! Dėkui jums, kad pažinau laimę šiame pasaulyje. Ačiū jums. Kad ir kas beatsitiktų, – žinokite, kad mano širdis lieka su jumis!

Simonas Fordas, Medžė ir Haris, išgirdę šiuos žodžius, pašoko iš vietų, apkvaitę iš sielvarto.

– Kaip, Nele? – sušuko jie beviltiškai. – Tu nori mus palikti?

Džemsas Staras valdingu judesiu liepė jiems pasitraukti, priėjo tiesiai prie Nelės ir paėmė ją už abiejų rankų.

– Gerai, mano vaike, – tarė jis. – Tu pasakei viską, ką turėjai pasakyti; bet štai ką mes turime tau atsakyti. Mes neleisime tau išeiti ir, jeigu prireiks, sulaikysime jėga. Nejaugi, tavo manymu, mes tokie niekingi žmonės, kad galėtume sutikti su tavo didžiadvasišku pasiūlymu? Silfakso grasinimai pavojingi, – tebūnie taip! Bet galų gale žmogus – tai tik žmogus, ir mes imsimės atsargumo priemonių. Bet ar negali, trokšdama gero Silfaksui, papasakoti apie jo įpročius, nurodyti, kur jis slapstosi? Mums rūpi tik viena: užkirsti kelią piktadarybėms ir galbūt padėti jam pasveikti.

– Jūs pageidaujate neįmanomo dalyko, – atsakė Nelė. – Mano senelis visur ir niekur. Niekad nežinojau, kur jis slapstosi. Niekada nemačiau jo miegančio. Suradęs kokią slaptą vietą, jis palikdavo mane vieną ir pradingdavo. Misteri Starai, apsispręsdama žinojau, kad jūs galite prieštarauti. Patikėkite manimi! Yra tiek vienas būdas sutramdyti mano senelį: aš pati turiu jį surasti! Jis nematomas, bet pats mato viską. Paklauskite savęs, kaip jis galėjo sužinoti jūsų didžiausias paslaptis, pradedant laišku, parašytu misteriui Starui, ir baigiant mano sužadėtuvėmis su Hariu, jeigu jis neturėtų stebuklingo sugebėjimo sužinoti viską? Kiek galiu spręsti, jo pakrikęs protas vis dėlto išliko galingas. Anksčiau jis man papasakodavo nuostabiausių dalykų. Jis kalbėdavo man apie Dievą ir apgavo mane tik vieną kartą: jis įtikinėjo, kad žmonės yra klastingi, ir norėjo man įteigti neapykantą žmonijai. Kai Haris parnešė mane į kotedžą, jūs manote, kad buvau tik tamsuolė? Ne, aš buvau dar ir įgąsdinta. Ak, atleiskite man, keletą dienų maniau, kad pakliuvau į rankas piktadariams, ir norėjau pabėgti! Bet pamažu jūsų dėka, Medže, man atsiskleidė tiesa. Ir jūs tai padarėte ne žodžiais, o visu savo gyvenimo

būdu, tarpusavio pagalba, pagarba ir meile. Paskui, matydama, kaip dori, laimingi darbininkai gerbia misterį Starą, kurio vergais juos laikiau, pirmąsyk išvydusi, kaip Eberfoilo gyventojai klaupiasi koplyčioje ir meldžiasi Dievui, dėkodami jam už beribę malonę, – pasakiau sau: „Senelis apgavo mane". Bet dabar, kai jūs daug ko mane išmokėte, supratau, kad jis pats apsigavo. Dabar vėl eisiu slaptais keliais, kuriais anksčiau lydėdavau jį. Jis tikriausiai tykoja manė! Pašauksiu jį... jis išgirs... Ir kas žino, galbūt, sugrįžusi pas jį, sugrąžinsiu jį į tiesos kelią?

Visi tylėdami klausėsi merginos. Kiekvienas jautė, kad jai reikia atverti savo sielą draugams tą valandėlę, kai ji, didžiadvasiškai klysdama, mano, jog turi juos palikti visam laikui...

Ji nutilo, visiškai nuilsusi iš jaudulio, nuleido pilnas ašarų akis, ir tada Haris tarė motinai:

– Motinėle, ką pagalvotum apie žmogų, kuris paliktų likimo valiai šią kilniadvasę merginą?

– Pagalvočiau, – atsakė Medžė, – kad tas žmogus – niekingas bailys, ir jeigu jis būtų mano sūnus, išsižadėčiau jo ir prakeikčiau jį!

– Nele, ar girdėjai, ką pasakė mūsų motina, – tęsė Haris. – Kur tu beeitum, eisiu ir aš. Jeigu atkakliai nori išeiti, mes išeisime kartu.

– Hari, Hari! – šūktelėjo Nelė.

Bet susijaudinimas buvo pernelyg stiprus. Merginos lūpos išblyško, ir ji krito į savo įmotės rankas. Medžė paprašė inžinieriaus, Simono ir Hario palikti jas vienas.

Dvidešimt pirmasis skyrius

Nelės vestuvės

Visi išsivaikščiojo, susitarę, kad kotedžo gyventojai bus žymiai atsargesni nei bet kada.

Senojo Silfakso grasinimai buvo pernelyg atviri, tad negalėjai jų nepaisyti. Galima buvo įtarti, kad senasis „atgailautojas" žino kokį baisų būdą, kaip sunaikinti visą Naująjį Eberfoilą.

Prie įėjimų į šachtą buvo pastatyta ginkluota sargyba, turėjusi budėti dieną ir naktį. Bet kokį nepažįstamą žmogų atvesdavo pas Džemsą Starą „asmenybės išsiaiškinimui". Kolsičio gyventojai buvo įspėti apie grėsmę, kilusią požeminei kolonijai. Kadangi Silfaksas neturėjo jokių pažinčių, tad nebuvo ko baimintis išdavystės. Nelei buvo pranešta, kokių saugumo priemonių imtasi, ir ji truputį apsiramino. Beje, daugiau nei visa kita ją paveikė Hario pasiryžimas eiti paskui ją visur, tad mergina pažadėjo likti namuose.

Per savaitę, likusią iki Nelės ir Hario vestuvių, Naujajame Eberfoile nieko ypatingo neįvyko. Todėl šachtininkai šiek tiek atsigavo iš baimės, vos nesukėlusios pavojaus kasyklų eksploatavimui, bet nesumažino budrumo.

Tuo laiku Džemsas Staras vis ieškojo senojo Silfakso. Kadangi kerštingasis senukas pareiškė, kad Nelė nebus Hario žmona, tai reikėjo manyti, kad jis, nieko nepaisydamas, mėgins sutrukdyti vestuves. Geriausia būtų suimti beprotį ir taip išgelbėti jo gyvybę. Vėl prasidėjo kruopščios paieškos. Štrekai buvo apžiūrėti iki pat viršutinių lygių, išeinančių į žemės paviršių Dendonaldo pilies griuvėsiuose Ervine. Visai pagrįstai buvo manoma, kad kaip tik šiuo keliu senasis Silfaksas susisiekia su išoriniu pasauliu, kur jis pirkdavo arba vogdavo viską, kas buvo reikalinga jo skurdžiam egzistavimui.

O prisiminus Ugnies moteris, tai, Džemso Staro nuomone, Silfaksas padegė šioje šachtos dalyje išsiskiriančių rūdynų dujų srovę, ir tai sukėlė šį keistą reiškinį. Džemsas Staras neklydo. Bet paieškos buvo bevaisės.

Slapta kova su nepagaunamąja būtybe reikalavo iš Džemso Staro didelių pastangų, nors jis tai ir slėpė. Artėjant vestuvių dienai, jo nuogąstavimai augo, ir inžinierius nutarė pasitarti su senuoju meistru; šis jaudinosi nė kiek nemažiau už patį Džemsą Starą.

Pagaliau atėjo ilgai laukta diena.

Apie Silfaksą nieko nebuvo girdėti.

Iš pat ryto Kolsičio gyventojai buvo ant kojų. Darbai Naujajame Eberfoile sustojo. Viršininkai ir darbininkai norėjo pasveikinti senąjį meistrą ir jo sūnų: pareikšti savo dėkingumą dviem drąsiems ir atkakliems vyrams, grąžinusiems šachtai buvusią jos gerovę.

Jungtuvės turėjo įvykti vienuoliktą valandą koplyčioje, prie Malkolmo ežero. Numatytą valandą iš kotedžo išėjo Haris su motina ir Simonas Fordas, kuris vedė Nelę. Paskui juos žingsniavo Džemsas Staras, ramus iš išorės, bet viskam pasiruošęs, ir Džekas Rajanas, apsirengęs jam nuostabiai derančiais dūdmaišio pūtėjo drabužiais. Paskui ėjo inžinieriai, geriausi kolonijos žmonės, senojo meistro draugai, visi didžiulės šachtininkų šeimos nariai, Naujojo Eberfoilo gyventojai.

Žemės paviršiuje buvo viena iš tų kaitrių rugpjūčio dienų, kurios šiaurėje būna ypač slogios. Kaitros alsavimas prasiskverbė net į šachtos gilumą, kur temperatūra pakilo aukščiau įprastos. Oras pritvinko elektros per ventiliacinius šulinius ir per platų Malkolmo tunelį.

Buvo pastebėtas gana retas reiškinys: barometras Kolsityje smarkiai nukrito. Iš tiesų, buvo galima pagalvoti, kad po skalūno kupolu, kuris buvo tarsi milžiniško urvo dangus, kaip mat ims siausti tikra audra.

Bet, tiesą sakant, niekam apačioje nerūpėjo išorinio pasaulio atmosferos grūmojimai.

Suprantama, visi apsirengė geriausiais drabužiais. Medžė vilkėjo senovinį apdarą ir languotą mantiją ant pečių, kurią škotės nešioja ypatingai grakščiai.

Nelė pasižadėjo neparodyti susijaudinimo. Ji uždraudė savo širdžiai plakti, pasireikšti slaptiems būkštavimams; drąsios merginos veidas atrodė ramus ir susikaupęs.

Mergina buvo apsirengusi paprastai, ir drabužių, kuriuos ji pasirinko vietoje prabangių apdarų, paprastumas dar labiau pabrėžė jos įgimtą žavesį. Vienintelis jos papuošalas buvo margas kaspinas ant galvos – įprasta jaunų Kaledonijos merginų puošmena.

Simonas Fordas apsirengė drabužiais, kurių nebūtų atsisakęs ir garbingasis Nikolis Džarvis iš Valterio Skoto romano.

Visi patraukė link koplyčios, pabangiai išpuoštos iškilmių pro-

ga. Kolsičio danguje žibintai, maitinami galingos srovės, švietė lyg daugybė saulių. Visas Naujasis Eberfoilas skendėjo ryškioje šviesoje.

Elektros lempos koplyčioje irgi skleidė akinančią šviesą, tad spalvoti langų stiklai švytėjo lyg ugninis kaleidoskopas.

Jungtuvių apeigas turėjo atlikti garbingasis Viljamas Hobsonas. Jis laukė jaunikio ir nuotakos prie koplyčios durų.

Iškilminga eisena, aplenkdama Malkolmo ežerą, prisiartino. Pasigirdo vargonų garsai, ir abi poros paskui garbingąjį Hobsoną nužingsniavo prie altoriaus.

Visiems dalyvaujantiems buvo palinkėta dangiškosios palaimos; paskui Haris ir Nelė liko vieni prieš pastorių, laikantį rankose Šventąjį Raštą.

– Hari, – paklausė garbusis Hobsonas, – ar norite paimti Nelę į žmonas ir ar prisiekiate mylėti ją amžinai?

– Prisiekiu! – tvirtai pasakė jaunuolis.

– O jūs, Nele, – tęsė dvasininkas, – ar norite paimti Harį Fordą už vyrą ir...

Nesuspėjo mergina atsakyti, kai staiga pasigirdo baisingas trenksmas.

Viena iš milžiniškų uolų, sudarančių terasą virš Malkolmo ežero, už šimto žingsnių nuo koplyčios, ūmai nuvirto be jokio sprogimo, tarsi jos griūtis būtų paruošta iš anksto. Vanduo ėmė veržtis į juodą lomą, apie kurios egzistavimą niekas nežinojo.

Paskui iš įdubos tarp uolų pasirodė luotas, kurį galingi yriai išnešė į ežero vidurį.

Luote stovėjo senis su tamsia sutana, išdraikytais plaukais, ilga žila barzda, krintančia jam ant krūtinės. Jo rankoje buvo Devio lempa, kurios liepsnelę saugojo metalinis tinklelis.

Senukas garsiai šaukė:

– Dujos, dujos! Vargas visiems! Vargas!

Ore akimirksniu pasklido lengvas metano kvapas.

Matyt, nukritus uolai, atsivėrė anga, pro kurią ėmė veržtis didelis kiekis sprogstamųjų dujų, susikaupusių milžiniškose „kišenėse", esančiose tarp skalūno sluoksnių. Dujų srovės lėkė į kupolo skliautus, spaudžiamos penkių – šešių atmosferų.

Senukas žinojo, kur yra tokios „kišenės" ir atvėrė jas visas iš karto, kad oras urve taptų sprogstamu.

Tuo metu Džemsas Staras ir kai kurie kiti, išbėgę iš koplyčios, puolė ant kranto.

– Bėkite iš šachtos! Bėkite iš šachtos! – nuo koplyčios slenksčio sušuko inžinierius, suvokęs, kad nebeįmanoma išvengti katastrofos.

– Dujos! Dujos! – kartojo senis toliau plaukiodamas luote po ežerą.

Haris, tempdamas savo sužadėtinę, tėvą ir motiną, paskubomis išbėgo iš koplyčios.

– Bėkite iš šachtos! Bėkite iš šachtos! – kartojo Džemsas Staras.

Bet bėgti buvo vėlu. Senasis Silfaksas buvo čia, pasiruošęs įvykdyti paskutinį savo grasinimą ir palaidoti visus Kolsičio žmones, kad tik išardytų Hario ir Nelės santuoką.

Virš jo galvos skrido didžiulis harfangas su juodomis dėmėmis baltose plunksnose.

Staiga kažkoks žmogus puolė į vandenį ir greitai nuplaukė prie luoto. Tai buvo Džekas Rajanas. Jis norėjo nusigauti prie bepročio anksčiau nei šis spės atlikti savo pražūtingąjį darbą.

Silfaksas pamatė jį. Jis sudaužė lempos stiklą ir išsitraukęs degantį dagtį ėmė vedžioti juo po orą.

Mirtina tyla įsivyravo sukrėstoje minioje. Džemsas Staras, pasidavęs neišvengiamybei, nusistebėjo, kad nesustabdomas sprogimas dar nesunaikino Naujojo Eberfoilo.

Silfaksas, kurio bruožai persimainė, suprato, kad rūdynų dujos, būdamos labai lengvos, neišsilaikė žemutiniuose oro sluoksniuose ir susikaupė po pačiu kupolu.

Tada harfangas Silfakso liepimu nutvėrė degantį dagtį, kaip buvo įpratęs daryti Dočerto šachtos štrekuose, ir ėmė kilti prie kupolo, kur senis parodė jam ranka.

Dar kelios sekundės, ir Naujojo Eberfoilo neliks...

Bet tą akimirką Nelė išsiveržė iš Hario glėbio. Rami ir pagauta įkvėpimo ji nubėgo į ežero pakrantę, prie pat vandens.

– Harfangai! Harfangai! – skambiai sušuko ji. – Pas mane! Skrisk pas mane!

Ištikimasis paukštis nustebęs akimirką dvejojo. Bet staiga, pažinęs Nelės balsą, išmetė liepsnojantį dagtį į ežerą ir apsukęs ratą nusileido merginai prie kojų.

Aukštutiniai, sprogstamieji oro sluoksniai, kupini rūdynų dujų, nespėjo užsiliepsnoti.

Tada skliautus pasiekė siaubingas riksmas. Tai paskutinis senojo Silfakso riksmas.

Tą akimirką, kai Džekas Rajanas nutvėrė už luoto krašto, senis, matydamas, kad jo užmačios sužlugo, puolė į ežerą.

– Gelbėkite jį! Gelbėkite! – širdį veriančiu balsu sušuko Nelė.

Haris išgirdo ją. Jis šoko į vandenį, greitai nuplaukė iki Džeko Rajano ir keletą kartų panėrė.

Bet tai buvo tuščios pastangos.

Malkolmo ežero vandenys neatidavė savo grobio. Jie visiems laikams susiglaudė virš senojo Silfakso.

Dvidešimt antrasis skyrius

Legenda apie senąjį Silfaksą

Praėjus pusmečiui po šių nuotykių, koplyčioje virš Malkolmo ežero įvyko Hario Fordo ir Nelės vestuvės, anksčiau taip keistai iširusios.

Garbusis Hobsonas palaimino jų sąjungą, ir jaunieji sutuoktiniai, dar gedulingai apsirengę, grįžo į kotedžą.

Džemsas Staras ir Simonas Fordas, dabar nebeslegiami jokių rūpesčių, linksmai pradėjo vestuvių pokylį. Iškilmės tęsėsi iki kitos dienos.

Šioje atmintinoje šventėje Džekas Rajanas, apsirengęs dūdmaišio pūtėjo drabužiais, pripūtė savo dūdmaišį ir įsigudrino tuo pačiu metu dainuoti, groti ir šokti, visiems susirinkusiems plojant.

O po dienos atsinaujino požeminiai ir antžeminiai darbai, kuriems vadovavo Džemsas Staras.

Nereikia nė sakyti, kad Haris ir Nelė buvo laimingi. Dvi širdys, patyrusios tiek išbandymų, savo sąjungoje rado pelnytą laimę.

O Simonas Fordas, garbingasis Naujojo Eberfoilo meistras, ketina gyventi tiek, kad galėtų atšvęsti savo vestuvių su gerąja Medže penkiasdešimtmetį. Žmona, reikia pasakyti, visiškai tam neprieštarauja.

– O po pirmųjų auksinių vestuvių kelsime ir antrąsias, – pasakė Džekas Rajanas. – Du penkiasdešimtmečiai – tai visiškai nedaug jums, misteri Simonai.

– Tu teisus, vaikine, – ramiai atsakė senasis meistras. – Puikiame Naujojo Eberfoilo klimate, kur nesijaučia orų permainų būtų visai nenuostabu išgyventi ištisus du šimtmečius.

Ar Kolsičio gyventojai galės dalyvauti šioje šventėje? Ateitis parodys.

Šiaip ar taip, viena būtybė, regis, ketino pasiekti nepaprasto ilgaamžiškumo: tai buvo senojo Silfakso harfangas. Jis vis skraidė po savo niūriąją karalystę. Bet kad ir kaip Nelė stengėsi jį sulaikyti,

praėjus kelioms dienoms po senuko mirties, paukštis visiškai išskrido.

Iš tiesų, žmonių visuomenė jam taip pat nepatiko, kaip ir buvusiam jo šeimininkui; be to, regis, jis jautė ypatingą pyktį Hariui. Atrodo, kad pavydusis paukštis visada pažindavo ir neapkęsdavo Nelės grobiko, to, kuriam jis veltui stengėsi sutrukdyti iškelti mergaitę iš prarajos.

Nuo to laiko Nelė tik kartkartėm matydavo harfangą, sklandantį virš Malkolmo ežero.

Gal jis norėdavo pamatyti savo senąją draugę? O gal mėgindavo savo aštriu žvilgsniu prasiskverbti pro gelmes, prarijusias senąjį Silfaksą?

Buvo nutarta, kad harfangas sklando dėl abiejų dalykų, nes jis tapo legendiniu paukščiu ir įkvėpė Džeką Rajaną sukurti nemažai fantastinių istorijų.

Kaip tik šio linksmo vaikino dėka Škotijos vakarėliuose iki šiol dainuojama sakmė apie paukštį, kurį turėjo senasis Silfaksas, paskutinis „atgailautojas" Eberfoilo kasyklose.

1877 m.

ŽIULIS VERNAS

PENKI ŠIMTAI BEGUMOS MILIJONŲ

ROMANAS

JULES VERNE

LES CINQ CENTS MILLIONS DE LA BÉGUM

Vertė Vytautas VENCLOVAS

Pirmasis skyrius

Susipažįstame su misteriu Šarpu

– Puikiai dirba anglų laikraščiai! – sušuko daktaras, atsilošdamas į gilų odinį krėslą.

Daktaras įprato šnekučiuotis pats su savimi – tai virto savotišku poilsiu.

Daktarui Sarazenui neseniai sukako penkiasdešimt metų. Ryškios ir gyvos akys subtilių bruožų veide rimtai ir kartu lipšniai žvelgė pro akinius plieniniais rėmeliais. Bet kas, išvydęs šį veidą, nejučia pasakydavo – koks geras žmogus!

Nors dar buvo ankstyvas metas, daktaras jau vilkėjo surdutą su baltu kaklaraiščiu, o kruopščiai nuskusti žandai net blizgėjo.

Daktaras Sarazenas atvyko į Braitoną ir apsigyveno viešbutyje; dabar jo numeryje visur matėsi išmėtyti laikraščiai: „Taims", „Deili telegraf", „Deili njus" gulėjo ant stalo, ant kėdžių ir net ant kilimo. Laikrodis ką tik išmušė dešimt, bet daktaras jau spėjo apžiūrėti miestą, apsilankyti ligoninėje, o grįžęs į viešbučio numerį, perskaityti stambiausiuose Londono laikraščiuose nuodugnią ataskaitą apie savo pranešimą, kurį prieš porą dienų skaitė tarptautiniame higienistų kongrese. Pranešime aptarė savo išradimą – kraujo kūnelių skaičiavimo kamerą.

Priešais daktarą ant padėklo, apdengto balta staltiesėle, garavo karštos arbatos puodukas, o šalia lėkštėje gulėjo ką tik iš keptuvės kotletas ir skrudinti skrebučiai, kuriuos labai meistriškai kepina anglų virėjos iš specialių mažų kepalėlių; juos tiekia vietiniai kepėjai.

– Taip, – pakartojo daktaras Sarazenas, – Didžiosios Britanijos laikraščiai dirba puikiai, nieko nepasakysi. Viceprezidento kalba, daktaro Čikonjos iš Neapolio atsakymas ir mano pranešimo atpasakojimas – viskas smagiai padaryta, sakytum, nufotografuota. Štai: „Žodis suteikiamas daktarui Sarazenui iš Duė. Garbingasis kongreso narys skaito savo pranešimą prancūzų kalba. Prieš pradėdamas pranešimą, jis kreipiasi į auditoriją tokiais žodžiais: „Prašau

mano klausytojus atleisti, kad leidžiu sau šitaip elgtis, bet jūs, be jokių abejonių, lengviau suprasite mano kalbą, negu aš pajėgsiu suvokti angliškai..." O toliau penketas skilčių petitu – išdėstomas mano pranešimas. Sunku net pasakyti, kas geriausiai atpasakojo – „Taims" ar „Deili telegraf". Nuostabiai tiksliai ir aiškiai!

Tuo metu, kai daktaras ramiai sau samprotavo, kažkas pasibeldė į duris; po akimirkos tarpduryje pasirodė vyresnysis patarnautojas, kuris su savo nepriekaištingu juodu fraku atrodė mažiausiai koks nors ceremonmeisteris. Jis pasiteiravo, ar gali sutrukdyti „monsju", ir perdavė vizitinę kortelę. Anglai laiko savo priederme prancūzus vadinti „monsju", lygiai taip pat kaip mano esą itin mandagūs bet kurį italą vadindami „sinjoru", o vokietį „heru". Galimas daiktas, jie teisingai daro, nes toks sąlygiškumas turi vieną neabejotiną pranašumą: iš karto nustato asmens tautybę.

Daktaras Sarazenas itin nustebęs, kad šiame mieste, kur jis neturėjo nė vieno pažįstamo, kažkas ateina su vizitu, paėmė nuo padėklo vizitinę kortelę ir dar labiau nustebęs perskaitė:

Misteris Šarpas – reikalų patikėtinis
Sauthempton rou g. 93, Londonas

Jis žinojo, kad reikalų patikėtinis atitinka prancūzų „patikėtinį" arba, tiksliau, profesionalų plataus profilio įstatymininką, kažką panašaus tarp patikėtinio, notaro ir advokato.

„Kokio velnio iš manęs reikia tam ponui Šarpui? – pagalvojo daktaras Sarazenas. – Gal aš, pats nieko nenutuokdamas, jau įsipainiojau į kokį nors nešvarų reikalą?"

– Ar tikrai manote, kad tai man? – paklausė patarnautojo.

– O taip, monsju, nėra abejonių.

– Na ką gi, kvieskite.

„Ceremonmeisteris" atidarė duris ir įleido į kambarį ganėtinai keistą subjektą, kurį daktaras iš pirmo žvilgsnio mintyse pakrikštijo „negyva galva". Tai buvo dar nesenas vyriškis mažomis pilkomis ir skvarbiomis akutėmis, plonomis, tarsi išdžiūvusiomis lūpomis, kurios judėdamos demonstravo eilę ilgų baltų dantų; įkritę skruostai, aptraukti pergamentine oda, ir žemės pilkumo veidas darė jį panašų į Egipto mumiją; ir viskas, kartu paėmus, pašėlusiai tiksliai patvirtino daktaro nuomonę. Jo liesą figūrą nuo galvos iki kojų gobė platus languotas, panašus į dukslų apsiaustą paltas. Rankoje laikė lakuotos odos kelioninį sakvojažą.

Įžengęs į kambarį, vyriškis skubiai nusilenkė, pastatė ant grindų sakvojažą, nusiėmė cilindrą ir, be kvietimo atsisėdęs, pareiškė:

– Viljamas Henrikas Šarpas jaunesnysis, „Bilousas, Grinas, Šarpas ir K°" firmos kompanionas. Ar turiu garbės matyti daktarą Sarazeną?
– Taip, pone.
– Fransua Sarazenas, ar ne?
– Kaip tik taip.
– Iš Duė?
– Taip, gyvenu Duė.
– Jūsų tėvą vadino Isidoru Sarazenu?
– Visiškai teisingai.
– Taigi jį vadino Isidoru Sarazenu...

Misteris Šarpas išsiėmė iš kišenės užrašų knygelę, žvilgtelėjo į ją ir tęsė:

– Isidoras Sarazenas mirė tūkstantis aštuoni šimtai penkiasdešimt septintaisiais metais Paryžiuje, šeštosios apygardos Tarano gatvėje, penkiasdešimt ketvirtajame name, o dabar nugriautame mokyklos pastate.

– Viskas teisingai, – tarė daktaras vis labiau stebėdamasis, – bet ar nepasakysite man...

– Jo motina buvo Žiuli Lanževol, – kuo ramiausiai tęsė Šarpas, – gimusi Bar le Diuke, Benedikto Lanževolio, gyvenusio Loriolio skersgatvyje, duktė ir, kaip parašyta minėtojo miestelio civilinių aktų knygoje, mirusio tūkstantis aštuoni šimtai dvyliktaisiais metais. Tos įrašų knygos – itin vertingi įrodymai, mosje, iš tikrųjų vertingi. Hm... hm.. Žiuli Lanževol turėjo brolį Žaną Žaką Lanževolį, trisdešimt šeštojo artilerijos pulko vyriausiąjį būgnininką...

– Prisipažinsiu, – nutraukė jį daktaras Sarazenas, nustebintas, kad svečias taip puikiai išmano jo geneologiją, – jūs, matyt, geriau negu aš žinote visas smulkmenas. Iš tikrųjų mano senelės pavardė buvo Lanževol, bet tai ir viskas, ką apie ją žinau.

– Tūkstantis aštuoni šimtai septintaisiais metais ji paliko Bar le Diuko miestelį su jūsų seneliu Žanu Sarazenu, už kurio ji tūkstantis septyni šimtai devyniasdešimt devintaisiais metais ištekėjo. Jie įsikūrė Melonė mieste ir pradėjo pardavinėti geležies dirbinius. Čia juodu gyveno iki tūkstantis aštuoni šimtai vienuoliktųjų metų, tai yra iki Žiuli Lanževol, pagal vyrą Sarazen, mirties. Jie susilaukė viso labo vieno vaiko – Isidoro Sarazeno, jūsų tėvo. Čia geneologinis medis baigiasi, o mes turime tiktai jūsų tėvo mirties datą. Datą pavyko nustatyti Paryžiuje.

– Galiu jums padėti surišti galus, – tarė daktaras, nevalingai žavėdamasis tuo tikrai matematišku tikslumu. – Mano senelis apsigyveno Paryžiuje, norėdamas išlavinti savo sūnų, pasirinkusį gy-

dytojo profesiją. Jis mirė tūkstantis aštuoni šimtai trisdešimt antraisiais metais Palezo miestelyje, netoli Versalio, kur gydytojavo mano tėvas ir kur aš pasirodžiau pasaulyje tūkstantis aštuoni šimtai dvidešimt antraisiais metais.

– Štai jūsų aš ir ieškau! – šūktelėjo misteris Šarpas. – Ar neturite nei brolių, nei seserų?

– Ne, aš buvau vienintelis vaikas; mano mama mirė, kai turėjau tik dvejus metus. Tačiau leiskite sužinoti, pone...

Misteris Šarpas iškilmingai pakilo iš savo krėslo.

– Sere Bria Jovahire, Motoronato baronete, – tarė jis, skelbdamas tą vardą taip pagarbiai, kaip anglai sugeba gerbti bet kokius titulus. – Esu laimingas, kad suradau jus ir kad pirmasis galiu pareikšti jums savo pagarbą.

„Matyt, čia koks nors beprotis, – pagalvojo daktaras. – Gana paplitęs reiškinys tarp tokių „negyvos galvos" tipo egzempliorių".

Patikėtinis perskaitė pašnekovo akyse šią diagnozę.

– Aš nesu beprotis, – ramiai atlenkė jis. – Leiskite pranešti, kad jūs šiuo momentu esate vienintelis ir neginčijamas paveldėtojas baroneto titulo, kurį Bengalijos provincijos generolas gubernatorius suteikė Žanui Žakui Lanževoliui, tūkstantis aštuoni šimtai devynioliktaisiais metais priėmusiam Anglijos pilietybę ir po savo žmonos begumos *(beguma – indų valdančiojo radžos žmona. – Vert.)* Gokool mirties paveldėjusiam jos palikimą. Jūsų senelis mirė tūkstantis aštuoni šimtai keturiasdešimt pirmaisiais metais, palikęs tiktai vieną sūnų, kuris, silpnaprotis iš prigimties, buvo pripažintas neveiksniu ir mirė tūkstantis aštuoni šimtai šešiasdešimt devintaisiais metais, nepalikęs nei palikuonių, nei testamento. Prieš trisdešimt metų jūsų senelio palikimas buvo vertinamas maždaug penkiais milijonais svarų sterlingų. Palikimas buvo sekvestruotas ir globojamas dar esant gyvam silpnaprotčiui Žano Žako Lanževolio sūnui. Tūkstantis aštuoni šimtai septyniasdešimtaisiais metais tasai palikimas su palūkanomis pasiekė penkis šimtus dvidešimt penkis milijonus frankų. Karališkojo teismo Agroje nutarimu, kurį patvirtino rūmai Delyje ir įgyvendino Slaptoji karalystės taryba, kilnojamasis ir nekilnojamasis turtas buvo parduotas, brangenybės paverstos pinigais ir visas kapitalas pavestas saugoti Anglijos bankui. Šiuo metu kapitalas sudaro penkis šimtus dvidešimt septynis milijonus frankų, kuriuos galite gauti paprastu čekiu po to, kai į Kanclerio teismą pristatysite savo kilmės dokumentus. Aš siūlau jums savo juridinę pagalbą ir galiu rekomenduoti „Trolopas, Smitas ir K°" banko kontorai, kuri paskolins jums iš jūsų palikimo bet kokią sumą.

Pritrenktas daktaras Sarazenas keletą sekundžių nepajėgė ištarti

nė žodžio, bet pagaliau jo kritiškas protas atgavo pusiausvyrą ir užprotestavo šią pasaką iš „Tūkstančio ir vienos nakties", kurią tasai žmogėnas pateikė kaip nepaneigiamą faktą.

– Bet atleiskite, pone... Kaip jūs galite patvirtinti ir įrodyti papasakotos jūsų istorijos teisingumą ir kaip suradote mano pėdsakus?

– Įrodymus turiu čia, – atsakė misteris Šarpas, paplodamas per savo sakvojažą. – O kai dėl to, kaip suradau jūsų pėdsakus, – čia irgi nėra nieko stebėtina. Štai jau penkeri metai, kai ieškau jūsų. Surasti paveldėtojus arba, kaip sakoma mūsų Anglijos įstatymdavystėje, artimiausius giminaičius, ir atstatyti jų paveldėjimo teisę tais atvejais, kai palikimas pervedamas į valstybės iždą, – tai mūsų firmos specialybė. Begumos Gokool palikimu mes rūpinamės jau penkerius metus. Ir kur tik jūsų neieškojome! Kuo kruopščiausiai išstudijavome šimtus Sarazenų šeimų, bet tarp jų nebuvo nė vienos, susijusios su Isidoru Sarazenu. Aš jau buvau begalvojąs, kad Prancūzijoje daugiau nebėra mums nežinomų Sarazenų, ir staiga vakar rytą, skaitinėdamas „Deili njus" laikraštyje ataskaitą apie higienistų kongreso posėdį, surandu daktarą Sarazeną, kuris nežinia kaip buvo išslydęs iš mano akiračio. Jausdamas, kad pagaliau užtikau tikrus pėdsakus, aš tą pačią dieną išvykau į Braitoną ir pamačiau jus, kai išėjote iš kongreso posėdžių salės, – ir čia galutinai įsitikinau. Esate gyva savo senelio Lanževolio kopija, jeigu spręstume iš nuotraukos, padarytos nufotografavus portretą, kurį tapė indų dailininkas Saranonis. Štai ji, pažiūrėkite.

Misteris Šarpas išėmė iš užrašų knygelės fotografiją ir padavė daktarui. Fotografijoje matėsi augalotas vyriškis puošnia barzda, su tiurbanu, papuoštu plunksnomis, brokato mantija, išsiuvinėta žaliu šilku; jis stovėjo ta specifiška poza, kuria senovės portretuose priimta vaizduoti generolus, – pasirašo įsakymą pulti ir žiūri tiesiai prieš save. Tolesniame plane kovos dūmuose šuoliuoja į ataką raiteliai.

– Štai šie dokumentai geriau už mane papasakos jums visą istoriją, – tarė misteris Šarpas, ištraukęs iš savo sakvojažo gelmių keletą aplankų ir popierių paketėlių – iš dalies spausdintų, iš dalies – rašytų ranka. – Palieku juos jums ir, jeigu leisite, grįšiu po poros valandų; būsiu jūsų paslaugoms.

Ištaręs tuos žodžius, misteris Šarpas padėjo dokumentus ant stalo ir, traukdamasis atbulas, nutrepsėjo link durų, žemai lankstydamasis ir murmėdamas po nosimi:

– Turiu garbės jums nusilenkti, sere Bria Jovahirai Motoronata.

Jau gerokai patikėjęs, bet ir truputį skeptiškai nusiteikęs, daktaras Sarazenas paėmė viršutinį aplanką ir pradėjo žiūrinėti doku-

mentus. Pakako mesti tik akį, ir visos jo abejonės išsisklaidė, nes dokumentai tiksliai patvirtino tą neįtikėtiną istoriją. Kita vertus, kaip galima abejoti, turint prieš akis, sakykime, bent jau šį dokumentą:

„Garbiesiems karalystės Ypatingosios tarybos lordams pateikiama svarstyti palikimo, likusio po begumos Gokool iš Radžinaro mirties, Bengalijos provincija, 1870 metų sausio penktoji, byla.

Trumpas bylos turinys.

Dėl palikimo, likusio po begumos Gokool iš Radžinaro mirties ir susidedančio iš keturiasdešimt trijų tūkstančių akrų (*akras lygus 4047* m^2. *– Vert.*) ariamos žemės, naudmenų, kaimų ir įvairių statinių, kaip antai: dvarų, tarnybų ir kita, taip pat ir iš kilnojamojo turto, kaip antai: brangenybių, namų apyvokos daiktų, ginklų ir t.t. ir t.t. Iš raštų, pateiktų atitinkamai Agros miesto civiliniam teismui ir aukščiausiajam teismui Delyje, aiškėja, kad 1819 metais beguma Gokool, radžos Lukmisūros našlė, po jo mirties paveldėjusi didžiulį palikimą, antrąkart ištekėjo už užsieniečio Žano Žako Lanževolio, kilusio iš Prancūzijos. Pastarasis iki 1815 metų tarnavo prancūzų armijoje vyriausiuoju pulko būgnininku, tai yra puskarininkiu trisdešimt šeštajame artilerijos pulke, o išformavus Luaros armiją tarnavo Nante prekybos laivo klerko pareigose.

Atvykęs į Kalkutą, patraukė į šalies gilumą ir užėmė karininko instruktoriaus pareigas nedidelėje armijoje, kurią turėjo radža Lukmisūras. Greitai kildamas tarnyboje, netrukus jis buvo paskirtas tos armijos vadu, o praėjus kuriam laikui po radžos mirties vedė jo našlę. Ryšium su kai kuriais kolonijinės politikos sumetimais ir turint omenyje svarbias paslaugas, kurias kritišku momentu Žanas Žakas Lanževolis padarė europiečiams, gyvenantiems Agroje, Bengalijos provincijos generolas gubernatorius rūpinosi suteikti begumos vyrui, priėmusiam Britanijos pilietybę, baroneto titulą. Taigi jos valdos buvo paverstos majoratu (*feodalinė paveldėjimo sistema, kai žemės valdos su visu turtu ne dalijamos, o visos pereina vyriausiajam sūnui arba vyriausiajam giminės nariui. – Vert.*). Tūkstantis aštuoni šimtai trisdešimt devintaisiais metais beguma mirė, palikusi visą savo turtą vyrui, kuris ją pergyveno viso labo tik dvejais metais. Iš jų santuokos liko vienas sūnus, silpnaprotis iš prigimties. Po tėvų mirties jam buvo paskirta globa, kuri nepanaikinta iki jo mirties, įvykusios 1869 metais. Likusio didžiulio turto paveldėtojų neatsirado, todėl civilinis teismas Agroje ir aukščiausiasis teismas Delyje, tarpininkaujant vietinei valdžiai, nutarė parduoti aukščiau minėtą turtą aukcione. Šiuo dokumentu turime garbę prašyti karalystės Ypatingosios tarybos lordų tvirtinti abiejų teismų nuosprendžius ir taip toliau, ir taip toliau". Parašai.

Kopijos, patvirtintos teismų Agroje ir Delyje, pardavimo aktai, įsakymai dėl kapitalo padėjimo Anglijos banke, pažymos apie Lanževolio įpėdinių paieškas Prancūzijoje ir visa šūsnis oficialių dokumentų išsklaidė paskutines daktaro Sarazeno abejones. Jis iš tikrųjų buvo „artimiausias giminaitis", vienintelis ir negincijamas begumos paveldėtojas. Pakanka atlikti kai kuriuos formalumus, pristatyti gimimo liudijimą ir išrašus apie tėvų mirtį – ir milijonai, padėti Anglijos banko rūsiuose, pereis į jo rankas.

Taip netikėtai užgriuvę turtai galėjo išvesti iš dvasinės pusiausvyros net patį šaltakraujiškiausią žmogų, todėl daktaras nejučia pasidavė apėmusiam jį jauduliui. Tačiau jaudinosi neilgai, nors kurį laiką, keliolika minučių, greitai vaikščiojo iš kampo į kampą. Netrukus susivaldė ir, priekaištaudamas sau už silpnumo valandėlę, atsisėdo į krėslą ir giliai susimąstė. Netikėtai pašoko ir vėl ėmė matuoti kambarį, tačiau dabar jo akys džiaugsmingai spindėjo. Atrodė, jį pagavo kažkokia kilni idėja, ir vyriškis, apimtas įkvėpimo, apmąsto, kaip geriau ją įgyvendinti, ir pagaliau patenkintas nutaria.

Tą valandėlę kažkas vėl pasibeldė į duris. Grįžo misteris Šarpas.

– Atleiskite man už abejones, – draugiškai kreipėsi į jį daktaras Sarazenas. – Dabar jau galutinai įsitikinau. Nerandu žodžių išreikšti jums savo dėkingumą, jaučiuosi be galo jums skolingas už visus rūpesčius.

– Na ką jūs... Pati paprasčiausia byla... Juk tai mano amatas, – atsakė misteris Šarpas. – Ar galiu tikėtis, kad seras Bria leis man laikyti jį savo klientu?

– Savaime suprantama. Viską perduosiu į jūsų rankas. Turiu tik vieną prašymą: netituluokite manęs šiuo nevykusiu vardu.

„Nevykusiu! Titulas, kuris duoda jums į rankas dvidešimt vieną milijoną svarų sterlingų!" – tarsi bylojo misterio Šarpo fizionomija. Tačiau jis buvo gana subtilus diplomatas ir visai rimtai atsakė:

– Kaip norite. Jūs esate šeimininkas, o aš jūsų tarnas. Jums leidus, tuoj pat grįžtu į Londoną ir ten lauksiu jūsų nurodymų.

– Ar galiu pasilikti šiuos dokumentus? – paklausė daktaras Sarazenas.

– Žinoma! Mes turime kopijas.

Išėjus misteriui Šarpui, daktaras atsisėdo prie rašomojo stalo ir, pasidėjęs priešais save laiškinio popieriaus lapą, ėmė rašyti:

Braitonas,
1871 metų spalio 28 d.

Brangus mano berniuk! Mus užgriuvo turtai – milžiniški, siau-

bingi, neįtikėtini! Negalvok, kad išsikrausčiau iš proto, ir ramiai perskaityk šiuos dokumentus, kuriuos pridedu prie laiško. Iš jų sužinosi, jog aš paveldėjau anglų, arba tiksliau, indų baroneto titulą ir palikimą, didesnį negu pusė milijardo frankų, dabar saugomų Anglijos banke. Iš anksto žinau, mano mielasis Oktavai, su kokiu jausmu sutiksi šią žinią. Taip pat kaip ir aš suprasi, kokias rimtas priedermes mums skiria tasai turtas ir kokius pavojus jis kelia mūsų blaivioms galvoms. Apie palikimą sužinojau tik prieš valandą, bet štai mintis apie tą milžinišką atsakomybę, kuri mus prislėgė, perpus nuslopino džiaugsmą, kurį pajutau pirmąją akimirką, galvodamas apie tave. Ar ši mūsų gyvenimo permaina nebus mudviem lemtinga? Būdami kuklūs mokslo darbininkai, džiaugėmės, jog esame nežinomi. Ar ir toliau būsime tokie pat laimingi? Galimas daiktas, kad ne, jeigu tik... Net nesiryžtu pasidalyti su tavimi mintimi, kuri dabar man šovė į galvą, bet man regis, jog mudu tik tuomet galėsime būti laimingi, jeigu mokėsime tą turtą paversti nauju galingu mokslo varikliu, stulbinančiu civilizacijos ginklu. Bet apie tai pasikalbėsime vėliau. Parašyk man greičiau, kokį įspūdį tau padarė didingoji naujiena, ir pranešk ją mamai. Esu įsitikinęs, kad ji kaip nuovoki moteris reaguos itin ramiai. Kai dėl tavo sesutės, tai ji dar pernelyg jaunutė, todėl galime nesibaiminti, jog jai nuo tokios žinios susisuks galvelė.. Beje, jos galva tokia blaivi, kad jeigu ji ir adekvačiai suvoks, ką reiškia toks įvykis, ją mažiausiai paveiks mūsų likimo permaina. Stipriai spaudžiu ranką Marseliui. Mano ateities planuose jis užima ypatingą vietą.

Mylintis tave tėvas
F. Sarazenas"

Daktaras baigė laišką, įdėjo jį sykiu su keletu įtikinamiausių dokumentų į voką ir užrašė adresą:"Ponui Oktavui Sarazenui, Centrinės taikomųjų menų mokyklos studentui, namo numeris trisdešimt antras, Rua de Sesilio gatvė. Paryžius", paskui užsidėjo skrybėlę, apsivilko paltą ir išvyko į kongreso posėdį. Po ketvirčio valandos tasai kuklus žmogus jau nebesuko galvos dėl savo milijonų.

Antrasis skyrius

Bičiuliai

Oktavą Sarazeną, daktaro sūnų, negalėjai vadinti visišku tinginiu. Jis nebuvo koks kvailys, bet ir ne per daug protingas; neišsiskyrė nei grožiu, nei bjaurumu; nei didelio, nei mažo ūgio, kažkoks vidurkis tarp blondino ir bruneto. Taip sakant, Oktavas buvo vidutiniškiausias jaunuolis.

Mokykloje visada gaudavo vidutinius pažymius, kai kada pagyrimo raštą, o jo bakalauro diplome buvo įrašyta: „Patenkinamai". Į Centrinę mokyklą pirmąjį sykį nepateko dėl konkurso, o antrąkart pakliuvo šimtas dvidešimt septintuoju. Žodžiu, Oktavas Sarazenas priklausė prie tų lengvapėdiškų jaunuolių, kurie, dėl nieko pernelyg nesukdami galvų, neturi jokių rimtų ir nuodugnių žinių, apie viską sprendžia apytiksliai ir slysta gyvenimu lyg mėnesiena žemės paviršiumi.

Tokie žmonės likimo rankose – lyg plūdurai ant bangų. Papūs vėjas iš šiaurės – jie patrauks į pietus, padvelks iš pietų – pasuks į šiaurę. Tokių žmonių karjera, ateitis priklauso nuo atsitiktinumo. Jeigu daktaras Sarazenas nebūtų laimingai klydęs dėl savo sūnaus charakterio, būtų susimąstęs, prieš rašydamas tokį laišką; tėviškai apakę šitaip pasielgia ir protingiausi žmonės...

Oktavo laimei, dar besimokydamas mokykloje, jis pateko savo bičiulio, energingos prigimties, truputį valdingo jaunuolio įtakon, tačiau jo poveikis, be abejo, buvo neabejotinai teigiamas.

„Šarlemanės" licėjuje, kur daktaras Sarazenas įgrūdo sūnų po parengiamosios mokyklos, Oktavas susidraugavo su vienu klasės draugu elzasiečiu Marseliu Brukmanu, kuris, būdamas metais jaunesnis, pranoko Oktavą ne tik fizine jėga, bet ir intelektiniais sugebėjimais bei tvirtu charakteriu, todėl nesunkiai užgožė bičiulį. Likęs dvylikos metų našlaičiu, Marselis gavo nedidelį palikimą, kurio pajamas pilnutinai išleisdavo savo mokslams. Jeigu ne Oktavas, kuris kasmet jį pasikviesdavo į namus paatostogauti, Marselis būtų

buvęs pasmerktas sėdėti tarp licėjaus sienų. Daktaro Sarazeno šeima jaunajam elzasiečiui virto tarsi tikrąja šeima. Staigios prigimties, nors ir rodydamas santūrumą ir šaltumą, jaunuolis karštai prisirišo prie šių gerų žmonių, pakeitusių tėvą ir motiną. Jis dievino daktarą, jo žmoną ir jų mažąją, bet jau rimtuolę dukrą. Savo jausmus Marselis reiškė veiksmais, o ne žodžiais. Jis su malonumu padėjo mokytis Žanai, kuri iš mažens pajuto potraukį žinioms ir žadėjo tapti protinga, blaiviai mąstanti mergina; kartu Marselis iškėlė sau uždavinį padaryti ir Oktavą vertą savo tėvo. Tiesą sakant, uždavinys pasirodė kur kas sunkesnis, nes Oktavas toli gražu neturėjo puikių savo sesers savybių, tačiau Marselis davė sau žodį siekti tikslo.

Tai buvo ryžtingas ir atkaklus jaunuolis, vienas iš tų drąsių ir ištvermingų kovotojų, kuriais Elzasas kas metai papildo šaunias Paryžiaus mokslo darbuotojų gretas. Dar būdamas vaikas, Marselis pasižymėjo ištvermingumu, fizine jėga ir guviu protu. Buvo valingos prigimties, vyriškas, savo išvaizda darė energingo ir drąsaus žmogaus įspūdį. Mokykloje stengėsi pasiekti tobulumo visose srityse, kuriose ko nors ėmėsi, – ar tai būtų žaidimas, varžybos, gimnastika ar laboratoriniai bandymai. Jeigu metų pabaigoje negaudavo pirmojo apdovanojimo, tai laikė, kad tuos metus tuščiai praleido. Sulaukęs dvidešimties, buvo augalotas, visiškai subrendęs jaunuolis puikiais muskulais, neišsenkamos energijos ir tvirtos valios. Iš tikrųjų priminė tobulą mechanizmą – sudėtingos organinės sandaros, maksimaliai įtemptas ir veiklus. Pastabūs žmonės nejučia sulaikydavo žvilgsnį prie jos susimąsčiusio ir išraiškingo veido.

Į Centrinę mokyklą, kur laikė egzaminus kartu su Oktavu, atėjo antruoju pagal konkursą, bet tvirtai nutarė ją baigti pirmuoju. Oktavas sugebėjo išlaikyti stojamuosius egzaminus tik dėl savo draugo ypatingo užsispyrimo ir veržlumo. Per visus mokslo metus Marselis vertė Oktavą mokytis, užkrėsdamas savo energija, kurios pakako abiems. Jis elgėsi su tuo silpnu ir neryžtingu jaunuoliu kažkaip globėjiškai gailestaudamas – tokį jausmą galėtų jausti liūtas bejėgiam šunyčiui. Marseliui buvo smagu savo neišeikvota jėga palaikyti tą gležną augalą ir matyti, kaip jis auga, bręsta ir duoda vaisių.

1870 metų karas (*prancūzų ir prūsų karas. – Vert.*) užklupo mūsų bičiulius belaikant egzaminus. Kitą dieną po to, kai išlaikė paskutinį egzaminą, Marselis, kupinas patriotinių jausmų, kurie neleido jam likti nuošalyje tuo metu, kai virš Strasburgo ir Elzaso pakibo sunki grėsmė, užsirašė volontieriumi (*savanoriu. – Vert.*) į trisdešimt pirmąjį šaulių pulką. Oktavas bemat irgi pasekė jo pavyzdžiu. Petys į petį juodu kovojo Paryžiaus priešakinėse pozicijose rūsčiomis ap-

gulties dienomis. Prie Šampinji Marselis buvo sužeistas į dešiniąją ranką, o už mūšį prie Buzenvalio gavo antsiuvius. Oktavas negavo nei žaizdos, nei antsiuvių. Taip jau išėjo savaime. Jis visada žengė paskui draugą į ataką ir atsilikdavo nuo jo per kokius penkis ar šešis metrus, bet... kaip tik tie šeši metrai ir lemdavo viską.

Po taikos sudarymo jie grįžo prie savo darbų ir apsigyveno dviejuose gretimuose mebliuotuose kambariuose nedideliame name netoli nuo mokyklos. Prancūzijos patirta nelaimė ir Elzaso bei Lotaringijos atskyrimas Marselio širdyje paliko gilų pėdsaką ir dar labiau užgrūdino jaunuolį.

– Pirmoji prancūzų jaunimo pareiga, – sakė jis Oktavui, – ištaisyti savo tėvų klaidas. Ir to pasiekti gali tik nenuilstamai darbuodamasis.

Kasdien Marselis prabusdavo penktą valandą ir tuoj pat keldavo Oktavą. Juodu sėsdavo kartu mokytis, paskui žingsniuodavo į paskaitas ir per visą dieną neišsiskirdavo nė valandėlei. Grįžę iš mokyklos namo, jie vėl griebdavosi knygų ir atsiplėšdavo nuo jų tik todėl, kad trumpai pailsėtų – išrūkytų pypkę arba išgertų kavos puoduką. Dešimtą valandą, patenkinti dėl sėkmingai praleistos dienos, jau gulėdavo lovose. Retsykiais jie leisdavo sau kukliai pasilinksminti: sužaisdavo biliardo partiją, kai kada nueidavo į teatrą arba koncertą konservatorijoje, pasijodinėdavo ar pėsčiomis pasivaikščiodavo Paryžiaus apylinkėse; du kartus per savaitę ėmė fechtavimo ir bokso pamokas.

Pasitaikydavo, kad Oktavas sukildavo prieš tokį režimą ir stengdavosi lengvabūdiškiau pasilinksminti: siūlydavo nueiti pas Aristidą Leru, kuris didesnę laiko dalį praleisdavo Sen Mišelio smuklėje. Bet Marselis taip piktai išjuokdavo jo fantazijas, jog paprastai tie sumanymai taip ir pakibdavo ore.

1871 metų spalio 29 dieną apie septintą valandą vakaro bičiuliai sėdėjo kaip paprastai vienas šalia kito prie stalo, apšviesto lempos su žaliu gaubtu. Marselis buvo įsigilinęs į braižomosios geometrijos uždavinį apie pjūvius. Oktavas irgi labai nuoširdžiai dirbo darbą, tiesa, ne tokį patrauklų, užtat visiškai atitinkantį jo skonį: jaunuolis iškilmingai ruošė kavą; Oktavas labai didžiavosi, jog puikiai verda kavą, matyt, todėl, kad ši džiaugsminga procedūra leido jam kasdien bent kelioms minutėms atitrūkti nuo neapkenčiamų lygčių, kuriomis Marselis, kaip jam atrodė, pernelyg piktnaudžiavo. Lėtai košdamas per tirštą maltos kavos sluoksnį ploną srovelę virinto vandens, Oktavas iš širdies mėgavosi šiuo taikiu užsiėmimu, bet kai jo žvilgsnis nukrypo į prisilenkusį prie sąsiuvinio Marselį, pajuto sąžinės graužatį ir neaiškų norą sutrukdyti draugui, kuris buvo tarsi

gyvas priekaištas.

– Ar nevertėtų mums įsigyti kavinuką su filtru, – netikėtai pareiškė Oktavas, – šitas senovinis prietaisas mūsų civilizuotame amžiuje tinka nebent į antikvarinę parduotuvę.

– Ką gi, pirk kavinuką su filtru, – pritarė Marselis, – tuomet, manding, tau nereikės kas vakarą sugaišti valandos šiai terlionei. Taigi, – kuo ramiausiai tęsė, vėl grįždamas prie savo uždavinio, – vidinė išlenkta skliauto pusė sudaro triašę elipsoidę su trimis nelygiomis ašimis. Tegu A, B, C, E yra pradinė elipsė, kuriai priklauso didžioji ašis OA, lygi a, ir vidurinė ašis OB, lygi b, tuomet, kai mažoji ašis OC yra vertikali ir lygi c, dėl to skliautas nuožulnėja...

Tą akimirką kažkas pasibeldė.

– Laiškas ponui Oktavui Sarazenui, – tarė pasiuntinukas.

Oktavas džiaugsmingai ištraukė jam iš rankų laišką.

– Tai tėvo laiškas, pažįstu jo braižą! O, čia, pasirodo, esama viso siuntinio! – linksmai tratėjo mėtydamas ant rankos storoką paketą.

Marselis, savaime aišku, kaip ir Oktavas žinojo, jog daktaras dabar išvykęs į Angliją. Prieš savaitę sustojęs pakeliui Paryžiuje, daktaras surengė jaunuoliams tikrą Sardanapalo puotą „Pale Rojal" – kažkada įžymiame, bet nūnai jau išėjusiame iš mados restorane, kurį jis ir dabar tebelaikė nepralenkiamu subtilaus paryžietiško skonio pavyzdžiu.

– Ar neperskaitysi, ką jis rašo apie higienistų kongresą? – paklausė Marselis, nepakeldamas akių nuo savo uždavinio. – Jis tikrai šauniai sumanė – nuvažiuoti į Londoną. Mūsų prancūzai mokslininkai pernelyg uždari žmonės... Taigi, vadinasi, išorinę skliauto pusę sudaro elipsoidė, panaši į pirmąją; jos centras yra aukščiau O^1 statmenoje tiesėje OO^1. Pažymėję trijų svarbiausių elipsių židinius E^1, E^2, E^3, nubrėžiame pagalbinę elipsę ir hiperbolę, kurių bendrosios ašys...

Garsus Oktavo šūksnis privertė Marselį pakelti galvą.

– Kas atsitiko? – paklausė jis, neramiai žvelgdamas į ūmai išblyškusį draugo veidą.

– Imk ir perskaityk, – sunkiai išspaudė Oktavas, visiškai pritrenktas gautosios žinios.

Marselis paėmė laišką, įdėmiai perskaitė jį nuo pradžios iki galo, paskui permetė akimis dar sykį, peržvelgė pridėtuosius dokumentus ir tarė:

– Keistoka istorija!

Paskui neskubėdamas prisikimšo pypkę ir ėmė rūpestingai tempti dūmą. Oktavas nekantriai laukė, ką jis dar pasakys.

– Manai, kad visa tai tiesa? – pagaliau neiškentė Oktavas, vos atgaudamas kvapą iš susijaudinimo.

– Savaime aišku! Tavo tėvas pernelyg blaivaus ir kritiško proto, kad be įrodymų tikėtų tokia istorija. Beje, ir įrodymai kaip ant delno. Galų gale viskas nesunkiai paaiškinama.

Išrūkęs pypkę, Marselis vėl įniko į savo skaičiavimus. Oktavas sėdėjo nejudėdamas, tarsi apmiręs: jaunuolis pamiršo net kavą, apskritai prarado gebėjimą mąstyti, bet jautė neaiškų poreikį šnekėti, kad įsitikintų nemiegąs ir nekliedįs.

– Bet jeigu tai tiesa, sakyk, ką nori – tai tiesiog stebuklas! Ar įsivaizduoji, pusė milijardo – juk tai milžiniški turtai!

Marselis pakėlė galvą:

– Taip, iš tikrųjų milžiniški. Galimas daiktas, Prancūzijoje kito tokio turčiaus nesutiksi. Galima ant pirštų suskaičiuoti šitokių turtų savininkus Jungtinėse Valstijose ir penkis ar šešis Anglijoje. Žodžiu, visame žemės rutulyje bus ne daugiau kaip penkiolika ar dvidešimt tokių turtuolių.

– Ir dar prie visko – titulas! – tęsė Oktavas. – Baroneto titulas! Nepasakysiu, kad aš kada nors svajojau apie titulą, bet jeigu jau taip atsitiko, turiu prisipažinti, jog tai skamba kur kas maloniau negu tiesiog Oktavas Sarazenas.

Marselis išpūtė dūmų kamuolį ir nepratarė nė žodžio, bet ėmė papsėti taip pašaipiai, jog Oktavas panoro pasiteisinti:

– Žinoma, man niekada neateitų į galvą pridėlioti ten visokių priešdėlių prie savo pavardės arba pasisavinti išgalvotą titulą, bet būti teisėtu savininku tikro titulo, įrašyto į Didžiosios Britanijos ir Airijos perų knygą, – tai šį tą reiškia!

Marselio pypkė ir toliau išraiškingai papsėjo.

– Gali kiek nori prieštarauti, – karštai šūktelėjo Oktavas, – bet, šiaip ar taip, bajoro kraujas kažką reiškia... kaip sako anglai!

Bet čia jaunuolis nutilo ir, išvydęs pašaipų Marselio žvilgsnį, bemat kalbą nukreipė nuo titulo prie milijonų:

– Ar prisimeni, kaip mūsų mokytojas Binomas tiek metų paeiliui per aritmetikos pamokas kalė mums į galvas, kad pusė milijardo – toks didelis skaičius, jog žmogaus protas negalėtų jo aiškiai įsivaizduoti, jeigu rastų būdą jį grafiškai nupiešti. Tik pagalvok, jeigu žmogus, turintis pusę milijardo frankų, kas minutę išleistų po franką, tai jam reikėtų tūkstančio metų išeikvoti visai tai sumai! Ne, žinai, kažkaip net keista jaustis pusės milijardo frankų paveldėtoju.

– Pusė milijardo frankų! – pakartojo Marselis, matyt, labiau sukrėstas to skaičiaus negu paties įvykio. – O žinai, kaip jūs galėtumėte geriausiai panaudoti tuos pinigus? Atiduokite juos Prancūzi-

jai sumokėti kontribuciją (*kontribucija – priverstinis mokestis, kurio reikalauja nugalėjusi valstybė iš nugalėtosios. Pasibaigus prancūzų ir prūsų karui, nugalėta Prancūzija perleido Vokietijai Elzasą ir Lotaringiją ir įsipareigojo sumokėti didžiulę kontribuciją – 5 milijardus frankų. – Vert.*) Tai būtų dešimtoji reikalaujamosios sumos dalis.

– Nesugalvok tik to įteigti mano tėvui! – išsigandęs šūktelėjo Oktavas. – Jis tikriausiai taip ir padarytų. Man dingojas, jog jis jau kažką panašaus sugalvojo... Paskolinti pinigus valstybei – nors ir ne dievažin kas, bet blogiausiu atveju bent procentai liks.

– Matyt, tu pats to nežinodamas esi tikras kapitalistas, taip sakant, iš prigimties, – atkirto Marselis – Bijau, kad tau, vargšeli mano Oktavai, būtų geriau, jeigu tie turtai nebūtų tokie dideli. Aš, žinia, nekalbu apie tavo tėvą, blaiviai ir sveikai mąstantį žmogų, bet dėl tavęs manyčiau ir pageidaučiau, kad judviem tektų, sakykime, tūkstantis dvidešimt penki frankai metinių pajamų, kas be ko, per pusę su sesute, o ne šie siaubingi aukso kalnai.

Jaunuolis vėl ėmėsi uždavinių, bet Oktavas jau nebegalėjo nieko daryti – tai pašokdavo, tai vėl atsisėsdavo, tai imdavo žingsniuoti po kambarį, kol pagaliau Marselis neišlaikė:

– Geriau eitum pasivaikščioti. Matau, kad visiškai negali šiandien ko nors nusitverti.

– Tikrai, – atsakė Oktavas, džiugiai griebdamasis šio pasiūlymo, kuris leido išsisukti nuo mokymosi.

Užsidėjęs skrybėlę, jaunuolis nulėkė laiptais ir bemat atsidūrė gatvėje. Bet žengęs keletą žingsnių, sustojo prie pirmo gatvės žibinto ir, išsiėmęs iš kišenės tėvo laišką, vėl ėmė skaityti. Turėjo dar sykį įsitikinti, kad tai ne sapnas.

– Pusė milijardo! Pusė milijardo! – kartojo jis. – Vadinasi, mažiausiai dvidešimt penki milijonai metinių pajamų! Jeigu tėvas man duos bent milijoną per metus arba net pusę milijono, pagaliau tegu ir ketvirtį milijono... kokia tai bus laimė! Juk su pinigais viską gali! Na, aš tai jau gebėsiu juos panaudoti! Juk pagaliau nesu paskutinis kvailys! Praeiti konkursą į Centrinę mokyklą – tai šį bei tą reiškia! Ir be visa kita, dabar turiu baroneto titulą. Būkite ramūs, sugebėsiu oriai nešioti!..

Oktavas trumpai žvilgtelėjo į savo atspindį veidrodinėje parduotuvės vitrinoje.

„Turėsiu savo rūmus, savo arklius. Marselis irgi gaus žirgelį! Žinoma, jeigu aš būsiu milijonierius, jis gyvens taip pat, kai ir aš. Kaip puiku, kad tai atsitiko dabar! Pusė milijardo... Ir baroneto titulas! Tai bent keista: dabar, kai tai atsitiko, man atrodo, kad seniai to tikėjausi. Tiesiog jauste jaučiau, kad štai turės kažkas įvykti,

HILDEBRAND

jog aš ne visada smaksosiu prie knygų ir brėžinių. Ak, iki šiol vis dar negaliu atsigauti, viskas – kaip sapne!

Pagautas šių stebuklingų svajonių, Oktavas žengė Rivoli gatve. Pasiekęs Eliziejaus laukus, įsuko į Rojalio gatvę ir išėjo į bulvarą. Anksčiau visiškai abejingai praeidavo pro vitrinas žinodamas, kad visi tie puikūs ten demonstruojami daiktai neturi jokios reikšmės jo asmeniui. Bet dabar sustojo ir tarsi užburtas spoksojo į brangenybes, kurios bet kada gali tapti jo nuosavybe.

„Visa tai mano! – mintyse sau kalbėjo. – Dėl manęs Olandijos verpėjos suka savo verpstes, dėl manęs Elbefo audėjai audžia savo puikiąsias medžiagas, laikrodininkai gamina laikrodžius; dėl manęs šviečia tūkstančiais šviesų Didžiosios Operos sietynai, verkia smuikai, dainuoja įžymūs dainininkai. Tai dėl manęs žokėjai gena grynakraujus žirgus, dėl manęs užsiplieskia akinančia šviesa „Anglų kavinė". Visas Paryžius mano! Visas pasaulis priklauso man! Išvyksiu pakeliauti! Juk privalau pagaliau aplankyti savo valdas Indijoje... O ten, Indijoje, įsinorėsiu – nusipirksiu sau pagodą su visais jos stabais ir bonzomis iš dramblio kaulo. Įsiveisiu dramblių! Surengsiu tigrų medžioklę! Kokį šautuvą turėsiu! Kokią valtį! Ką ten valtį! Ne, įsigysiu puošnią greitaeigę jachtą ir plaukiosiu, kur norėsiu; sustosiu, kur įsigeisiu. Taip... beje, dėl kelionių... Juk pagaliau turiu pranešti naujieną motinai. Ar nenuvykus man dabar į Duė? Hm... O kaip mokykla? Ką čia mokykla, dabar galiu ją pamiršti. O štai Marselis... Jam reikia pasakyti. Pasiųsiu telegramą. Be abejo, jis supras, jog nekantrauju pamatyti savuosius".

Oktavas nuėjo į telegrafą ir pasiuntė Marseliui telegramą, kurioje pranešė, kad išvyksta į Duė ir grįš po dviejų dienų. Paskui pasišaukė fiakrą ir nurodė nuvežti į Šiaurės geležinkelio stotį. Vos atsidūręs vagone, jaunuolis vėl nugrimzdo į savo nuostabiąsias svajones ir prasvajojo visą kelią. Antrą valandą nakties Oktavas jau stovėjo prie gimtųjų namų slenksčio ir skambino iš visų jėgų; pro gretimų namų langus lindo išsigandę veidai, o smalsios kūmutės klausinėjo viena kitos:

– Kas čia dabar susirgo? Daktarui skambina.

– Daktaro juk nėra mieste! – riktelėjo sena tarnaitė, iškišusi galvą pro nedidelį langelį iš savo kamarėlės pastogėje.

– Tai aš! Aš, Oktavas! Atidarykite duris, Fransina!

Pagaliau gal po dešimties minučių Oktavą įleido į namus. Motina ir sesuo Žana, abi su gaubtuvais, sujaudintos tokio netikėto jo pasirodymo vidurnaktyje, išbėgo pasitikti.

Oktavas, užuot ką nors aiškinęs, garsiai perskaitė tėvo laišką.

Pirmą akimirką ponia Sarazen tarsi sustingo, o paskui, apsipy-

lusi džiaugsmo ašaromis, apglėbė sūnų ir dukrą. Jai atrodė, jog nuo šios akimirkos pasaulis priklauso jiems, kad jokia nelaimė niekada nebepalies jos vaikų, kurie dabar valdo šimtus milijonų. Bet moterys, skirtingai negu vyrai, greitai pripranta prie tokių neįsivaizduojamų permainų savo gyvenime. Perskaičiusi dar sykį vyro laišką, ponia Sarazen tarė sau, kad galų gale Fransua priklauso teisė spręsti jos ir vaikų likimą, ir nusiramino. Kai dėl trylikmetės Žanos, tai ji džiūgavo visa širdimi matydama, kaip džiaugiasi motina ir Oktavas, bet negalėjo įsivaizduoti, kad kur nors pasaulyje esama geriau negu jų mažame jaukiame namelyje, kur jos gyvenimas po tėvų sparneliu bėgo taikiai ir laimingai, o dienos buvo kupinos įdomių pamokų. Ji nesuprato, kaip čia gali būti, kad keletas banknotų pakelių netikėtai pakeitė jų gyvenimą, o kadangi vaizduotė nepajėgė kuo nors padėti, toji nuostabi perspektyva visai jos neviliojo.

Ponia Sarazen, labai jauna tekėdama už žmogaus, visas jėgas atiduodančio mokslui, palankiai žvelgė į jo veiklą, švelniai jį mylėjo, nors ir ne visai suprato vyro potraukį. Būdama tolima tiems džiaugsmams, kuriuos daktaras Sarazenas patiria savo darbe, ji kai kada jausdavosi truputį vieniša šalia to mokslo darbininko, todėl visą savo švelnumo perteklių, visas savo viltis nukreipė į vaikus. Ji mėgo svajoti, koks nuostabus ir laimingas bus jų gyvenimas. Ponia Sarazen visai neabejojo, kad Oktavo laukia puiki ateitis. Kai Oktavas įstojo į Centrinę mokyklą, tą kuklią mokymo įstaigą, išleidžiančią jaunus inžinierius, toji įstaiga moters akyse virto kažkokia įžymybių veisykla. Vienintelis dalykas, kuris kitąsyk aptemdydavo jos nuostabias svajas, buvo lėšų trūkumas – kliūtis, kuri galėjo sutrukdyti svaiginamai sūnaus karjerai, kaip ir, beje, dukters Žanos laimei. Vyro laiškas išsklaidė visas jos abejones – dabar nebeliko ko bijoti; jos motiniška širdis ėmė plakti ramiai.

Motina su sūnumi sėdėjo ir šnekučiavosi vos ne iki pat aušros; kokių tik planų juodu nekūrė ateičiai! O mažoji Žana, visiškai patenkinta dabartimi, absoliučiai nesuko galvos dėl ateities ir sėdėdama užmigo krėsle.

Pagaliau, kai juodu jau rengėsi eiti miegoti, ponia Sarazen paklausė sūnaus:

– Kodėl man nieko nepasakoji apie Marselį? Argi tu jam nerodei to laiško? Ką jis apie tai galvoja?

– Nejaugi tu nepažįsti Marselio? – atsakė Oktavas. – Juk jis tikras išminčius, beje, ką ten, tikras stoikas. Žinai, jis išsigando dėl mūsų... žinoma, ne dėl tėvo, kaip jis pasakė, – dėl žmogaus, turinčio blaivią galvą, nėra ko baimintis, bet dėl mūsų – tavęs, Žanos ir ypač manęs; Marselis sako, kad jį gąsdina tas milžiniškas turtas, kad jis

pageidautų mums siūlyti šiek tiek kukliau – tūkstantį dvidešimt penkis frankus metinių pajamų.

– Galimas daiktas, jis sako teisybę, – atlenkė motina, mąsliai žvelgdama į sūnų. – Esama tokių žmonių, kuriems netikėti turtai gali visai susukti galvas ir pražudyti...

Ištarus tuos žodžius, nubudo Žana.

– Ar prisimeni, mama, – paklausė mergaitė keldamasi ir trindamasi akis, – prisimeni, kaip sykį man pasakei, jog Marselis niekada neapsirinka? Tikiu viskuo, ką sako Marselis.

Pabučiavusi motiną, Žana išėjo iš kambario.

Trečiasis skyrius

Įvykių kronika

Kai daktaras Sarazenas atvyko į ketvirtąjį higienistų kongreso posėdį, tai pastebėjo, kad visi kolegos rodo jam didžiausią dėmesį. Iki šiol jo šviesybė lordas Glendoveris, Keliaraiščio ordino kavalierius ir susirinkimo garbės pirmininkas, vos teikėsi pastebėti kuklųjį prancūzą gydytoją.

Tasai lordas buvo gana svarbi persona, todėl jo vaidmuo kongreso veikloje buvo pradėti ir baigti posėdžius, suteikti žodį kalbėtojui pagal sąrašą, gulėjusį priešais ant stalo. Jis visada sėdėjo ta pačia poza – užsikišęs dešiniąją ranką už surduto borto, – ne todėl, kad kada nors nukritęs nuo žirgo susižalojo tą ranką, o todėl, kad šią nepatogią pozą įamžino anglų skulptoriai, kurdami Anglijos politinių veikėjų bronzinius paminklus.

Blyškiai baltas, švariai nuskustas veidas, išmuštas raudonomis dėmėmis, sudėtingas perukas su aukštai pakeltomis sruogomis virš siauros kaktos, kuo aiškiausiai liudijančios, jog ten nesama jokių minčių, visiškai derinosi su jo pasipūtusia, manieringa figūra, nejudamai sustingusia nevykusia ir dirbtine poza. Kai būtinai reikėdavo lordui Glendoveriui pasisukti, jis sukosi visu liemeniu lyg medinis manekenas. Net jo akys judėjo orbitose ne taip kaip visų žmonių, o lyg lėlių – trūkčiodamos.

Per pirmąjį kongreso posėdį, kai daktaras Sarazenas priėjo prisistatyti prezidentui, lordas Glendoveris, atsakydamas į jo pasisveikinimą, pasitenkino tik iš aukšto globėjiškai linktelėdamas; tą judesį galima buvo iššifruoti taip:

„Sveikutis, mažasis žmogeliuk! Regis, tai jūs, prasimanydamas lėšų pragyvenimui, vargstate su kažkokiomis ten pasigailėtinomis mašinomis? Reikia turėti mano stiprias akis, kad būtų galima įžvelgti kažkur toli nuo manęs, kažkur ten apačioje, tokį nepastebimą žmogelį. Na ką gi, leidžiu jums prisiglausti mano didybės šešėlyje". Bet šį sykį lordas Glendoveris sutiko daktarą Sarazeną maloniai šypso-

damasis ir tiek žemai nusileido, jog parodė tuščią krėslą šalia savęs. Visi kiti kongreso nariai pagarbiai pakilo iš savo vietų.

Apstulbęs dėl šito ypatingo ir malonaus dėmesio ženklo savo asmeniui, daktaras Sarazenas nutarė, kad, matyt, jo raudonųjų kraujo kūnelių skaičiavimo kamera po to, kai su ja nuodugniai susipažino kongreso nariai, pripažinta kur kas vertingesniu išradimu, negu atrodė iš pradžių.

Bet toji saviapgaulė tęsėsi neilgai. Vos tik Sarazenas atsisėdo į pasiūlytąją vietą, kai lordas Glendoveris staiga atsisuko visu liemeniu, kas visai rimtai galėjo baigtis jo šviesybei nelaime – stuburo lūžiu, pasilenkė prie daktaro ir sušnibždėjo jam į ausį:

– Girdėjau, jūs gavote milžinišką palikimą? Šnekama, dabar jūs „kainuojate" dvidešimt vieną milijoną svarų sterlingų. Ar teisybė?

Lordas Glendoveris matyt, buvo labai susikrimtęs, kad šitaip lengvapėdiškai apsiskaičiavo elgdamasis su žmogumi, turinčiu tokį milžinišką turtą. Visa jo poza, regis, bylojo: „Kodėl jūs mūsų neperspėjote? Žinote, atvirai sakant, tai itin negerai. Šitaip suklaidinti žmogų!"

Daktaras Sarazenas, kuris, po teisybei, nemanė, kad jo „vertė" nuo praėjusio posėdžio padidėjo bent vienu su, tik nusistebėjo, kaip žinia apie jo praturtėjimą spėjo taip greitai pasklisti. Bet tuo metu daktaras Ovidijusas iš Berlyno, kaimynas iš dešinės, atsigręžė dirbtinai šypsodamasis ir saldžiai tarė:

– Šnekama, jūs dabar nenusileidžiate pačiam Rotšildui! Leiskite pasveikinti, brangusis kolega. Apie tai skaičiau „Deili telegraf".

Ir padavė Sarazenui rytmetinę laikraščio laidą. Ten „Įvykių kronikos" skyriuje krito į akis straipsnelis, kurio autorių buvo nesunku pažinti iš stiliaus:

„Kolosalus paveldėjimas. Ilgametės teisėtų milžiniško begumos Gokool turto paveldėtojų paieškos, kurias atliko „Bilouso, Grino ir Šarpo"(Sauthempton rou g. 93, Londonas) labai patyrę patikėtiniai, pagaliau baigėsi sėkmingai. Laimingasis dvidešimt vieno milijono svarų sterlingų, dabar saugomų Anglijos banke, savininkas yra prancūzas mokslininkas daktaras Sarazenas, kurio puikus pranešimas higienistų kongrese Braitone buvo išspausdintas prieš tris dienas mūsų laikraščio puslapiuose.

Ilgos ir kantrios paieškos bei pastangos, susidūrimai su visokiausiomis kliūtimis ir piktadarybėmis, kurioms aprašyti reikėtų ištisos knygos, pagaliau leido misteriui Šarpui nustatyti, kad daktaras Sarazenas yra tiesioginis baroneto Žano Žako Lanževolio, begumos Gokool antrojo vyro, palikuonis. Tasai narsus karys, pasižymėjęs karinėje tarnyboje, buvo gimęs mažame Prancūzijos miestelyje Bar le

Diuke.

Pastaruoju metu, kad įsigaliotų paveldėtojo teisės, liko padaryti tik kai kuriuos formalumus. Reikalingi dokumentai jau pateikti tvirtinti kancleriui. Toks nuostabus aplinkybių sutapimas dovanojo prancūzų mokslininkui Britanijos titulą ir neįsivaizduojamą turtą, sukauptą daugelio Indijos radžų kartų. Tačiau likimas galėjo būti ne toks išrankus, todėl turime pasidžiaugti, kad tasai kolosalus turtas pateko į rankas žmogaus, kuris gebės juos naudoti protingai ir sumaniai".

Daktaras Sarazenas skaitė straipsnelį su keistu apmaudu. Jam buvo nemalonu, kad taip greitai paskelbta toji žinia. Gerai pažinodamas žmogiškąją prigimtį, jis iš anksto numatė, kad jam ims be galo įkyrėti, o svarbiausia – juto esąs baisiausiai pažemintas dėl to, kad žmonės tokiam įvykiui teikė šitiek reikšmės.

Daktarui atrodė, kad jo asmens vertę labai menkina milžiniški turtai. Jo darbai ir asmeniniai nuopelnai netgi mokslininkų akyse jau jau paskendo šioje aukso jūroje. Jie jau nebevertino jo, Sarazeno, asmenyje nenuvargstančio tyrinėtojo, subtilaus ir toliaregio mokslininko, talentingo išradėjo, jie jau vertino tik pusės milijardo frankų savininką. Net jeigu jis būtų apsigimęs kretinas arba visiškai tamsus hotentotas, arba net tikras menkysta, jį vertintų taip pat aukštai. Kaip pareiškė lordas Glendoveris, jis dabar „kainuoja" dvidešimt vieną milijoną svarų sterlingų – nei daugiau, nei mažiau. Daktarą apėmė pasibjaurėjimas, ir kongreso nariai, kurie grynai mokslo požiūriu žvelgė į tarp jų sėdintį „pusiau milijardierių", gana nustebę konstatavo, jog šios padermės atstovavo fizionomija rodo nesuprantamą nusivylimą.

Tačiau daktaras prisivertė užgniaužti šią trumpą silpnumo akimirką. Jis prisiminė tą didį tikslą, kuriam nutarė skirti savo netikėtus turtus, ir jo veidas nusigiedrijo. Pertraukos, prasidėjusios tuoj po daktaro Stivensono iš Glazgo pranešimo apie mažamečių kretinų ugdymą, metu jis atsistojo ir paprašė žodžio pranešti svarbiai žiniai.

Lordas Glendoveris bemat suteikė daktarui žodį, nors eilė priklausė daktarui Ovidijusui. Būtų suteikęs žodį Sarazenui net ir tada, jeigu ir visas kongresas, ir visos Europos mokslo vyrai būtų vieningai protestavę prieš tokį atvirą nuolaidžiavimą. Ir lordas Glendoveris tai aiškiai leido visiems pajusti.

– Ponai, – tarė daktaras Sarazenas, – norėjau palaukti keletą dienų ir tik tada pranešti jums apie šį nuostabų įvykį, atsitikusį mano gyvenime, ir apie palankias perspektyvas, kurias jis atveria mokslui. Tačiau apie įvykį jau visi žino, todėl iš mano pusės būtų aiškus pozavimas jį nutylėti... Taigi, ponai, aš iš tikrųjų esu teisėtas milži-

niško kapitalo, saugomo Anglijos banke, paveldėtojas. Bet ar reikia sakyti, kad šiuo atveju esu ne kas kitas kaip mokslo testamento vykdytojas! (Sensacija salėje). Tasai kapitalas priklauso ne man, – jis priklauso žmonijai, pažangai (Sujudimas salėje. Pritariantys šūksniai. Draugiški plojimai. Visa salė atsistoja, sujaudinta pastarųjų žodžių). Neplokite man, ponai! Esu tvirtai įsitikinęs, kad kiekvienas sąžiningas mokslo darbuotojas, iš tikrųjų vertas šio puikaus vardo, mano vietoje irgi taip pat padarytų. Galimas daiktas, kai kam kils įtarimas, kad šiuo atveju aš vadovaujuosiu ne tiek ištikimybe mokslui, kiek visiems žmonėms būdingu ambicingumu. (Šūksniai salėje "Ne! Ne!") Na ką gi, galų gale juk svarbu rezultatai. Taigi pareiškiu tvirtai ir neatšaukiamai: pusė milijardo, taip netikėtai atsidūrusio mano rankose, priklauso ne man! Pinigai priklauso mokslui. O jums siūlau tapti tuo parlamentu, kuris prisiimtų priedermę skirstyti lėšas. Nelaikau savęs pakankamai kompetentingu, kad pats valdyčiau tokį kapitalą. Siūlau pasidalyti su manimi atsakomybę ir bendromis pastangomis rasti būdų, kaip geriau panaudoti šiuos turtus. (Šauksmai „valio". Susijaudinusi salė kelia ovacijas).

Visi pašoko iš vietų. Daugelis kongreso narių užsikorė ant stalų. Profesorius Ternbuelis iš Glazgo visas išraudo – atrodė, tuoj jį gali trenkti apopleksija. Daktaras Čikonja iš Neapolio vos neuždusо iš susižavėjimo

Vienas tik lordas Glendoveris išlaikė didingą ramybę ir šaltą veidą, kurie labai tiko jo aukštam rangui. Tarp kitko, jis buvo įsitikinęs, kad daktaras Sarazenas smagiai pokštauja ir, savaime aišku, neturi nė mažiausio noro, taip sakant, neketina įgyvendinti tokio beprotiško projekto. Pagaliau salėje įsivyravo tyla, ir daktaras Sarazenas galėjo tęsti:

– Taigi jums leidus, ponai, noriu pasiūlyti svarstyti planą, kurį lengvai galėsite taisyti, tobulinti ir papildyti.

Išgirdę šį pareiškimą, kongreso nariai įtempė ausis ir su dideliu dėmesiu gaudė kiekvieną oratoriaus žodį:

– Ponai, mes regime aplink save daugybę ligų, skurdo ir mirtingumo priežasčių. Manau, kad būtinai privalau atkreipti jūsų akis į vieną iš jų, turinčių didžiausią reikšmę: tai siaubingos antisanitarinės sąlygos, kuriomis priversta gyventi didesnioji žmonijos dalis. Turiu galvoje iš esmės didžiuosius miestus, kur gausybė žmonių gyvena ankštuose namuose, dažnai be šviesos ir gryno oro – šių dviejų būtiniausių gyvybės šaltinių. Tie nežmoniškai ankštai apgyvendinti namai dažnai yra tikrieji užkrėtimų židiniai. Žmonės, gyvenantys baisiomis sąlygomis, pasmerkti mirti anksčiau laiko. Tie, kurie išgyvena, praranda sveikatą ir darbingumą, o visuomenė dėl viso šito pa-

tiria milžiniškus darbo jėgos nuostolius, – tiems žmonėms visada galime rasti darbų... Kodėl gi mums, ponai, kovojant su šiuo blogiu nepamėginti griebtis vieno iš svarbiausių būdų – parodyti asmeninį pavyzdį? Nejaugi mes negalėtume suvienyti visų mūsų vaizduotės jėgų, viso mūsų išradingumo, kad sukurtume pavyzdinį miesto projektą, atitinkantį pačius griežčiausius mokslo reikalavimus? (Šūksniai: „Taip! Taip! Teisingai! Teisingai! Nuostabi mintis!") O paskui galėtume panaudoti mūsų kapitalą statyti tam miestui ir pateikti pasauliui kaip vertą pamėgdžiojimo pavyzdį. („Taip! Taip! Bravo!" Plojimų griausmas).

Kongreso nariai, pagauti aistringo susižavėjimo, šaukia, spaudžia vienas kitam rankas, puola prie daktaro, pakelia jį ir iškilmingai neša per visą salę.

– Ponai, – tęsia daktaras, kai pagaliau jam pavyksta išsprūsti ir grįžti į savo vietą, – tasai miestas, kurį kiekvienas iš mūsų mintyse regi prieš save, sveikatos ir gerovės miestas, po kelių mėnesių gali būti realiai pradėtas statyti; jis bus atviras visų šalių žmonėms. Mes išleisime visomis kalbomis nuodugnų mūsų puikiojo miesto aprašą bei planą ir išplatinsime po visą pasaulį... Savo miesto piliečiais padarysime garbingus žmones, kuriuos skurdas ir nedarbas gena iš gausiai gyvenamų šalių. Čia savo gabumus galės panaudoti ir tie (nesistebėkite, kad apie juos galvoju), kuriuos svetimtaučiai nugalėtojai pasmerkė rūsčiai tremčiai: jie mūsų miestui suteiks dvasinę didybę, kur kas vertingesnę už visus pasaulio turtus. Pastatysime puikias mokyklas, kuriose mokysime jaunimą, remdamiesi išmintingais principais, galinčiais ugdyti ir nukreipti teisinga kryptimi visas dvasines, intelektines ir fizines žmogaus galias. Ir tai užtikrins ateityje sveiką, veržlią kartą.

Nėra žodžių aprašyti visuotinį entuziazmą, apėmusį auditoriją, kai daktaras Sarazenas baigė kalbėti. Plojimai, šūksniai ir riksmai „valio!" nenutilo tikriausiai ketvirtį valandos. Bet nespėjo daktaras dar atsisėsti, kai lordas Glendoveris vėl pasilenkė prie jo ir, reikšmingai prisimerkęs, sušnibždėjo į ausį:

– Nekvaila idėja! Jūs tikitės pajamų iš miesto mokesčių, ar ne taip?.. Rimtas reikalas. Reikia tik gerai organizuoti reklamą, susirinkti kuo daugiau įtakingų vardų. O žmonės po ligos arba norintys pataisyti sveikatą su malonumu atvažiuos pas jus. Tikiuosi, ir man palaikysite gerą sklypelį?

Vargšas daktaras, giliai įžeistas atkaklumo, su kuriuo lordas Glendoveris įžvelgė jo veiksmuose vien tik savanaudiškas paskatas, jau rengėsi atsakyti jo šviesybei, kai viceprezidentas pasiūlė susirinkimui vieningai pritarti ir padėkoti autoriui už tokį humanišką projektą.

– Braitono kongresas, – kalbėjo jis, – kur gimė ši didinga idėja, bus įamžintas žmonių atmintyje. Mes turime pripažinti, jog žmogus, kuriam gimė ši idėja, iš tikrųjų yra šviesaus proto, didelės širdies ir be galo kilnus. Ir štai dabar, kai mes sužinojome jo idėją, ar neatrodo mums nuostabu ir keista, jog iki šiol ji niekam neatėjo į galvą? Kiek milijardų, išeikvotų kruviniems karams, kiek turtų, prarastų beprasmiškai spekuliuojant, galėjo būti investuoti į šį puikų sumanymą!

Baigęs savo kalbą, oratorius pasiūlė parinkti naujojo miesto pavadinimą; nedelsdamas pareiškė, kad, pagerbdami autorių, turėtų vadinti „Sarazinu".

Pasiūlymą vienbalsiai priėmė, tačiau, paprašius daktarui Sarazenui, teko vėl balsuoti.

– Ne, – tarė daktaras, – mano pavardė čia niekuo dėta. Neklijuokime būsimajam miestui jokių nevykusių pavadinimų, pasiskolintų iš lotynų arba graikų kalbų, nes nuo jų jau dvelkia nepakeliamu nuoboduliu. Juk tai bus gerovės miestas... Aš norėčiau jį pavadinti savo tėvynės garbei – o ką, jeigu pavadintume jį Franseviliu?

Savaime aišku, niekam nešovė į galvą nepritarti daktaro minčiai, todėl jo prašymas buvo tuoj pat patenkintas. Taigi, kol kas Fransevilis buvo sukurtas tik žodžiais, tačiau naujasis pavadinimas jau turėjo būti įrašytas į protokolą ir neištrinamai pažymėtas popieriuje. Susirinkimas netrukus pradėjo svarstyti pirmuosius projekto apmatus.

Palikime garbinguosius susirinkimo narius dirbti to reikšmingo darbo, kuris taip skiriasi nuo įprastos jų veiklos pobūdžio, ir grįžkime prie straipsnelio iš įvykių kronikos, spausdinto „Deili telegraf", ir žingsnis po žingsnio pasekime vienu iš daugybės jo maršrutų.

Spalio 29 dienos vakare tasai straipsnelis, kurį persispausdino žodis į žodį visi Anglijos laikraščiai, pasiekė nuošaliausius Jungtinės Karalystės kampelius. Tarp kitko, straipsnelį persispausdino ir Hulio laikraštis; toji žinia, papuošusi kuklų laikraštėlį, išvyko su prigrūsta anglies tristiebe škuna „Meri Kuin" į Roterdamą, kur prisišvartavo lapkričio pirmąją. Čia tą straipsnelį iš karto aptiko ir smagiomis žirklėmis išsikirpo „Ėko Niederland" vyriausiasis redaktorius ir vienintelis sekretorius, paskui išvertė į didžiųjų dailininkų Keipo ir Poterio kalbą ir lapkričio antrąją visu smarkumu pasiuntė į Bremeną, tiesutėliai į „Bremen memorial" laikraščio redakciją. Čia jį perrengė, sušukavo ir išspausdino vokiečių kalba. Ar verta priminti, kad teutonas reporteris, vertimui davęs tiesiog akį rėžiantį pavadinimą „Eine übergrose Erbshaft" (*„Kolosalus paveldėjimas". – Vert.*), neiškentė ir, pasikliaudamas patikliais skaitytojais, skliausteliuose su-

manė parašyti „Mūsų korespondentas Braitone".

Taigi suktai suvokietintas straipsnelis pateko į įtakingo „Šiaurės laikraščio" redakciją, kuri jį išspausdino trečiojo puslapio antroje skiltyje, tiesa, apkapojusi pavadinimą, pernelyg avantiūristišką tokiam solidžiam leidiniui.

Pagaliau lapkričio trečiosios vakare, patyręs visas tas permainas, straipsnelis pateko į sveikutėlio saksoniečio, Jenos universiteto profesoriaus Šulcės liokajaus rankas ir buvo padėtas kambaryje, kuris her profesoriui tarnavo ir kaip kabinetas, ir kaip svetainė, ir kaip valgomasis.

Profesoriaus Šulcės asmuo, turintis tokį aukštą vardą, iš pirmo žvilgsnio neatrodė kuo nors įžymus ar reikšmingas. Tai buvo keturiasdešimt penkerių metų vyriškis, gana apkūnus; kvadratiniai pečiai rodė jo galingą sudėjimą. Reti, plaušinės spalvos plaukai apie ausis ir pakaušyje vainikavo plačią plikę, prasidedančią nuo pat kaktos. Balsvai žydros akys, praradusios bet kokį blizgesį, nereiškė nei jausmų, nei minčių, tačiau jų drumstas, bereikšmis žvilgsnis kėlė nemalonų pojūtį. Plonos profesoriaus Šulcės lūpos prasiskirdavo tarsi tik dėl to, kad šykščiai iškoštų žodžius, bet prasišiepusios jos apnuogindavo dvi eiles įspūdingų dantų, kurie, regėjos, kartą įsikirtę niekada nebepaleis savo grobio. Visa tai, kartu paėmus, darė labai nemalonų ir atstumiantį įspūdį, tačiau pats profesorius Šulcė, matyt, buvo visiškai savimi patenkintas.

Išgirdęs įeinančio liokajaus žingsnius, profesorius Šulcė pakėlė akis, žvilgtelėjo į grakštaus prancūzų darbo sieninį laikrodį, kuris labai skyrėsi iš jį supančių grubių neskoningų daiktų, ir sausai tarė:

– Be penkių septynios... Mano paštas ateina lygiai šešios trisdešimt. Šiandien jį atnešėte pavėlavęs dvidešimt penkias minutes. Jeigu ir kitą kartą paštas negulės ant mano stalo lygiai pusę septynių, aštuntą galėsite keliauti savo keliais.

Liokajus tylėdamas išklausė ir pasuko prie durų, tačiau prie slenksčio sustojo ir paklausė:

– Ar įsakysite, pone, paduoti pietus?

– Dabar be penkių septynios. Pietauju lygiai septyniomis... laikas jau žinoti mano įpročius. Tarnaujate pas mane jau trečią savaitę. Visam laikui įsidėmėkite, kad aš niekada nekeičiu dienotvarkės ir neturiu įpročio dukart įsakinėti.

Profesorius padėjo laikraštį ant stalo ir vėl paėmė plunksną. Jis baigė straipsnį, kuris turėjo pasirodyti po dviejų dienų „Fiziologijos žinyne". Mes nepasielgsime nekukliai, jeigu pasakysime, kad straipsnis buvo pavadintas „Kodėl visi prancūzai vienaip ar kitaip pastebi laipsniško išsigimimo požymius?"

Tarnas padavė pietus, susidedančius iš didžiulio dubens dešrelių su kopūstais ir milžiniško puodo alaus. Visa tai vyriškis tylėdamas padėjo ant mažo staliuko prie židinio ir be garso išsėlino. Profesorius padėjo plunksną ir, atsisėdęs prie mažojo staliuko, neslėpdamas pasigėrėjimo ėmė valgyti, čepsėdamas kur kas garsiau negu tiktų tokiam garbiam žmogui. Papietavęs paskambino, kad paduotų kavą, ir, užsirūkęs didelę porcelianinę pypkę, vėl sėdo prie straipsnio.

Apie dvyliktą valandą profesorius parašė paskutinį lapą ir nužingsniavo į savo miegamąjį, kad atsiduotų visiškai pelnytam miegui. Atsigulęs į lovą, atsivertė laikraštį ir ėmė jį skaitinėti. Jau pradėjo merktis akys, kai ūmai pastebėjo ir netikėtai įsigilino į straipsnį, kuriame perskaitė užsienietišką Lanževolio pavardę. Ji sumirgėjo straipsnyje apie kolosalų paveldėjimą. Kruopščiai stengėsi prisiminti, kodėl toji pavardė jam pasirodė pažįstama, bet, kad ir kaip įtempė atmintį, nieko nelaimėjo. Pagaliau atsisakęs nesėkmingų mėginimų, profesorius numetė į šalį laikraštį, užpūtė žvakę ir bemat ėmė knarkti. Bet, veikiamas kažkokio keisto fizinio proceso, kurį savo laiku jis pats nemažai studijavo ir mėgino aiškinti, Lanževolio pavardė nedavė ramybės ir miegant; taip įkyriai neatstojo, jog net pabudęs rytmetį profesorius susigriebė automatiškai ją kartojęs.

Ir staiga, kai ištiesė ranką prie naktinio staliuko, kad pasižiūrėtų į kišeninį laikrodį, jį tarsi kažkas apšvietė. Griebęs gulintį ant kilimėlio prie lovos laikraštį, Šulcė keletą kartų perskaitė tą patį straipsnį, kuriame vakar atkreipė dėmesį į Lanževolio pavardę. Trindamasis kaktą ranka, profesorius iš visų jėgų įtempė atmintį, stengdamasis sugauti šmėkščiojančią smegenyse žinią, ir ūmai, pašokęs iš lovos ir net neužsimetęs margo chalato, puolė prie židinio; nuėmęs nuo sienos senovinę miniatiūrą, kabėjusią šalia veidrodžio, apsuko ją ir perbraukė rankove per dulkėtą, pageltusį kartoną.

Neapsiriko. Antrojoje miniatūros pusėje matėsi nublukęs, pusiau nusitrynęs, bet vis dėlto įskaitomas įrašas:

„Tereza Šulcė, mergautinė pavardė Lanževol"

Tą patį vakarą profesorius Šulcė išvyko į Londoną.

Ketvirtasis skyrius

Dalybos

Lapkričio šeštąją septintą valandą ryto her Šulcė išlipo iš vagono Čering Kroso geležinkelio stotyje. Dvyliktą valandą dienos jis jau žengė į Sauthempton rou g. devyniasdešimt trečiąjį numerį. Didelę kontoros salę į dvi dalis skyrė neaukšta medinė pertvara; vienoje pusėje buvo klerkų patalpa, kitoje – priimamasis. Čia riogsojo pusė tuzino kėdžių, juodai dažytas stalas, sieninės lentynos, o jose daugybė žalių aplankų eilių ir kalendorius su adresais. Du jaunuoliai taikiai krimto duoną su sūriu – labai mėgstamus visos jaunesniosios teismų brolijos pusryčius.

– Ponai Bilousas, Grinas ir Šarpas? – paklausė profesorius tokiu tonu, tarsi ir jis reikalautų savo pietų.

– Misteris Šarpas savo kabinete. Jūsų pavardė? Kokiu reikalu?

– Profesorius Šulcė iš Jenos. Lanževol reikalu.

Jaunasis klerkas pakartojo šiuos žodžius į guminį klausymosi vamzdelį, kurio platusis galas kyšojo sienoje prie jo kėdės, bet, gavęs atsakymą į savo ausį, nesiryžo garsiai pakartoti, nes atsakymas skambėjo maždaug taip:

– Lanževol reikalu? Vykite lauk! Vėl koks nors beprotis atėjo įrodinėti savo teisių.

– Solidus žmogus, – sušnibždėjo klerkas, prisidengęs burną ranka. – Nemalonus ponas, bet kaip matyti, su padėtimi.

– Jis ką, iš Vokietijos?

– Taip ir sakė.

Vamzdelyje pasigirdo atodūsis:

– Na gerai. Įleiskite.

– Antrasis aukštas, durys tiesiai, – garsiai pasakė klerkas, rodydamas laiptus kambario gilumoje.

Profesorius užkopė į antrąjį aukštą ir atsidūrė priešais storu veltiniu apkaltas duris, ant kurių juodomis raidėmis vario lentelėje puikavosi užrašas „Misteris Šarpas".

Misteris Šarpas sėdėjo prie didelio raudonmedžio stalo. Kambarys, vadinamas Šarpo kabinetu, buvo apstatytas valdiškai: grindys išklotos veltiniu, kėdės su odinėmis atkaltėmis, kartoteka ir lentyna su bylomis. Misteris Šarpas truputį kilstelėjo sveikindamasis su lankytoju ir tuomet, laikydamasis visų tikrų valdininkų įpročio, nutaisęs dalykišką išraišką, įsikniaubė į kažkokią bylą ir mažiausiai penkias minutes vartė priešais išdėliotus popierius.

Pagaliau atsigręžė į profesorių Šulcę, kuris tylėdamas sėdėjo krėsle priešais, ir sausai tarė:

– Prašom, pone, išdėstyti savo reikalą ir kuo trumpiau. Esu labai užimtas, todėl galiu jums skirti tik keletą minučių.

Profesorius nežymiai šyptelėjo, aiškiai leisdamas suprasti, kad jo anaiptol netrikdo toks šaltas priėmimas.

– Galbūt rasite galimybę skirti man dar keletą minučių, kai sužinosite mano lankymosi priežastį, – tarė jis.

– Klausau jūsų, pone.

– Mano reikalas liečia Žano Žako Lanževolio iš Bar le Diuko palikimą. Aš esu anūkas jo vyresniosios sesers Terezos Lanževol, kuri tūkstantis septyni šimtai devyniasdešimt antraisiais metais ištekėjo už mano senelio Martino Šulcės, Braunšveigo armijos karo chirurgo. Jis mirė tūkstantis aštuoni šimtai keturioliktaisiais metais. Aš išsaugojau tris Žano Žako Lanževolio laiškus seseriai ir laiškus mano tėvų, kuriuose minima apie Žano Žako viešėjimą mano senelio namuose, kur jis buvo užsukęs po kautynių prie Jenos. Be to, galėčiau pateikti gimimo dokumentus, nustatančius mano giminystę su Lanževoliu.

Nevarginsime skaitytojų dėmesio nuodugniai pasakodami visa, ką misteriui Šarpui kalbėjo profesorius Šulcė. Šį sykį profesorius nebesilaikė savo įpročio ir kalbėjo gana išsamiai. Tiesa, kalbėjo apie tai, apie ką galėdavo šnekėti be galo ir be krašto, nes tai buvo mėgstamiausia jo tema. Jis stengėsi įrodyti misteriui Šarpui, anglui, kad vokiečių rasė pranašesnė už visas kitas. Pareikšdamas savo teises į tą palikimą, Šulcė kėlė sau uždavinį nieko nepaisydamas išplėšti jį iš prancūzo rankų, – mat, jo manymu, prancūzas nesugebės tinkamai tvarkyti to milžiniško turto. Varžovo tautybė – štai kas labiausiai piktino profesorių Šulcę. Jeigu Sarazenas būtų vokietis, žinoma, jis, Šulcė, nesispirtų dėl savo teisių. Bet tai, kad tasai žmogelis, išdrįsęs save vadinti mokslininku, gali didžiulį kapitalą panaudoti platindamas prancūziškas idėjas, – ta mintis Šulcui kėlė įniršį, todėl buvo pasirengęs viskam, kad apgintų savo teises.

Atrodė, buvo sunku suprasti, kas čia bendra tarp profesoriaus politinių samprotavimų ir begumos palikimo. Tačiau misteris Šarpas buvo gana patyręs vyrukas, kad suvoktų, jog vokiečių rasės na-

cionalistinius lūkesčius ir pono Šulcės asmenines viltis tikėtis didžiojo palikimo sieja iš tikrųjų aukštesnės jėgos. Iš esmės jos buvo tos pačios prigimties.

Taigi misteris Šulcas tikrai neabejojo. Kad ir kaip skaudu buvo Jenos universiteto profesoriui gimininotis su žemesniosios rasės atžala, vis dėlto įrodymai nekėlė dvejonių: senelė prancūzė įnešė savo atsakomybės dalį, kad pasaulyje pasirodė šis neprilygstamas žmogiškosios veislės pavyzdys.

Tiesa, giminystė buvo ganėtinai tolima, vadinasi, ir profesoriaus Šulcės teisės į palikimą palyginti su daktaro Sarazeno teisėmis irgi buvo labai miglotos. Tačiau misteris Šarpas tuoj pat pajuto galimybę rasti neva teisinį pagrindą palaikyti toms vokiečio pretenzijoms ir, remdamasis ta galimybe, užuodė ir kai ką kita, itin smagaus „Bilouso, Grino ir Šarpo" firmai, o konkrečiai: paversti pelningą Lanževolio bylą dar pelningesniu triukšmingu procesu, kažkuo panašiu į Dikenso „Džarndaisas prieš Džarndaisą" (*turimas galvoje begalinis painus teisminis ginčas, besitęsiantis iki tol, kol ginčijamas palikimas neišeikvojamas teismo išlaidoms. Tokį ginčą Dikensas aprašo savo romane „Šalti namai". – Vert.*)

Prieš misterio Šarpo akis iškilo krūvos herbinių popierių, aktų, protokolų, oficialių raštų. Bet tuoj pat šmėkštelėjo ir kur kas šaunesnė mintis – pasistengti priversti savo klientus, savaime aišku, jų pačių interesais, sudaryti abipusį susitarimą, kuris išgarsintų jį, misterį Šarpą, beveik taip pat, kaip ir nemenka sumelė pinigų.

Taigi jis pareiškė her Šulcei, kokiu pagrindu daktaras Sarazenas laikomas paveldėtoju; patvirtindamas savo žodžius, parodė kai kuriuos dokumentus ir leido suprasti, kad galbūt „Bilouso, Grino ir Šarpo" firma, remdamasi jo efemeriškomis teisėmis, imsis sunkios priedermės išplėšti tam tikrą dalį her Šulcės naudai.

– Gana efemeriškos teisės, pone, ir jeigu ginčas pasieks teismą, vargu ar ką nors laimėsite.

Firma gali imtis bylos, tik pasikliaudama teisingumo jausmu, taip būdingu kiekvienam vokiečiui. Jis, tas jausmas, ir turi priversti her Šulcę pripažinti firmai truputį kitokią, bet kur kas tikresnę teisę – tikėtis jo dėkingumo.

Profesorius Šulcė buvo ganėtinai nuovokus ir negalėjo neįvertinti talentingojo biznieriaus samprotavimų logikos. Jis, savaime aišku, nuramino misterį Šarpą šiuo klausimu, tačiau nepatikslino savo dėkingumo dydžio.

Misteris Šarpas paprašė duoti jam laiko susipažinti su byla ir, visokeriopai rodydamas Šulcei savo dėmesį, palydėjo iki durų. Be abejonių, dabar net neužsiminė apie sugaištas minutes, kurias taip

brangino.

Her Šulcė išėjo visiškai įsitikinęs, kad formaliai jis neturi jokių teisių pretenduoti į begumos palikimą, bet kartu tvirtai tikėdamas, kad kova tarp germanų ir lotynų rasių (o kovoti – kiekvieno save gerbiančio vokiečio priedermė),– neabejotinai turi pasibaigti pirmosios rasės triumfu.

Dabar svarbiausias misterio Šarpo tikslas – sužinoti paties daktaro Sarazeno nuomonę. Pakviestas telegrama iš Braitono, daktaras penktą valandą vakaro peržengė patikėtinio kabineto slenkstį.

Daktaras Sarazenas išklausė žinią visiškai ramiai, netgi nustebindamas misterį Šarpą.

Daktaras be visokių išlygų tuoj pat pareiškė, kad iš tikrųjų jo artimieji dažnai prisimindavo senelės pusseserę, kuri buvo auklėjama kažkokios įžymios damos namuose, paskui kartu su ja išvažiavo į užsienį, o galiausiai ištekėjo Vokietijoje. Bet jis tiksliai nežinojo nei tos moters vardo, nei giminystės laipsnio.

Misteris Šarpas, kuris jau spėjo žvilgtelėti į savo kartoteką, kruopščiai sutvarkytą pagal abėcėlę, maloniai pasiūlė daktarui susipažinti su ja.

– Veikiausiai, – tarė misteris Šarpas, suvaidinęs, jog neturįs teisės nutylėti, – bylą reikės perduoti į teismą, kadangi antroji pusė turi rimtą pagrindą kelti ginčą, o tokio pobūdžio procesas turi bjaurią ypatybę tęstis nežinia kiek laiko. Žinoma, daktarui Sarazenui nėra reikalo pasakoti varžovui apie šeimos atsiminimus, kuriais jis labai atvirai pasidalijo su savo patikėtiniu. Tačiau Žano Žako Lanževolio laiškai seseriai, apie kuriuos kalba her Šulcė, tai, šiaip ar taip, prezumpcija jo naudai (*prezumpcija – teisės terminas, reiškiantis, kad faktas pripažįstamas tikru, jeigu teismo metu nebus kitaip įrodyta. – Vert.*); prezumpcija, tiesą sakant, ne itin svari, neturi jokio teisinio pagrindo, bet vis dėlto ji egzistuoja... Be jokių abejonių, her Šulcė pasistengs pateikti dar kai kuriuos įrodymus, kuriuos jam pavyks išknisti iš municipalinių archyvų. Bet gali atsitikti taip, kad, stokodamas tikrų dokumentų, varžovas nepabijos pateikti suklastotų... Čia reikia viską iš anksto numatyti. Neatmestina net aplinkybė, kad po visų tų tyrimų ir knaisiojimųsi įstatymas pripažins tai šitaip ne laiku pasirodžiusiai iš ano pasaulio Terezai Lanževol ir jos dabar gyvenantiems palikuonims pirmenybinių teisių į tą palikimą. Šiaip ar taip, galima tikėtis daugybės įvairiausių priekabių, nesusipratimų, pinklių, – žodžiu, tūkstančio dingsčių be galo nutęsti bylą. Kadangi ir viena, ir kita pusės turi realių šansų laimėti bylą, gali atsirasti finansinių bendrijų, kurios noriai kredituos ginčininkus, prisiims visas teismų išlaidas, nuspaus visas spyruokles ir panaudos visokiausias teisines gudrybes. Vienas toks garsus procesas kanclerio teisme

tęsėsi aštuoniasdešimt trejus metus ir nutrūko tik todėl, kad buvo išeikvotos visos lėšos; procentai, kapitalas – viskas iššluota iki dugno! Taip ir čia parengtiniai tyrimai, komisijos, bylos perdavimas iš vienos instancijos į kitą, tūkstančiai įvairiausių procedūrų – viskas gali tęstis iki begalybės. Prabėgs dešimt metų, o teismas vis dar nepaskelbs galutinio nuosprendžio, todėl penki šimtai milijonų kaip ir anksčiau gulės banke.

Daktaras Sarazenas klausėsi visų tų patikėtinio gražbyliavimų ir mąstė, kada gi pagaliau baigs... Nors ir nelaikė gryna teisybe visų tų plepalų, kuriuos jam liejo ant galvos misteris Šarpas, vis dėlto nejučia jį apėmė beviltiškumo jausmas.

Jis lygino save su jūros keliautoju, įsmeigusiu nekantrų žvilgsnį į geidžiamą prieplauką, kuri vienu metu jau buvo ranka pasiekiama ir ūmai vėl ėmė tolti, dingti rūke ir pagaliau visai išnyko iš akių. Šitaip gali atsitikti ir su palikimu – atrodė, štai jis čia pat, jau rankose, jau jam rasta paskirtis, ir staiga viskas pasidarė taip netikra, jog rodos, štai tirpsta jo akyse...

– N... taip... Ką gi daryti? – pagaliau sumurmėjo daktaras.

– Ką daryti?.. – nutęsė misteris Šarpas. – Hm... Sunku pasakyti... O atmegzti šį mazgą dar sunkiau. Bet galų gale viskas gali išsispręsti ir, kas be ko, palankiai. – Misteris Šarpas buvo tuo bemaž įsitikinęs. – Anglų teismai – geriausi pasaulyje. Teisybė, truputį nepaslankūs, bet veikia be klaidų. Galima neabejoti, kad po kelių metų daktaras Sarazenas tikrai valdys tą palikimą... jeigu, žinoma, kche... kche... jo teisės bus įstatymiškai įrodytos.

Daktaras Sarazenas išėjo iš misterio Šarpo kontoros gerokai abejodamas savimi ir savo tikėjimu, jog jo teisės kada nors bus įrodytos, ir absoliučiai tikras, kad reikia rinktis iš dviejų: arba vesti begalinius teisminius ginčus, arba atsisakyti savo svajonės. Prisiminęs puikųjį projektą, sunkiai atsiduso.

Beje, misteris Šarpas tuoj pat pasikvietė pas save profesorių Šulcę ir jam pareiškė, kad daktaras Sarazenas niekada negirdėjo apie jokią Terezą Lanževol, kad jis kategoriškai neigia egzistuojant kokią nors vokišką giminės šaką, net nenori kalbėti apie vienokį ar kitokį susitarimą. Her Šulcei, jeigu jis nori ginti savo teises, matyt, nebelieka nieko kito, kaip paduoti į teismą.

Misteris Šarpas – šiuo atveju absoliučiai nesuinteresuotas asmuo, nes jo domėjimasis šia byla yra tik grynai mėgėjiško pobūdžio, – savaime aišku, nesiims jo atkalbinėti: ko dar gali pageidauti bet kuris teisininkas, jei ne teismo proceso! Kuo daugiau teisminių procesų, tokių, kurie tęstųsi keletą dešimtmečių, kaip žada tęstis ir ši byla! Misteris Šarpas, kaip profesionalas, gali tuo tik džiaugtis. Jeigu

jis tik nesibaimintų sukelti profesoriaus Šulcės įtarimų, tai išplėstų savo nesuinteresuotumą iki tokių ribų, kad drįstų pasiūlyti profesoriui jo interesams ginti vieną iš savo kolegų... O! Gynėją pasirinkti tokioje byloje – labai labai svarbu. Teisininko profesija mūsų laikais pasidarė panaši į platų vieškelį. Kokių tik perėjūnų ir avantiūristų ten nemėginama lįsti! Gėda apie tai kalbėti, bet reikia.

– O jeigu tasai daktaras prancūzas norėtų susitarti? Kiek tai kainuotų? – netikėtai paklausė profesorius.

Štai ką reiškia protingas žmogus: žodžiais jo neapmausi! Iš karto matosi: dalykiškas žmogus – veltui negaišta laiko, eina tiesiai į tikslą. Misteris Šarpas net truputį nusivylė tokiu neįprastu tiesmukiškumu! Jis ėmė įrodinėti her Šulcei, kad reikalai taip greitai netvarkomi, kad negalima iš anksto numatyti derybų baigmės, kai jos dar nepradėtos, kad jeigu ir pavyktų daktarą Sarazeną palenkti susitarti, tai ne kitaip, kaip delsiant, kad jam nejučia nekiltų mintis, jog her Šulcė pasirengęs taikiai baigti bylą.

– Prašau jūsų, pone, – baigė jis, – paveskite šią bylą man, visiškai pasikliaukite manimi, o aš garantuoju sėkmę.

– Aš irgi garantuoju, – pritarė her Šulcė, – tačiau norėčiau žinoti, kiek man kainuos.

Tačiau šį sykį jam nepavyko ištraukti iš misterio Šarpo, kokia suma anglas patikėtinis vertina vokiečio dėkingumą, todėl profesorius priverstas teisininkui duoti visišką veiksmų laisvę.

Kai kitą dieną daktaras Sarazenas, pakviestas misterio Šarpo, įžengė į jo kabinetą, patikėtinis, truputį sutrikęs dėl absoliučios ramybės, su kuria daktaras išklausė pranešimą apie savo reikalų padėtį, pareiškė, kad, kruopščiai ištyręs, pasvėręs visus „už" ir „prieš", jis padarė išvadą, jog blogį reikia naikinti iš pat šaknų, todėl geriausia, ką dabar galima padaryti, – tai pasiūlyti naujajam pretendentui susitarti. Misteris Šarpas čia pat pabrėžė, kad tik nedaugelis jo vietoje gebėtų parodyti tokį išskirtinį nesavanaudiškumą ir duotų savo klientui šitokį patarimą. Tačiau jis, misteris Šarpas, rūpinasi šia byla tikrai tėviškai ir nuoširdžiai ir kelia sau tikslą kuo greičiau ją baigti.

Daktaras Sarazenas, išklausęs misterio Šarpo patarimą, sutiko jį esant daugiau ar mažiau protingą. Jis pastarosiomis dienomis taip susigyveno su svajone kuo greičiau įkūnyti savo puikųjį projektą, kad buvo pasirengęs nusileisti ir nebetrukdyti. Atidėti projektą dešimčiai metų arba bent jau metams daktarui būtų buvęs baisus smūgis. Prastai gaudydamasis finansų ir teisės klausimais, daktaras, nors ir nevisiškai pasitikėjo įmantriais misterio Šarpo postringavimais, vis dėlto buvo pasirengęs perleisti savo teises už solidžią grynųjų pinigų sumą, kuri įgalintų nedelsiant imtis reikalų. Todėl jis davė miste-

riui Šarpui visišką veiksmų laisvę.

Taigi anglas patikėtinis pasiekė tai, ko norėjo. Galimas daiktas, kitas jo vietoje būtų susiviliojęs užtęsti bylą, pradėjęs keletą begalinių teismų procesų, kurie būtų garantavę jo firmai solidžią rentą iki gyvenimo pabaigos. Tačiau misteris Šarpas buvo ne iš tų žmonių, kurie užsiima ilgalaikėmis spekuliacijomis. Jis regėjo, jog gali vienu gaistu nuimti gausų derlių, ir nutarė nepražiopsoti progos. Kitą dieną jis parašė daktarui, kad her Šulcė, matyt, neprieštarauja ir sutinka pradėti derybas.

Paeiliui aplankęs daktarą ir her Šulcę, misteris Šarpas pranešė savo klientams, kad priešingoji pusė kategoriškai atsisako nuo bet kokių susitarimų ir susitikimų, be to, sklinda gandai apie atsiradusį trečiąjį pretendentą į palikimą.

Toks žaidimas tęsėsi maždaug savaitę. Iš ryto reikalai klostydavosi lyg ir puikiausiai, o vakarop ūmai atsirasdavo kažkokios netikėtos kliūtys, ir viskas eidavo šuniui ant uodegos. Vargšui daktarui nuolatos radosi visokiausios žabangos, netikėtai kildavo bjauriausi nesusipratimai, abejonės, gaišatys... Misteris Šarpas niekaip nesiryžo traukti meškerės – jis vis baiminosi, kad pačią paskutinę akimirką žuvis pradės blaškytis ir nutrūks nuo kabliuko. Tačiau daktaro Sarazeno atžvilgiu visos tos atsargumo priemonės buvo absoliučiai nereikalingos. Nuo pat pirmosios dienos daktaras, visomis jėgomis stengęsis išvengti delsimo, susijusio su procesu, buvo pasirengęs susitarti. Pagaliau, kai misterio Šarpo manymu atėjo „psichologinis momentas" arba, kalbant rišlesne kalba, „klientas buvo parengtas", jis nebegaišdamas ištraukė valą ir pasiūlė skubiai pasirašyti susitarimą.

Čia pat atsirado ir pasirengęs pasitarnauti bankininkas Stilbingas, kuris pasiūlė padalyti lygiomis kapitalą abiems pusėms, atskaičiuoti joms po du šimtus penkiasdešimt milijonų, o už paslaugas kaip komisinius paimti viso labo kuklų likutį iš pusės milijardo – dvidešimt septynis milijonus.

Daktaras Sarazenas vos nepuolė misteriui Šarpui ant kaklo, kai tasai apsilankė su šiuo pasiūlymu. Buvo pasirengęs pasirašyti šias sąlygas čia pat, jis troško jas pasirašyti, jis laikė jas, tas sąlygas, puikiomis ir su džiaugsmu būtų pastatęs auksinius paminklus bankininkui Stilbingui, patikėtiniui Šarpui ir pagaliau visai tai Jungtinės Karalystės bankininkų ir bylinėtojų brolijai.

Taigi surašė aktus, pakvietė liudininkus. Somersethauzo valdininkai paleido savo šventą administracinę mašiną ir apskritus antspaudus. Her Šulcei teko pasiduoti.

Prispaustas misterio Šarpo prie sienos, jis, griežđamas dantimis, turėjo pripažinti, kad, jeigu būtų turėjęs priešininku ne tokį nuo-

laidų žmogų kaip daktaras Sarazenas, būtų viską išleidęs teismo išlaidoms ir likęs tuščiomis saujomis.

Viskas apsisuko itin sparčiai. Po to, kai abu paveldėtojai pateikė savo įgaliojimus ir oficialiai pareiškė sutinką su palikimo padalijimu, kiekvienas iš jų gavo čekį šimtui tūkstančių svarų sterlingų ir garantinį pasižadėjimą išmokėti visą kapitalą tuoj pat, kai tik bus baigti kai kurie būtini formalumai.

Šitaip, didžiausiai anglosaksų rasės garbei ir triumfui, baigėsi ta iš tikrųjų nuostabi byla.

Pasakojama, kad tą patį vakarą misteris Šarpas, pietaudamas su savo bičiuliu Stilbingu Kobsdeno klube, išgėrė šampano taurę už daktaro Sarazeno sveikatą, o kitą taurę – už profesoriaus Šulcės sveikatą, o paskui nebesusivaldęs ir baigdamas butelį šūktelėjęs:

–Valio! Valdyk, Britanija!.. Bet ar gali kas galynėtis su mumis?!

Tiesą sakant, bankininkas Stilbingas manė, kad jo bičiulis apsikvailino, nes, pasigviešęs dvidešimt septynių milijonų, išleido iš rankų bylą, kuri blogiausiu atveju galėjo duoti penkiasdešimt milijonų; šitaip galvojo ir profesorius Šulcė, kadangi jis, manding, buvo priverstas priimti bet kokį susitarimą! O pagalvok tik, ką buvo galima padaryti su tokiu žmogumi kaip daktaras Sarazenas! Lengvabūdis, nepastovus keltas, be to, ir fantazuotojas.

Her Šulcė išgirdo apie savo varžovo projektą pastatyti prancūzišką miestą ir sudaryti jame tokias sąlygas, kurios sveikais moraliniais ir fiziniais pagrindais padėtų ugdyti geriausias žmonių savybes ir laimingai augintų stiprias ir drąsias kartas. Ši daktaro Sarazeno užmačia profesoriui atrodė labai nevykusi. Jis iš anksto prognozavo jos visišką žlugimą, nes toji užmačia, profesoriaus nuomone, prieštarauja evoliucijos dėsniui, kuris lotynų rasę pasmerkė išsigimti, visiškai paklusti saksonų rasei, o vėliau – ir visiškai dingti nuo žemės paviršiaus. Tačiau jeigu daktaro projektas tam tikru mastu bus įgyvendintas ir juo labiau jeigu įsivaizduotume, jog jis būtų sėkmingas, minėtasis procesas galėtų negeistinai užsitęsti. Todėl kiekvieno tikro saksoniečio, pripažįstančio šį nepakeičiamą dėsnį ir palaikančio pasaulinės tvarkos idėją, pareiga – visomis jėgomis stengtis užgniaužti beprotišką užmačią. Ir čia aiškėjo, kad kaip tik jis, profesorius Šulcė, chemijos mokslų daktaras, Jenos universiteto privatdocentas, išgarsėjęs savo gausiais veikalais apie rasių skirtingumą, – veikalais, kuriuose įrodinėjo, jog germanų rasė išrinkta užgožti visas kitas, – kaip tik jis pašauktas tos nuolat kuriančios ir griaunančios gamtos galios sunaikinti pigmėjus, išdrįsusius maištauti prieš ją. Jau seniai buvo lemta, kad Tereza Lanževol ištekėdama susijungs su Martinu Šulce ir kad abi tos rasės – vokiečių, atstovau-

jama profesoriaus Šulcės, ir lotynų, atstovaujama daktaro Sarazeno – susidurs viena su kita ir pirmoji sunaikins antrąją. Ir štai jis, Šulcė, jau laiko savo rankose pusę daktaro Sarazeno turto – ginklą, kuriuo kausis su priešu.

Beje, profesoriaus Šulcės programoje ši dvikova neužėmė svarbiausios vietos – ji tik papildė kitus, kur kas didingesnius visų tautų išnaikinimo planus, tautų, kurios nepanorės susilieti su germanų rase ir nepageidaus tarnauti faterlandui.

Tačiau, pasiskelbdamas esąs negailestingas prancūzo mokslininko priešas, profesorius Šulcė laikė savo priederme nuodugniau susipažinti su jo projektu, jeigu tai buvo galima vadinti projektu. Tuo tikslu jis dalyvavo tarptautiniame higienistų kongrese ir ėmė kruopščiai lankyti jo posėdžius. Po vieno tokio posėdžio, kai kongreso nariai ėjo iš salės, daktaras Sarazenas ir kai kurie dalyviai išgirdo, kaip profesorius Šulcė, kalbėdamas su vienu mokslininku, garsiai pareiškė, jog kartu su Franseviliu bus statomas kitas galingas miestas, kuris nušluos nuo žemės paviršiaus tą nenatūralų, nevykusį skruzdėlyną.

– Tikiuosi, – pridūrė jis, – kad patirtis, kurią mes įgysime, bus geras pavyzdys visam pasauliui...

Nors ir labai mylėdamas žmoniją, daktaras Sarazenas puikiai žinojo, kad ne visi jo artimieji verti vadintis filantropais (*žmonėmis, užsiimančiais labdara; prancūzų utopistai kvietė turtuolius padėti vargingiesiems ir šitaip tikėjosi pertvarkyti buržuazinę visuomenę; toks filantropas ir buvo daktaras Sarazenas. – Vert.*). Būdamas sveikos nuovokos, jis pats sau sakė, kad niekada neverta ignoruoti bet kokio pavojaus, todėl gerai įsidėmėjo priešininko žodžius. Po kurio laiko rašydamas Marseliui, kuriam siūlė dalyvauti savo projekte, papasakojo apie tą įvykį ir taip gyvai pavaizdavo profesorių Šulcę, kad jaunasis elzasietis suprato, su kokiu žiauriu priešu teks susiremti gerajam daktarui Sarazenui. Daktaro laiškas baigėsi tokia fraze:

„Mums reikės stiprių ir energingų žmonių, dalykiškų ir nenuilstančių mokslininkų ne tik dėl to, kad kurtume, bet ir dėl to, kad gintumės."

Marselis netrukus jam atsakė:

„Jeigu dabartiniu metu aš ir neturiu galimybių dalyvauti kuriant jūsų miestą, vis dėlto galite tvirtai tikėtis, kad reikiamu momentu atskubėsiu jums į pagalbą. Pasistengsiu neišleisti iš akių to Šulcės, kurį taip gyvai aprašėte. Elzasiečio priedermė mane įpareigoja nuodugniau susipažinti su jo planais. Būdamas šalia jūsų ar gyvendamas toli, aš esu visada jums ištikimas. Net jeigu keletą mėnesių, o galbūt ir metų apie mane nieko negirdėsite, prašau nesirūpinti. Kad ir kur būčiau, turiu vienintelį tikslą – dirbti jūsų labui, vadinasi, tarnauti Prancūzijai".

Penktasis skyrius

Plieno miestas

Prabėgo penkeri metai nuo to laiko, kai begumos palikimas atiteko jos paveldėtojams. Dabar veiksmas vyksta Jungtinėse Valstijose, Oregono pietuose, dešimt mylių nuo Ramiojo vandenyno pakrantės. Čia, dviejų valstybių pasienyje, plyti didžiulė teritorija, galima sakyti, savotiška Amerikos Šveicarija.

Iš tikrųjų čia viskas primena Šveicariją: statmenos uolos smeigia į dangų savo aštrias viršūnes, gilūs įkloniai nutraukia ilgas kalnų grandines, didingas ir laukinis kraštovaizdis atsiveria žvilgsniui, jeigu pažvelgtume iš viršaus, iš paukščių skrydžio.

Tačiau šioje apgaulingoje Šveicarijoje neklesti taikus darbas kaip toje Europos Šveicarijoje, kur gyventojai gano kalnuose gyvulius, laiko viešbučius atvykėliams, samdosi palydovais, – ne, čia greičiau tik Alpių dekoracijos: uolėti kalnai, tarpekliai, priaugę šimtamečių pušų, o po viskuo – geležies ir akmens anglies karalija.

Jeigu koks nors keleivis, susižavėjęs šiuo nuošaliu peizažu, sustos ir įsiklausys į kalnų tylą, jis nepagaus šioje didingoje tylybėje to harmoningo gyvenimo čiauškesio, kuriuo garsėja Oberlando takai. Jį tik pasieks iš toli sklindantys kurtūs kūjo smūgiai, jaus po kojomis sunkų žemės virpėjimą nuo tolimų sprogimų. Keleiviui regėsis, tarsi jis stovi neaprėpiamo teatro scenoje, kad visos šios milžiniškos uolos yra tuščiavidurės ir kad jis pats bet kurią valandėlę gali įsmukti į slaptingas gelmes.

Kalnų šlaitais rangosi keliai, grįsti skalda ir šlaku. Tarp geltonos, apsvilusios žolės kupstų tarsi bazilisko akys dega visais atspalviais gabalėliai susmulkinto šlako. Vienur ir kitur – apleista šachta, išplauta lietaus, pakraščiuose apžėlusi spygliuotomis slyvomis, žiojėja pražiotais nasrais, atverdama bedugnę prarają, primenančią užgesusio ugnikalnio kraterį. Oras sklidinas suodžių; juodu sluoksniu jie dengia aplinkui visą žemę. Nepraskrenda nė vienas paukštis, netgi vabzdžiai čia išnykę; niekas neprisimena, ar skraidė čia kada nors

drugiai.

Apgaulinga Šveicarija! Šiauriniame šio kalnų rajono pakraštyje, ten, kur stačios terasos pereina į nuožulnią lygumą, tarp dviejų plikų kalvų eilių atsiveria „raudonoji dykuma" – taip iki 1871 metų vadinta ši vietovė dėl žemės spalvos, – mat dirvožemis kupinas geležies oksidų. Dabar ji vadinama „Štalfeldu", tai yra „plieno lauku".

Įsivaizduokite kalnų plynaukštę, turinčią penkias ar šešias kvadratines mylias ploto, – smėlėtą bevaisę žemę, nubarstytą gargždo, be gyvybės ženklo, tuščią tarsi išdžiūvęs kokios nors seniai dingusios jūros dugnas. Gamta čia nieko nepadarė, kad atgaivintų dykynę, užtat žmogus netikėtai parodė nuostabią energiją ir atkaklumą.

Per penkerius metus plikoje, akmenuotoje lygumoje išdygo aštuoniolika darbininkų gyvenviečių su mažais, pilkais, absoliučiai vienodais mediniais namukais, – juos atgabeno iš Čikagos visiškai suręstus, ir dabar čia gyvena daug darbininkų.

Pačiame centre tarp darbininkų gyvenviečių, kalvagūbrio, slepiančio neišsemiamas akmens anglies atsargas, papėdėje kyla didžiulė tamsi masė – niūrių pastatų kvadratai su simetriškai išdėstytomis langų eilėmis, o ant raudonų tų statinių stogų – tankus miškas cilindrinių kaminų, be perstojo išmetančių milžiniškus juodų dūmų kamuolius; tie dūmai aptraukia dangų juoda skraiste, kurią nuolatos prarėžia ryškūs ugnies pliūpsniai. Vėjas iš toli atneša duslų dundesį, panašų į griaustinį arba į mūšą, bet ritmingesnį ir didingesnį.

Tai Štalštadtas – Plieno miestas, vokiečių miestas, privati her Šulcės, Jenos universiteto buvusio chemijos profesoriaus, nuosavybė; paveldėjęs begumos milijonus, dabar tapo stambiausiu pasaulyje plieno lydytoju ir gamina daugiausia patrankas, kurias tiekia visoms Senojo ir Naujojo Pasaulio šalims.

Jis lieja visokiausių rūšių ir įvairiausių kalibrų patrankas: lygiavamzdes ir graižtvines, su slankiojančiais ir nejudamais vamzdžiais, parduoda Rusijai ir Turkijai, Rumunijai ir Italijai, Japonijai ir Kinijai, bet daugiausia – Vokietijai.

Veikiant galingai pinigų jėgai, sakytum, mostelėjus stebuklinga lazdele, iš po žemių išdygo ši didžiulė baisenybė, šis miestas – gamykla, kur gyvena ir dirba trisdešimt tūkstančių darbininkų, daugiausia vokiečių. Labai greitai – per porą ar tris mėnesius – šios naujosios gamyklos produkcija dėl savo nepralenkiamos kokybės išgarsėjo visame pasaulyje.

Profesorius Šulcė išgauna geležies rūdą ir akmens anglį iš nuosavų šachtų; čia pat iš jų lydo plieną, gamina patrankas. Jis gebėjo organizuoti tokio masto gamybą, kokios nepajėgė nė vienas jo konkurentas. Prancūzijos metalurgai galėjo išlieti iki keturiasdešimties

tūkstančių kilogramų svorio liejinius; Anglijoje pavyko nulieti ketaus patranką, sveriančią šimtą tonų; Esene, Krupo gamykloje, išliejami plieno luitai iki penkių šimtų tūkstančių kilogramų, o štai her Šulcei nėra jokių ribų: užsakykite jam bet kokio svorio, bet kokio galingumo patranką – jis išlies tiksliai, puikiai, pabūklas blizgės lyg naujutėlaitė moneta; ir svarbiausia – sutartu laiku.

Tačiau būkite tikri, nepigiai užsiprašys! Atrodo, kad 1871 metais paveldėti milijonai tik pažadino jo apetitą.

Patrankų gamyboje, kaip ir kitose srityse, visada ima pirmauti mokantis daryti tai, ko nesugeba kiti. Nėra reikalo sakyti, kad her Šulcės patrankos išsiskiria ne tik tuo, kad gali būti įvairaus dydžio, bet ir puikia kokybe. Žinoma, ir jos sudyla nuo šaudymo, bet niekada nesprogsta. Matyt, Štalštadto plienas turi kažkokių ypatingų savybių. Kokių tik istorijų nepasakojama apie pono Šulcės paslaptingus liejinius ir chemines gudrybes! Tačiau abejonių nekelia vienas dalykas – niekas nežino, kokios tos gudrybės. Taip, tuo galime tikėti, nes Štalštadte mokama gerai saugoti paslaptis.

Šioje Šiaurės Amerikos vietovėje, nuo pasaulio atskirtoje kalnų, supamoje dykviečių, stūksančioje mažiausiai penki šimtai mylių nuo artimiausios gyvenvietės, nerasime net pėdsakų tos laisvės, kuri išugdė galingąsias Jungtines Valstijas.

Jeigu likimas jus atvestų prie Štalštadto sienų, veltui mėgintumėte prasmukti pro jo sunkius vartus, nuo kurių į abi puses tęsiasi gilūs grioviai ir kyla įtvirtinimai. Rūstūs, nepermaldaujami sargybiniai bemat išmestų atgal už vartų. Jums nori nenori tektų apsistoti viename iš priemiesčių. Pakliūti į Plieno miestą galėtumėte tik tuomet, jeigu žinotumėte magiškąjį žodį, slaptažodį, arba jei turėtumėte leidimą, patvirtintą visais reikiamais antspaudais ir parašais.

Tokį leidimą, matyt, turėjo jaunas darbininkas, kuris vieną niūrų lapkričio rytmetį atvyko į Štalštadtą ir, palikęs priemiesčio viešbutyje savo panešiotą odinį sakvojažą, pėsčiomis patraukė prie artimiausių miesto vartų.

Tai buvo augalotas, tvirto sudėjimo vyrukas, apsirengęs pagal amerikiečių kolonistų madą storą jūreivišką striukę be apykaklės, vilnonį megztinį ir plačias klostytas kelnes, sukištas į aukštaaulius batus. Žemai užsitraukęs ant akių plačiabrilę fetro skrybėlę, tarsi stengdamasis paslėpti savo įjuodusį nuo akmens anglies dulkių veidą, jis žengė lengvai, tyliai kažką sau švilpaudamas po nosimi. Priėjęs prie vartų, jaunuolis padavė sargybiniui popierių, kuriame matėsi kažkas išspausdinta, todėl bemat buvo įleistas.

– Jūs leidžiamas pas meistrą Zeligmaną, „K" sektorius, devintoji gatvė, septyni šimtai keturiasdešimt trečiosios dirbtuvės, – tarė

sargybinis. – Eikite į dešinę žiediniu plentu iki ženklo „K" ir ten rasite būdelę. Ar žinote taisykles? Už pasirodymą svetimame sektoriuje tuoj pat būsite atleistas! – riktelėjo įkandin tolstančio jaunuolio.

Jaunasis darbininkas nužingsniavo nurodyta kryptimi ir pasiekė žiedinį plentą. Dešinėje nuo jo blizgėjo žiedinis geležinkelis, o už jo kilo tokia pat siena, kaip toji, kuri supo miestą. Taigi visą miestą raižė koncentriniai ratai, kuriuos vieną nuo kito skyrė radialiniai įtvirtinimai, pastatyti izoliuotuose, nesusisiekiančiuose sektoriuose, tačiau juosiamuose vieno bendro griovio ir gynybinės sienos.

Netrukus jaunuolis priėjo prie stulpo su raide „K", stovinčio prieš masyvius vartus, virš kurių akmenyje matėsi iškalta ta pati raidė. Pasibeldė į būdelės langelį. Šį sykį išėjo žmogus su medine koja ir medaliu ant krūtinės. Jis atidžiai perskaitė popierių, uždėjo dar vieną antspaudą ir tarė:

– Eikite tiesiai. Devintoji gatvė kairėje.

Jaunuolis ramiai praėjo šį antrąjį užtvarinį postą ir pagaliau pasiekė „K" sektorių. Abipus kelio, kuris bėgo nuo vartų, dunksojo taisyklingai išrikiuoti vienodi pastatai.

Mašinų ūžesys vis labiau stiprėjo ir kurtino. Niūrūs, pilki korpusai, žvelgiantys tūkstančiu šviečiančių langų, panėšėjo į kažkokias pabaisas. Tačiau ateivis, matyt, buvo pripratęs prie tokių reginių ir nekreipė į pastatus jokio dėmesio.

Po penkių minučių jis įsuko į devintąją gatvę ir, susiradęs 743 cechą, įžengė į nedidelę patalpą, pristatytą stelažų ir kartotekų, tarp kurių sėdėjo meistras Zeligmanas.

Meistras paėmė leidimą, atidžiai jį perskaitė ir pakėlė akis į jaunuolį:

– Norite dirbti pudlinguotoju (*pudlinguotojas – tai toks darbininkas, kuris pudlinguoja, tai yra specialiose krosnyse perlydo špižių į minkštą virinamąją geležį. – Vert.*)? – paklausė jis. – Bet labai dar jaunas.

– Amžius čia niekuo dėtas, – atkirto jaunasis darbininkas. – Netrukus turėsiu dvidešimt šešerius metus, be to, jau septynis mėnesius dirbu pudlinguotoju. Jeigu norite, galiu parodyti atestatus, kuriuos pateikiau jūsų samdos kontoros Niujorke viršininkui.

Jaunuolis vokiškai kalbėjo laisvai, bet su kažkokiu vos juntamu akcentu, kuris, matyt, vis dėlto sukėlė meistro įtarimą.

– Jūs elzasietis? – paklausė jis.

– Ne, esu šveicaras iš Šafhauzeno. Beje, galiu parodyti savo dokumentus. Aš mėgstu tvarką.

Jis ištraukė iš odinio portfelio pasą, atestatus, pažymėjimus ir

ištiesė Zeligmanui.

– Gerai, gerai, – numojo meistras nusiraminęs, nes pamatė oficialius dokumentus, – juk jus priėmė, taigi mano reikalas parodyti tik darbo vietą.

Meistras įrašė Johano Švarco pavardę į didelę knygą, paskui ją pakartojo mėlynoje kortelėje, kurios numeris buvo 57938, ir padavė ją naujajam darbininkui.

– Kasdien septintą ryto turite būti prie „K" vartų būdelės ir parodyti šią kortelę, tik tuomet būsite įleistas į miestą. Būdelėje gausite žetoną su savo numeriu, o atėjęs čia atiduosite jį man. Septintą valandą vakaro, baigęs darbą, įmesite tą žetoną į dėžę prie cecho durų. Lygiai septintą, nė minutės anksčiau.

– Taisykles žinau... O ar galiu gyventi gamyklos teritorijoje? – paklausė Švarcas.

– Ne, turite susirasti kambarį gyvenvietėje, bet maitintis galėsite cecho valgykloje už labai nedidelę kainą. Kol kas per dieną uždirbsite dolerį. Kas tris mėnesius atlyginimas kils po dvidešimt procentų... Nuobaudų mes nepraktikuojame, o iškart atleidžiame. Bent sykį pažeidus taisykles aš duodu įsakymą atleisti. Įsakymą pasirašo cecho inžinierius. Ar jau šiandien norite stoti prie darbo?

– O kodėl gi ne?

– Įspėju, kad ši diena bus laikoma pusdieniu, – pasakė meistras ir, pamojęs jaunuoliui sekti iš paskos, nužingsniavo prie vidinės galerijos.

Juodu ėjo plačiu koridoriumi, perkirto kiemą ir įžengė į erdvią patalpą, kuri savo dydžiais ir įranga panėšėjo į didelės geležinkelio stoties peroną. Apmetęs profesionalo akimis cechą, Švarcas akimirką sustingo iš susižavėjimo.

Abipus ilgos salės stovėjo masyvios cilindrinės kolonos, savo aukščiu ir diametru nenusileidžiančios Šventojo Petro katedrai Romoje. Jos kilo nuo žemės iki stiklinio skliauto ir pro jį kyšojo išorėje. Tai buvo pudlingavimo krosnių kaminai, pastatyti ant akmeninių pamatų. Kiekvienoje eilėje jų stūksojo po penkiasdešimt. Prie vieno perono galo kas minutę privažiuodavo traukiniai su špižiumi, kurį pakraudavo į krosnis; kitame gale špižius, jau pavirtęs plienu, buvo kraunamas į atvykstančius tuščius sąstatus.

Tasai virtimas ir yra pudlingavimo rezultatas. Prie krosnių vikriai ir sumaniai triūsė pusnuogių ciklopų, mojuojančių geležiniais kabliais, brigados.

Į krosnį, pripiltą šlako, sudedami špižiaus gabalai ir stipriai kaitinami. Kad būtų gauta geležis, špižiaus lydinys įkaitinamas iki klampaus būvio, o paskui pradedamas maišyti. Norėdami gauti plieną –

metalą, savo sudėtimi labai artimą geležiai, bet kartu ir itin besiskiriantį savo savybėmis, – turite palaukti, kol lydinys pavirs skysta mase; beje, tokiu atveju privalote kur kas labiau įkaitinti krosnį. Tada pudlinguotojas su geležine lazda maišo ir varto ugnyje tą metalo masę tol, kol ji, susimaišiusi su šlaku, nepasieks tam tikro tamprumo laipsnio. Paskui lydytojas ją padalija į keturias dalis – luitus ir vieną po kito permeta po gariniu kūju.

Čia pat daroma ir kita operacija. Prieš kiekvieną krosnį pastatytas garinis kūjis, kurį priverčia judėti garas iš vertikalaus katilo, įmūryto į tą pačią krosnį. Kūjininkas, užsimovęs aukštaaulius batus su antkeliais, užsidėjęs antrankovius iš lakštinės geležies, susijuosęs stora odine prijuoste, su metaliniu tinkleliu, saugančiu veidą, panėšėja į šarvuotą riterį; ilgomis žnyplėmis jis griebia įkaitintą luitą ir deda jį po kūju. Veikiant gariniam kūjui, kuris prislegia luitą visu savo kolosaliu svoriu, visos pašalinės priemaišos ir šlakas išspaudžiami iš luito lyg iš kempinės, – kibirkščių spiečiai, ugnies pliūpsniai sklinda į visas puses. Paskui luitas įmetamas į krosnį ir, įkaitintas iki reikiamos temperatūros, vėl dedamas po gariniu kūju.

Visa milžiniška kalvė be perstojo gaudė, džeržgėjo, aidėjo sunkūs duslūs smūgiai; veržliai lėkė tūkstančiai pavarų, aukštyn lyg fejerverkai tryško ugnies purslai, žilpino akis iki baltumo įkaitusios krosnys. Žmogus tarp šių pavergtos materijos nirtulingų riaumojimų jautėsi tarsi vaikas.

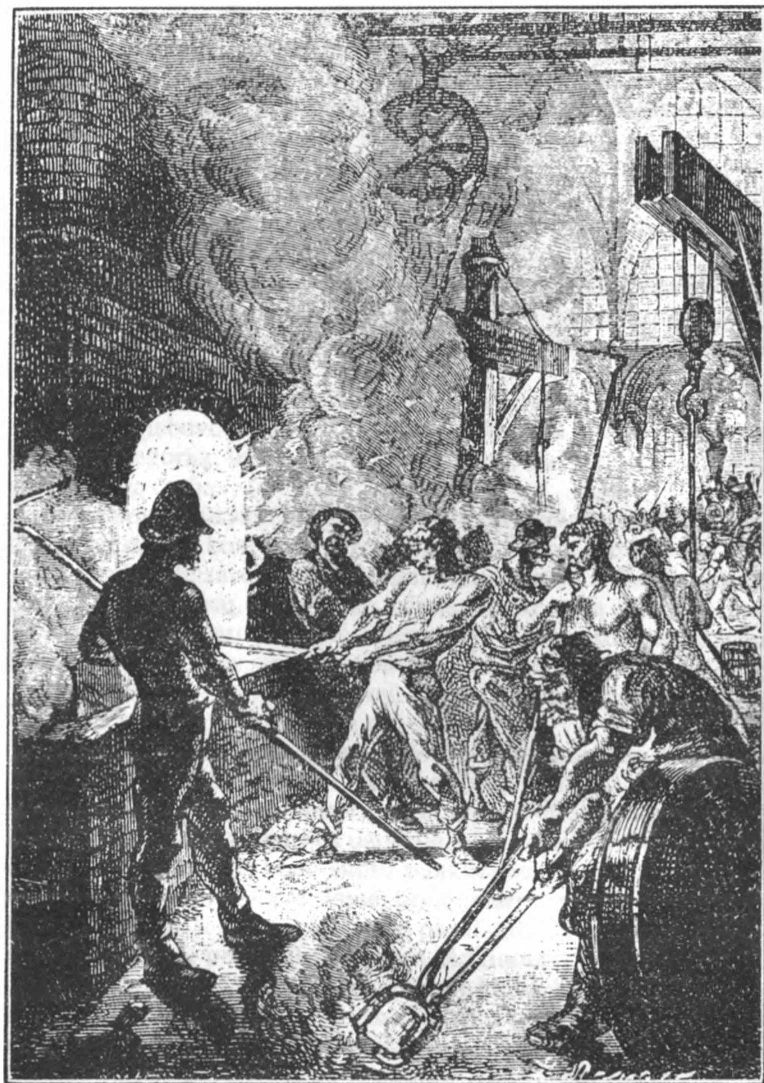
Bet kokie tvirti, stiprūs šaunuoliai buvo tie pudlinguotojai! Stovėti prie tvoskiančios krosnies ir plieskiant pragariškai temperatūrai ištiestomis rankomis keletą valandų iš eilės maišyti įkaitintą iki baltumo metalo masę, sveriančią gal du šimtus kilogramų, be to, nieko nepaisant, nenuleisti akių, – nuo tokio katorgiško darbo pats sveikiausias žmogus po kokių dešimties metų visai praranda jėgas ir sveikatą.

Švarcas, tarsi norėdamas parodyti meistrui, kad šis darbas jam žinomas, nusimetė striukę, nusivilko liemenę ir, apnuoginęs jauno atleto liemenį su ryškiais ir tvirtais raumenimis, griebė ilgą kriukį ir ėmė maišyti po krosnį. Įsitikinęs, kad jaunuolis puikiausiai išmano darbą, meistras paliko jį triūsti, o pats grįžo į kontorą.

Jaunuolis dirbo be pertraukos iki pat pietų. Bet, matyt, dėl to, kad pernelyg karštai griebėsi darbo, o galbūt buvo menkai pusryčiavęs, ūmai kažkaip bemat išsikvėpė ir nusilpo, ką tuoj pat pastebėjo brigados vyresnysis.

– Ne, tu netinki dirbti pudlinguotoju, – tarė jis. – Geriau prašykis į kitą cechą, o tai paskui bus per vėlu.

Švarcas ėmė jį įtikinėti, kad čia nieko baisaus, tik šiaip pavargo,

netrukus atsigaus, be to, gali ne prasčiau už kitus pudlinguoti. Ir vis dėlto brigadininkas laikė savo pareiga tai pranešti vyresnybei, todėl bemat jaunasis darbininkas buvo iškviestas pas vyresnįjį inžinierių.

Inžinierius rūpestingai patikrino Marselio dokumentus ir, palingavęs galvą, rūsčiai paklausė:

– Argi jūs Brukline dirbote pudlinguotoju?

Sumišęs Švarcas nuleido akis:

– Nieko nepadarysi, prisipažinsiu – dirbau liejiku... Norėjau daugiau uždirbti, todėl ir nutariau pudlinguoti.

– Visi jūs taip, – apmaudžiai tarė inžinierius patraukęs pečiais. – Dvidešimt penkerių metų jūs norite dirbti darbą, kuris ir trisdešimt penkerių metų ne visiems pagal jėgas... Ar geras buvote liejikas?

– Paskutiniuosius du mėnesius turėjau pirmąją kategoriją.

– Taigi nebuvo jokio reikalo iš ten išeiti. Čia jums duosime tik trečiąją kategoriją. Ir dar būkite patenkintas, kad gaunate galimybę pereiti į kitą cechą.

Inžinierius brūkštelėjo keletą žodžių ant leidimo, susisiekė vieliniu telegrafu su kontora ir, kreipdamasis į Švarcą, tarė:

– Grąžinkite savo žetoną, palikite mūsų cechą ir žingsniuokite tiesiai į „O" sektorių, į vyresniojo inžinieriaus kontorą. Jis viską žino.

Prie „O" sektoriaus vartų Švarcas vėl atliko visus tuos pačius formalumus, kuriuos jau patyrė savo kailiu rytmetį.

Jį apklausinėjo prieš įleisdami, paskui nusiuntė pas meistrą, ir tasai pats nuvedė jaunuolį į liejimo cechą.

Čia darbas buvo kur kas ramesnis ir ne toks įtemptas.

– Labai mažas cechas, – tarė meistras, – mes čia liejame tik keturiasdešimt dviejų milimetrų patrankas. Lieti didesnius pabūklus gali tik pirmos kategorijos darbininkai.

„Mažasis" cechas buvo šimto penkiasdešimties metrų ilgio ir šešiasdešimt penkių pločio. Jame, preliminariu Švarco skaičiavimu, stovėjo mažiausiai šeši šimtai tiglių, pagal didumą įstatytų po keturis, po aštuonis ir po dvylika į krosnis, išrikiuotas palei sienas.

Viduryje per visą cecho ilgį ėjo išilginė įduba, kurioje stovėjo formos, į kurias buvo liejamas plienas. Abipus įdubos blizgėjo bėgiai, kuriais važinėjo keliamasis kranas, paduodamas ir paimdamas didžiulius metalo gabalus. Kaip ir pudlingavimo ceche, pro vieną galą atvažiuodavo prikrauti plieno sąstatai, o pro kitą išveždavo ką tik nulietas patrankas. Prie kiekvienos formos stovėjo darbininkas su geležiniu virbu rankose ir stebėjo tiglius. Visos šios operacijos, kurias Švarcas neblogai išmanė, nes matė kitose gamyklose, čia buvo beveik tobulai atliekamos.

Kai bandinys rodydavo, jog liejinys jau gatavas, pasigirsdavo signalinis skambutis ir bemat prie kiekvienos krosnies prieidavo po du vienodo ūgio darbininkus su geležinėmis dalbomis ant pečių. Sušvilpus brigadininkui, kuris su chronometru rankoje sekė operaciją, darbininkai replėmis išimdavo tiglį iš ugnies ir kabindavo ant dalbos kablių. Paskui vyrai atsargiai ir palengva išpildavo tiglio turinį į specialius latakus iš ugniai atsparaus molio, kuriais skystas plienas sutekėdavo į duobę, įrengtą virš liejimo formų, o įkaitintas tiglis patekdavo į specialiai šiam tikslui pritaikytą vonią.

Šią operaciją atlikdavo paeiliui kiekviena darbininkų brigada prie kiekvienos krosnies ir be jokių pertraukų; be to, kiekvienas jų judesys buvo taip griežtai apskaičiuotas, kad praėjus dešimtadaliui sekundės, kai išpildavo paskutinį tiglį, visi tigliai jau gulėdavo vonioje. Tik geležinė drausmė, įpratimas, įgyta patirtis ir ritmiškas visų judesių suderinimas įgalino šitaip sklandžiai dirbti.

Matyt, Švarcas gerai išmanė ir šį procesą. Jį pristatė prie tokio pat ūgio darbininko ir po bandomojo liejimo pripažino esant puikų liejiką. Pasibaigus darbui, meistras jaunuoliui pasakė, kad gali tikėtis būsiąs greitai paaukštintas.

Kai septintą valandą vakaro Švarcas išėjo už Plieno miesto vartų, pirmiausia nužingsniavo į viešbutį savo sakvojažo. Iš viešbučio nuskubėjo keliu, vedančiu prie krūvos namukų, kuriuos buvo įsidėmėjęs dar rytmetį. Čia jaunuolis be didelio vargo susirado kambarėlį pas vieną gerą moteriškę, kuri sutiko ir maitinti.

Pavakarieniavęs Švarcas neišėjo susitikti su kitais jaunais darbininkais aludėje, o užsidarė savo kambaryje, išsitraukė iš kišenės gabalėlį plieno ir gabalėlį šichtos, kuriuos nemačiom pasiėmė liejimo ceche, ir suodinos lempos šviesoje ėmė atidžiai apžiūrinėti.

Paskui išsitraukė iš sakvojažo storą įrištą sąsiuvinį ir, pervertęs puslapius, primargintus įvairiausių pastabų, formulių ir skaičiavimų, ėmė rašyti. Rašė prancūziškai, bet iš atsargumo šifru, kurį tik jis vienas galėjo iššifruoti:

„Lapkričio dešimtoji. Štalštadtas. Pudlingavimo metodas niekuo ypatingai neišsiskiria. Temperatūrų, palyginti neaukštų liejant pirmąsyk ir kartojant liejimą, santykis atitinka Černovo taisykles (*Dmitrijus Černovas (1839–1921) – žymus rusų metalurgas, padėjęs šiuolaikinės metalurgijos ir plieno terminio apdorojimo pamatus. – Vert.*). Kai dėl liejimo, tai jis niekuo nesiskiria nuo Krupo metodo, tik yra nuostabiai tikslus ir gerai suderintas.

Tasai tikslumas ir sudaro vokiečių sėkmės pagrindą. Tikslumas remiasi vokiečiams būdingu muzikalumu. Anglai sunkiai pasiekia tokį tobulumą ir ne tiek dėl drausmės, kiek dėl klausos trūkumo.

O štai prancūzai, geriausi šokėjai pasaulyje, lengvai galėtų pasiekti. Kol kas nerandu nieko paslaptinga šioje puikiai organizuotoje gamyboje. Rūdų pavyzdžiai, kuriuos surinkau kalnuose, mažai kuo skiriasi nuo mūsų kokybiškų geležies rūdynų. Akmens anglis iš tikrųjų labai geros kokybės ir puikiai koksuojasi, bet nesiskiria jokiomis kitomis ypatybėmis. Nekelia abejonių, kad Šulcės gamyklose į gamybos procesą patenka tik kruopščiai išvalytos rūdos, bet tai ne taip jau sunku ir padaryti. Dabar, kad iki galo prasiskverbčiau į jų gamybos visas paslaptis, man beliko tik nustatyti sudėtį ugniai atsparaus molio, iš kurio jie daro tiglius, liejimo formas ir vamzdžius. Kai toji paslaptis atsidurs mūsų rankose ir mes išmokysime savo liejikus tokios pat drausmės ir tikslumo, neabejoju, jog galėsime pas save daryti tai, kas daroma čia. Tiesa, kol kas mačiau tik du cechus, o jų, šiaip ar taip, yra dvidešimt keturi, neskaičiuojant centrinio aparato, planavimo ir modeliavimo skyrių bei slaptojo kabineto. Kažką jie ten rezga toje irštvoje! Po her Šulcės, gavusio tokį palikimą, grasinimų galima visko tikėtis".

Čia Švarcas, pajutęs nuovargį, užvertė sąsiuvinį, nusirengė, pasiėmė kažkokią seną knygelę ir, atsigulęs į lovą, kuri pasižymėjo visais tipiškos vokiškos lovos nepatogumais, užsirūkė pypkę.

Jaunuolio mintys klajojo kažkur toli. Papsėdamas pypkę, jis išsiblaškęs žiūrėjo į lengvus šviesaus aromatingo dūmo debesėlius. Pagaliau padėjo knygelę ir ilgai gulėjo susimąstęs, tarsi įsigilinęs į kažkokio sunkaus uždavinio sprendimą.

– Ak, kad ir kas ten būtų, – ūmai šūktelėjo jaunuolis, – kad ir pats velnias padėtų her Šulcei, vis tiek aš prasiskverbsiu į jo paslaptis ir sužinosiu, ką jis ten sumanė prieš Fransevilį!

Jaunuolis užmigo su daktaro Sarazeno vardu lūpose, bet miegant jo lūpos sušnibždėjo kitą vardą – mažos mergaitės Žanos vardą.

Jaunuolio atsiminimuose ji vis dar buvo mergytė, nors nuo to laiko, kai juodu išsiskyrė, jau spėjo virsti subrendusia mergina. Žinoma, tai buvo natūrali idėjų asociacija. Mintys apie daktarą nejučia privertė prisiminti ir jo dukterį. Šiaip ar taip, kai Švarcas, arba tiksliau – Marselis Brukmanas, nubudo kitą dieną vis dar kupinas minčių apie Žaną, nė kiek nenustebo dėl tų prisiminimų įkyrumo, o įžvelgė čia tik naują Stiuarto Milio (*Džonas Stiuartas Milis (1806–1873) – anglų politinis veikėjas, ekonomistas ir psichologas. – Vert.*) psichologinių traktatų teisingumo patvirtinimą.

Šeštasis skyrius

Albrechto šachta

Ponia Bauer, geroji moteriškė, pas kurią apsigyveno Marselis Brukmanas, buvo šveicarė. Jos vyras angliakasys žuvo prieš ketvertą žiemų vienos katastrofos, kurios kiekvieną akimirką grasina šachtininkų gyvybėms, metu. Gamykla mokėjo jai menką pensiją – trisdešimt dolerių per metus; prie jų moteris pridėdavo tas lėšas, kurias gaudavo nuomodama kambarį su maitinimu, ir mažojo sūnaus Karlo uždarbį.

Nors Karlas turėjo tik trylika metų, jau triūsė šachtoje; jo pareiga, kai prariedėdavo vagonetės su anglimi, buvo atidaryti vieną iš tų užtvarų, kurios ventiliuoja šachtą ir padeda teisingai cirkuliuoti orui. Namukas, kuriame gyveno vargšė našlė, stūksojo ganėtinai toli nuo Albrechto šachtos, ir berniukas kasdien nepajėgė įveikti tokios varginančios kelionės, todėl nakvodavo šachtoje ir pakeisdavo arklininką, kuris vakarais grįždavo į namus; mažasis Karlas likdavo jo vietoje ir prižiūrėdavo šešetą šachtoje dirbusių arklių.

Taigi Karlo gyvenimas diena po dienos ištisai sukosi penkių šimtų metrų gilumoje po žeme. Dieną jis budėdavo prie ventiliatoriaus, naktį miegodavo ant šiaudų šalia savo arklių. Tik kartą per savaitę – sekmadieniais – berniukas pakildavo į žemės paviršių ir keletą valandų galėdavo mėgautis malonumais, prieinamais kiekvienam žmogui – saulės šviesa, žydru dangumi ir motinos šypsena. Nesunku įsivaizduoti, kad berniukas po savaitės buvimo po žeme toli gražu nepanėšėjo į išlepintą vaiką. Greičiau jis priminė pasakų nykštuką arba kas be ko – mažą kaminkrėtį ar negriuką. Todėl ponia Bauer paprastai valandą ar ilgiau jį prausdavo karštame vandenyje ir negailėdama muilo. Paskui ji iš didžiulės nedažytos spintos gelmių ištraukdavo smagų kostiumą iš storo žalio audinio, persiūtą iš tėvo panešiotos eilutės, ir, aprengusi juo Karlą, visą dieną gėrėdavosi savo sūneliu, laikydama jį gražiausiu visame pasaulyje.

Išpraustas, išsivadavęs nuo akmens anglies dulkių, Karlas iš tik-

rųjų atrodė ne prastesnis už kitus. Turėjo šviesius šilkinius plaukus, o blyškiame perregimame veidelyje švietė mažos žydros akys; palyginti pagal savo metus buvo labai mažo ūgio. Gyvenimas po žeme jį silpnino ir skurdino lyg nupiepusį augalą, išaugusį be saulės šviesos patamsyje. Jeigu kas nors būtų ėmęsis tirti daktaro Sarazeno aparatu jo kraują, tai, be abejo, būtų radęs ryškų raudonųjų kraujo kūnelių trūkumą.

Karlo charakteris buvo ramus, truputį flegmatiškas; berniuko laikysenoje jau galėjai jausti tą nebylų savo vertės suvokimą, būdingą visiems šachtininkams, kurį palaiko nuolatinis pavojų jutimas, sunkus darbas ir atkaklumas, reikalingas įveikti sunkumams ir nenumatytoms kliūtims. Berniukas labiausiai mėgdavo atsisėsti kartu su motina prie didelio stalo, stovėjusio viduryje kambario, ir segioti prie kartono baisingus vabzdžius, kuriuos rasdavo po žeme.

Šilta ir nesikeičianti šachtų atmosfera turi savo fauną, kurią dar menkai tyrinėjo gamtininkai; tą patį galima pasakyti ir apie požemių augaliją – ant drėgnų akmens anglies klodų auga keistokos žalsvos samanos, išsigimę bevardžiai grybai, plinta kažkokie beformiai pelėsiai.

Inspektorius Maulsmiulė, aistringas entomologas, labai jau domėjosi šiais požemių gyventojais. Jis žadėdavo duoti berniukui sidabrinę monetą už kiekvieną naujos rūšies egzempliorių. Tasai pažadas skatino berniūkštį kruopščiai apieškoti visus šachtos užkaborius ir pamažu išugdė pomėgį kolekcionuoti. Dabar jis jau užsidegęs rinko vabzdžius savo kolekcijai.

Tačiau Karlas žavėjosi ne tiktai vorais ir kita smulkme. Jis smagiai susidraugavo su dviem šikšnosparniais ir žiurke. Berniukas sakė, kad šie jo draugai esą patys protingiausi ir patys mažiausi žvėreliai pasaulyje, kas be ko, protingesni net už arkliukus su ilgais, žvilgančiais kaip šilkas plaukais; apie juos vaikas susižavėjęs pasakodavo motinai.

Karlas itin mėgo protingąjį Bler Atolį, patį seniausią požemių arklidės gyventoją, kurį prieš šešetą metų nuleido į penkių šimtų metrų gilumą ir nuo to laiko nebeiškėlė į normalų pasaulį. Dabar gyvulėlis beveik visai apako, bet kaip puikiai pažinojo požemių labirintą! Kaip užtikrintai pasukdavo į dešinę arba į kairę, kai tempdavo vagonetę! Nebuvo atsitikimo, kad Bler Atolis kada nors suklystų! Jis visada laiku sustodavo prie užtvaros kaip tik tokiu atstumu, kad būtų galima laisvai atidaryti dureles. Ir kaip džiugiai žvengdavo, sutikdamas berniuką rytmetį ir vakare, kai vaikas atnešdavo pašaro! Toks geras, švelnus ir prieraišus gyvulys!

– Žinai, mama, jis iš tikrųjų bučiuoja mane, jis trina snukį man

į veidą kiekvienąkart, kai tik prieinu! – pasakojo Karlas. – O dar žinai, mama, kokia mums laimė, kad Bler Atolis labai puikiai jaučia laiką! Jeigu ne jis, mes ištisą savaitę ir nežinotume – rytas ar vakaras, diena ar naktis šachtoje.

Šitaip vaikinukas plepėdavo sėdėdamas prie stalo, o ponia Bauer klausydavosi ir tirpdavo iš laimės. Ji irgi pamėgo Bler Atolį, prie kurio šitaip prisirišo jos berniukas, ir niekada nepamiršdavo įduoti jam gabalėlio cukraus. Moteriškė labai norėdavo išvysti tą senbuvį, kurį dar matė jos velionis vyras! Ją traukė žvilgtelėti į tą baisią vietą, kur po sprogimo rado apanglėjusį vargšo Bauerio lavoną... Tačiau moterų neleisdavo į šachtas, ir ji buvo priversta tenkintis savo sūnaus pasakojimais.

O, ji puikiai pažinojo Karlo šachtą, tą didžiulę juodą prarają, prarijusią jos vyrą! Kiek kartų ji laukdavo vyro prie tos milžiniškos žiojėjančios duobės, kiek sykių sekė žvilgsniu dvigubą keltuvą, kuriame palei akmenimis grįstas sienas slinko rėčkos, prikabintos lynais prie plieno blokų; kaip dažnai lankydavosi mediniame pastate prie įėjimo į šachtą, įkišdavo galvą į mašinų skyrių, į sąskaitininko kabinetą ir į kitas tarnybines patalpas! Kiek kartų šildėsi prie didžiulio džiovintuvo ugnies, kur angliakasiai, išlipę iš šachtos, džiovina savo drabužius, o nekantrūs rūkoriai skuba užsidegti pypkes! Kaip priprato ji prie kiekvieno tų pragaro durų bildesio ar girgždėjimo! Ir kaip puikiai pažinojo visus tuos požemių darbštuolius – priėmėjus, kurie atkabindavo pilnas akmens anglies vagonetes, prikabinėtojus, rūšiuotojus, plovėjus, mašinistus, kūrikus, – visi jie žingsniuodami į darbą praeidavo pro ją.

Ji piešdavo vaizduotėje tai, ko negalėdavo regėti savo akimis, mintimis sekdama paskui išnykstantį keltuvą, pilną žmonių, tarp kurių kažkada buvo ir jos vyras, o dabar – vienintelis sūnus. Dar kurį laiką ją pasiekdavo juokas ir balsai, bet greitai toldami jie silpnėdavo, tildavo ir pagaliau visiškai dingdavo gelmėse. Jai atrodydavo, kad mato, kaip tasai keltuvas leidžiasi vis žemiau ir žemiau siauru stačiu šuliniu, štai jau pasiekė penkių šimtų metrų gilumą, štai jau šešių šimtų, – koks didžiulis atstumas jį skiria nuo žemės paviršiaus, – keturiskart aukščiau už pačią aukščiausią piramidę! Štai pagaliau keltuvas sustoja, darbininkai skuba išlipti ir bemat išsivaikšto į kairę ir į dešinę savo požeminio miesto gatvelėmis; išvežėjai eina prie savo vagonečių; anglies kirtėjai su kirtikliais į savo kirtavietes – kirsti anglies; užkimšėjai – prigrūsti uolienų ten, kur būta akmens anglies; tvirtintojai – statyti atramų, laikančių klodų kraigus; kelių meistrai – taisyti kelius, tiesti bėgius; akmentašiai – prakirsti galerijas.

Platus lyg prospektas pagrindinis štrekas tęsiasi nuo centrinio šulinio iki kito šulinio gal tris ar keturis kilometrus. Tenai statmenai išsišakoja antraeilės galerijos, o lygiagrečiai su galerijomis – pagalbinės eigos.

Tarp galerijų kyla juodos sienos – anglies arba uolienos masyvai. Ir viskas tokiais taisyklingais kvadratais – juodais ir gremėzdiškais!

Šiame absoliučiai vienodų juodų gatvelių labirinte šviečiant saugioms lempoms juda, knibžda, pirmyn ir atgal zuja ištisa pusnuogių darbininkų armija.

Štai ką prieš save regėdavo ponia Bauer, kai likusi viena susimąsčiusi sėdėdavo prie ugniakuro ir žvelgdavo į ugnį.

Tame požeminių eigų labirinte ji labai aiškiai įsivaizduodavo koridorių, kurį pažinojo geriau už visus kitus, nes čia jos mažasis Karlas atidarinėdavo ir uždarinėdavo užtvaros dureles.

Kai ateidavo vakaras, dieninė pamaina pakildavo į paviršių, o į šachtas nusileisdavo naktinė. Tačiau jos berniukas nepakildavo kartu su kitais. Jis eidavo į arklidę pas savo numylėtinį Bler Atolį, paduodavo porciją avižų ir šieno, o paskui, atsisėdęs šalia, valgydavo savo skurdžią vakarienę, kurią jam atsiųsdavo iš paviršiaus; vėliau, pažaidęs su žiurke, besišildančia prie jo kojų, ir su dviem šikšnosparniais, skraidančiais apie jo galvą, susiruošdavo miegoti ant čia pat pakreiktų šiaudų.

Kaip visa tai ponia Bauer aiškiai įsivaizduodavo ir kaip greitai, iš pusės žodžio, suprasdavo viską, ką apie savo požeminį gyvenimą pasakodavo mažasis Karlas!

– Žinai, mama, ką man vakar sakė ponas Maulsmiulė? Jis sakė, kad jeigu aš teisingai atsakysiu į visus jo klausimus iš aritmetikos, kuriuos man tik duos, tai pasiims mane sau padėjėju, kai darys šachtos planą ir leis man laikyti niveliavimo juostą. Pas mus, regis, rengiamasi kirsti naują štreką, kad mūsiškę šachtą sujungtų su Veberio šachta, – o juk labai sunku viską išmatuoti taip, kad štrekas nusitęstų ten, kur reikia.

– Štai kaip! – šūktelėjo apsidžiaugusi ponia Bauer. – Tau tai sakė pats ponas Maulsmiulė?

Ir ji bemat įsivaizdavo, kaip jos mažasis Karlas laiko ištiestą per visą galeriją niveliavimo juostą, o inžinierius slenka su užrašų knygele rankoje ir, žvilgčiodamas į savo kompasą, žymi, kur eis štrekas.

– Bet bijau, kad dar ne visiškai suprantu aritmetiką, – tęsė Karlas, – ir neturiu ko paklausti, kad man paaiškintų. O jeigu imsiu ir neteisingai atsakysiu?

Čia Marselis, tylomis rūkęs pypkę ir sėdėjęs ant taburetės prie

krosnies, įsiterpė į pokalbį ir, kreipdamasis į Karlą, tarė:

– O tu man parodyk, ko ten nesupranti, – galbūt sugebėsiu tau paaiškinti.

– Jūs galite paaiškinti? – abejojančiu balsu paklausė ponia Bauer.

– Žinoma, – atsakė Marselis, – juk ne veltui kiekvieną vakarą po vakarienės einu į vakarinius kursus. Mano mokytojas yra labai manimi patenkintas ir sako, kad galiu jau pradėti mokyti visus atsiliekančiuosius.

Po šios ilgokos frazės Marselis nuėjo į savo kambarį, atsinešė iš ten švarų sąsiuvinį ir, atsisėdęs šalia berniuko, paklausė, ko jis nesusigaudo uždavinyje, ir taip suprantamai paaiškino viską, jog Karlas čia pat nesunkiai išsprendė tą uždavinį.

Nuo tos dienos ponia Bauer pajuto didelę pagarbą savo gyventojui, o Marselis ir mažasis Karlas susidraugavo.

Be kita ko, gamykloje Marselis užsirekomendavo kaip puikus liejikas, todėl netrukus jam suteikė antrąją, o paskui ir pirmąją kategoriją.

Kiekvieną rytą lygiai septintą valandą jis praeidavo „O" sektoriaus vartus, o kiekvieną vakarą po vakarienės skubėdavo į vakarinius kursus, kuriuos vedė inžinierius Triubneris. Jis vienodai sėkmingai mokėsi geometriją, algebrą ir braižybą, todėl jo nepaprasti sugebėjimai stebino mokytoją. Praėjus porai mėnesių nuo įsidarbinimo Šulcės gamykloje, jaunasis darbininkas Švarcas įgijo labai gabaus ir sumanaus darbuotojo reputaciją ne tik „O" sektoriuje, bet ir visame Plieno mieste. Raportas, kurį ketvirčio pabaigoje padavė jo tiesioginis viršininkas, baigėsi tokia oficialia charakteristika: „Švarcas (Johanas) dvidešimt šešerių metų, pirmos kategorijos liejikas. Laikau savo pareiga atkreipti aukščiausiosios administracijos dėmesį į šį jaunuolį, kuris turi neeilinių gabumų, pasižymi ir savo teorinėmis žiniomis, ir praktiškais sugebėjimais, ir turi aiškią išradėjo gyslelę".

Tačiau, kad aukščiausioji administracija atkreiptų dėmesį į Marselį, reikėjo visiškai neįprasto įvykio; toks įvykis netrukus pasitaikė, tačiau po jo susiklojusios aplinkybės buvo gana tragiškos.

Kartą sekmadienio rytmetį Marselis, įsiklausydamas į laikrodžio dūžius, nustebęs konstatavo, kad jau išmušė dešimt, o jo mažasis draugas Karlas vis dar negrįžo namo. Jis nusileido žemyn paklausti ponios Bauer, ar ji nežino, kodėl vėluoja berniukas, tačiau ponia Bauer pati buvo baisiausiai sunerimusi: Karlas turėjo grįžti iš šachtos vėliausiai prieš dvi valandas. Marselis, matydamas ją taip pasimetusią, nutarė nueiti ir sužinoti, kas atsitiko, ir nužingsniavo į Alb-

rechto šachtą.

Pakeliui sutiko keletą šachtininkų ir paklausė, ar nematė mažojo Karlo, bet, gavęs neigiamą atsakymą ir palinkėjęs jiems Glück auf, tai yra – „laimingai grįžti į paviršių" (paprastai taip sveikinasi vokiečiai angliakasiai), nulingavo toliau.

Apie vienuoliktą valandą jis pasiekė Albrechto šachtą. Sekmadienio rytą čia nesijautė tos gyvos grūsties, kokia paprastai darbo dienomis būna prie įėjimo į šachtą. Tiktai viena jaunutė „modistė" (šachtininkai taip juokais vadino rūšiuotojas) plepėjo su tabelininku, kuriam ir šventadieniais reikėdavo budėti prie šachtos.

– Gal matėte, ar pakilo iš šachtos mažasis Karlas Baueris, kurio numeris – keturiasdešimt vienas tūkstantis devyni šimtai du? – paklausė jo Marselis.

Tabelininkas žvilgtelėjo į savo sąrašą ir papurtė galvą.

– O kito išėjimo iš šachtos nėra?

– Ne. Šis vienintelis. Antrasis – šiaurės – dar tik statomas.

– Vadinasi, tuomet berniukas apačioje?

– Turbūt, – atsakė tabelininkas palingavęs galvą, – bet tai baisu. Sekmadieniais ten lieka tik penki budintys sargai.

– Ar negalėčiau nusileisti ir sužinoti, kas ten atsitiko?

– Be leidimo negalima.

– O jeigu jį ten užgriuvo? – tarė jaunutė „modistė".

– Na, kas ten gali sekmadienį užgriūti? – ramiai atšovė tabelininkas.

– Bet vis dėlto reikėtų sužinoti, kas ten jam atsitiko, – toliau spyriojosi Marselis.

– O jūs kreipkitės į mašinų skyriaus meistrą, štai ten būdelėje, jeigu tik jis dar ten tebėra...

Laimei, meistras buvo vietoje. Apsivilkęs išeiginį kostiumą, susiveržęs kietai krakmolytą, sakytum, iškirptą iš skardos, apykaklę, jis sėdėjo pasilenkęs prie kažkokios ataskaitos. Būdamas rimtas ir nuoširdus žmogus, jis tuoj pat patenkino Marselio prašymą.

– Mudu tuoj pat kartu pažiūrėsime, kas ten įvyko, – tarė meistras ir bemat davė nurodymą budinčiajam mechanikui parengti mašiną nusileisti į šachtą.

– Ar nepasiimsite Halibero prietaiso? – paklausė Marselis. – Galbūt jis mums pravers.

– Turbūt sakote teisybę... Niekada negali žinoti, kas gali atsitikti po žeme.

Meistras paėmė iš spintos du vienodus rezervuarus, panašius į sifonus, kuriuose Paryžiaus gatvėse pardavinėjami gaivinantys gėrimai. Tai indai su suspaustu oru, besibaigiantys guminiais vamzde-

liais su antgaliais, kurie sukandami dantimis. Specialiomis dumplėmis indas pripumpuojamas oro. Su šia oro atsarga, užspaudus nosį mediniais spaustukais, galima ramiai būti apnuodytoje kenksmingomis dujomis atmosferoje.

Užsidėję ant nugarų prietaisus, meistras ir Marselis įlipo į keltuvą, lynas ėmė vyniotis nuo būgno, ir vyrai pradėjo leistis. Šviečiant silpnai elektrinių žibintuvėlių šviesai, juodu lėtai pranyko tamsiame požemyje.

– Jūs, matyt, turite stiprius nervus, – tarė meistras. – Naujokai paprastai baiminasi leistis, sėdi lyg triušiai, prisiglaudę prie keltuvo dugno.

– Na, ką jūs, – atsakė Marselis, – ko čia bijoti. Tiesa, man keletą kartų teko leistis į šachtas.

Pagaliau jiedu pasiekė šachtos dugną. Sargas, budėjęs aikštelėje, pasakė, kad niekur nematęs mažojo Karlo.

Visi nužingsniavo į arklidę. Matyt, arkliams jau nusibodo vieniems stovėti – taip bent buvo galima spręsti iš džiugaus žvengimo, kuriuo juos sutiko Bler Atolis. Ant sienos kabėjo brezentinis Karlo apsiaustas, o kampe, šalia grandyklės, gulėjo jo aritmetikos vadovėlis.

Marselis tuoj pat pastebėjo, kad Karlo lempos arklidėje nėra, vadinasi, berniukas kažkur šachtos gilumoje.

– Galimas daiktas, kad jį kur nors užgriuvo, – tarė meistras, – bet tuo sunku patikėti. Kodėl jis turėtų eiti sekmadienį į kirtavietes?

– O gal jis išėjo medžioti savo vabalėlių? – paklausė sargas. – Dėl jų vaikis nežinia kur nueitų.

Priėjęs tuo metu arklininkas patvirtino tas spėliones. Jis matė, kaip Karlas anksti rytą apie septintą valandą nuskubėjo su žibintu į šachtą. Neilgai galvoję, vyrai nutarė pradėti ieškoti. Švilpukais sušaukė visus budinčiuosius sargus, pasiėmė didelį šachtos planą, nusistatė maršrutą ir, nusitvėrę lempas, dingo šoninėse galerijose ir eigose.

Po dviejų valandų šachtos visos atšakos buvo apžiūrėtos, ir visi septyni vyrai sugrįžo į centrinę aikštelę. Niekur niekas nerado jokių griūčių požymių, bet nepastebėjo ir mažojo Karlo pėdsakų.

Išalkęs meistras ėmė spėlioti, kad, galimas daiktas, berniukas kaip nors nepastebėtas jau seniai pakilo į viršų ir ramiausiai sėdi namuose, bet Marselis pradėjo įtikinėti jį, kad taip negali būti, ir spyrėsi toliau ieškoti.

– O čia kas? – netikėtai paklausė jis rodydamas plane vietą, pažymėtą punktyru, panašiai kaip geografai žemėlapiuose žymi dar

neištirtas Arktikos žemes.

– Tai apleistas kasinys. Buvo pradėję kasti anglį, bet pasirodė labai jau plonas sluoksnis, – paaiškino meistras.

– Ir ten yra apleistų eigų? – sušuko Marselis. – Žinoma, ten ir reikia ieškoti!

Marselis tai pasakė taip tvirtai, kad niekas nebeprieštaravo, ir visi kartu nužingsniavo į apleistąją atšaką.

Netrukus vyrai pasiekė galerijos žiotis; sprendžiant iš šlapių ir gličių eigos sienų, čia jau seniai nebebuvo dirbama. Kurį laiką jie nieko įtartino nematė. Netikėtai Marselis sustojo ir paklausė:

– Ar nė vienas nejaučiate sunkumo kojose? Silpnumo arba kvaitulio?

– Man jau kurį laiką sukasi galva. Čia aiškiai jaučiamos angliarūgštės dujos. Ar leisite man uždegti degtuką? – kreipėsi vyriškis į meistrą.

– Žinoma, bičiuli, uždekite.

Marselis išsiėmė iš kišenės degtukų dėžutę, uždegė degtuką ir pasilenkęs prikišo jį prie žemės. Degtukas tuojau pat užgeso.

– Taip ir maniau, – tarė jis. – Šios dujos, būdamos sunkesnės už orą, driekiasi pagal žemę. Čia pavojinga būti, – žinia, turiu galvoje tuos, kurie be Halibero prietaisų. Galbūt mudu abu apžiūrėsime šią vietą? – kreipėsi jaunuolis į meistrą.

Meistras linktelėjo. Palikę visus kitus, jie įsikando savo prietaisų antgalius ir, užsispaudę mediniais spaustukais nosis, nužingsniavo toliau apleistąja galerija.

Po ketvirčio valandos juodu turėjo grįžti atgal, kad atnaujintų oro atsargas, po to vėl tęsė paieškas.

Pagaliau po trečiojo karto jų pastangos davė vaisių. Gilumoje juodu išvydo neryškią žydrą apsauginės lempos šviesą. Pagreitinę žingsnius nuskubėjo į tą vietą.

Prie drėgnos sienos nejudėdamas gulėjo jau atšalęs mažasis Karlas. Jo kūnas jau mėlynavo, veidas buvo tamsiai raudonas, širdis nebeplakė.

Matyt, jis norėjo kažką paimti nuo žemės, pasilenkė ir, įkvėpęs angliarūgšties kupino oro, bemat neteko sąmonės.

Visos pastangos grąžinti vaikui gyvybę buvo bergždžios. Karlas čia jau gulėjo mažiausiai keturias valandas.

Kitos dienos vakarop Štalštadto kapinėse iškilo dar vienas kauburėlis, o vargšė ponia Bauer liko vienut vienutėlė margajame pasaulyje.

Septintasis skyrius

Centrinis sektorius

Daktaro Echternacho, vyriausiojo Albrechto šachtos gydytojo, medicininė išvada skelbė, kad Karlas Baueris, Nr.41902, trylikos metų, 228 galerijos „užsklendėjas", mirė nuo asfikcijos (*asfikcija – kai trūksta deguonies ir pernelyg daug organizme susikaupia angliarūgštės. – Vert.*), buvo apsinuodijęs angliarūgšte, kurios didelis kiekis pateko į kvėpavimo organus.

Kita, ne mažiau moksliška išvada – inžinieriaus Maulsmiulės – nurodė būtinybę išplėsti ventiliacijos tinklą ir įrengti ją penkioliktosios zonos „V" aikštelėje, kur pastebima, jog sunkiasi nuodingosios dujos.

Antra, trumpas inžinieriaus Maulsmiulės raportas atkreipė vyriausiosios administracijos dėmesį į pasiaukojamą meistro Rajerio ir pirmos kategorijos liejiko Johano Švarco elgesį.

Praėjus dešimčiai dienų po šio tragiško įvykio, liejikas Johanas Švarcas, rytmetį įėjęs į sargybos būdelę pasiimti savojo žetono, lentoje išvydo tokį įsakymą:

„Liejikui Švarcui atvykti šiandien dešimtą valandą ryto į vyriausiojo direktoriaus kontorą, – centrinis sektorius, „A" gatvė ir vartai. Civiliniais rūbais."

„Pagaliau! – pagalvojo Marselis. – Ilgokai jie galvojo, bet gerai, kad susiprato".

Iš savo sekmadieninių pasivaikščiojimų Štalštadto apylinkėse ir pašnekesių su draugais Marselis jau šį bei tą nusimanė apie miesto organizaciją. Jis žinojo, kad kvietimus atvykti į centrinį sektorių gaudavo toli gražu ne visi, todėl apie tai buvo kuriamos visokiausios legendos. Kalbėta, kad drąsuoliai, mėginę gudrumu prasiskverbti į uždraustąją zoną, nebegrįždavo atgal, kad kiekvienas darbininkas ir tarnautojas, įleistas į tą šventovę, būdavo visaip išmėginamas ir iškilmingai prisiekdavo laikyti paslaptyje visa tai, ką pamatydavo ir išgirsdavo; sulaužiusį priesaiką teisdavo slaptasis teismas ir bausdavo

mirtimi.

Šita šventovė su aplinkiniais rajonais susisiekdavo požeminiu geležinkeliu. Tuo keliu naktimis dažnai atvykdavo paslaptingi svečiai. Už aukštų centrinio pastato sienų vykdavo Aukščiausiosios tarybos posėdžiai, kuriuose dalyvaudavo ir tie paslaptingi atvykėliai...

Marselis nelabai tikėjo tomis šnekomis ir gandais, bet žinojo, kad jiems davė pagrindą iš tikrųjų gana sunkiai pasiekiamas centrinis sektorius.

Jaunuolis turėjo nemažai draugų darbininkų — ir angliakasių, ir rūdakasių, ir aukštakrosnininkų, ir formuotojų, ir dailidžių, ir kalvių, — tačiau nė vienas, kuriuos pažinojo, niekada nebuvo peržengęs paslaptingųjų „A" vartų.

Jausdamas širdyje smalsumą ir slaptą pasitenkinimą, Marselis paskirtąją valandą priėjo prie vartų. Iš karto galėjo įsitikinti, kad čia iš tikrųjų laikomasi griežtų saugumo priemonių.

Pirmiausia išaiškėjo, kad jo jau laukta. Du vyrai pilkais mundurais, su kardais prie šonų ir revolveriais prie diržų stovėjo sargybinėje. Toji patalpa, panaši į kokio nors griežto vienuolyno sesers durininkės celę, turėjo dvejas duris: vienas — atsidarančias į išorę, kitas — į vidų. Be to, durys niekada neatsidarydavo tuo pačiu metu.

Marselis padavė leidimą — jį kruopščiai patikrino, uždėjo antspaudą, o paskui vyriškiai pilkomis uniformomis, netardami nė žodžio, užrišo jaunuoliui akis ir, sugriebę jį už parankių, nuvedė nežinoma kryptimi.

Jie nuėjo gal tris tūkstančius žingsnių, pakilo laiptais, priešais atsivėrė durys, kurios, įleidusios atėjusius, bemat vėl užsidarė; pagaliau Marseliui leido nusitraukti nuo akių raištį.

Jaunuolis pamatė, kad stovi erdviame kambaryje, kuriame kėpsojo tik keletas kėdžių, juoda lenta ir didelis braižybinis stalas su visais braižymo prietaisais. Šviesa sklido pro aukštus langus matiniais stiklais.

Tuoj pat po jų įžengė du vyriškiai, savo išvaizda primenantys universitetų profesorius.

— Esate mums pristatomas kaip ypač talentingas subjektas, — tarė vienas iš jų. — Norėtume jus išegzaminuoti, ir, jeigu jūsų žinios bus patenkinamos, būsite pervestas į modelių cechą. Ar sutinkate dabar būti egzaminuojamas?

Marselis kukliai atsakė, kad pasirengęs.

Tada abu egzaminuotojai paeiliui ėmė jį klausinėti iš chemijos, geometrijos ir algebros. Jaunuolis atsakinėjo be klaidų ir aiškiai; jo nubraižytos lentoje geometrinės figūros pasižymėjo dideliu tikslumu, linijų griežtumu ir grakštumu. Jo lygčių skaičiai lentoje rikia-

vosi griežtomis, taisyklingomis eilėmis tarsi kariuomenės kolonos parade. Vienas Marselio sprendinys nustebino egzaminuotojus neįprastu subtilumu ir įrodymų naujumu; profesoriai tuoj pat išreiškė savo nuostabą ir paklausė, kur jis mokėsi matematikos.

– Tėvynėje, Šafhauzene, vidurinėje mokykloje, – kukliai atsakė Marselis.

– Matyt, esate puikus braižytojas?

– Tai buvo mano mėgstamiausias dalykas.

– Ar nemanote, kad liaudies švietimas Šveicarijoje yra puikiai organizuotas? – paklausė vienas egzaminuotojas, kreipdamasis į savo kolegą. – Tai štai mudu jums duodame dvi valandas nubraižyti šiam brėžiniui, – tęsė jis atsigręžęs į Marselį ir duodamas gana sudėtingos garo mašinos skerspjūvio schemą. – Jeigu jūs ir braižydamas parodysite tokį išmanymą kaip ir atsakinėdamas žodžiu, įvertinsime „itin patenkinamai ir be konkurso".

Po šių žodžių juodu išėjo iš kambario.

Likęs vienas, Marselis entuziastingai griebėsi darbo.

Lygiai po dviejų valandų sugrįžo egzaminuotojai. Marselio brėžinys, matyt, taip juos apstulbino, kad profesoriai neapsiribojo žadėtu lakonišku įvertinimu, o trumpai abu pasitarę, įrašė: „Mes neturime tokių stebėtinai gabių braižytojų".

Paskui į kambarį vėl įžengė nekalbūs pilkieji palydovai ir, pakartoję su Marseliu tą pačią ceremoniją, tai yra užrišę jam akis, nuvedė į vyriausiojo direktoriaus kabinetą.

– Jūs rekomenduojamas braižytoju į modelių cechą, – tarė direktorius Marseliui. – Ar esate pasirengęs paklusti visoms mūsų taisyklėms?

– Aš jų nežinau, bet manau, kad jos priimtinos, – atsakė jaunuolis.

– Tai štai. Pirma, jums bus privalu visą tarnybos laiką gyventi paties cecho teritorijoje. Jūs negalėsite išeiti iš šios teritorijos ribų be ypatingojo leidimo, kuris duodamas tik labai retais atvejais. Antra, jūs paklūstate kariniam statutui ir privalote nepriekaištingai klausyti savo vyresnybės. Bet koks drausmės laužymas tuoj pat susilauks atitinkamos bausmės pagal karinį statutą. Jums duodamas Plieno miesto veikiančiosios armijos puskarininkio laipsnis; jeigu tinkamai elgsitės, galėsite pasiekti ir pačių aukščiausių rangų. Trečia, duodate priesaiką niekada niekam nepasakoti to, ką pamatysite ar išgirsite skyriuje, kuriame dirbsite. Ketvirta, jūsų susirašinėjimą tikrins vadovybė, be to, laiškus siųsti galėsite tik artimiesiems...

„Trumpai kalbant, tikras kalėjimas", – pagalvojo Marselis, tačiau garsiai pasakė ką kita:

– Laikau šias sąlygas teisingomis ir esu pasirengęs jų laikytis.

– Gerai. Pakelkite ranką ir paskui mane kartokite priesaikos žodžius... Taigi jūs skiriamas braižytoju į ketvirtąjį cechą. Jums bus paskirta patalpa. Maitinsitės čia pat – pas mus puiki valgykla. Ar atsinešėte savo asmeninius daiktus?

– Ne, nežinojau, kam buvau iškviestas. Visas mano turtas liko bute.

– Daiktų pasiųsime žmones, nes nuo šios akimirkos neturite teisės išeiti iš teritorijos.

„Gerai, kad savo pastabas rašiau šifruodamas, – pagalvojo Marselis. – Ak, jeigu jos pakliūtų į jų letenas!"

Baigiantis dienai, Marselis galutinai įsikūrė jaukiame kambaryje didžiulio pastato, stovėjusio kiemo gilumoje, ketvirtame aukšte ir jau galėjo šiek tiek susigaudyti ir nusivokti apie būsimąjį savo gyvenimą. Jaunuoliui jis nebeatrodė toks smagus kaip iš pradžių galvojo.

Marselio darbo draugai, su kuriais susipažino valgykloje, daugiausia buvo ramūs ir rimti žmonės, iki kaklo pasinėrę į savo darbą.

Kad nors kiek paįvairintų monotonišką egzistavimą, jie savo jėgomis suorganizavo visai neprastą orkestrą ir kas vakarą rengė įdomius koncertus. Retomis laisvalaikio valandomis buvo galima nueiti į biblioteką ar skaityklą, kur lankytoją pasitikdavo daugybė knygų, kur galėjai rasti įvairiausios mokslinės literatūros. Be to, prie cecho buvo organizuoti specialūs, visiems privalomi kursai; juose paskaitas skaitė seni ir patyrę profesoriai. Kartkartėmis klausytojai būdavo klausinėjami arba dalyvaudavo konkursuose. Žodžiu, šiame ribotame pasaulėlyje trūko tik judėjimo, oro ir laisvės. Čia buvo savotiška uždara mokymo įstaiga visiškai subrendusiems ir suaugusiems žmonėms, bet su tokiu griežtu režimu, jog tokia atmosfera negalėjo neslėgti, nors ir kaip žmonės būtų įpratinti prie geležinės drausmės.

Žiema pralėkė uoliai dirbant darbą, kuriam Marselis atsidavė visa širdimi ir protu. Jo pastangas, jo tobulus brėžinius ir puikias visų dalykų žinias pabrėžė visi profesoriai ir egzaminuotojai ir pelnė jam draugų pagarbą. Visiems pripažįstant, Marselis buvo laikomas talentingiausiu, išradingiausiu ir sumaniausiu braižytoju konstruktoriumi. Jeigu kildavo kokių nors sunkumų, kreipdavosi į Marselį. Netgi vadovybė, vertindama jaunuolio patyrimą ir žinias, elgėsi su juo nevalingai pagarbiai; tokios pagarbos nusipelno tikras talentas, nepaisant juodžiausio pavydo.

Bet jeigu Marselis, prasiskverbęs į Plieno miesto centrinį sektorių, tikėjosi, jog dabar atskleis visas jo paslaptis, – tai žiauriai apsi-

riko. Visas jo gyvenimas slinko už geležinių grotų, supusių trijų šimtų metrų diametru visą teritoriją.

Marselis savo protu aprėpė visas metalurgijos sritis, bet praktiškai darbavosi prie garo mašinų konstrukcijų ir brėžinių.

Jaunuolis braižė skirtingo dydžio, įvairaus galingumo mašinas visoms gamybos ir pramonės šakoms, pradedant karo laivu ir baigiant spaustuve. Toliau nežengė nė žingsnio: tarsi replės jį gniaužė griežčiausias darbo pasidalijimas, pasiekęs neregėtą lygį.

Pagyvenęs centriniame sektoriuje keturis mėnesius, Marselis apie Plieno miesto produkciją iš esmės žinojo ne ką daugiau, negu prieš čia patekdamas. Jaunuoliui pavyko šį bei tą sužinoti apie Štalštadto organizaciją, tai yra mašinos, kurioje jis, nepaisant visų nuopelnų, buvo ne daugiau kaip niekingas sraigtelis. Dabar Marselis jau žinojo, kad šio voratinklio – Štalštadto – centras buvo vadinamasis „Jaučio bokštas" – ciklopiškas statinys, aukštai iškilęs virš viso miesto. Iš pasakojimų, kuriuos darbo draugai pašnibždomis perduodavo vieni kitiems valgykloje ir kurie ne visada panėšėjo į teisybę, Marselis sužinojo, kad asmeninė her Šulcės rezidencija yra bokšto apačioje ir ten pat, pačioje gilumoje, centre, glūdi įžymusis slaptasis jo kabinetas. Pasakojo, kad tai didžiulė skliautuota salė su visokiausiais priešgaisriniais įrenginiais, apkalta šarvais iš vidaus, panašiai kaip karo laivas – iš išorės, kad ten yra ištisa sistema plieninių durų su slaptomis spynomis, kurios padarytų garbę bet kuriam bankui.

Bendra visų nuomone, her Šulcė buvo bebaigiantis kurti naują, siaubingą negirdėto galingumo karinę mašiną, kuri neva įgalinsianti Vokietiją valdyti visą pasaulį.

Veltui Marselis be atvangos laužė sau galvą, stengdamasis rasti būdą prasiskverbti į profesoriaus Šulcės paslaptį, veltui sumanydavo tūkstančius pačių beviltiškiausių planų su persirengimais ir virvinėmis kopėčiomis. Deja, buvo priverstas pripažinti, kad visi tie projektai nerealūs. Niūrios ir storos sienos, naktį užliejamos ryškios šviesos srautų, saugomos budrios sargybos, buvo neįveikiama visų jaunuolio pastangų ir vilčių kliūtis. Net jeigu jam pavyktų kokiu nors stebuklingu būdu įveikti tą kliūtį, ką išvystų už jos? Smulkmenas, tiktai smulkmenas, nes vis tiek jam nepasisektų atskleisti visų piktadariškojo sumanymo sudėtingų machinacijų.

Bet nieko! Marselis sau prisiekė neatsitraukti ir nenuleisti rankų. Net jeigu jam tektų tempti šį jungą dešimt metų, vilks jį tuos dešimt metų! Vis viena išmuš valanda, kai atskleis tą paslaptį. Kitaip negali būti. Antras vertus, palaimingasis Fransevilio miestas auga ir klesti, atverdamas naują spindintį horizontą nuvargusiems ir iškamuotiems žmonėms.

Marselis neabejojo, kad tasai didis laimėjimas, lotynų rasės triumfas įsiutins Šulcę ir kad jis dabar labiau negu bet kada kupinas ryžto įvykdyti savo grasinimus. Tai patvirtino Štalštadtas ir visa to baisaus miesto veikla.

Praėjo keletas mėnesių. Kartą kovo mėnesį, kai Marselis tūkstantąjį kartą davė sau Hanibalo priesaiką (*Hanibalo priesaika – ištikimybės kokiai nors idėjai ar reikalui iki gyvenimo pabaigos priesaika. Žymusis kartaginiečių karvedys Hanibalas, gyvenęs III a. pr. Kr., pasak padavimo, turėdamas devynerius metus, prisiekė tėvui iki gyvos galvos kovoti su Romos imperija. – Vert.*), priešais netikėtai išdygo pilka tarnautojo figūra ir pareiškė, kad jį kviečia vyriausiasis direktorius.

– Gavau įsakymą iš paties her Šulcės, – pasakė Marseliui aukštasis pareigūnas, – atsiųsti jam geriausią mūsų braižytoją. Geriausias, be abejonės, esate jūs. Malonėkite tuoj pat pasiimti savo daiktus, ir netrukus būsite pristatytas į vidaus sektorių. Be to, turiu garbę pranešti, kad esate pakeltas leitenantu.

Taigi tą valandėlę, kai Marselis jau buvo bemaž praradęs bet kokią viltį, jo nuoširdus ir didvyriškas triūsas dėl natūraliai ir logiškai susiklosčiusių aplinkybių atvėrė kelią į tikslą.

Marselis taip apsidžiaugė, kad pamiršo, kur esąs, – jo veidas švytėte švytėjo.

– Esu laimingas galėdamas pranešti jums tokią puikią žinią, – tęsė direktorius, – ir galiu tik patarti ir ateityje nepamesti to kelio, kurį savo pastangomis taip sėkmingai nutiesėte. Jums atsiveria nuostabi ateitis. Ženkite pirmyn.

Pagaliau po tokio ilgo išmėginimo Marselis priartėjo prie tikslo, kurio beatodairiškai siekė.

Jaunuolis negaišuodamas susidėjo daiktus ir nužingsniavo paskui savo pilkuosius vedlius. Štai galų gale jis įveikė paskutiniąją kliūtį ir prieš jį atsivėrė vieninteliai „A" gatvės vartai, kurie šitaip ilgai buvo jam užverti. Po kelių minučių Marselis atsidūrė prie nepasiekiamojo „Jaučio bokšto", kuris iki šiol jam rodė tik savo niūrią viršūnę, skendinčią debesyse.

Vaizdas, atsivėręs prieš jaunuolį, buvo labai netikėtas.

Įsivaizduokite sau žmogų, kuris iš triukšmingos, nuobodžios, valdiškos europinės įstaigos ūmai pateko į pirmykštį atogrąžų mišką.

Toks stebuklas atsitiko mūsų Marseliui. Kas be ko, reikia pripažinti, kad pirmykštis miškas, žinia, gerokai išlošia, kai mes susipažįstame su juo iš didžiųjų rašytojų kūrinių, bet her Šulcės parkas buvo iš tikrųjų stebuklas, sukurtas žmogaus rankų. Aplinkui iš visų pusių kilo žalias tankumynas – šnarėjo lieknos palmės, plačialapiai

bananai, nuostabių formų kaktusai; lanksčios lianos, apsisukusios apie aukštus eukaliptus, kabojo žaliomis girliandomis arba puošniomis ir tankiomis uždangomis.

Visur žydėjo puikios nematytos gėlės. Sultingi ananasai ir guavai noko greta aromatingų apelsinų. Būriai kolibrių ir rojaus paukščių skraidė virš galvos, žėrėdami visomis savo puošnių apdarų spalvomis. Karštas atogrąžų oras dvelkė subtiliu aromatu.

Marselis apsidairė aplinkui, ieškodamas akimis stiklinių stogų ir šildytuvų, sukuriančių šį stebuklą, bet regėjo tik mėlyną dangų ir negalėjo atsigauti iš nuostabos.

Paskui jaunuolis staiga atsiminė, jog čia kažkur labai arti yra akmens anglies kasyklos, kuriose jau daug metų dega anglis, ir suprato, kad her Šulcė, pasitelkęs metalo vamzdžius, sumaniai panaudojo tą neišsenkamą žemės šilumą. Bet ir suvokęs šį stebuklą, Marselis tebestovėjo kaip įbestas, nepajėgdamas atplėšti užburto žvilgsnio nuo žaliųjų vejų ir alsuodamas svaigiu aromatingu oru. Pagaliau jis gali apdovanoti save už tuos šešis mėnesius, kuriuos praleido uždarytas, nematydamas nė vienos žolelės. Pabarstyta smėliu alėja nuolaidžiai leidosi prie plačių marmuro laiptų su didinga kolonada. Už tos kolonados kilo sunkus kvadratinio pastato masyvas, tarsi savotiškas „Jaučio bokšto" pjedestalas. Abipus laiptų stovėjo liokajai raudonomis livrėjomis, o aukščiau, prie įėjimo, šveicorius su trikampe kepure ir lazda rankoje. Tarp kolonų švietė puošnūs bronzos kandeliabrai. Lipdamas laiptais, Marselis girdėjo sau po kojomis kurtų ir tolimą požeminio geležinkelio dundėjimą.

Marselis pasakė savo vardą, ir tuoj pat buvo įvestas į vestibiulį, panašų į tikrą skulptūrų muziejų. Bet vos jis spėjo trumpai apsidairyti, kai jau žengė į didžiulę, išmuštą raudonai su auksu salę, paskui į antrąją – juodai su auksu ir pagaliau į trečiąją – geltonai su auksu, kur jam liepė palaukti. Po kelių minučių atsidarė durys; jaunuolį pakvietė įeiti į prabangų kabinetą, išdažytą žaliai su auksu.

Patsai her Šulcė sėdėjo už stalo su savo nepakeičiamąja porcelianine pypke dantyse, priešais jį stovėjo didžiulis alaus bokalas. Tarp viso to blizgesio ir prabangos profesorius buvo panašus į purvo dėmę ant blizgančio lakuoto bato.

Nekilstelėjęs, net nepasukęs galvos, plieno karalius paklausė sausai ir šaltai:

– Jūs braižytojas?

– Taip, pone.

– Mačiau jūsų brėžinius. Jie puikūs. Bet jūs, matyt, darbavotės tik prie garinių mašinų konstrukcijų?

– Man niekada nieko kita nepavesdavo.

– Ar bent kiek nusimanote apie balistiką?

– Studijavau ją laisvalaikiu savo malonumui.

Atsakymas, matyt, patiko her Šulcei. Jis teikėsi pakelti akis į savo pavaldinį.

– Tai štai! Ar man vadovaujant sugebėtumėte nubraižyti patrankų brėžinius? Pažiūrėsime, kaip susidorosite su šia užduotimi. Nežinau, ar pavyks jums pakeisti tą kvailį Zonę, kuris šiandien rytmetį buvo sudraskytas į gabalėlius, nes neatsargiai elgėsi su dinamitu. Tasai pusgalvis vos mūsų visų nepasiuntė į aną pasaulį!

Reikia įsidėti į galvą, kad tie šiurkštūs ir žiaurūs žodžiai her Šulcės lūpose skambėjo visai natūraliai.

Aštuntasis skyrius

Drakono ola

Skaitytojas, atidžiai sekęs labai sėkmingą jaunojo elzasiečio karjerą, tikriausiai nustebs sužinojęs, kad po kelių savaičių jaunuolis tapo bene pats artimiausias asmuo her Šulcei. Plieno karalius nepaleido jo nuo savęs nė valandėlei. Juodu kartu dirbo, kartu valgė, dviese vaikštinėjo po parką arba rūkydami sėdėjo prie alaus bokalų.

Niekada per visą savo gyvenimą buvęs Jenos universiteto profesorius nesutiko asistento, kuris jam taip patiktų. Šis jaunuolis suprasdavo her Šulcę iš pusės žodžio ir nepaprastai greitai suvokdavo visus teorinius sumanymus.

Marselis buvo ne tik sumanus savo dalyko žinovas, bet ir rimtas darbuotojas – nepavargstantis, talentingas išradėjas, kaip retai kas kuklus, ir be visa kita, įdomus pašnekovas.

Profesorius buvo juo labai susižavėjęs: dešimtis kartų vis sau kartodavo: „Koks atradimas! Tikra brangenybė tasai vyrukas".

O paslaptis buvo ta, kad Marselis iš pirmojo žvilgsnio neklysdamas perprato savo vyresniojo globėjo charakterį. Jaunuolis suvokė, kad svarbiausias profesoriaus būdo bruožas – siaubingas, visaapimantis egoizmas, labiausiai išryškėjantis atviromis ir niekingomis ambicijomis. Stengdamasis visada kurstyti pasibjaurėtinąjį šefo bruožą, Marselis tiksliai taikė prie jo savo poelgius, kiekvieną žodį. Per itin trumpą laiką jaunuolis taip puikiai išmoko to meno, kad her Šulcė jo rankose pasidarė tarsi instrumentas, valdomas patyrusio muzikanto.

Marselis laikėsi tokios taktikos: pasitelkdamas visą savo sumanumą, stengėsi elgtis taip, kad Šulcė visada galėtų jaustis esąs pranašesnis.

Pavyzdžiui, braižydamas kokį nors brėžinį, jaunuolis darydavo jį bemaž tobulą, bet pačioje aiškiausioje vietoje palikdavo labai krintančią į akis ir lengvai pataisomą klaidą, kurią buvęs profesorius bemat pamatydavo ir didžiai patenkintas parodydavo braižytojui. Jei

Marseliui topteldavo kokia nors Šulcę dominanti mintis, jis stengdavosi įpinti ją pašnekesyje taip, jog her Šulcei susidarydavo įspūdis, kad jis pats ją sugalvojęs.

Kartais Marselis net atmesdavo visas tas gudrybes ir paprastai sakydavo:

– Her Šulce, aš apmečiau jums modelį to naujo laivo su nuimamu taranu, apie kurį jūs man kalbėjote.

– Aš kalbėjau? – nesusigaudydamas klausdavo her Šulcė, kuriam net į galvą nešaudavo tokių minčių.

– Žinoma. Nejaugi pamiršote? Nuimamasis taranas, kuris priešo laive palieka verpstės pavidalo torpedą, sprogstančią praėjus trims minutėms.

– Įsivaizduokite, visai iš galvos išdulkėjo! Bet ir nenuostabu – tiek visokių idėjų sklando mano smegenyse!

Ir her Šulcė ramia sąžine prisiskirdavo sau asistento išradimą.

Galimas daiktas, kad jis pats ne visiškai tuo tikėjo. Visai realu, kad giliai širdyje laikė Marselį kur kas gabesnį ir daugiau žinantį už save. Bet dėl tam tikro mąstymo sutrikimo, kuris sykiais įvyksta žmogaus smegenyse, her Šulcė visiškai tenkinosi pranašumo regimybe ir tuo įspūdžiu, kurį darydavo kitiems, o ypač savo pavaldiniams.

– Ir vis dėlto, nepaisant jo proto ir gabumų, tikras mulkis tasai Švarcas, – neretai sakydavo sau profesorius, savimeiliškai kikendamas ir šiepdamas savo baisius, žvėriškus dantis.

Tačiau jo nepasotinamąjį ambicingumą labiausiai kurstė tai, jog jis vienintelis visame pasaulyje galėjo įgyvendinti tuos technikos išradimus, tas stebėtinai drąsias fantazijas. Tik jo vienintelio dėka, jam vienam panorėjus, buvo įkūnijami tie stebuklai. Galų gale Marselis buvo viso labo tik vienas iš naudingų galingojo mechanizmo varžtelių, mechanizmo, kurio sukūrimas priklauso jam, Šulcei.

Kad ir kaip glaudžiai profesorius bendradarbiavo su Marseliu, niekada jam neatskleisdavo savo planų. Net praėjus penkiems mėnesiams, kai Marselis atsidūrė „Jaučio bokšte", jaunuoliui vis viena nepaaiškėjo centrinio sektoriaus paslaptys. Tiesa, kai kurie Marselio spėjimai virto įsitikinimu. Kasdien Marselis vis labiau įsitikindavo, kad Štalštadte iš tikrųjų egzistuoja kažkokia paslaptis ir kad her Šulcė kelia sau tikslą ne tik gauti pelno. Profesoriaus teoriniai samprotavimai ir pats gamybos pobūdis gana aiškiai rodė, kad jis išrado kažkokią naują karo mašiną.

Tačiau jaunuoliui niekaip nepavyko atskleisti tos paslapties.

Laikas bėgo, ir Marselis galų gale buvo priverstas prisipažinti, kad laukdamas nieko nepasieks ir kad tik koks nors ypatingas įvy-

kis gali priartinti jį prie paslapties. Kadangi tokio įvykio niekaip nesulaukė, tai nutarė pats jį išprovokuoti.

Rugsėjo penktosios vakare jaunuolis pietavo su her Šulce. Lygiai prieš metus, tą pačią dieną Marselis Albrechto šachtoje surado savo mažojo bičiulio Karlo lavoną. Ankstyva ir rūsti žiema šioje Amerikos Šveicarijoje jau spėjo padengti visas apylinkes balta marška. Bet Štalštadto parke oras buvo šiltas kaip birželyje, ir snaigės, ištirpusios dar ore, pasiekdavo žemę kaip paprasta gaivi rasa.

– O dešrelės su kopūstais šiandien buvo tikrai skanios, – svajingai sumurmėjo her Šulcė, kuris, nepaisydamas visų savo milijonų, niekaip nepajėgė atsisakyti mėgstamiausio valgio.

– Taip, tikrai puikios! – pagyrė Marselis, kasdien didvyriškai kantriai valgęs iki gyvo kaulo įkyrėjusias dešreles. Jaunuolis pajuto, kad jį ima pykinti, ir, galimas daiktas, tas pojūtis privertė jį ryžtis daugiau nebeatidėliojant daryti sumanytąjį bandymą.

– Aš kai kada galvoju, – atsidusęs tęsė her Šulcė, – kaip žmonės, gyvenantys šalyse, kur nėra nei alaus, nei dešrelių, nei kopūstų, gali susitaikyti su tokia apgailėtina egzistencija.

– Taip, be abejo, toks gyvenimas – ištisa kančia, – palaikė jį Marselis. – Man regis, būtų humaniškiausia visas jas prijungti prie faterlando.

– Ką gi, taip ir bus, tikrai bus! – sušuko her Šulcė. – Štai dabar mes pačiame Amerikos centre. Leiskite tik mums pasičiupti vieną kitą salą arčiau Japonijos ir pamatysite, kaip greitai paimsime į savo rankas visą žemės rutulį.

Liokajus padavė jiems pypkes. Her Šulcė neskubėdamas prisikimšo pypkę, išrūkė ją ir, atsilošęs į krėslo atkaltę, paskendo visiškoje palaimoje. Marselis tik ir laukė tokios valandėlės.

– Prisipažinsiu, nelabai tikiu tokio užkariavimo galimybe, – patylėjęs tarė jaunuolis.

– Kokio užkariavimo? – nustebęs paklausė her Šulcė, kuris jau spėjo pamiršti, apie ką juodu kalbėjosi.

– Nagi, kad vokiečiai užkariaus visą pasaulį.

Buvusiajam Jenos profesoriui pasirodė, kad jis blogai išgirdo:

– Jūs netikite, kad vokiečiai nukariaus pasaulį?

– Netikiu.

– Tikrai keistai šnekate! Galbūt malonėtumėte išdėstyti savo netikėjimo priežastį?

– Priežastis, mano galva, visai paprasta. Man regis, to negali būti todėl, kad prancūzų artilerija galų gale pralenks jus ir nugalės. Mano tėvynainiai, kurie gerai pažįsta prancūzus, mano, jog prancūzas, jau sykį pamokytas, dabar vertas dviejų. Tūkstantis aštuoni šimtai

septyniasdešimtųjų metų pamoka gali prastai baigtis tiems, kas ją vedė. Mano tėvynėje, mano mažoje šalyje, pone, tuo niekas neabejoja, ir, jeigu jau būsime atviri iki galo, tokios pat nuomonės laikosi ir įžvalgesni Anglijos žmonės.

Šiuos žodžius Marselis pasakė šaltu, sausu ir aštriu tonu, kuris turėjo kiek galima stipriau pateikti tą negirdėtą įžeidimą, kurį jaunuolis nei iš šio, nei iš to tėškė pačiam plieno karaliui.

Her Šulcė sėdėjo priblokštas, sustingęs, dusdamas. Visas kraujas suplūdo į veidą, net Marselis išsigando – ar neperlenkė kartais lazdos.

Bet matydamas, kad jo auka, nors ir užspringo iš pasiutimo, tačiau neišleido kvapo, vėl prabilo:

– Taip, kad ir kaip liūdna, tai tiesa. O jeigu mūsų priešininkai nekelia tokio triukšmo kaip mes, iš to nereikia spręsti, jog jie sėdi sudėję rankas. Jūs manote, pastarasis karas jų nieko neišmokė? Galite būti tikras, kad tuo metu, kai mes kvailai užsispyrę siekiame tik vieno tikslo – padidinti visų mūsų pabūklų svorį, jie rengia kažką nauja ir, radę pirmą patogią progą, pasistengs tą naujieną pakišti mums panosėn.

– Rengia naujieną! Naujieną! – suburbuliavo her Šulcė. – Atleiskite, o mes ką, nedarome to paties?

– Štai čia ir yra visa bėda, kad ne. Liejame iš plieno tai, ką mūsų pirmtakai darė iš bronzos, štai ir viskas! Ir dvigubiname savo pabūklų dydį ir šaudymo nuotolį.

– „Dvigubiname"! – apmaudžiai suriko her Šulcė.

– Kaip tik taip, – kuo ramiausiai tęsė Marselis, – mes esame ne kas kita, o tik pasigailėtini mėgdžiotojai. Norite žinoti tiesą? Visa nelaimė ta, kad mums trūksta išradingumo. Mes niekada nieko nauja nesugalvosime, o prancūzai jau turi šį tą išradę, – dėl to niekas nepuls ginčytis.

Her Šulcė išoriškai susivaldė. Bet iš to, kaip virpėjo jo lūpos, iš tamsiai raudonų dėmių, išmušusių jo pablyškusį veidą, buvo galima spręsti, kaip vyriškis sukrėstas. Šitaip jį paniekinti! Tai jis, Šulcė, didingiausios pasaulyje patrankų gamyklos kūrėjas ir savininkas, matęs prie savo kojų karalius ir parlamentus, turi klausytis kažkokio apgailėtino šveicaro braižytojo plepalų, kad jam, plieno karaliui Šulcei, trūksta išradingumo, kad jį nugalės prancūzų artileristas!!! Ir tai sakoma čia, kur visai šalia už plieno šarvais apmuštos sienos yra šis bei tas, kuo jis, Šulcė, gali prispausti prie sienos tąjį įžūlėlį vyruką, užkimšti jam koserę, paleisti vėjais visus jo idiotiškus paistalus! Ne, to jis negali ramiai iškęsti!

Her Šulcė taip netikėtai pašoko iš vietos, kad jo pypkė iškrito iš

dantų ir sudužo. Sviedęs į Marselį naikinantį ir geliantį žvilgsnį, profesorius sukando žandikaulius ir sušnypštė pro dantis:

– Eime, pone! Jūs pats dabar nuosavomis akimis teiksitės pamatyti, kaip her Šulcei stinga sumanumo!

Marselis pradėjo pavojingą žaidimą, bet laimėjo. Laimėjo todėl, kad jam iš pradžių pavyko pritrenkti Šulcą netikėtu ir įžūliu pareiškimu, o paskui, neleisdamas atsitokėti, visiškai jį įsiutino. Nes jei kas užkliudydavo Šulcės pasipūtimą ir ambicijas, jis pamiršdavo bet kokį atsargumą. Dabar profesorius jau degte degė noru parodyti savo paslaptį.

Jis įžengė į kabinetą ir, praleidęs pirmyn Marselį, rūpestingai uždarė už savęs duris, paskui priėjo prie knygų spintos ir palietė vieną lentyną – sienoje bemat atsivėrė siauras tarpas, užmaskuotas knygų eilėmis; pro jį matėsi akmeniniai laiptai, kuriais mūsų herojai nulipo iki pat „Jaučio bokšto" papėdės. Juodu sustojo prieš sunkias ąžuolo duris; Šulcė atrakino jas nedideliu raktu, kurį visada nešiojosi. Už tų durų išvydo dar kitas iš kaltos geležies, užrakintas sudėtinga spyna su šifru, – tokiomis spynomis rakinami seifai. Šulcė surinko šifrą ir atstūmė sunkią geležinę sąvarą su sudėtingu automatiniu įtaisu iš vidinės pusės, imančiu skambėti vos tik prisilietus. Marselis grynai iš profesionalaus smalsumo jau norėjo iš arčiau apžiūrėti tą mechanizmą, tačiau palydovas neleido ir vis skubino žengti pirmyn.

Juodu atsidūrė prieš trečiąsias duris – be jokio išorinio užrakto, atsidarančias papraščiausiai paspaudus, be abejonės, ypatingą įtaisą.

Įveikę tas tris kliūtis, vyriškiai užkopė du šimtus žingsnių špižiniais laiptais, kurie atvedė pašnekovus į „Jaučio bokšto" viršūnę, kylančią aukštai virš miesto.

Viršutinė to nesugriaunamo granitinio bokšto aikštelė buvo savotiškas apvalus kazematas su siauromis šaudymo angomis sienose. Pačiame kazemato centre stūksojo didžiulė plieno patranka.

– Štai, – tarė profesorius, kuris visą laiką, kol juodu ėjo, nepravėrė burnos.

Patranka buvo pats didžiausias apsupties pabūklas, kokį kada nors matė Marselis. Svėrė ji mažiausiai tris šimtus tūkstančių tonų ir buvo užtaisoma iš užpakalinės pusės. Vamzdžio žiotys siekė pusantro metro skersmens. Užkelta ant plieninio lafeto, ji galėjo šliaužioti plieniniais slankikliais ir, įtaisyta ant krumpliaračių, judėjo taip lengvai, jog ją galėtų valdyti net vaikas. Reguliavimo spyruoklė užpakalinėje lafeto dalyje silpnino atatranką ir po kiekvieno šūvio automatiškai grąžindavo pabūklą į pirmykštę padėtį.

– O kokia šios patrankos smogiamoji galia? – paklausė Marselis, nejučiomis grožėdamasis plieniniu stebuklu.

– Pilnu užtaisu dvidešimties kilometrų atstumu šis pabūklas pramuša keturiasdešimties colių plytą taip lengvai kaip paprastą sumuštinį.

– O šūvio nuotolis?

– Tolišauda! – įkvėptai ir karštai šūktelėjo Šulcė. – Štai jūs ką tik kalbėjote, jog mes apgailėtini mėgdžiotojai, galime tik padvigubinti patrankų svorį ir tolišaudą. Tai štai, iš šios patrankėlės imuosi gana tiksliai pasiųsti sviedinį keturiasdešimties kilometrų atstumu.

– Keturiasdešimt kilometrų! – suriko pritrenktas Marselis. – Jūs tikriausiai turite kažkokį naują paraką?

– O, dabar galiu jums viską papasakoti, – kažkokiu paslaptingu tonu atsakė Šulcė. – Dabar galiu be visokių gąsčiojimųsi atskleisti visas paslaptis. Taip, stambiagrūdis parakas atgyveno savo amželį. Aš naudoju bedūmį paraką. Jo sprogstamoji jėga keturi kartus viršija juodojo parako galią. O aš tą jėgą sustiprinu penkiariopai, pridėdamas aštuonias dešimtąsias kalio nitrato.

– Bet ar gali koks nors pabūklas, tegu ir pagamintas iš paties geriausio plieno, atlaikyti tokio sprogimo slėgį? – suabejojo Marselis. – Po trijų ar keturių šūvių jūsų puikioji patranka pasidarys niekam tikusi.

– Tegu ji iššauna vieną vienintelį kartą – ir to bus gana.

– Brangiai kainuos jums toks šūvis!

– Vieną milijoną – lygiai tiek, kiek kainavo ši patranka.

– Milijonas už vieną šūvį?

– Na ką gi, nieko baisaus, jeigu sugriaus už milijardą!

– Už milijardą! – pakartojo Marselis, bet čia pat susigriebęs užgniaužė beišsprūstantį siaubo riksmą, sumišusį su nevalingu žavėjimusi šiuo mirtinu ginklu. Susivaldęs tarė ramiu balsu: – Taip, tai, žinoma, nuostabus pabūklas, tačiau nepaisant visų neabejotinų privalumų jis kaip tik patvirtina mano mintį – patobulintas, pamėgdžiotas, bet iš principo nenaujas!

– „Iš principo nenaujas"! – iškošė pro dantis her Šulcė, pašaipiai patraukydamas pečiais. – Na, gerai, regis, jau sakiau, kad neturiu nuo jūsų jokių paslapčių. Eime.

Juodu išėjo iš kazemato ir hidrauline kėlimo mašina nusileido į apatinį aukštą. Čia, didelėje salėje, ant grindų gulėjo eilės pailgų, cilindro formos daiktų, kuriuos iš toli galėjai palaikyti nuimtomis nuo lafetų patrankomis.

– Štai mūsų sviediniai, – tarė her Šulcė.

Šį sykį Marselis turėjo pripažinti, kad niekada nieko panašaus

neteko jam matyti.

Čia gulėjo milžiniški cilindrai – dviejų su puse metro ilgio ir metro su trupučiu diametro, su švino apvalkalu, kuriame lengvai atsispausdavo pabūklo sriegės; užpakalinė cilindro dalis buvo uždengta plieno disku, pritvirtintu veržle, o priekis baigėsi plieniniu cigaro pavidalo antgaliu su daužikliu.

Sunku buvo iš išorės nustatyti, kuo skyrėsi šie sviediniai nuo įprastųjų, bet, žvelgdamas į juos, Marselis jautė, kad tose pabaisose glūdi tokia siaubinga griovimo galia, kokios dar nežino pasaulis.

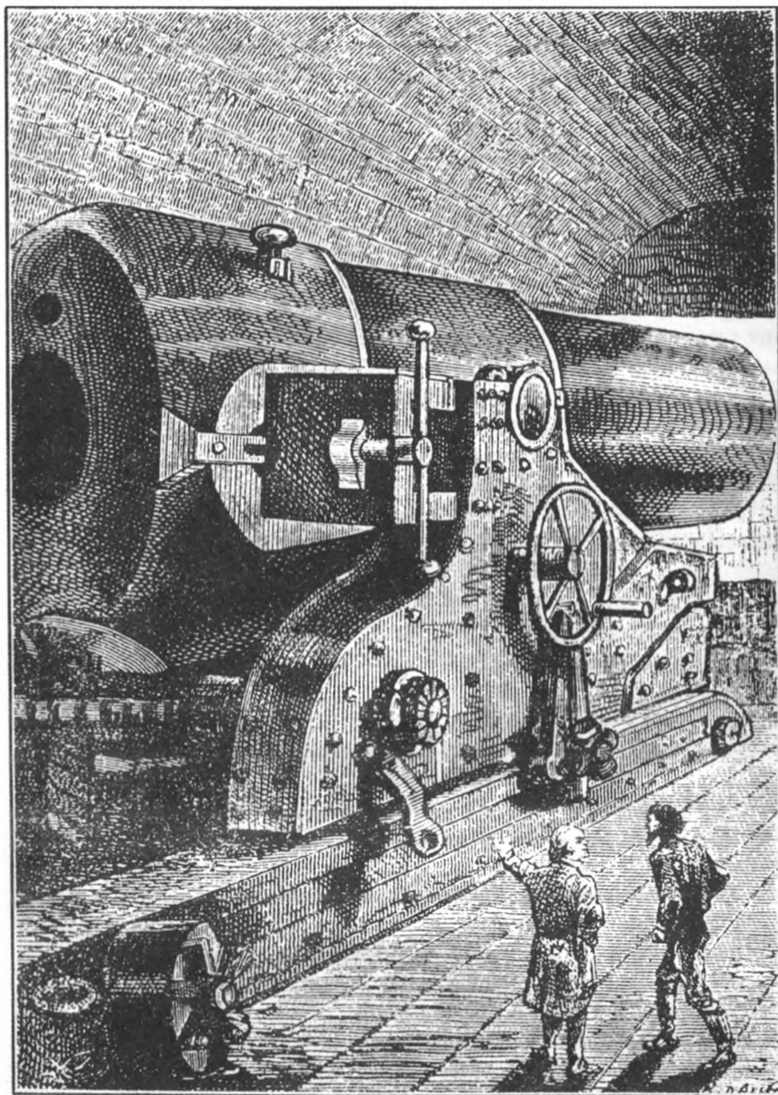
– Ką, nesusigaudote? – paklausė her Šulcė, matydamas sumišusį Marselį.

– Ne, garbingai prisipažįstu, nesuprantu, kam reikia tokio ilgo ir tokio, jeigu spręsime iš akies, sunkaus sviedinio?

– Išorė apgaulinga, – tarė Šulcė. – Jo svoris nedaug kuo skiriasi nuo paprasto tokio pat kalibro sviedinio. Bet dabar jums viską papasakosiu. Tai sviedinys – raketa iš stiklo, apkaltas ąžuolu, užtaisytas septyniasdešimt dviejų atmosferų suslėgta skysta anglies rūgštimi. Nukritus sviediniui, jo švininis apvalkalas sprogsta ir skystis virsta dujomis, todėl artimiausioje zonoje temperatūra nukrenta iki šimto laipsnių žemiau nulio, tuo pačiu metu milžiniškas kiekis angliarūgštės dujų išsisklaido ore. Bet koks gyvas padaras, atsidūręs bent trisdešimt metrų nuo sprogimo vietos, turi neišvengiamai žūti, veikiamas tos stingdančios temperatūros ir dusulio. Trisdešimt metrų – taip sakant, pradinis skaičius, o iš tikrųjų sviedinys paveikia, galimas daiktas, kur kas didesnį paviršių – sakykime, šimto ar dviejų šimtų metrų apskritimu. Čia turėtume neišleisti iš akių dar vienos mums naudingos aplinkybės, o būtent – angliarūgštės dujos dėl savo svorio ilgam išlieka žemuosiuose atmosferos sluoksniuose, todėl jų veikimo zona būna apkrėsta keletą valandų po sprogimo, taigi bet koks padaras, išdrįsęs ten pasirodyti, bemat žūva. Kaip matote, šūvis iš mano patrankos duoda dvigubą rezultatą – momentinį ir ilgalaikį! Beje, nebūna sužeistųjų, vien tik lavonai.

Profesorius Šulcė aiškiai mėgavosi vaizduodamas savo išradimo privalumus. Pamažu atgavo smagią nuotaiką, visas paraudo, tiesiog švytėjo iš pasididžiavimo ir rodė visus trisdešimt du dantis.

– Įsivaizduokite, – tęsė jis, – keletą tokių pabūklų, kurių žiotys nutaikytos į apsuptą miestą. Sakykime, kad kiekvienam paviršiaus hektarui reikia vienos patrankos. Vadinasi, sunaikinti tūkstančio hektarų ploto miestui tuomet reikia pastatyti šimtą baterijų po dešimt pabūklų. Ir štai pažvelkite: visi jūsų pabūklai savo vietose, kiekvienam parinktas taikinys, palankus giedras oras. Elektros laidu duodate bendrą ženklą – ir tą pačią valandėlę tūkstančio hektarų plo-

te nelieka nė vieno gyvo padaro! Ištisas angliarūgšties vandenynas užlieja miestą! O žinote, kas man pakišo šią mintį? Nagi medicininė ataskaita apie šachtininko berniuko mirtį Albrechto šachtoje praėjusiais metais. Tiesa, kažkas tokio šmėkščiojo mano galvoje dar Neapolyje, kai apžiūrinėjau „Šunų olą". Bet tik po to atsitikimo mano mintis gavo tinkamą impulsą. Ar dabar supratote mano išradimo principą? Dirbtinai sudaromas grynos angliarūgštės vandenynas! Ištisas vandenynas! O juk puikiai žinome, kad net penktoji šių dujų dalis orą daro netinkamą kvėpuoti.

Marselis stovėjo tylėdamas. Iš esmės jaunuolis neturėjo ką sakyti. Her Šulcė svaigo iš entuziazmo, todėl net truputį susikuklino:

– Manęs tik vienas dalykas nepatenkina, – pridūrė jis po valandėlės.

– O kas konkrečiai? – paklausė Marselis.

– O tas, kad man nepavyksta pasiekti, jog šūvis ir sprogimas būtų visiškai tylūs. Apmaudu, kad mano patrankos šūvis labai primena šūvį iš paprasčiausio pabūklo. Tik pagalvokite, kas būtų, jeigu ir šūvis, ir sprogimas vyktų absoliučiai tyliai! Tai būtų netikėta mirtis, kuri atlėktų be garso giedrą ir tylią naktį ir ūmai ištiktų šimtus tūkstančių žmonių.

Tasai vaizdas taip sužavėjo her Šulcę, jog jis nutilo, pagautas savo svajonės, kuri iš esmės buvo ne kas kita, o tik didybės manija. Marselis netikėtai nutraukė profesoriaus palaimingąją būseną:

– Visa tai, žinia, puiku, tikrai nuostabu, – tarė jis. – Bet pagaminti tūkstančius tokių patrankų reikia ir laiko, ir pinigų.

– Pinigų? Pinigų mums užteks! O laiko? Laikas irgi mūsų rankose.

Taip bylojo vokietis, tikras savo tautos atstovas, nė akimirką neabejodamas ir nuoširdžiai tikėdamas savo žodžiais.

– Sakykime, – tęsė Marselis. – Be abejo, jūsų sviedinys, pripildytas angliarūgštės, ne tokia jau naujiena, – sviediniai su troškinamosiomis dujomis jau seniai išrasti, bet jei kalbėsime apie jūsų sviedinio griaunamąją galią, turėsime pripažinti, jog ji siaubinga, dėl to visiškai nesiginčiju. Čia tik...

– Kas tik?

– Ar ne per lengvas sviedinio lyginamasis svoris? Ar nuskris jis keturiasdešimt kilometrų?

– Man pakaks, jeigu nulėks ir aštuonis, – šyptelėjęs atsakė her Šulcė. – O štai, – pridūrė, rodydamas kitą bombą, – čia špižinis sviedinys. Jis su įdaru. Tasai įdaras – tai šimtas mažų, simetriškai išdėstytų patrankėlių, kurios įeina viena į kitą panašiai kaip sustumiami žiūronai. Tos patrankėlės po sprogimo išsisklaido kaip atski-

ri sviediniai, paskui išmeta iš savęs mažas bombeles su degiomis medžiagomis. Tai tas pat, kaip, sakykime, jeigu sviesčiau į erdvę ištisą bateriją, galinčią ugnimi ir mirtimi nusiaubti visą miestą, sugniaužti jį iš visų pusių siautėjančia ir neužgesinama ugnimi. Jaunuoli, šis sviedinys tiksliai apskaičiuotas – kaip tik keturiasdešimčiai kilometrų! Greitai padarysim vieną bandymą, ir tuomet visi abejojantieji galės savo rankomis paliesti šimtus tūkstančių lavonų, kuriuos mano sviedinys nudės vietoje.

Siaubingieji Šulcės dantys žibėte žibėjo. Marselis su dideliu malonumu išbarškintų bent keletą jų. Tačiau susivaldęs jis ramiai tebestovėjo: sužinojo dar toli gražu ne viską, ką privalėjo.

– Taip, – pakartojo her Šulcė, – greitai padarysime lemiamą bandymą.

– Kaip? Kur? – sušuko Marselis.

– Kaip? Nagi paėmę vieną iš šių sviedinių, kuris, iššautas iš mano patrankos, perlėks Kaskad Mauntės kalnagūbrį. Klausiate, kur bus padarytas bandymas? Virš miesto, kuris stūkso nuo mūsų už keturiasdešimties kilometrų. Tas miestas visai nesitikės, kad jį užgrius toks perkūniškas smūgis, o jeigu ir tikėtųsi, neturėtų kaip apsiginti nuo jo naikinamosios galios. Dabar yra rugsėjo penktoji, taigi rugsėjo tryliktąją vienuolika valandų keturiasdešimt penkios minutės vakaro Fransevilis išnyks nuo žemės paviršiaus. Jį ištiks Sodomos (*Sodoma – Senosios Palestinos miestas, pasak Biblijos, labai supykdė Dievą savo gyventojų palaidu elgesiu, todėl buvo sunaikinta žemės drebėjimo ir ugnies lietaus. – Vert.*) lemtis. Profesorius Šulcė svies ant jo ugnį iš dangaus.

Marselis po šių netikėtų ir baisių žodžių visas pašiurpo. Laimei, Šulcė nepastebėjo, kokį įspūdį padarė jo žodžiai pašnekovui, ir karštai tęsė:

– Mes čia, Štalštadte, viską darome atvirkščiai, ką Fransevilyje veikia išradėjai. Mes stengiamės sutrumpinti žmonių gyvenimą, o jie ieško būdų, kaip jį pailginti. Tačiau jų pastangos pasmerktos žlugti, ir tiktai mirtis, kurią jiems pasiųsime, duos vietos naujam gyvenimui. Bet viskas gamtoje turi savo prasmę, todėl daktaras Sarazenas, pats to nežinodamas, davė man puikiausią medžiagą bandymams.

Marselis klausėsi profesoriaus ir netikėjo savo ausimis.

– Bet, pone, – pagaliau sumurmėjo jis truputį virpančiu balsu, kuris akimirką, rodos, patraukė plieno karaliaus dėmesį, – juk Fransevilio gyventojai nepadarė jums nieko bloga! Kiek žinau, ir jūs neturite preteksto su jais kivirčytis.

– Mano brangusis, – atkirto Šulcė, – jūsų, tiesą sakant, nekvai-

lose smegenyse liko kai kurios neprotingos keltų idėjos, ir, jeigu jums būtų leista ilgai gyventi, galėtų stipriai pakenkti. Gėris, blogis, teisė – visi šie dalykai reliatyvūs ir gana sąlygiški. Pasaulyje nėra nieko absoliutaus, išskyrus didžiuosius gamtos dėsnius. Vienas iš dėsnių – kova už būvį – toks pat nepakeičiamas, kaip ir visuotinė trauka. Mėginti jo išvengti – beprasmiška. Reikia gyventi ir veikti taip, kaip jis mums diktuoja. Štai todėl aš ir sunaikinsiu daktaro Sarazeno miestą. Su mano patranka penkiasdešimt tūkstančių vokiečių be didelio vargo pasiųs į aną pasaulį šimtą tūkstančių apgailėtinų svajotojų, kadangi jų veislė pasmerkta žūti.

Marselis suprato, kad mėginti atkalbėti her Šulę nuo jo nusikalstamos užmačios – tuščias reikalas. Juodu išėjo iš sviedinių salės. Her Šulcė užrakino duris slaptu užraktu, ir vyriškiai grįžo į valgomąjį.

Her Šulcė atsisėdo į krėslą, ramiai pakėlė prie lūpų alaus bokalą, paskambino ir įsakė paduoti naują pypkę vietoje sudužusiosios.

– Arminijas ir Sigimeras čia? – paklausė liokajaus.

– Čia, pone Šulce.

– Pasakykite jiems, kad niekur nedingtų.

Kai tarnas išėjo, plieno karalius pasisuko į Marselį ir atvirai pažvelgė jam į veidą. Jaunuolis ramiai atlaikė tą šaltą ir skvarbų žvilgsnį.

– Ar jūs rimtai ketinate įgyvendinti tai, ką sumanėte? – paklausė jaunuolis.

– Visiškai rimtai. Aš puikiai – iki vienos dešimtosios sekundės – žinau Fransevilio platumą ir ilgumą. Rugsėjo tryliktąją vienuolika valandų keturiasdešimt penkios minutės vakaro jis nustos egzistuoti.

– Geriausia jums būtų nepasakoti apie tokį projektą.

– Matyt, jūs, mano brangusis, absoliučiai nesugebate logiškai mąstyti. Todėl aš ne per labiausiai apgailestauju, kad mirsite tokio jauno amžiaus.

Išgirdęs šiuos žodžius, Marselis pašoko iš vietos.

– Nejaugi nesuprantate, – kuo ramiausiai tęsė her Šulcė, – kad jeigu leidau sau kam nors papasakoti apie savo projektus, tai, vadinasi, esu tikras, jog tasai žmogus niekada negalės išplepėti to, ką iš manęs išgirdo.

Jis paskambino, ir bemat tarpduryje pasirodė du gigantai – Arminijas ir Sigimeras.

– Jūs norėjote atskleisti mano paslaptį, – tarė her Šulcė. – Štai jūsų noras ir išsipildė. O dabar turite mirti.

Marselis tylėjo.

– Esate gana protingas ir vargu ar galėjote viltis, jog po to, kai

atskleidžiau savo paslaptį, leisiu jums gyventi. Iš mano pusės tai būtų nedovanotina lengvapėdystė, visiška logikos stoka. Tikslas, kurį sau keliu, yra toks milžiniškas, jog negaliu rizikuoti jo sėkme dėl tokių, taip sakant, niekingų sumetimų, kaip vieno žmogaus gyvybė, netgi tokio žmogaus kaip jūs, brangusis mano, kurio protą ir gabumus labai vertinu. Turiu prisipažinti, dabar labai gailiuosi, jog, pastūmėtas savo įžeistos savimeilės, leidau sau būti pernelyg atviram ir dabar privalau jus sunaikinti. Bet, jaunuoli, pravartu ir jums suprasti: kai žmogus turi tokį tikslą, kokį sau iškėliau, negalima net užsiminti apie kokius nors asmeniškus jausmus. Dabar galiu jums pasakyti, kad jūsų pirmtakas Zonė žuvo ne sprogus dinamitui, o todėl, jog prasiskverbė prie mano paslapties. Taigi matote, taisyklė be išimčių, ir aš negaliu jos nesilaikyti. Nieko čia nepadarysi.

Marselis tylėdamas žvelgė į her Šulcę. Iš jo tono, iš gyvuliško užsispyrimo, įrašyto toje žemoje nuplikusioje kaktoje, jaunuolis suprato, kad jau viskas baigta. Todėl net nemėgino prieštarauti.

– Kada turiu mirti ir kaip? – tik paklausė.

– Dėl to galite būti ramus, – abejingai atsakė Šulcė. – Mirsite be jokių kančių. Vieną puikų rytmetį neprabusite, ir viskas.

Davus plieno karaliui ženklą, žaliūkai sugriebė Marselį ir palydėjo į jo kambarį. Paskui stojo saugoti prie durų.

Marselis, likęs vienas, daugiau nebesivaržė. Dusdamas iš pykčio ir nevilties, jis mąstė apie daktarą Sarazeną ir kitus jam artimus žmones, apie savo tėvynainius, apie visus tuos, kuriuos mylėjo ir brangino.

„Mirties nebijau, mirti nėra baisu, – kalbėjo sau jaunuolis. – Bet kaip užkirsti kelią tam siaubingam pavojui, pakibusiam virš jų galvų?"

Devintasis skyrius

Pabėgimas

Padėtis iš tikrųjų buvo be išeities. Ką galėjo padaryti Marselis, kai jo gyvenimo valandos buvo suskaičiuotos ir artėjo naktis, galimas daiktas, paskutinė?

Jaunuolis negalėjo užmigti – kamavo sunki pavojaus nuojauta. Tačiau jis galvojo ne apie save, ne apie tai, kad bet kurią valandėlę gali netekti gyvybės – kad štai galbūt užmigs ir nepabus, kaip sakė Šulcė. Ne. Visos jo mintys veržėsi į Fransevilį.

„Ką daryti? – klausė savęs gal šimtąjį kartą. – Sunaikinti baisiąją patranką? Susprogdinti bokštą su tuo kazematu? Bet kaip tai padaryti? Ir net jeigu man per kokį stebuklą pavyktų pabėgti iš šio prakeiktojo miesto, kaip galėčiau iki tryliktosios sutrukdyti Šulcei įkūnyti savo siaubingąją užmačią? Ak ne! Vis dėlto galėčiau, jeigu ne išgelbėti miestą, tai blogiausiu atveju bent įspėti jo gyventojus, surikti jiems: „Gelbėkitės! Bėkite iš čia neatsisukdami! Jums gresia mirtis! Ant jūsų kris ugnis ir geležis!"

Paskui jaunuolio mintys nukrypo visai kitur.

„Tasai bjaurusis niekšas Šulcė! – galvojo jis. – Net jeigu ir sakytume, jog jis perdeda griaunamąją savo sviedinių galią ir jie negali paskandinti ugnyje ištiso miesto, vis dėlto pakanka vieno šūvio, kad Fransevilyje įsižiebtų keletas gaisrų. Siaubingas išradimas! Atstumas tarp miestų – jam ne kliūtis. Tik pagalvok: pradinis greitis dvidešimt kartų viršija iki šiol pasiektąjį – apie dešimt tūkstančių metrų per sekundę! Juk tai bemaž trečdalis to greičio, kuriuo žemė skrieja savo orbita! Bet ar gali taip būti! Deja, gali. Ir jeigu prakeiktasis pabūklas nesusprogs šaunant pirmąjį kartą... Bet ne, jis nesusprogs! Ne! Žinau metalą, iš kurio nulieta patranka. Jo, metalo, atsparumas sprogimui beveik beribis. Be to, niekšas Šulcė puikiausiai žino Fransevilio padėtį. Neišeidamas iš savo irštvos, jis matematiškai tiksliai nutaikys baisiąją patranką ir iššaus sviedinį į patį miesto centrą. Kaip įspėti nelaiminguosius žmones?"

Auštant Marselis atsikėlė taip ir nesumerkęs pernakt akių.

– Atrodo, bausmė atidėta būsimai nakčiai. Tasai budelis, regis, nutarė palaukti, kol užmigsiu iš nuovargio, ir tik tada pasiųs be kančių į aną pasaulį. Įdomu, kokią mirtį jis man sugalvojo? Galbūt miegančiam duos pakvėpuoti ciano vandenilio? Arba įleis į mano kambarį angliarūgštės dujų? O galbūt panaudos suskystintas, kaip savo stikliniuose sviediniuose, ir užšaldys mane? Rytoj vietoj mano kūno, kupino gyvybės ir jėgų, gulės suledėjęs lavonas, nejudantis stabas... O, baisusis galvijau! Tu trokšti sustabdyti mano širdį, atimti man gyvybę? Ką gi, esu pasirengęs mirti, kad tik daktaras Sarazenas ir jo šeima, kad tik mano mažoji Žana liktų gyvi! Todėl privalau bėgti. Privalau nieko nepaisydamas bėgti! Ir pabėgsiu!

Taręs šiuos žodžius, Marselis automatiškai paėmė už durų rankenos.

Jo didžiausiai nuostabai, durys atsidarė, jaunuolis, niekieno netrukdomas, nusileido laiptais ir išėjo į sodą.

„Matyt, nutarė manęs neužrakinti kambaryje, – pagalvojo jis. – Nors ir esu kalinys, bet galiu vaikščioti po visą sektorių. Tai kur kas geriau".

Bet vos tik Marselis žengė keletą žingsnių, kai už nugaros išdygo du milžiniški šešėliai, du gigantai, pavadinti tokiais skambiais istoriniais vardais arba tiksliau – priešistoriniais: Arminijumi ir Sigimeru.

Sutikdamas juos anksčiau, Marselis ne sykį klausė savęs: kokią tarnybą gali eiti šitie raudonsnukiai barzdoti milžinai jaučių sprandais, herakliškais muskulais, nuolatos vilkintys pilkais drabužiais.

Dabar jaunuolis žinojo, kokia ta jų tarnyba. Juodu buvo Šulcės asmeniniai sargybiniai, jo teisingumo vykdytojai, budeliai ir kalėjimo sargai.

Visą dieną juodu nenuleido nuo Marselio akių, stovėjo saugodami jo kambario duris, sekiojo jo pėdomis, kai jis vaikščiojo po parką. Žaliūkai tiesiog buvo apsikarstę ginklais – revolveriais, pistoletais, durklais. Be visa kita, abu tylėjo lyg žuvys. Visi Marselio mėginimai pasikalbėti su jais buvo nesėkmingi. Milžinai atsakydavo tik piktais žvilgsniais. Netgi jaunuolio mėginimas pavaišinti alumi, kaip jam atrodė, turėjęs pralaužti ledus, irgi baigėsi nei šiaip, nei taip.

Ištisą dieną stebėjo Marselis tuos cerberius (*cerberis – graikų mitologijoje trigalvis piktas šuo, kurio uodega ir gaurai iš gyvačių; jis saugo įėjimą į mirusiųjų karalystę. – Vert.*) ir rado tik vieną jų silpną vietą – pypkes, kurias vyrukai rūkė visą laiką, nepaleisdami iš dantų. Ar negalima kaip nors pasinaudoti šia jų silpnybe, kad išsigelbėtų? Marselis vis grįžo ir grįžo prie pastarosios minties. Prisiekęs pabėgti, jau-

nuolis dar nežinojo, kaip konkrečiai įvykdyti savo ketinimą, tačiau nutarė neatmesti nieko, nepraleisti nė menkiausios progos.

O sprukti reikėjo kuo greičiau. Bet kaip tai padaryti?

Marselis žinojo, kad bet koks mėginimas bėgti baigsis tuo, jog gaus porą kulkų į galvą. Bet, sakykime, jam pavyksta išvengti tų kulkų, – juk vis tiek jį supa trigubas storų sienų žiedas, triguba sargyba...

Senu įpratimu, įgytu dar Centrinėje mokykloje, Marselis pabėgimo klausimą pavertė matematikos uždaviniu.

„Jeigu žmogų saugo du žaliūkai be sąžinės ir užuojautos, be to, juodu abu yra stipresni ir apsiginklavę iki dantų, ką jis, Marselis, turi daryti? Pirmiausia turi nuslopinti tų argų (*argas – budrus, neužmigdomas sargas. Graikų mitologijoje Argas – daugiaakis milžinas, amžinas sargybinis: net miegodamas dalimi savo akių budi. – Vert.*) budrumą. Po to, kai žengs pirmąjį žingsnį, privalės kaip nors išsikapstyti iš šios tvirtovės, kurios visi išėjimai griežčiausiai saugomi...”

Marselis nepailsdamas laužė sau galvą ir niekaip negalėjo rasti sprendimo būdo.

Bet ūmai jo akys nušvito. Ar atsitiktinumas jam padėjo, ar, paragintas pakibusios baisios grėsmės, jis parodė antgamtišką išradingumą, – sunku pasakyti. Bet kad ir kaip ten būtų, tai buvo sėkmingas radinys.

Vaikščiodamas dieną po parką, Marselis atsitiktinai atkreipė dėmesį į neišvaizdų krūmelį aštriais ištįsusiais lapais ir dideliais raudonais žiedais – savotiškais varpeliais ant ilgų stiebelių.

Marselis niekada rimtai nesidomėjo botanika, bet vis dėlto jam pasirodė, jog šiame augale atpažįsta būdingus bulvinių šeimos požymius. Norėdamas pasitikrinti, jaunuolis nuskynė lapelį ir pamėgino pakramtyti.

Marselis neapsiriko. Švininis sunkumas visame kūne, vėmimo priepuoliai – visa tai rodė, kad jis čia pat, po ranka, turi natūralų šunvyšnės – stipriausio narkotiko – šaltinį.

Ramiai toliau vaikščiodamas, jaunuolis priėjo prie nedidelio dirbtinio ežerėlio, kuris pietinėje pusėje baigėsi kriokliu, tiksliai nukopijuotu nuo Bulonės miško krioklio. „Kur nuteka šito krioklio vanduo?” – susidomėjo Marselis.

Vanduo tekėjo į nedidelį upelį, kuris, šiek tiek pavingiavęs, dingo prie parko aptvaro. Matyt, kažkur netoli buvo nuotakis, ir upokšnis, įsiliejęs į jį, siekė vieną iš didelių požeminių kanalų, drėkinančių lygumą greta Štalštadto.

Jaunuolis pagalvojo, kad upelis gali jam labai praversti. Žinoma, jo negalėjo laikyti plačiai atvertais vartais, bet vis dėlto šiokia

tokia landa, per kurią įmanoma pasprukti.

„O jeigu kanalas užtvertas geležinėmis grotomis? – blaiviai jam sušnibždėjo drovus atsargumo balsas.

„Kas nerizikuoja, tas nelaimi, – paprieštaravo kitas, pašaipus balsas, diktuojantis mums pačius beviltiškiausius sprendimus. – Juk ne kamščiams nugaląsti išrasta dildė. Mano laboratorijoje jų visa kolekcija".

Taigi Marselis priėmė sprendimą. Idėja buvo puiki ir tikrai drąsi – galbūt ir neįgyvendinama, bet jis vis dėlto pamėgins ją įkūnyti, jeigu tik anksčiau neužklups mirtis.

Marselis neskubėdamas grįžo prie krūmelio su raudonais žiedais, pasilenkė ir, atidžiai sekamas savo sargų, nuskynė keletą lapelių.

Paskui grįžęs į savo kambarį, jaunuolis ir vėl sargybinių akyse išdžiovino virš ugnies lapelius, sutrynė tarp pirštų ir sumaišė su tabaku.

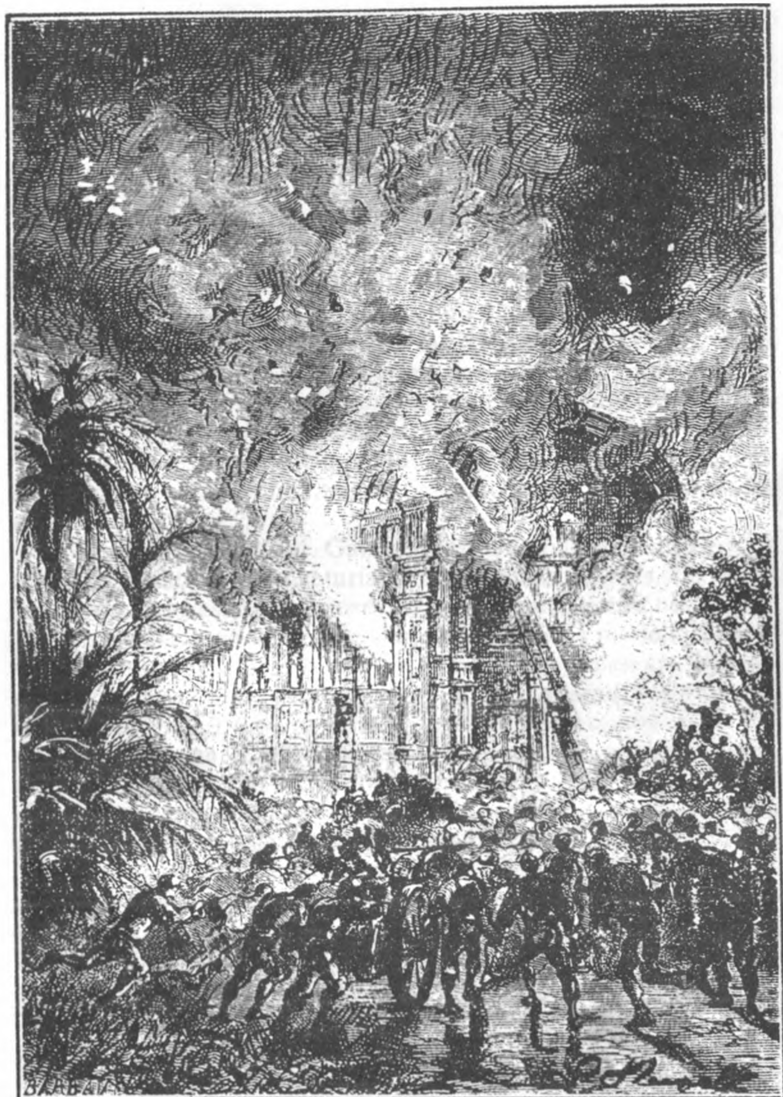
Praėjo šešios dienos, o Marselis, didžiai savo nuostabai, prabusdavo gyvas ir sveikas. Ar tai reiškė, jog her Šulcė, kurio daugiau nebematė nuo tos atmintinos dienos, atisakė savo ketinimo susidoroti su juo? Ne, vargu ar galima to tikėtis iš her Šulcės, o juo labiau jog atsisakytų savo projekto sunaikinti Fransevilį.

Bet kol kas, naudodamasis tuo netikėtu atidėjimu, Marselis kasdien darė savo triuką su tabaku. Savaime aišku, jis nerūkė šunvyšnės, nes nuolat nešiojosi du tabako pakelius: vieną sau, o kitą – manipuliacijoms, kurios, jaunuolis tuo neabejojo, turėjo sukelti užkietėjusių rūkorių Arminijo ir Sigimero smalsumą ir paskatinti juos paragauti tokio naujoviško tabako.

Jo sumanymas buvo teisingas – taip sakant, norimo rezultato nereikėjo ilgai laukti. Šeštosios dienos rytmetį – tai buvo lemtingosios rugsėjo tryliktosios išvakarės – Marselis klaidžiojo po parką ir, iš padilbų žvilgčiodamas į savo sargybinius, pamatė, kaip juodu sustojo prie krūmelio su raudonais žiedais ir nusiskynė po keletą lapelių.

Po valandos jis turėjo malonumą stebėti, kaip vyrukai džiovino lapus virš ugnies, paskui trynė savo šiurkščiais delnais ir maišė su tabaku. Iš jų veidų matėsi, kad nekantrauja ir iš anksto mėgaujasi būsimuoju smagiu dūmeliu.

Atrodė, kad pirmasis žingsnis į laisvę žengtas sėkmingai. Jeigu argai užmigs, Marselis kurį laiką išvengs jų priežiūros. Tačiau tai toli gražu ne viskas. Reikėjo rasti būdą, kaip prasiskverbti per nuotakį į kanalą ir plaukti tuo kanalu, nors jis tęstųsi ir keletą kilometrų. Marseliui atrodė, kad rado tokį būdą. Tiesa, šansai laimingai išsigelbėti nebuvo dideli, bet, šiaip ar taip, jo gyvybė kabėjo ant plau-

kelio, taigi nutarė rizikuoti.

Atėjo vakaras, padavė vakarienę, o po vakarienės neišskiriama trijulė prieš miegą išėjo pasivaikščioti po parką.

Marselis negaišdamas laiko kuo ramiausiai nužingsniavo į parko gilumą prie nuošalyje stūksančio fligelio, kur buvo modelių dirbtuvės; čia jaunuolis atsisėdo ant sodo suolo, išsitraukė pypkę, neskubėdamas prisikimšo ir užsirūkė.

Arminijas ir Sigimeras taip pat negaišdami įsitaisė ant gretimo suolo. Jų pypkės jau buvo prikimštos; vyrukai su dideliu malonumu užsirūkė ir ėmė pūsti tirštus dūmų kamuolius.

Narkotikas pradėjo veikti gana greitai. Nepraėjo nė penkių minučių, kai abu nerangūs teutonai ėmė žiovauti ir rąžytis svyruodami į šonus lyg mieguisti lokiai. Ausyse jiems keistai spengė, akys apsiblausė, raudoni veidai virto tamsiai purpuriniais, rankos bejėgiškai pakibo, galvos nusviro ant suolo atramos, pypkės iškrito iš burnų.

Netrukus prie čiulbančių paukščių, niekada nepaliekančių Štalštadto parko amžinosios vasaros, prisidėjo garsus stipriai įmigusių milžinų knarkimas.

Marselis to tik ir laukė. Galite suprasti, kaip jis nekantravo! Juk rytoj vienuoliktą valandą keturiasdešimt penkios minutės nuo žemės paviršiaus bus nušluotas Fransevilis, kurį pasmerkė žūti her Šulcė.

Negaišdamas nė valandėlės, jaunuolis puolė į modelių dirbtuves. Čia erdvioje salėje buvo surinktas ištisas muziejus. Ilgomis eilėmis rikiavosi hidraulinių, garinių, kirtimo mašinų, lokomobilių, siurblių, turbinų, garlaivių variklių, laivų korpusų modeliai. Tai buvo visų Šulcės gamyklos produkcijos rūšių mediniai modeliai – nuo pirmosios jos įkūrimo dienos iki dabar. Daug vietos tarp jų užėmė įvairiausių patrankų, torpedų ir sviedinių modeliai. Čia galėjai išvysti už keletą milijonų dolerių tikrų šedevrų.

Naktis buvo tamsi, ir jaunasis elzasietis dėkojo likimui, nes tamsa padėjo įgyvendinti beviltiškąjį jo planą. Prieš bėgdamas Marselis nutarė sunaikinti modelių muziejų. Ak, jeigu galėtų taip pat sunaikinti ir neprieinamąjį „Jaučio bokštą" su jo prakeiktuoju kazematu ir siaubingąja patranka! Bet apie tai nebuvo ko galvoti.

Pirmiausia Marselis įsikišo į kišenę mažą plieninį pjūklą, kabėjusį ant sienos tarp kitų instrumentų. Paskui, įbrėžęs degtuką, prikišo jį prie krūvos brėžinių ir smulkių modelių iš lengvos pušų medienos, sudėtų dirbtuvių kampe. Plykstelėjo ugnis, ir Marselis greitai smuko į sodą.

Po kelių minučių ugnies liežuviai jau veržėsi pro dirbtuvių langus ir sklaidė nakties tamsą. Sukaukė aliarmas; elektros signalas nuskriejo laidais, ir iš viso miesto ėmė važiuoti gaisrininkai su gari-

niais siurbliais. Netrukus pasirodė ir patsai her Šulcė, – jo komandos padvigubino pavaldinių energiją ir uolumą.

Po keliolikos minučių buvo paleisti garo katilai, ir galingi siurbliai ėmė veikti pašėlusiai greitai, versdami vandens srautus ant modelių dirbtuvių stogo ir degančių sienų. Bet ugnis šį sykį buvo stipresnė – vanduo ne gesino ugnį, o akimirksniu išgaruodavo, todėl netrukus visas pastatas ėmė liepsnoti lyg milžiniškas laužas. Per kokį ketvirtį valandos ugnis pasidarė tokia galinga, jog žmonės buvo priversti pasitraukti ir nebesigrumti. Reginys buvo baisus, bet sykiu ir didingas.

Marselis, pasislėpęs tarp krūmų, nenuleido akių nuo savojo patrono, kuris ragino žmones, sakytum, siuntė juos šturmuoti įtvirtintą miestą. Tačiau niekas nesiryžo lįsti į ugnį. Modelių dirbtuvės stovėjo nuošaliai parko gilumoje, ir visi aiškiai suprato, kad jos sudegs iki pamatų.

Pagaliau įsitikinęs, kad nebegalima išgelbėti pastato, Šulcė suriko griausmingu balsu:

– Duodu dešimt tūkstančių dolerių tam, kuris išgelbės trys tūkstančiai šimtas septyniasdešimt penktąjį modelį, stovintį po stiklo gaubtu vidury salės!

Šiuo numeriu buvo pažymėtas modelis garsiosios ir patobulintosios Šulcės patrankos, kurią profesorius labiau brangino už visą muziejaus kolekciją.

Bet norėdamas išgelbėti tą modelį, žmogus turėjo šokti į ugnies jūrą ir juodų dūmų prarają. Iš dešimties šansų vargu ar buvo bent vienas likti gyvam tame pragare. Todėl, nepaisant viliojančio dešimties tūkstančių dolerių skaičiaus, niekas neatsiliepė į her Šulcės kvietimą.

Žmonės tylėdami trypčiojo vietoje.

Ir staiga iš už medžių išėjo vyriškis ir ryžtingai nužingsniavo prie gaisravietės. Tai buvo Marselis.

– Aš eisiu, – tarė jis ramiai.

– Jūs? – nepatikliai sušuko Šulcė.

– Taip, aš.

– Nesitikėkite, kad tai jus išgelbės nuo mirties, – nuosprendis vis tiek bus įvykdytas.

– Aš ne save noriu išgelbėti, o tą brangųjį modelį,

– Tuomet eik, – sutiko Šulcė. – Ir prisiekiu: jeigu grįši su modeliu, dešimt tūkstančių dolerių bus perduoti tavo paveldėtojams.

– Pasikliauju jūsų žodžiu, – atsakė Marselis.

Jam pririšo prie nugaros Halibero aparatą, kuriuo naudotis jaunuolis jau turėjo progą, Albrechto šachtoje ieškodamas mažojo Kar-

lo Bauerio. Suspaudęs nosį mediniais gnybtukais, Marselis įsikando vamzdelio antgalį ir drąsiai puolė į ugnį.

„Pagaliau! – mintyse sušuko jaunuolis. – Oro pakaks ketvirčiui valandos. Duok Dieve, kad man jo pakaktų!"

Žinia, Marseliui net į galvą nešovė mintis gelbėti Šulcės patrankos modelį. Jis tik perbėgo per dūmų pritvinusį pastatą, be galo pavojingai laviruodamas tarp krintančių sijų ir liepsnojančių rąstgalių; tą pačią akimirką, kai stogas triukšmingai prasmego ir milžiniški spiečiai kibirkščių lyg fejerverkas pakilo į dangų, jaunuolis spėjo išsmukti pro užpakalines duris, vedančias į kitą parko pusę.

Marselis skubiai nubėgo prie upelio, nusileido šlaitu į tą vietą, kur prasidėjo nuotakis į požeminį kanalą, ir šoko į vandenį.

Srovė bemat pagriebė jį ir nugramzdino į gelmę. Marseliui nebuvo ko galvoti apie kryptį, – veržlus srautas nesulaikomai nunešė jį pirmyn siauru požeminiu kanalu; jaunuolis nesipriešino ir pasitikėjo juo lyg Ariadnės (*graikų mitologijoje Ariadnė – Kretos karaliaus Mino duktė – padėjo Atėnų didvyriui Tesėjui rasti išėjimą iš Labirinto, įduodama kamuolį siūlų; Tesėjas pagal siūlą rado kelią atgal; perkeltine prasme – išeitis iš sunkios padėties. – Vert.*) siūlu.

„Kažin ar toli eina šis kanalas? – šmėkštelėjo Marseliui galvoje mintis. – Jeigu po ketvirčio valandos jis nesibaigs, man nepakaks oro ir aš žūsiu".

Tačiau jaunuolis neprarado savitvardos; šiaip ar taip, vandens srovė jo kūną nešė pirmyn gal dešimt minučių ir staiga į kažką trinktelėjo. Tai buvo geležinės grotos, uždarančios kanalą.

„Turėjau tai iš anksto numatyti", – tarė sau Marselis.

Negaišdamas nė sekundės, išsitraukė iš kišenės pjūklą ir ėmė pjauti uždarytų geležinių grotų sklendę.

Pjovė gal penkias minutes – sklendė nepasidavė, o grotos laikėsi vis taip pat tvirtai. Marselis jau gana sunkiai alsavo, išretėjęs oras lėtai sruvo į plaučius. Ausyse ėmė spengti, akis užliejo kraujas, smilkiniuose tuksėjo. Jaunuolis vis dar pjovė ir stengėsi kuo rečiau kvėpuoti, kad išsaugotų paskutinius deguonies likučius, bet sklendė vis nepasidavė.

Ir staiga pjūklas išslydo jam iš rankų.

„Dievas negali manęs taip palikti", – pagalvojo Marselis ir, sugriebęs abiem rankom grotas, trūktelėjo iš visų jėgų, kurias žmogui paskutinę valandą suteikia savisaugos instinktas. Grotos atsivėrė, sklendė atšoko, o tėkmė išnešė nelaimingą, dūstantį, bejėgį Marselį į gryną orą.

Kitą rytą, kai Šulcės darbininkai atėjo į gaisravietę, tarp pelenų

ir juodų nuodėgulių nerado nieko, kas primintų žmogaus kūno liekanas. Matyt, narsusis jaunuolis žuvo kaip ištikimas savo pareigai žmogus, – tuo nė kiek neabejojo jo darbo draugai.

Brangaus modelio irgi nepavyko išgelbėti, bet žmogus, sužinojęs plieno karaliaus paslaptį, irgi žuvo.

„Dievas paliudys, kad norėjau jį išgelbėti iš kančių, – tarė sau her Šulcė. – Bet, kad ir kaip ten būtų, dešimt tūkstančių dolerių liko mano kišenėje".

Ir tai buvo viskas, kuo profesorius pagerbė jaunojo elzasiečio atminimą.

Dešimtasis skyrius

Straipsnis vokiškame žurnale

Prieš mėnesį iki mūsų aprašytųjų įvykių vokiškoje apžvalgoje „Mūsų amžius" pasirodė didelis straipsnis, skirtas Franseviliui. Straipsnis patiko net patiems karščiausiems vokiečių imperijos apologetams rasi todėl, kad autorius žvelgė į miestą grynai materialiu požiūriu.

„Jau esame pranešę savo skaitytojams apie neįprastą koloniją, įsikūrusią Jungtinių Valstijų vakarų pakrantėje. Nors didžioji Amerikos respublika nuo senų laikų pripratino pasaulį prie keistų siurprizų, mat žymią jos gyventojų dalį sudaro emigrantai, tačiau negalima nesistebėti tokiu sparčiu ir netikėtu naujo miesto, kuris vadinamas Franseviliu, atsiradimu, miesto, apie kurį prieš penkerius metus nebuvo net kalbos, tačiau kuris dabar ne tik klesti, bet ir pasiekė didžiausių laimėjimų.

Tas nuostabus miestas tarytum mostelėjus burtų lazdelei išaugo ant palaimingo Ramiojo vandenyno kranto. Mes nesiimame tirti, ar atitinka tikrovę nuomonė, jog šio miesto pirminis projektas ir pati idėja priklauso prancūzui daktarui Sarazenui. Tokia galimybė visiškai reali, turint galvoje aplinkybę, jog minėtasis daktaras gali pasigirti esąs tolimas mūsų žinomojo plieno karaliaus giminaitis. Net manoma, kad Fransevilio įkūrimui nemažai padėjo daktaro Sarazeno visai garbingai gauta žymi palikimo dalis, palikimo, kuris pagal įstatymą turėjo visiškai tekti her Šulcei. Taigi galime visai tikrai pasakyti, kad visa, kas naudinga ir gera, pasaulyje kuriama dalyvaujant vokiečių rasei, todėl džiaugiamės turintys patogią progą dar sykį su išdidumu pabrėžti šį faktą. Kita vertus, iškėlėme sau tikslą pateikti mūsų skaitytojams nuodugnias ir realias žinias apie netikėtą pavyzdinio Fransevilio miesto atsiradimą.

Bergždžiai skaitytojas ieškotų šio miesto pavadinimo žemėlapyje. Netgi didysis trijų šimtų septyniasdešimt aštuonių tomų atlasas, priklausantis mūsų įžymiajam Tuchtigmanui, kur ypatingai tiksliai pažymėtas kiekvienas krūmas, kiekvienas ir Senojo, ir Naujojo Pa-

saulio medelis, – netgi šis monumentalus įnašas į geografijos mokslą, skirtas artileristams, nieko neužsimena apie Fransevilį. Prieš kokius penkerius metus toje vietoje, kur dabar išaugo naujasis miestas, plytėjo smėlėta lyguma. Tiksli šio miesto vieta yra – 43⁰ 11' 3" šiaurės platumos ir 124⁰ 41' 17" ilgumos pagal Grinvičą. Taigi kaip matome, jis įsikūrė Ramiojo vandenyno pakrantėje, Uolinių kalnų papėdėje, kurie šioje vietoje vadinami Kaskadiniais kalnais, aštuoniasdešimt kilometrų į šiaurę nuo Blanko kyšulio, Šiaurės Amerikos Oregono valstijoje. Tasai rajonas buvo parinktas itin kruopščiai; svarbiausiais argumentais, bylojančiais miesto labui, reikia laikyti: vidutinį Šiaurės pusrutulio, kuris visada vaidino svarbų vaidmenį civilizacijos istorijoje, klimatą; politine prasme patogią padėtį pačiame centre palyginti neseniai susikūrusios valstybės, kuri pirmiausia suteikė naujajam miestui visišką nepriklausomybę ir teises, kokiomis Europoje naudojasi Monako kunigaikštystė, tik su sąlyga, kad po kelių metų įsijungsiąs į valstijų sudėtį; patogią geografinę padėtį prie vandenyno, kuris kas metai darosi vis gyvesnis prekybos kelias visam žemės rutuliui; palankų reljefą, derlingą žemę; artumą kalnų, kurie sulaiko šiaurės, pietų ir rytų vėjus, dėl ko oras ten visada grynas ir šviežias; veržlią kalnų upę su skaidriu ir švariu vandeniu, gausybe krioklių, įtekančią į vandenyną, pagaliau natūralią įlanką, apjuostą ilgo ir lenkto kyšulio, – beje, ją lengvai galima išplėsti pastačius molus ir pylimus.

Trumpai paminėsime kai kuriuos šio rajono antraeilius privalumus: čia yra puikios marmuro ir akmens skaldyklos, turtingos kaolino radimvietės, esama net auksingų vietų.

Reikia pasakyti, kad pastaroji aplinkybė vos nepriverte miesto kūrėjų atsisakyti pasirinktosios teritorijos, nes jie baiminosi, jog aukso karštligė trukdys įkūnyti projektus. Bet, laimei, aukso pasirodė esama labai mažai.

Teritorijai pasirinkti neprireikė daug laiko, nors šiuo klausimu ir buvo kruopščiai ir nuodugniai tyrinėta. Beje, miesto įkūrėjai išsivertė ir be specialios ekspedicijos. Pasaulio pažinimo mokslas mūsų laikais taip toli žengė pirmyn, kad neišeidami iš kabineto galime gauti tikslių ir išsamių žinių apie pačius atokiausius žemės rutulio kampelius.

Kai tik teritorijos klausimas buvo išspręstas, du organizacinio komiteto įgaliotiniai sėdo Liverpulyje į pirmą išplaukiantį garlaivį ir po vienuolikos dienų atplaukė į Niujorką, o iš ten traukiniu po savaitės – į San Franciską; čia juodu nusamdė nedidelį laivą, kuris po dešimties valandų atgabeno džentelmenus į numatytą vietą.

Pokalbiai su Oregono valstijos įstatymų leidėjais dėl koncesijos

gavimo plotui, nusidriekiančiam šešiolika kilometrų nuo pakrantės iki Kaskadinių kalnų, šio klausimo suderinimas sumokant keletą tūkstančių dolerių pustuziniui plantatorių, kurie turėjo tikras ar tariamas teises į minėtą žemę, – visa tai užėmė ne daugiau kaip mėnesį.

1872 metų sausio pradžioje žemė jau buvo paskirta naujiesiems savininkams, išmatuota, apkaišiota gairėmis, išvedžiota kasiniais, ir dešimties tūkstančių kiniečių kulių armija, vadovaujama penkių šimtų europiečių – dešimtininkų ir inžinierių – ėmėsi darbo. Visoje Kalifornijoje buvo išklijuoti skelbimai apie naujojo miesto statybas. Prie greitojo traukinio, kuris kasdien išvykdavo iš San Francisko ir kirto Šiaurės Amerikos žemyną, buvo prikabintas specialus vagonas – reklama, dvidešimt trys laikraščiai, išeinantys San Franciske, kasdien rašydavo apie Fransevilį. Taigi darbo jėga plūdo be atvangos. Nereikėjo netgi griebtis didelės reklamos, kurią už padorią kainą siūlė kažkokia kompanija, – iškalti iš akmens gigantiškas raides Uolinių kalnų viršūnėse.

Reikia pasakyti, kad kiniečių kulių antplūdis į Vakarų Ameriką tais metais gerokai numušė kainas darbo rinkoje. Daugelis valstijų buvo priverstos imtis rimtų priemonių, kad aprūpintų pragyvenimo lėšomis savo piliečius, ir, norėdamos išvengti kruvinų susidūrimų, masiškai išvarė nelaiminguosius emigrantus. Naujojo miesto Fransevilio statybos išgelbėjo tuos tremtinius nuo žūties. Jiems ėmė mokėti po dolerį per dieną, užtikrino visišką išlaikymą, bet atlyginimą mokėjo, tik kai baigdavo darbus; be to, kiekvienas kulis įsipareigojo gavęs pinigus išvykti iš miesto. Šitaip buvo apsisaugota nuo masinių riaušių ir nuo begėdiško darbo jėgos eksploatavimo, kurie neišvengiamai lydi bet kurį didesnį žmonių antplūdį. Dalyvaujant įgaliotiems atstovams, atlyginimai kas savaitę būdavo įdedami į San Francisko miesto banką, ir kiekvienas kulis, įsipareigojęs išvykti, gaudavo sąskaitą. Šios atsargumo priemonės miesto tėvai griebėsi todėl, kad sustabdytų geltonųjų gyventojų įsigalėjimą, kuris neabejotinai būtų neigiamai paveikęs išorinį ir dvasinį Fransevilio vaizdą. Kadangi vadovai pasiliko sau teisę leisti ar drausti gyventi mieste, šios atsargumo priemonės nesudarė didelių sunkumų.

Pirmiausia statytojai pasirūpino nutiesti geležinkelio šaką, kuri ėjo iki Sakramento miesto ir jungė Fransevilį su Ramiojo vandenyno magistrale. Tiesdami stengėsi pagal galimybes nesigriebti sprogdinimų ir vengti didelių tunelių, nes tokie darbai dažniausiai turi nemalonių padarinių, skatina įvairiausias epidemijas.

Naujojo geležinkelio tiesimas, kaip ir uosto statyba, buvo vykdomas itin energingai ir su užmoju, todėl jau balandyje pirmasis tie-

sioginis traukinys iš Niujorko atvežė į Fransevilio geležinkelio stotį organizacinio komiteto narius, kurie iki tol gyveno Europoje.

Tuo laiku jau buvo baigtas bendrasis miesto išplanavimas, gyvenamųjų ir visuomeninių pastatų projektavimas.

Statybinių medžiagų tikrai netrūko. Vos tik pasklido žinia apie naujojo miesto statybą, kai Amerikos verslininkai ėmė grūsti į Fransevilio uostą viską, ko tik galėjo prireikti.

Pasirinkti, tiesą sakant, buvo iš ko. Nutarė visuomeninius pastatus statyti iš tašytų akmenų, taip pat juos naudojo puošybai, o gyvenamuosius namus mūrijo iš plytų, tiesa, iš labai aukštos kokybės, be jokių nuodaužų ir puikiai išdegtų. Visos plytos buvo daromos vienodo dydžio, griežtai nustatyto svorio ir kietumo, su lygiagrečiomis išilginių cilindrinių skylučių eilėmis; tos ištisinės skylutės ėjo per visą sienos storį ir buvo tarsi savotiškos vėdinimo angos, leisdamos orui laisvai cirkuliuoti ir visu pastato perimetru, ir vidaus pertvaromis. Iš tokių plytų išmūrytos sienos, be visa kita, turėjo dar vieną gerą savybę – jos sugėrė garsus, dėl ko kiekviena patalpa darėsi visiškai izoliuota.

Komitetas nemanė primesti statytojams vieno tipo namų projekto. Atvirkščiai, jis siekė, kad miesto architektūra išvengtų neskoningumo ir nebūtų monotoniška. Tačiau parengė bene dešimt griežtai suformuluotų taisyklių, kurių privalėjo laikytis architektai:

1. Kiekvienam namui skiriamas žemės sklypas, kuriame privalu pasodinti medžių, įrengti gėlynus ir vejas. Namas ir sklypelis skiriamas vienai šeimai.

2. Nė vienas namas negali būti daugiau kaip dviejų aukštų, kad neatimtų šviesos ir oro iš gretimo namo.

3. Kiekvieno namo fasadas turi būti ne arčiau kaip dešimt metrų nuo gatvės. Tame plote turi būti pasodintas gėlynas arba užsėta veja; tie plotai atskiriami nuo gatvės tvora, kurios aukštis – pusė žmogaus ūgio.

4. Namų sienos mūrijamos iš patentuotų kiaurų tuščiavidurių plytų. Lipdybiniai namų papuošimai paliekami architekto nuožiūrai.

5. Stogai turi būti statomi panašūs į keturšlaites terasas ir aptverti baliustrada, kad būtų išvengta nelaimingų įvykių; patys stogai apliejami asfaltu, padaromi grioveliai vandeniui nutekėti.

6. Visi namai statomi ant aukštų pamatų, po apatiniu aukštu įrengiamas atviras skliautuotas rūsys, padedantis cirkuliuoti orui ir kartu tinkantis saugoti produktams. Kanalizacijos ir vandentiekio vamzdžiai tame rūsyje statomi apie centrinę atramą, kad visuomet būtų galima patikrinti jų būklę, o gaisro atveju – laisvai paduoti vandenį. Požeminių patalpų grindys turi būti pakeltos virš žemės pa-

viršiaus per penkis ar šešis centimetrus; jas patartina kruopščiai pabarstyti smėliu. Rūsys susisiekia su virtuve ir ūkinėmis patalpomis specialiais laiptais, kad namo gyventojai nei matytų, nei uostytų virtuvės kvapų.

7. Virtuvė, ūkinės patalpos ir tarnų kambariai, atvirkščiai negu įprasta, turi būti įrengti viršutiniame aukšte; jie susisiekia su plokščiu stogu – terasa, kuris šitokiu būdu panaudojamas ūkio poreikiams. Kiekviename name įrengiama kėlimo mašina, su kuria be didelio vargo galima pakelti į viršutinį aukštą visokius krovinius. Už kėlimo mašiną, kaip ir už apšvietimą ir vandentiekį, iš gyventojų imamas saikingas mokestis.

8. Statytojams duodama visiška laisvė išdėstyti kambarius ir daryti vidaus apdailą. Bet visi kenksmingi elementai – pirmiausia du svarbiausi infekcijos ir bakterijų šaltiniai: kilimas ir apmušalai – griežtai genami iš apyvokos. Nėra reikalo po sunkia, renkančia dulkes gauruota medžiaga slėpti mozaikinio parketo iš vertingos medienos, o sienos, išklotos spalvotais kokliais, turi džiuginti žvilgsnį turtingomis spalvomis kaip Pompėjos būstai, ir jokie apmušalai su gausybe įvairiausių bacilų negali susilyginti su jomis grožiu ir stiprumu. Tokias sienas galima plauti kaip stiklą arba šluostyti kaip parketą, – jose nepasislėps nė viena kenksminga bakterija.

9. Miegamuosius patariama įrengti atskirai, kad jie nesusisiektų nei su tualetu, nei su vonia. Ši patalpa, kur žmogus praleidžia trečdalį savo gyvenimo, turi būti itin erdvi, kad joje būtų kuo daugiau oro, o apstatyti ją siūloma kaip galima paprasčiau, nes naudojama tik miegui. Čia pakanka turėti keturias kėdes, geležinę lovą su spyruokliniu dugnu, ploną, prikimštą minkštos vilnos čiužinį, kurį rekomenduojama kuo dažniau dulkinti. Neleidžiama naudoti visokių duknų, pūkinių ar dygsniuotų antklodžių – visko, kas gali sudaryti sąlygas plisti kokiai nors infekcijai. Rekomenduojama klotis lengvomis šiltomis vilnonėmis antklodėmis, kurias galima dažnai skalbti. Nedraudžiama kabinti portjerų, užuolaidų ir drapiruočių, bet ir čia patariama rinktis lengvai skalbiamus audinius.

10. Kiekviename kambaryje turi būti židinys, pritaikytas kūrenti malkomis arba anglimis; kiekvienas židinys turi turėti atitinkamą ventiliacinę orlaidę, išeinančią į lauką. Kaminai išvedami ne ant stogo, o į požeminius dūmtraukius, iš kur dūmai patenka į specialias krosnis, pastatytas už namų miesto sąskaita. Čia dūmai netenka anglies dalelių, išvalyti ir išblukinti išleidžiami į atmosferą trisdešimt penkių metrų aukštyje.

Štai dešimt taisyklių, kurių reikia laikytis statant kiekvieną gyvenamąjį namą.

Lygiai taip pat kruopščiai parengtas ir bendrasis miesto planas.

Miesto planas iš esmės labai paprastas, jis numato galimybę plėsti ir tobulinti Fransevilį. Vienodo pločio gatvės eina vienodu atstumu viena nuo kitos ir kertasi stačiais kampais. Gatvių pakraščiai apsodinti medžiais; pačios gatvės pažymėtos numeriais.

Kas puskilometrį eina trečdaliu platesnė už kitas gatvė, ji vadinama bulvaru arba aveniu. Palei tokią gatvę iš vienos pusės palikta plati įduba tramvajui ir metropolitenui.

Visuose skersgatviuose užveisti visuomeniniai skverai, papuošti didžiųjų meistrų skulptūrų kopijomis, kol Fransevilio menininkai nesukūrė savų darbų, vertų stovėti šalia didžiųjų kūrybos.

Fransevilio gyventojams suteikta teisė laisvai verstis įvairiais verslais, amatais, prekyba ir gamyba.

Norėdamas gauti teisę gyventi Fransevilyje, žmogus privalo pateikti rekomendaciją arba atsiliepimą, turėti bet kokią naudingą profesiją, susijusia su kuria nors gamybos, mokslo ar meno sritimi, ir pasižadėti vykdyti miesto įstatymus. Dykaduoniauti Fransevilyje neleidžiama.

Mieste jau dabar yra daugybė visuomeninių pastatų: katedra, keletas bažnyčių ir varpinių, muziejai, bibliotekos, mokyklos, sporto aikštynai; visi jie puikiai įrengti ir atitinka griežčiausias higienos taisykles, taikomas sostinei.

Nėra reikalo sakyti, kad vaikai nuo ketverių metų privaloma tvarka lavinami fiziškai ir protiškai – daro pratimus, kurie ugdo jų kūno ir sielos galias. Jie pratinami prie tokios nepriekaištingos švaros, jog dėmė ant drabužio laikoma didžiausia gėda.

Fransevilyje į pirmą vietą keliamas rūpinimasis švara – ir individualia, ir kolektyvine. Nuolatos palaikyti švarą mieste, naikinti ir nukenksminti žalingas bakterijas, neišvengiamai atsirandančias visur, kur susirenka didelis skaičius žmonių, – tai svarbiausia ir nuolatinė administracijos priedermė. Todėl nutekamieji kanalai išvedami už miesto ribų, kur nešvarumai apdorojami ir kondensuojami, paskui naudojami tręšti laukams.

Vandens netrūksta, jis plūste plūsta. Nuplauti gatvių grindiniai ir akmeniniai šaligatviai blizga lyg išklotos plytelėmis olando fermos grindys. Ypač griežtai kontroliuojamos turgavietės. Prekijai, išdrįsę parduoti nešviežius produktus – sugedusius kiaušinius, sudvisusią mėsą, praskiestą pieną, – griežtai baudžiami lyg nuodytojai, kokie jie iš esmės ir yra. Sanitarinės inspekcijos veikla – ypatingai sunki ir atsakinga – patikima tik patyrusiems specialistams, kurie baigia specialią mokyklą.

Jų žinioje taip pat yra skalbyklos, įrengtos pagal paskutinį techni-

kos žodį: čia veikia garinės mašinos, dirbtinės džiovyklos ir dezinfekcijos kameros. Skalbiniai iš skalbyklos atiduodami akinamai balti, be to, griežtai laikomasi taisyklės – kiekvienos šeimos skalbinius skalbti atskirai. Šitoks paprastas atsargumas turi didžiulę reikšmę.

Ligoninių čia nedaug, nes visiems sudarytos galimybės kviestis gydytojus ir gydytis namuose. Ligoninių lovos skiriamos dažniausiai benamiams svetimšaliams ir kokiais nors ypatingais atvejais.

Nėra ko sakyti, kad Fransevilio įkūrėjai net manyti nemanė skirti ligoninei patį didžiausią pastatą mieste ir paguldyti joje keletą šimtų ligonių, šitaip sudarant užkrėtimo židinį. Rūpindamiesi ne tik miesto gerove, bet ir kiekvieno atskiro piliečio sveikata, jie visaip stengėsi izoliuoti ligonius, o ne sugrūsti į vieną krūvą. Net namuose rekomenduojama ligonį laikyti atskirame kambaryje, kad nekontaktuotų su kitais šeimos nariais.

Ligoninės Fransevilyje apskaičiuotos ne daugiau kaip dvidešimčiai ar trisdešimčiai žmonių. Kiekvienas ligonis guldomas į atskirą palatą. Ligoninės statomos kaip lengvi kilnojami barakai – iš eglių medienos. Kasmet jas sudegina ir renčia naujas. Tokie kilnojamieji barakai iš gatavų detalių, padarytų pagal vienodą pavyzdį, yra tuo pranašesni, kad juos galima lengvai perkelti iš vienos vietos į kitą, o esant reikalui – skubiai pastatyti naujus.

Aptarnauti gyventojams medicinos punkte skiriamas visas būrys patyrusių seselių slaugių; jos baigia specialią mokyklą, į kurią priimama griežtai atrenkant kandidates. Šios seselės yra nepakeičiamos gydytojų pagalbininkės. Aptarnaudamos gyventojus, jos globoja ligonio šeimą, moko namiškius ir ligonį elementarių medicinos įgūdžių, kad nepasijustų esą bejėgiai ir nepasimestų sunkią valandą. Slaugydamos ligonius, seselės kartu visokeriopai stengiasi užkirsti kelią plisti ligoms.

Tačiau mes niekada nebaigsime straipsnio, jeigu imsime vardinti visus higienos patobulinimus, kuriuos įdiegė naujojo miesto įkūrėjai.

Kiekvienas, pretenduojantis tapti miesto gyventoju, gauna brošiūrą, kur paprastai ir suprantamai išdėstomos svarbiausios taisyklės, kurių privalo laikytis žmogus, norintis gyventi normalų ir sveiką gyvenimą.

Iš brošiūros jis sužino, kad esminė sveikatos sąlyga yra visų žmogaus organų normali veikla; kad darbas ir poilsis vienodai reikalingi organizmui; kad smegenys taip pat pavargsta, kaip ir raumenys, kad devynias dešimtąsias ligų sukelia infekcija, perduodama per orą arba maistą. Todėl žmogus privalo kruopščiai prižiūrėti save ir savo būstą, vengti svaiginamųjų gėrimų, sąžiningai atlikti savo kasdie-

nines priedermes, gerti švarų vandenį, valgyti paprastą ir sveiką maistą, – mėsą, daržoves, – miegoti aštuonias valandas per parą. Tokios yra elementarios taisyklės arba, jeigu galima taip sakyti, – sveikatos abėcėlė.

Pradėję savo straipsnį nuo miesto įkūrimo momento, mes nepastebimai ėmėme aprašinėti jo išorę ir vidaus sąrangą – tarsi miestas jau būtų visiškai baigtas statyti. Tai gali pasirodyti keista, bet iš tikrųjų vos tik buvo suręsti pirmieji namai, kai paskui juos kiti ėmė dygte dygti tarsi mostelėjus stebuklinga lazdele. Reikia apsilankyti Tolimuosiuose Vakaruose, kad galėtum suprasti tokį audringą miesto augimą. Plotas, kuris 1872 metų sausyje buvo dar visiškai dyka vieta, 1873 metais jau turėjo šešis tūkstančius namų. 1874 metais gyvenamųjų namų skaičius jau pasiekė devynis tūkstančius; visi visuomeniniai pastatai tuo metu jau buvo galutinai pastatyti.

Didelį vaidmenį šitaip pašėlusiai augant miestui suvaidino ta aplinkybė, kad namai ir gana nemaži sklypai buvo parduodami už tikrai prieinamą kainą. Mokesčių nebuvimas, politinė šios mažos izoliuotos kolonijos nepriklausomybė, naujoviškumas, švelnus klimatas – visa tai priviliojo čia daugybę žmonių. Dabartiniu metu Fransevilis jau priskaičiuoja apie šimtą tūkstančių gyventojų.

Itin pamokomi ir itin mums įdomūs statistiniai duomenys, rodantys naujojo miesto sanitarinių priemonių rezultatus.

Tuo metu, kai didžiausiuose Europos ir Naujojo Pasaulio miestuose mirtingumas retai būna mažesnis negu trys procentai, Fransevilyje per penkerius metus vidutiniškai mirė tik pusantro procento gyventojų. Čia įtraukiamos ir pelkinės karštligės, ūmai užsiplieskusios miesto įkūrimo metu, aukos.

Mirtingumas per pastaruosius metus viso labo sudaro tik vieną procentą su ketvirčiu. Pravartu pabrėžti dar vieną svarbią aplinkybę: visi užregistruoti mirties atvejai, su nedidele išimtimi, yra paveldėtų ar lėtinių ligų padarinys. Staigūs susirgimai Fransevilyje yra nepalyginamai retesni, greitai likviduojami ir kur kas nepavojingesni negu kokioje nors kitoje gyvenamojoje vietovėje. Kai dėl epidemijų, tai jų visai nėra.

Bus įdomu sekti vėlesnius šio eksperimento rezultatus, juo labiau nustatyti, ar gali šitoks griežtas higienos režimas per keletą ateinančių dešimtmečių apsaugoti būsimąsias kartas nuo sunkių paveldimų ligų.

„Mes leidžiame sau šito tikėtis, – rašė vienas iš tos nuostabios kolonijos įkūrėjų, – jeigu mūsų viltys išsipildys, prieš žmoniją atsivers naujos ir puikios perspektyvos. Žmonės gyvens iki devyniasdešimties ar iki šimto metų ir mirs nesirgdami, o iš senatvės – kaip

miršta dauguma gyvūnų ir augalų".

Viliojanti svajonė!..

Bet mes leisime sau suabejoti, kad tasai eksperimentas kada nors duos tokius puikius rezultatus. Minėtas eksperimentas, mūsų nuomone, turi vieną esminį ir gana reikšmingą trūkumą: mat organizaciniame komitete, kuris tvarko visą miesto gyvenimą, vyrauja lotyniškasis elementas, o vokiškasis elementas sistemingai šalinamas. Tai pavojingas simptomas. Nuo tada, kai egzistuoja pasaulis, visa, kas didinga ir naudinga buvo sukurta, priklauso Vokietijos iniciatyvai. Nieko rimta ir reikšminga be Vokietijos negali įvykti. Daugiausia, ką sugeba Fransevilio įkūrėjai, – tai parengti dirvą, išsiaiškinti kai kuriuos ribotus klausimus, bet ne jų rankomis ir ne toje Amerikos vietovėje, o prie Sirijos sienų iškils kada nors tikrai idealus miestas.

Vienuoliktasis skyrius

Pietūs pas daktarą Sarazeną

Rugsėjo tryliktąją, viso labo keletą valandų iki her Šulcės paskirto termino sunaikinti Fransevilį, nei gubernatorius, nei bet kuris gyventojas net neįtarė būsimos katastrofos.

Buvo septinta valanda vakaro.

Paskendęs oleandrų ir tamarindų žalumoje, miestas vaizdingai plytėjo Kaskadinių kalnų papėdėje, maudydamas savo marmurines krantines švelniai teliuskuojančiose Ramiojo vandenyno bangose. Ką tik palaistytose gatvėse, džiovinamose šviežio jūrų vėjo, viešpatavo linksmas ir gyvas judėjimas. Tyliai šlamėjo medžiai. Žaliavo vejos; gėlės skleidė savo taureles, pripildydamos orą subtilaus aromato; svetingi balti namukai, atrodė, džiugiai šypsojosi; oras buvo šiltas, dangus skaistus, jūra ribuliavo pro tankią plačių bulvarų žalumą.

Keliautoją, atsidūrusį šiame mieste, tikriausiai būtų nustebinusi nepaprastai maloni ir sveika gyventojų išvaizda ir kažkoks šventiškas sujudimas, viešpataujantis gatvėse. Dailės ir skulptūros mokykloje, muzikos mokykloje ir miesto bibliotekoje, kur buvo organizuojamos puikios viešos paskaitos negausioms žmonių grupėms, kad kiekvienas klausytojas galėtų artimiau pabendrauti su lektoriumi, ką tik baigėsi užsiėmimai, o kadangi visos tos įstaigos buvo įsikūrusios viename kvartale, jaunimo minia, išėjusi iš salių, užtvindė gatvę ir aikštę. Tačiau niekas nesistumdė, nesikivirčijo, nesigirdėjo garsių šauksmų. Visų veidai buvo patenkinti, linksmi, spindintys šypsenomis.

Daktaro Sarazeno namas stovėjo ne miesto centre, o pačioje Ramiojo vandenyno pakrantėje. Jis buvo pastatytas vienas iš pirmųjų, ir daktaras tuoj pat jame apsigyveno su žmona ir dukra Žana. Oktavas, pasijutęs milijonieriumi, panoro likti Paryžiuje. Tačiau, gaila, šalia jaunuolio nebebuvo globotojo Marselio.

Praėjus kuriam laikui po to, kai jiedu nebegyveno Rua de Sesilio gatvėje, bemaž nebematydavo vienas kito. Taigi, kai daktaras su žmona ir dukra apsigyveno Fransevilyje, Oktavas pasijuto visiškai

laisvas.

Netrukus jaunuolis visai metė mokyklą, kur, tėvo verčiamas, turėjo baigti mokymo kursą ir galų gale susikirto per išleidžiamuosius egzaminus.

Kai bičiulis Marselis, kuris iki tol vedžiojo jį už virvutės, nes Oktavas nesugebėjo mokytis savarankiškai, baigęs pirmuoju Centrinę mokyklą, išvyko iš Paryžiaus, jaunasis Sarazenas, kaip sakoma, visiškai išsimušė iš vėžių. Jis išsinuomojo rūmus Marinji aveniu, važinėjo karieta, pakinkyta keturiais arkliais; beje, dažniausiai vyruką galėjai matyti hipodromuose. Oktavas Sarazenas, kuris prieš trejetą mėnesių mokydamasis joti manieže vos pajėgė laikytis balne, netikėtai virto užkietėjusiu arklių mėgėju. Už erudiciją šioje srityje jis turėjo dėkoti kažkokiam anglui grumui, kurį nusisamdė ir kuris jį visiškai pavergė nepaprastomis šios srities žiniomis.

Rytmečio valandas Oktavas skirdavo siuvėjams, batsiuviams ir šikšniams. Vakarus leisdavo operetėje arba ką tik Tronšė gatvėje atvėrusio duris klubo salonuose. Oktavas pasirinko šį klubą todėl, kad ten jo kapitalą taip mėgo ir gerbė, jog jaunuolis suprato – pats tokio palankumo niekada nenusipelnys. Visuomenė, kurią jis ten rado, vyrukui atrodė subtilumo idealas. Bet, keistas dalykas, narių sąraše, pakabintame priėmimo salėje ir papuoštame dailiais rėmeliais, krito į akis bemaž vien užsienietiškos pavardės. Skaitydami tą sąrašą, prikimštą įvairiausių titulų, galėjote pagalvoti, kad atsitiktinai patekote į heraldikos (*heraldika – istorijos disciplina, tirianti herbus. – Vert.*) profesoriaus priimamąjį. Tačiau, kai pereidavote į saloną, jums susidarydavo įspūdis, jog atsidūrėte etnologijos (*etnologija, arba etnografija, – mokslas apie tautų kilmę, kultūrą, buitį ir pan. – Vert.*) parodoje; dingojos, čia susirinko visos vanagiškos nosys ir įvairių atspalvių veidai iš visų žemės rutulio kampelių. Visos tos kosmopolitiškos asmenybės (*žmonės, mielai gyvenantys svetimose šalyse, lengvai keičiantys pilietybę, praradę ryšius su tėvyne. – Vert.*) mėgo puošniai rengtis, ir tas jų potraukis šviesiems tonams ir spalvoms atskleidė tamsiaodžių troškimą panašėti į „blyškiaveidžius".

Tarp šių dvikojų Oktavas Sarazenas atrodė tarsi jaunas dievas. Jo žodžiai buvo perduodami iš lūpų į lūpas, jį stengėsi pamėgdžioti viskuo – netgi jo manierą ryšėti kaklaraištį; jaunojo turtuolio nuomonė buvo laikoma įstatymu. O jaunuolis, apsvaigęs nuo tų smilkalų, nepastebėjo, kaip sistemingai, diena po dienos, pralošia savo pinigus tai žirgų lenktynėse, tai prie kortų stalo, tai ruletėje. Galimas daiktas, kad kai kurie klubo nariai, būdami rytietiškos kilmės, manė, jog iš esmės jie turi teisių į begumos palikimą. Šiaip ar taip, jie lėtai, bet nuosekliai krovė tąjį palikimą sau į kišenes.

Todėl nenuostabu, kad šitaip gyvenančio Oktavo draugystė su Marseliu pamažu nutrūko. Jiedu beveik neberašė vienas kitam. Ką bendra galėjo turėti rūstus darbštuolis, besistengiantis be perstojo tobulinti savo protą ir savo žinias, ir gražus, išlepintas jaunikaitis, švaistantis savo turtą ir niekuo nesidomintis, išskyrus arklides, klubų paskalas ir anekdotus?

Žinome, kad Marselis paliko Paryžių, norėdamas sekti machinacijas her Šulcės, ką tik pradėjusio toje pačioje Jungtinių Valstijų nepriklausomoje teritorijoje Plieno miesto pamatus, miesto, priešiško Franseviliui; vėliau Marselis, kaip žinome, ėmė tarnauti plieno karaliui.

Oktavas dvejus metus gyveno beprasmišką ir betikslį gyvenimą ir per tą laiką spėjo paleisti vėjais keletą milijonų. Galų gale toks nevykęs laiko švaistymas jam įkyrėjo, ir jaunuolis vieną gražią dieną viską metė ir išvyko pas tėvą. Tai išgelbėjo vyruką nuo žūties – ne tik fizinės, bet ir moralinės.

Taigi dabar visa daktaro Sarazeno šeima susirinko krūvoje.

Žana per tuos ketvertą gyvenimo Fransevilyje metų spėjo virsti žavinga devyniolikmete mergina, suderinusia savitą amerikietiškų manierų žavesį su prancūzės grakštumu ir patrauklumu. Jos motina teigė, kad iki to laiko, kol juodvi su Žana nepasidarė neišskiriamomis draugėmis, ji niekada neįtarusi, jog artima bičiulystė su dukterimi galinti būti tokia smagi.

Ponios Sarazen gyvenimas Fransevilyje buvo kupinas naudingos ir vaisingos veiklos. Ji dalykiškai padėjo savo vyrui įkūnyti visus geruosius jo sumanymus. Tiktai mintys apie Oktavą nedavė jai ramybės, bet nuo tada, kai „sūnus palaidūnas" grįžo į šeimos prieglobstį, ji pasijuto bene laimingiausia iš mirtingųjų.

Šį vakarą, rugsėjo tryliktąją, pas daktarą Sarazeną pietavo du artimiausi jo bičiuliai: pulkininkas Hendonas, senas veteranas, dalyvavęs pilietiniame kare, netekęs rankos prie apsiausto Pitsburgo ir ausies kautynėse prie Seven Okso, beje, kas netrukdė jam dabar sėkmingai kautis šachmatų lentoje, ir ponas Lencas, vyriausiasis Fransevilio mokymo įstaigų inspektorius. Pietaujantieji kalbėjosi apie miesto reikalus, apie įvairiausius renginius, vykstančius visuomeninėse įstaigose, ligoninėse, mokyklose, savitarpio pagalbos kasose.

Pagal daktaro Sarazeno mokymo mokyklose programą, kurioje svarbi vieta buvo skirta religijai, Lencas įkūrė keletą eksperimentinių pradinių mokyklų, kuriose pedagogai, stebėdami vaikus, stengėsi ugdyti įgimtus jų gabumus ir padėjo rinktis gyvenimo kelią.

Fransevilio mokyklose vaikams pirmiausia skiepijo potraukį moks-

lui, o tik paskui teikė žinių, kurios, kaip sako Montenis (*Mišelis Montenis (1533–1592) – prancūzų filosofas ir rašytojas. – Vert.*), „plaukioja smegenų paviršiuje" ir neduoda vaikui jokios naudos, nepadaro jo nei protingesnio, nei geresnio. Teisingai nukreiptas protas pats pasirinks sau tinkamą veiklą ir ras, kaip naudingiausiai pritaikyti savo gabumus. Toje nuodugniai apgalvotoje ugdymo sistemoje daug dėmesio buvo skirta ir kūno higienai, nes žmogaus kūnas ir protas yra vienodai svarbūs, žmogus negali verstis tik vienu atsisakydamas kito, – protas, paliktas pats sau, atskirtas nuo organizmo, labai greitai žūtų.

Mūsų aprašomuoju momentu Fransevilis buvo pasiekęs aukščiausią ir materialaus, ir intelektualaus klestėjimo laipsnį. Į jo kongresus atvykdavo didžiausi pasaulio mokslininkai. Iš visų žemės kampelių, sužavėti pasakojimų apie nuostabųjį miestą, važiavo čia įžymūs artistai, dailininkai, skulptoriai, muzikantai; jiems vadovaujant, jaunųjų fransevilieciių talentai netolimoje ateityje žadėjo išgarsinti šį žemės rutulio kampelį. Buvo galima prognozuoti, kad naujieji prancūziški Atėnai netrukus iškovos pirmąją vietą tarp pasaulio sostinių.

Kartu su civiliniu mokymu mokyklose privalomąja tvarka buvo vedamos ir karinės pratybos.

Baigę mokyklą visi jaunuoliai mokėjo valdyti ginklą, buvo pakankamai teoriškai pasirengę, kad suprastų taktiką ir strategiją.

Kai pokalbis prie stalo pakrypo šia linkme, pulkininkas Hendonas labai palankiai prabilo apie savo naujokus:

– Jie stebėtinai ištreniruoti, – tarė jis, – ir manevrų metu parodė puikų pasirengimą ir mokėjimą prisitaikyti prie karinio gyvenimo sąlygų. Mūsų armija gera tuo, kad jai priklauso visi piliečiai ir, esant reikalui, visi imsis ginklų ir pasirodys kaip apmokyti ir drausmingi kareiviai.

Iki tol Fransevilis palaikė kuo puikiausius santykius su visais savo kaimynais, nes niekada nepraleisdavo progos padaryti jiems kokią nors paslaugą; bet, deja, kai prisimename savanaudiškumą, žmogaus nedėkingumas nežino ribų, todėl daktaras Sarazenas ir jo draugai, tai turėdami galvoje, manė, jog išmintinga laikytis protingos gyvenimo taisyklės: atsargų ir Dievas saugo.

Pietūs baigėsi, ir damos anglų papročiu paliko valgomąjį.

Daktaras Sarazenas, Oktavas, pulkininkas Hendonas ir ponas Lencas, tęsdami pradėtąjį pokalbį, perėjo prie politinės ekonomijos klausimų, kai į kambarį įžengė tarnas ir padavė daktarui „New York herald" laikraštį.

Tas garbus laikraštis nuo pat Fransevilio įkūrimo momento rodė

jam didžiausią simpatiją ir susidomėjęs sekė visas jo plėtotės fazes.

Fransevilio piliečiai įprato skaityti laikraščio puslapiuose įvairiausius pasisakymus ir pastabas, atspindinčius Jungtinių Valstijų nuomonę apie jų miestą.

Toji maža laisvų, laimingų, nepriklausomų žmonių kolonija kėlė ne tik džiaugsmingą nuostabą, bet ir didžiausią pavydą; jeigu franseviliečiai turėjo Amerikoje daug šalininkų, pasirengusių juos ginti, tai, deja, nestokojo ir gausių priešų, kurie, radę bet kokią patogią progą, neabejodami šmeižė ir puldinėjo. „New York herald" kaip paparastai palaikė Fransevilį ir tą visuomet demonstruodavo savo puslapiuose.

Daktaras Sarazenas, tęsdamas pašnekesį, perplėšė banderolę ir, metęs probėgšmais žvilgsnį į vedamąjį, jau norėjo padėti laikraštį, bet ūmai, teištaręs pusę žodžio, nustebusia išraiška perbėgo keletą eilučių ir čia pat trūkčiojančiu iš susijaudinimo balsu garsiai perskaitė:

– „Niujorkas, rugsėjo aštuntoji. Mes esame pikčiausio kėsinimosi prieš taikių piliečių teises išvakarėse. Kaip pranešama iš patikimų šaltinių, Štalštadtas, sukaupęs galingą ginkluotę, rengiasi pulti prancūzų miestą Fransevilį, kad nušluotų jį nuo žemės paviršiaus. Mes nesiimame spręsti, ar Jungtinės Valstijos privalo kištis į tą germanų ir lotynų rasių susidūrimą, tačiau laikome savo pareiga pranešti visiems padoriems ir garbingiems žmonėms apie siaubingąjį kėsinimąsi. Fransevilio gyventojai, negaišdami nė akimirkos, turi imtis visų gynybos priemonių..."

Dvyliktasis skyrius

Tarybos posėdis

Plieno karaliaus neapykanta miestui, kurį įkūrė daktaras Sarazenas, niekam nebuvo paslaptis. Visi žinojo: profesorius sumanė statyti Štalštadtą kaip atsvarą Franseviliui. Bet kad jis galėtų užpulti taikų miestą ir, pasinaudodamas pranašesnėmis savo jėgomis, jį sugriauti, – to niekas nesitikėjo. Tačiau „New York herald" dabar prabilo visai atvirai. Matyt, to įtakingo spaudos organo korespondentai kažkaip perprato her Šulcės ketinimus ir skubėjo įspėti fransevilietčius. Jie aiškiai sakė: negalima gaišti nė valandėlės.

Daktaras Sarazenas niekaip nepajėgė atsigauti nuo jį apėmusio nuostabos jausmo. Kaip ir visi garbingi žmonės, jis buvo linkęs netikėti blogiu. Daktaras net neleido sau galvoti, jog žmogus gali būti šitaip sugedęs, kad be jokios priežasties, tiesiog iš kažkokio despotiškumo galėtų trokšti sugriauti ištisą miestą, kuris yra visos žmonijos kultūrinė nuosavybė.

– Tik pagalvokite, – kalbėjo daktaras, – kad mūsų mieste šiemet mirtingumas sumažėjo iki vieno su ketvirčiu procento, kad čia nėra nė vieno dešimtmečio berniūkščio, kuris nemokėtų skaityti, kad nuo Fransevilio įkūrimo pradžios nepasitaikė nė vienos žmogžudystės arba vagystės. Ir štai atsiranda barbarai, kurie nori pražudyti ir sunaikinti tokį nuostabų eksperimentą. Ne, negaliu patikėti, kad mokslininkas, chemikas, tebūna jis ir šimtą kartų vokietis, sugebėtų ryžtis tokiai piktadarybei.

Tačiau nevalia buvo nekreipti dėmesio į geranoriškojo laikraščio įspėjimą, todėl būtinai reikėjo imtis skubių savigynos priemonių. Užgniaužęs karčią nuostabą, apėmusią jį pirmuoju momentu, daktaras Sarazenas susitvardė ir kreipėsi į dalyvaujančiuosius:

– Ponai, – tarė jis, – jums, kaip municipalinės tarybos nariams, privalu kartu su manimi apsvarstyti, ko mums reikia griebtis, kad išgelbėtume savo miestą. Ką pirmiausia privalome padaryti?

– Ar nesama kokios nors galimybės susitarti? Galimybės išvengti

karo, nenusižengiant mūsų savigarbai? – sumurmėjo ponas Lencas.

– Ne, tokios galimybės absoliučiai neturime, – paprieštaravo Oktavas. – Iš visko matyti, jog her Šulcė nutarė kariauti, kad ir kas beatsitiktų. Jo neapykanta mums tokia aitri, jog neduoda jam ramybės, todėl aišku, kad profesorius nedarys jokių nuolaidų.

– Taigi mes privalome stengtis duoti tinkamą atkirtį, – tarė daktaras. – Kaip jūs manote, pulkininke, ar mes galėsime atsilaikyti prieš Štalštadto patrankas?

– Bet kokią karinę jėgą galima atremti kita tokia pat jėga, – atsakė pulkininkas, – bet bėda ta, kad mes neturime galimybių gintis tomis pačiomis priemonėmis ir tuo pačiu ginklu, kokiais mus rengiasi pulti her Šulcė. Pagaminti patrankas, kurios galėtų grumtis su jo pabūklais, – pernelyg ilga istorija, beje, prisipažinsiu, abejoju, ar mes išvis galėtume tą padaryti: tokiam reikalui privalu turėti specialiai įrengtas dirbtuves. Vienintelė įmanoma mums išeitis – tai neleisti priešui prisiartinti prie miesto, užkirsti kelią įsiveržti.

– Aš tuoj pat sukviesiu tarybą, – tarė daktaras Sarazenas ir, pašokęs nuo kėdės, pasiūlė svečiams pereiti į kabinetą.

Jie įžengė į paprastą, šviesų kambarį. Prie trijų jo sienų iki pat lubų stovėjo knygų lentynos, ant ketvirtosios kabėjo paveikslai, o po jais, žmogaus ūgio aukštyje, kyšojo numeriais pažymėti platėjantys vamzdžiai, panašūs į akustinius vamzdelius.

– Dabar, net neiškėlę kojos iš namų, mes galime telefonu sukviesti tarybą, – tarė daktaras ir, nuspaudęs mygtuką, akimirksniu susijungė su municipalinės tarybos narių namais.

Po trijų minučių visi aparatai, laidais sujungti su daktaro Sarazeno aparatu, atsakė: „Klausau", ir daktaras, atsistojęs priešais mikrofoną, skambtelėjo varpeliu ir pranešė pradedąs posėdį.

– Žodis suteikiamas gerbiamam pulkininkui Hendonui. Jis turi municipalinei tarybai pranešti labai svarbią žinią.

Pulkininkas atsistojo prie telefono ir, perskaitęs „New York herald" pranešimą, išdėstė tarybai, kokių, jo nuomone, priemonių pirmiausia reikia imtis.

Vos tik jis baigė, šeštasis numeris pateikė klausimą: ar pulkininkas mano, jog įmanoma apginti miestą, jeigu tos priemonės, apie kurias kalbėjo, pasirodys nepakankamos sulaikyti priešui ir sutrukdyti jam priartėti prie miesto?

Pulkininkas atsakė, kad įmanoma.

Klausimą ir atsakymą, taip pat kaip ir ankstesnį pranešimą, girdėjo visi nematomieji posėdžio dalyviai.

Paskui septintasis numeris paklausė, kiek apytikriai laiko turi franseviliečiai pasirengti miesto gynybai.

Pulkininkas, be abejo, negalėjo tiksliai atsakyti į klausimą, bet pareiškė, jog reikia stengtis visa, kas įmanoma, padaryti per dvi savaites.

Antrasis numeris:

– Ar tikrai reikia laukti puolimo, ar ne geriau iš anksto užkirsti jam kelią?

– Be jokių abejonių mes imsimės visų priemonių, kad sutrukdytume mus pulti, – atsakė pulkininkas, – o jeigu mums grasins išsilaipinimu iš jūros, reikės leisti torpedas ir nuskandinti her Šulcės laivus.

Po pulkininko žodžių daktaras Sarazenas pasiūlė sukviesti chemikų, inžinierių ir artileristų mokslinę tarybą ir aptarti miesto gynimo planą, kurį parengė pulkininkas Hendonas.

Po daktaro Sarazeno pasisakė pirmasis numeris:

– Kokios reikės pinigų sumos, kad nedelsiant pradėtume miesto gynybos darbus?

Pulkininkas Hendonas atsakė, kad šiam reikalui, matyt, reikės nuo penkiolikos iki dvidešimties milijonų dolerių.

Ketvirtasis numeris pasiūlė nedelsiant sušaukti visuotinį Fransevilio miesto gyventojų susirinkimą.

Pirmininkas daktaras Sarazenas neprieštaravo ir pasiūlė šiuo klausimu balsuoti. Pasiūlymą priėmė vienbalsiai.

Tuo ir baigėsi tarybos posėdis. Laikrodis rodė aštuntą valandą. Posėdis tęsėsi viso labo aštuoniolika minučių ir niekam nesukėlė jokių rūpesčių.

Visuotinį piliečių susirinkimą irgi sukvietė tokiu pat paprastu ir greitu būdu. Daktaras Sarazenas telefonu pranešė į rotušę tarybos rezoliuciją, ir bemat dviejuose šimtuose aštuoniasdešimtyje kolonų, kurios stovėjo visose miesto sankryžose, suskambėjo elektriniai varpai, šviečiančių ciferblatų, įrengtų tose kolonose, rodyklės pasisuko prie pusės devynių, – tai ir buvo numatytasis fransevilieičių susirinkimo laikas.

Išgirdę skambesį, kuris tęsėsi ketvirtį valandos, Fransevilio miesto gyventojai skubiai ėjo į gatvę, kėlė akis į artimiausius ciferblatus, ir kiekvienas, suprasdamas, jog privalo vykdyti piliečio pareigą, skubėjo prie rotušės.

Skirtąją valandą – viso labo po kokių dešimties ar penkiolikos minučių – daugybė fransevilieičių jau spietėsi prie rotušės. Daktaras Sarazenas ir kiti tarybos nariai susėdo tribūnoje. Pulkininkas Hendonas, turėjęs daryti pranešimą, stovėjo ant tribūnos laiptelių ir laukė, kada jam duos žodį.

Dauguma piliečių jau žinojo, kodėl šiandien šaukiamas susirinkimas, nes tarybos posėdis buvo įrašytas fonografu rotušėje, o žinia

tuoj pat perduota laikraščiams, o pastarieji negaišuodami išleido ekstra numerį, kurį lyg afišą vyrukai išklijavo visame mieste.

Rotušės susirinkimų salė buvo erdvi patalpa stikliniu stogu ir puikiai ventiliuojama. Ilga dujinių ragelių virtinė buvo įrengta po pat aukštu skliautu ir apšvietė visą salę.

Fransevilięčių veiduose nusiminimo nesimatė nė pėdsako. Minia stovėjo rami ir santūri; jautėsi, jog žmonės suvokia savo vertę ir neabejodami tiki savo jėgomis.

Lygiai pusę devynių pirmininkas paskambino varpeliu, ir salėje įsiviešpatavo mirtina tyla.

Pulkininkas Hendonas pakilo į tribūną.

Paprastai ir energingai kalbėdamas, išsiversdamas be visokių oratorinių gudrybių ir gražbyliavimo, bet įtaigiai ir aiškiai, kaip kalba žmonės, žinantys, ką nori pasakyti, pulkininkas Hendonas susirinkusiesiems papasakojo, kaip her Šulcė, visada jautęs neapykantą Prancūzijai ir daktarui Sarazenui, prisiekė pražudyti jo kūrinį ir dabar kėsinasi įvykdyti tą priesaiką. Vokietis profesorius, kaip pranešė „New York herald", turi siaubingų priemonių, su kuriomis ryžtasi nušluoti nuo žemės paviršiaus Fransevilį su visais jo gyventojais.

– Ir štai dabar Fransevilio gyventojams reikia nutarti, ką galvojate daryti. Žinia, bailūs ir neturintys patriotizmo jausmo žmonės sutiktų pasiduoti priešui ir leistų jam užgrobti naująją tėvynę. Bet galime būti tikri, kad tarp mūsų piliečių nerasime nė vieno bailio. Žmonės, sugebėję siekti to didžio idealo, kuris įkvėpė puikiojo Fransevilio miesto įkūrėjus, žmonės, kurie šventai saugojo jo įstatymus, – tai vyriškų širdžių ir blaivių protų žmonės. Būdami karšti pažangos šalininkai, jie padaro viską, kad išgelbėtų savo nuostabųjį miestą, garbingą kilnios žmogiškos minties paminklą, minties, nukreiptos į didįjį tikslą – palengvinti žmonių gyvenimą. Kiekvieno iš mūsų pareiga, – baigė pulkininkas, – nepagailėti gyvybės dėl didžiojo bendro tikslo.

Aplodismentų griausmas užgožė paskutiniuosius oratoriaus žodžius. Po pulkininko kalbėjo dar keletas žmonių, kurie palaikė Hendono pasiūlymą.

Paskui daktaras Sarazenas susirinkimui pasiūlė čia pat įsteigti gynybos tarybą, suteikti jai visus įgaliojimus imtis būtiniausių priemonių miestui ginti ir griežtai saugoti karinių pasirengimų, be kurių neįmanoma pasiruošti gynybai, paslaptį.

Po to, kai šis pasiūlymas buvo priimtas, vienas iš piliečių tarybos narių pasiūlė aptarti ir pateikti balsuoti klausimą dėl kredito suteikimo miesto gynybos pirmiesiems poreikiams ir tam reikalui skirti penkis milijonus dolerių.

Šis pasiūlymas irgi buvo vienbalsiai priimtas, ir dešimt valandų dvidešimt penkios minutės, kai susirinkusieji patvirtino gynybos tarybos narių sudėtį, daktaras Sarazenas paskelbė baigiąs susirinkimą. Fransevilieičiai jau buvo beišsivaikščioją, kai staiga tribūnoje pasirodė nežinia iš kur išdygęs kažkoks nepažįstamasis. Jo išvaizda buvo tokia keista, kad visi sustojo.

Suplėšyti, dumblo prisigėrę drabužiai buvo prilipę prie kūno. Veidas, kupinas kraujosrūvų ir mėlynių, atrodė nežmoniškai įtemptas ir iškamuotas. Tačiau žmogus elgėsi ryžtingai ir ramiai.

Kas jis buvo? Iš kur atsirado? Niekam, netgi daktarui Sarazenui nešovė į galvą imti jį kamantinėti.

Priėjęs prie pat tribūnos krašto, nepažįstamasis valdingu judesiu pakvietė minią nutilti.

– Aš ką tik ištrūkau iš Štalštadto, – tarė jis. – Her Šulcė pasmerkė mane mirti, bet Apvaizdos padedamam man pavyko pabėgti ir atsidurti kaip tik laiku čia, kad pamėginčiau jus išgelbėti... Nesu visai jums svetimas... Tikiuosi, mano garbusis mokytojas daktaras Sarazenas neatsisakys patvirtinti, – nors ir stoju prieš jus šitaip atrodydamas, jog net jisai nebepažįsta manęs, – kad Marselis Brukmanas nusipelno šiokio tokio pasitikėjimo.

– Marseli! – sušuko vienu balsu daktaras Sarazenas ir Oktavas ir jau norėjo pulti prie jaunuolio, bet jis gestu juodu sustabdė.

Taip, tai buvo stebuklingai išsigelbėjęs Marselis. Tą akimirką, kai jis, visiškai praradęs viltį, griebė grotas ir jos pasidavė, jėgos apleido bėglį, ir jis prarado sąmonę. Srovė nunešė jį už Štalštadto ribų ir išmetė į krantą. Kiek valandų gulėjo be sąmonės tuščiame krante, nakties tamsoje, bėglys negalėjo tikrai pasakyti. Kai atsigavo, jau buvo šviesu.

Vos tik nušvito sąmonė, jaunuolis prisiminė... Dieve!.. Nejaugi jis ištrūko iš to baisiojo pragaro? Jis laisvas! Taigi greičiau padėti bičiuliams, greičiau perspėti daktarą Sarazeną! Nežmoniškomis pastangomis prisivertė atsikelti.

Keturiasdešimt kilometrų jį skyrė nuo Fransevilio. Nebuvo nei traukinio, nei vežimo, nei arklių – nieko! Keturiasdešimt kilometrų pėsčiomis tuščia, tarsi Dievo prakeikta vietove, supusia baisųjį Plieno miestą! Jaunuolis nuėjo tuos keturiasdešimt kilometrų nė sykio neprisėdęs, neatsikvėpęs ir penkiolika minučių po dešimtos valandos jau žengė į daktaro Sarazeno miestą. Iš priklijuotų prie sienų afišų Marselis sužinojo, kad Fransevilio gyventojai jau įspėti apie gresiantį pavojų, bet ir suprato, jog jie nežino tos siaubingosios grėsmės nei masto, nei to, kad nelaimė juos užgrius šiandien.

Laikrodis rodė ketvirtį vienuoliktos. Her Šulcės sumanyta katast-

rofa turi įvykti vienuolikta keturiasdešimt penkios.

Sukaupęs paskutiniąsias jėgas, Marselis bėgte nubėgo atstumą, skyrusį jį nuo miesto aikštės, ir tą valandėlę, kai žmonės jau buvo besiskirstą, pasirodė tribūnoje.

– Bičiuliai mano! – sušuko jis. – Katastrofa mums gresia ne po mėnesio, ne po savaitės; ji užgrius jus greičiau negu po valandos! Ugnies ir geležies jūra užlies visą Fransevilį. Aš savo akimis mačiau tą pragariškąjį ginklą ir žinau, kad jis nutaikytas į jūsų miestą. Tegu tuoj pat moterys ir vaikai slepiasi rūsiuose arba išeina už miesto ribų ir susiranda prieglobstį kalnuose, o vyrai tegu pasirengia visomis priemonėmis, visomis jėgomis kovoti su ugnimi. Ugnis – dabar vienintelis jūsų priešas. Nei laivai, nei kariuomenė nesiartina prie miesto. Priešininkas, kuris dabar jums grasina, numojo ranka į šias įprastas puolimo priemones. Ir jeigu to žmogaus, galinčio, kaip žinote, padaryti neišmatuojamą blogį, planai ir apskaičiavimai, jeigu, kartoju, jo apskaičiavimai teisingi, jeigu Šulcė šį sykį neapsiriko, tai visas miestas nuo jo sviedinio akimirksniu bus apimtas ugnies. Ugnis plykstelės iškart šimtuose įvairių taškų, todėl su ja reikės grumtis visur. Bet pirmiausia, be abejo, privalu gelbėti gyventojus, nes galų gale, jeigu mums nepavyks apsaugoti namų, paminklų, jeigu net, nepaisant mūsų pastangų, sudegs iki pamatų visas miestas, tai galėsime jį vėl atstatyti. Reikės tik laiko ir pinigų.

Europoje Marselį tikriausiai būtų palaikę pamišėliu, bet Amerikoje žmonės įprato nesistebėti mokslo stebuklais, kad ir kaip jie atrodytų neįtikėtini, ir minia, kurią Marselio iškamuota išvaizda ir susijaudinęs balsas sukrėtė ne mažiau negu jo žodžiai, buvo pasirengusi paklusti be jokių prieštaravimų. Daktaras Sarazenas laidavo už Marselį Brukmaną – to fransevilieciams visiškai pakako.

Tarybos nariai tuoj pat davė būtiniausius nurodymus, į visus kvartalus išsiuntinėjo įgaliotinius su atitinkamomis instrukcijomis. Gyventojai ėmė skirstytis į namus: vieni slėpėsi rūsiuose, nutarę namuose iškęsti visą bombardavimo siaubą, o kiti pėsčiomis, raiti arba pasikinkę vežimus traukė už miesto į Kaskadinių kalnų tarpeklį.

Tuo pat metu vyrai tempė į pagrindinę aikštę ir į kitus daktaro nurodytus punktus vandenį, smėlį, žemę – viską, kas galėjo praversti grumiantis su ugnimi.

Be to, posėdžių salėje vyko pokalbis: tarybos nariai klausinėjo Marselį apie mirtį sėjantį Šulcės išradimą.

Tačiau matėsi, kad Marselį kamuoja kažkokia įkyri mintis. Jaunuolis padrikai atsakinėjo į klausimus ir, suraukęs kaktą, kažką murmėjo sau panosėje. Netikėtai mėšlungiškai kyštelėjo ranką į kišenę ir išsitraukė užrašų knygelę. Skubiai versdamas lapus, jis

karštligiškai ėmė rašyti kažkokius skaičius; bet kuo ilgiau jaunuolis skaičiavo, tuo labiau lyginosi jo kakta, šviesėjo veidas. Pagaliau pakėlęs galvą, jis apmetė dalyvaujančiuosius spindinčiu žvilgsniu.

– Bičiuliai mano! – sušuko jis. – Arba skaičiai meluoja, arba grėsmė, pakibusi virš mūsų, išsisklaidys lyg košmaras. Šulcės skaičiavimai kertasi su pagrindiniais balistikos dėsniais. Tai patvirtina sprendimas štai šio uždavinio, prie kurio aš ilgai laužiau sau galvą. Šį kartą Šulcė apsiriko. Nieko neišeis iš to, ką jis sumanė! Jo baisusis sviedinys praskries virš Fransevilio, nepadaręs miestui jokios žalos. Ir jeigu mums gresia koks nors pavojus, tai, šiaip ar taip, ne dabar.

Ką reiškė Marselio žodžiai, niekas gerai nesuprato. Tuomet jaunasis elzasietis išsamiai išdėstė savo skaičiavimų esmę ir taip paprastai ir suprantamai paaiškino, ką galvojąs ir kaip sprendžiąs uždavinį, jog net tie, kurie niekada nesimokė matematikos, viską puikiausiai suprato.

Ir visiems klausytojams palengvėjo krūtinėse. Šulcės sviedinys ne tik nekliudys Fransevilio, bet apskritai nieko nesugriaus, nes jo, to sviedinio, pradinis greitis toks didelis, jog jis turi išlėkti iš atmosferos ir dingti erdvėje.

Daktaras Sarazenas, pritariamai linguodamas galvą, sekė Marselio skaičiavimus, paskui ūmai, pakėlęs ranką ir parodęs į šviečiantį sieninio laikrodžio, kabėjusio salėje, ciferblatą, garsiai tarė:

– Po trijų minučių, bičiuliai mano, mes savo akimis pamatysime, kieno pusėje tiesa... Bet kad ir kaip būtų, mūsų priimtos atsargumo priemonės niekada nenueis veltui. Jeigu tas smūgis ir aplenks mus, Šulcė nesustos, jo neapykanta dėl nesėkmės tik dar labiau padidės. Pasirenkime jam duoti tinkamą atkirtį.

– Eime! – suriko Marselis.

Ir visi išskubėjo paskui jį į aikštę.

Rotušės laikrodis lėtai išmušė tris ketvirčius po vienuolikos. Po kelių sekundžių aukštai danguje pasirodė tamsi masė, pašėlusiai greitai skriedama ir su švilpesiu skrosdama orą, pralėkė virš Fransevilio ir po akimirkos dingo iš akių.

– Laimingo kelio! – kvatodamas pavymui riktelėjo Marselis. – Niekada daugiau nebepamatysi Žemės!

Po dviejų minučių tolumoje pasigirdo duslus sprogimas, o žemė tarsi aiktelėjo stovintiesiems po kojomis. Tai buvo patrankos šūvio iš „Jaučio bokšto" garsas, pasiekęs fransevilieičius šimtu trisdešimčia sekundžių vėliau už patį sviedinį, kuris pralėkė greičiu, viršijančiu garso greitį.

Tryliktasis skyrius

Marselis Brukmanas profesoriui Šulcei, Štalštadtas

„Fransevilis,
rugsėjo 14 d.

Laikau savo pareiga pranešti plieno karaliui, kad trečios dienos vakare sėkmingai perėjau jo valdų sieną, labiau rūpindamasis savo personos gyvybe negu her Šulcės patrankos modelio gelbėjimu. Liudydamas jums savo pagarbą, norėčiau padėkoti už parodytą palankumą ir savo ruožtu atskleisti savąją paslaptį – galite būti ramus, nereikės už tai mokėti gyvybe.

Mano pavardė ne Šulcas, be to, nesu šveicaras. Aš elzasietis. Mano pavardė – Marselis Brukmanas. Esu neblogas inžinierius, ką jūs pats pripažinote, bet pirmiausia – aš prancūzas. Jūs pasiskelbėte nepermaldaujamu mano tėvynės, mano draugų, mano šeimos priešu. Sumanėte savo šlykščiais išradimais pražudyti tai, kas man brangiausia. Aš nesigailėjau jėgų, kad sužinočiau jūsų sumanymus. Ir padariau viską, kad juos sužlugdyčiau.

Skubu pranešti jūsų žiniai, kad pirmasis jūsų smūgis, ačiū Dievui, nepataikė į taikinį. Jūsų patranka iš tikrųjų verta didžiausių pagyrų, bet nuostabiausia, kad sviediniai, kuriuos ji, užtaisyta tokiu milžinišku parako užtaisu, iššauna, negali niekam padaryti žalos, kadangi jie niekada ir niekur nepataiko. Apie tai galvojau iš pat pradžių, kai ją man parodėte, bet dabar tai neginčijamas faktas, kuris įamžins her Šulcę, šlovingą baisaus, galingo, bet visiškai nepavojingo pabūklo išradėją.

Taigi, manau, jums bus malonu sužinoti, kad vakar vienuolika valandų keturiasdešimt penkios minutės ir keturios sekundės mes grožėjomės jūsų pernelyg tobulu sviediniu, kai jis skriejo virš mūsų miesto. Jis nulėkė į vakarus, verždamasis į beorę erdvę, kur jam nuo dabar lemta skrieti iki amžiaus galo. Mat negali nukristi sviedinys, kurio pradinis greitis siekia dešimt kilometrų per sekundę, tai yra, kitaip sakant, dvidešimt kartų viršija tam tikrą greitį. Jo slenkamasis

judesys kartu su traukos jėga pavers jį amžinai judančiu kūnu, pasmerktu lėkti tarpplanetinėje erdvėje ir virsti nuolatiniu mūsų planetos palydovu. (*Žiulis Vernas, rašydamas romaną „Iš Žemės į Mėnulį" (1865) ir remdamasis matematiku Garsė, apskaičiavo pradinį greitį, kuris paverstų sviedinį nuolatiniu Žemės palydovu arba kūnu, laisvai skriejančiu kosmose. Tikslius skaičiavimus pateikia aname romane, o „500 begumos milijonų" pasitenkina pateikdamas galutinį skaičių, t.y. dešimt kilometrų per sekundę. Fantastinėje literatūroje tai buvo pirmieji moksliniai kosminių skrydžių galimumo argumentai. – Vert.*)

Nepakenktų jums tai žinoti.

Baigdamas reiškiu viltį, kad jūsų patranka „Jaučio bokšte" po pirmojo šūvio pasidarė visai niekam tikusi. Tačiau iššauti sviedinį už du šimtus tūkstančių dolerių, kad padovanotumėte pasauliui naują žvaigždę, o Žemei – naują palydovą, kas be ko, nėra pernelyg brangu.

Marselis Brukmanas"

Laiškas buvo tuoj pat išsiųstas su pasiuntiniu iš Fransevilio į Štalštadtą.

Skaitytojas, be abejo, atleis Marseliui šį berniokišką akibrokštą, kurį sukėlė visiškai nekaltas noras pasišaipyti iš her Šulcės.

Marselis sakė gryną teisybę teigdamas, kad garsusis her Šulcės sviedinys, dėl savo pašėlusio greičio išlėkęs už Žemės atmosferos ribų, niekada nebenukris ant Žemės ir kad grėsmingoji „Jaučio bokšto" patranka, paleidusi tokį supergalingą sviedinį, visam laikui išeis iš rikiuotės.

Galite įsivaizduoti, kokį smūgį smogė laiškas praradusiam bet kokias viltis Šulcei! Koks sprigtas jo savimeilei!

Vos tik profesorius perbėgo akimis pirmąsias eilutes, visas kraujas suplūdo į veidą, o kai garbusis vyriškis perskaitė iki galo, galva nusileido ant krūtinės, rankos pakibo, – žmogėnas taip ir liko sėdėti vietoje, tarsi būtų gavęs smūgį. Šitaip sėdėjo gal penkiolika minučių, o kai pagaliau šiaip ne taip atsitokėjo, tai jį pagavo toks įniršis, jog baisu buvo į jį žiūrėti.

Tačiau Šulcė buvo ne toks žmogus, kad prisipažintų nugalėtas.

Nuo tos valandos jis paskelbė Marseliui karą – amžiną ir neatšaukiamą.

Su patranka nepavyko, ką gi! Pažiūrėsime, kaip jiems patiks sviediniai su skysta angliarūgšte, kuriuos mažesniu atstumu galima iššauti iš paprasčiausio pabūklo.

Nusiraminęs ir pasiguodęs plieno karalius susivaldė ir vėl ėmėsi pertrauktų darbų.

Taigi virš Fransevilio vėl pakibo grėsmė, ir dabar miestas turėjo kaip niekada būti pasirengęs antpuoliui.

Keturioliktasis skyrius

Fransevilis rengiasi mūšiui

Grėsmė, nors ir nutolo, bet toli gražu nepaliko ramybėje Fransevilio.

Marselis atskleidė daktarui Sarazenui ir jo draugams visas Šulcės užmačias, papasakojo apie jo galingus naikinimo ginklus ir apie parengiamuosius darbus, kuriuos dirbo Štalštadto kareivos.

Kitą dieną gynybos taryba, į kurią įėjo ir Marselis, ėmėsi įgyvendinti miesto gynimo planą.

Bene pats karščiausias Marselio pagalbininkas pasidarė Oktavas, kuris nuo atvykimo į Fransevilį laiko labai pasikeitė į gerąją pusę.

Kokius nutarimus priėmė gynybos taryba, miesto gyventojai nebuvo išsamiau informuoti, bet tų nutarimų vykdymo instrukcijas kasdien spausdino miesto laikraščiai, ir jos gana aiškiai rodė, kaip aktyviai į darbą įsijungė jaunasis elzasietis.

– Kad galėtume gerai organizuoti miesto gynybą, – kalbėjosi tarp savęs fransevilietiai, – pirmiausia turime žinoti priešo jėgas ir, tuo remdamiesi, rengtis būsimajam mūšiui. Žinoma, Šulcės patrankos – tikrai baisus dalykėlis. Bet jau geriau turėti reikalų su jomis, žinant jų kiekį, kalibrą ir šaudymo tolumą, negu su kokiais nors kitais naikinimo ginklais, apie kuriuos neturime jokio supratimo.

Svarbiausia – neleisti įsiveržti priešui į miestą nei iš sausumos, nei iš jūros. Šiam klausimui taryba ir skyrė didžiausią dėmesį.

Tą dieną, kai visose gatvėse pasirodė skelbimai, pranešantys, jog gynybos planas parengtas ir piliečiai prašomi dalyvauti jį konkrečiai įgyvendinant, fransevilietiai su džiaugsmu puolė siūlyti savo paslaugų. Visų profesijų ir amžiaus žmonės stojo vienodai noriai į paprastų juodadarbių gretas, virto žemkasiais arba akmentašiais.

Darbas virte virė. Į miestą atvežė maisto atsargų dvejiems metams. Dengtos miesto turgavietės, paverstos produktų sandėliais, buvo prikrautos iki viršaus miltų maišų, įvairiausių konservų krūvų,

rūkytos mėsos ir skirtingiausių sūrių kupetų. Gausias naminių gyvulių bandas suvarė į sodus ir parkus, kurių nestokojo miestas. Aikštėse kasdien pylė kalnus anglies ir geležies – ir vienos, ir kitos reikėjo ilgai kovai: geležies – ginklams gaminti, anglies – namams šildyti.

Įsakymas mobilizuoti visus vyrus, galinčius pakelti ginklą, buvo sutiktas su nuoširdžiausiu entuziazmu ir dar sykį parodė, kaip Fransevilio gyventojai, piliečiai–kariai, morališkai pasirengę atremti priešą.

Apsirengę trumpomis vilnonėmis striukėmis ir drobinėmis kelnėmis, apsimovę patogius batus, užsidėję minkštas odines kepures, ginkluoti Verderio šautuvais, miestiečių būriai maršavo po plačius bulvarus.

Kuliai statė įtvirtinimus, kasė griovius ir mūrijo redutus.

Naujai įrengtose gamyklose greitai ir be pertrūkio buvo liejamos patrankos. Šiam tikslui labai pravertė dūmavamzdės krosnys, kurias nesunkiai pritaikė lieti metalui.

Visuose šiuose darbuose Marselis aktyviai ir veiksmingai dalyvavo. Jis spėjo visur, – kad ir ko ėmėsi, darbas virte virė jo rankose. Jei vienur ar kitur atsirasdavo kokių nors sunkumų – teorinių ar praktiškų – jaunuolis visada juos įveikdavo. Esant reikalui atsiraitydavo rankoves ir noriai šokdavo padėti, parodydavo, kaip geriau padaryti vieną ar kitą darbą. Todėl Marselis turėjo didelį autoritetą, visi jo nurodymai buvo vykdomi nedelsiant ir nepriekaištingai.

Oktavas stengėsi neatsilikti nuo Marselio. Tiesa, pirmosiomis dienomis jis svajojo, kaip papuoš savo mundurą auksiniais galionais, bet labai greitai visa tai išmetė iš galvos ir suprato, kad karo tarnybą reikės pradėti paprastu kareiviu. Jaunuolis užėmė rikiuotėje skirtąją vietą ir sugebėjo tapti pavyzdžiu savo draugams. O tiems, kurie mėgino pasišaipyti vaizduodami, kad jo gailisi, ramiai atkirsdavo:

– Kiekvienam sava vieta pagal nuopelnus. Galimas daiktas, nesugebėčiau komanduoti, užtat dabar, šiaip ar taip, išmoksiu paklusti įsakymams.

Tuo tarpu mieste ėmė sklisti nerimastingi gandai, ir nors jie, laimei, pasirodė melagingi, kiekvienas fransevilietis, kiek tik galėjo, stengėsi kuo našiau triūsti. Kažkas pranešė, kad her Šulcė veda derybas su keliomis transportinių laivų kompanijomis dėl savo ginklų pergabenimo. Įkandin šios „anties" po kurio laiko kažkas paleido antrąją, po jos trečiąją, – tos „antys" ėmė rodytis vos ne kasdien: tai sklido gandai, jog Šulcės laivynas plaukia į Fransevilį, tai buvo

pranešama, kad geležinkelį į Sakramentą perkirto ulonų būriai, nusileidę, matyt, iš dangaus.

Tačiau visus tuos gandus, kurie tuoj pat būdavo paneigiami, viliodami skaitytojus sugalvodavo miklūs reporteriai, – o iš tikrųjų Plieno miestas nerodė jokių gyvybės ženklų.

Toksai mįslingas tylėjimas, nors ir leido fransevilieciams sėkmingai tęsti gynybos darbus, vis dėlto truputį neramino Marselį, kai jis retomis poilsio valandėlėmis susimąstydavo apie keistąjį Šulcės elgesį.

„Nejaugi tas plėšikas pakeitė savo ketinimus ir rengia mums kokį nors naują bjaurų triuką?"

Tačiau gynybos planas numatė visus puolimo ir iš sausumos, ir iš jūros atvejus, taigi Marselis slopindavo savo nerimą ir su dviguba energija puldavo prie darbo.

Darbas užimdavo visą jo dieną, ir vienintelis malonumas, kurį jaunuolis sau leisdavo po sunkios dienos, buvo trumpi pusvalandžiai vakarais ponios Sarazen svetainėje.

Daktaras nuo pirmos dienos spyrėsi, kad Marselis kasdien ateitų pietauti, žinoma, išskyrus tas dienas, kai bus kur nors kitur pakviestas. Bet, kad ir kaip keista, Marselis, matyt, negaudavo nė vieno kvietimo, dėl kurio būtų ryžęsis atsisakyti šios privilegijos.

Kaip paaiškinti tokį jaunuolio prieraišumą? Vargu ar jam buvo itin malonu spoksoti į popietinę daktaro Sarazeno ir pulkininko Hendono šachmatų partiją. Matyt, jį traukė kažkas kita. Nors Marselis daug nesuko galvos dėl savo jausmų, bet nė už ką pasaulyje nebūtų išmainęs tų trumpų valandėlių, kurias vakarais po pietų praleisdavo ponios Sarazen ir Žanos draugijoje, kai susėsdavo prie didelio stalo – moterys pasiimdavo kokį nors darbą, skirtą būsimoms žygio ligoninėms, – ir visi trys tyliai šnekučiuodavosi.

– Vadinasi, šitie plieniniai varžtai geresni už tuos, kurių brėžinius jūs mums rodėte praėjusį kartą? – paklausė Žana, kuri domėjosi visais gynybos darbais.

– Be abejo, madmuazele, – atsakė Marselis.

– Labai džiaugiuosi. Tik reikia pagalvoti, kiek darbo ir techninio išradingumo reikalauja kiekviena mažytė detalė! Jūs man sakėte, kad pionieriai vakar iškasė apie penkis šimtus metrų tranšėjų. Juk tai labai daug, tiesa?

– Deja, toli gražu nedaug. Jeigu ir ateity taip dirbsime, vargu ar spėsime baigti įtvirtinimus iki mėnesio pabaigos.

– Aš labai norėčiau, kad mūsų mieste viskas jau būtų parengta, ir tegu tada ateina tos bjauriosios Šulcės gaujos! Matote, kiek vyrai laimingesni už mus, moteris! Jie turi gausybę darbų, žino, ko dar

reikia. Todėl jiems laukti ne taip slogu kaip mums. O mes, kam mes tinkamos?

– Kam jūs tinkate? – karštai sušuko paprastai santūrus Marselis. – Kaip jūs galite šitaip kalbėti, Žana? O dėl ko gi, jeigu ne dėl jūsų vyrai viską metė ir tapo paprastais kareiviais?! Kas juos dabar verčia triūsti nenuleidžiant rankų, jeigu ne vienintelis troškimas – užtikrinti ramybę ir laimę savo motinoms, žmonoms, seserims, nuotakoms? Kas juo įkvepia, jeigu ne jūs? Dėl ko jie pasirengę aukotis, jeigu ne dėl jausmo...

Tačiau čia Marselis, tardamas šį žodį, sumikčiojo, susidrovėjo ir nutilo. Žana irgi tylėjo. Taigi gerajai poniai Sarazen teko juodu gelbėti.

– Pareigos jausmas, – tarė ji, – štai kas verčia mūsų franseviliečius save pamiršti pavojaus valandą.

Po tokių pokalbių Marselis dar labiau įkvėptas grįždavo prie savo darbo, šimtąjį kartą prisiekdavo išgelbėti Fransevilį ir neleisti žūti nė vienam jo gyventojui. Jis tikrai nelaukė įvykio, kuris netrukus turėjo sukrėsti visus, nors šiaip buvo natūralus, neišvengiamas keistai susiklosčiusios padėties padarinys, kai vienas žmogus savo rankose laiko viską, – deja, toks buvo svarbiausias Plieno miesto įstatymas.

Penkioliktasis skyrius

San Francisko birža

San Francisko birža, pati geriausia ir pati nuostabiausia pasaulyje, yra ne kas kita, o taip sakant, pasaulio pramonės ir prekybos algebrinė išraiška.

Dėl puikios geografinės padėties Kalifornijos sostinė labai skiriasi iš visų kitų sostinių savo itin kosmopolitiniu pobūdžiu. Po jos puošniu raudonojo granito portiku augalotas baltaplaukis saksonietis susiduria su blyškiu ir subtiliu tamsiaplaukiu keltu; negras – su suomiu ir bronziniu indu; polinezietis su nuostaba spokso į grenlandietį; kinietis su meniškai supinta kasa stengiasi pergudrauti savo daugiaamžį priešą japoną. Į vieną žargoną susilieja visos kalbos ir visos tarmės šiame dabarties Babilone.

Spalio devynioliktoji šiame vieninteliame savos rūšies turguje prasidėjo kaip paprastai ir nežadėjo nieko ypatinga. Kaip visada apie vienuoliktą valandą dienos pradėjo rinktis svarbiausi makleriai ir agentai. Jie spaudė vieni kitiems rankas – linksmai arba santūriai, priklausomai nuo kiekvieno temperamento, po to traukė į bufetą, kad prieš pradėdami operacijas „draugiškai" jas aplaistytų. Paskui vienas po kito žingsniavo į vestibiulį, kur eilėmis palei sienas stovėjo spintos su numeruotais stalčiais paštui. Kiekvienas traukė iš savo stalčiaus gana storus paketus ir čia pat paskubomis permetė akimis jų turinį. Netrukus po šio tikrinimo paaiškėjo dienos kursas; biznierių minia palengva didėjo, kartu stiprėjo šurmulys ir bėgiojimas.

Artėjant vidurdieniui, iš visų žemės rutulio kampų pradėjo gausiai plūsti telegramos. Perrėkdamas visuotinį ūžesį ir sambrūzdį, pasigirsdavo šaižus balsas, pranešantis ką tik gautos depešos tekstą; po to bemat ją priklijuodavo prie sienos kur jau puikavosi visa jų kolekcija. Grūstis kas valandėlę didėjo. Rankose mirgėjo bloknotai ar užrašų knygelės. Makleriai siuvo pirmyn ir atgal, kūlverčiom puldinėjo į telegrafo biurą, siuntė užklausas, grįžo su atsakymais. Atrodė, visuotinė beprotybė valdo minią, bet ūmai tarsi kokia mag-

netinė srovė perbėgo per visą salę.

Vienas Tolimųjų Rytų banko akcininkas atnešė negirdėtą, baisią, neįtikėtiną žinią, ir ji žaibo greitumu aplėkė visus.

– Kokia nesąmonė! – kalbėjo vieni. – Tikriausiai kažkieno triukas! Kas patikės tokia „antimi"?

– Ne, nesakykite, – prieštaravo kiti, – be ugnies nebūna dūmų.

– Bet argi tokia įmonė gali žlugti?

– Bet kokia įmonė gali žlugti.

– Pagalvok, koks kapitalas! Vien įrengimai vertinami daugiau kaip aštuoniasdešimčia milijonų!

– Neskaičiuojant liejinių, plieno, atsargų ir gatavos produkcijos!

– Velniava! Aš jums sakau, Šulcė vertas ne mažiau kaip devyniasdešimties milijonų. Imuosi juos realizuoti bet kada.

– Bet kaip paaiškinsite, kad jis nutraukė mokėjimus?

– O kodėl turėčiau aiškinti? Netikiu šia nesąmone!

– O ką, nejaugi mūsų akyse tokie dalykai neatsitinka vos ne kasdien, be to, su pačiomis solidžiausiomis firmomis?

– Štalštadtas – ne firma, tai ištisas miestas.

– Šiaip ar taip, krachas jam, manau, kol kas negresia. Žiūrėk, tuoj atsiras kokia nors kompanija ir viską suims į savo rankas.

– Bet kodėl pats Šulcė nepasirūpino organizuoti tokią kompaniją, o leido užprotestuoti vekselius?

– Todėl ir sakau, kad čia absurdas. Nagi, ar jūs patys nematote, kad tai prieštarauja bet kokiam blaiviam protui? Aišku ir akivaizdu, jo tai „antis" ir paleido ją ne kas kitas, o Nėšas. Jam mirtinai reikia pakelti savo plieno akcijų kursą.

– Sakau, čia visai ne „antis"! Šulcė iš tikrųjų subankrutavo. Dar blogiau: jis pasislėpė.

– Liaukitės!

– O aš jums sakau – pasislėpė! Štai ten, pažiūrėkite, ką tik telegramą priklijavo.

Didžiulė minia puolė prie sienos, kur kabėjo lenta su depešomis. Naujai priklijuotas žydras popierius skelbė:

„Niujorkas, spalio 12 d. Centrinis bankas. Štalštadto gamykla. Mokėjimai nutraukti. Pasyvas: 47 milijonai dolerių. Šulcė dingo."

Dabar, kad ir kaip tai atrodė neįtikėtina, nebebuvo ko abejoti, todėl ėmė plisti visokiausios spėlionės ir prielaidos.

Antrą valandą iš visur pasipylė telegramos apie nuostolius, kuriuos patyrė įvairiausios įmonės, turėjusios ryšių su Šulce. Daugiausia prarado Niujorko Maining bankas, paskui – Čikagos firma „Vesterlis ir sūnūs", praradusi septynis milijonus dolerių, Milvokio –

Bufalo bankas – penkis milijonus, San Francisko pramonės bankas – pusantro milijono ir pagaliau visokia smulkmė, ištisa smulkių komercinių įmonių serija.

Tuo metu neregėtai sparčiai ėmė reikštis ir kiti neišvengiami šio grandiozinio įvykio padariniai.

Anksti rytą pabrėžta ekspertų biržos tyla virto karštligišku skubėjimu. Kokie kursų kilimai ir šuoliai! Koks nematytas spekuliacijos siautėjimas!

Pašoko plieno akcijos, pakilo akmens anglies!

Ėmė brangti Jungtinių Amerikos Valstijų visų liejyklų akcijos. Žaibiškai pakilo visų geležies pramonės gaminių kainos. Pabrango Fransevilio žemės sklypai. Pastaruoju metu dėl artėjančių karo įvykių sklypai buvo praradę bet kokią paklausą, retai kas jais domėjosi; dabar jų kaina iškart pašoko iki šimto aštuoniasdešimt dolerių už akrą.

Vakare prie laikraščių kioskų susigrūdo minios žmonių. Bet nei „Herald", nei „Tribune", nei „Alta", nei „Gardian", nei „Eko", nei „Globe", kad ir kaip stengėsi kompensuoti riebiu šriftu ir didžiulėmis raidėmis savo skurdžią informaciją, negalėjo pranešti nieko, ko žmonės dar nežinojo.

O žinojo štai ką: rugsėjo 25 dieną „Džeksono, Elderio ir K°" firma pateikė plieno karaliaus bankui „Špringas, Štrausas ir K°" Niujorke Šulcės pasirašytą aštuonių milijonų dolerių vekselį. Banko vadovai, nustatę, kad jų kliento atsiskaitymų saldo negali padengti tokios milžiniškos sumos, tuoj pat pasiuntė telegrafu Šulcei užklausą, tačiau negavo atsakymo.

Tuomet bankininkai puolė tikrinti savo knygų ir nustebę rado, kad trisdešimties dienų laikotarpiu iš Štalštadto negavo nė vieno vertybinio popieriaus, nė vieno pavedimo. Nuo tos akimirkos visi čekiai ir vekseliai, išduoti jų bankui su Šulcės parašu ir per daugelį dienų susikaupę, pradėti grąžinti pateikėjams su pastaba: „Einamojoje sąskaitoje nėra pinigų".

Per keturias dienas „Špringo, Štrauso ir K°" banką klientai apipylė telegramomis, užklausomis ir daugybe piktų reikalavimų, todėl savo ruožtu bankas bombardavo Štaltštadtą dešimtimis depešų ir užklausų ir nesusigaudydamas laukė atsakymo.

Pagaliau atėjo atsakymas: rugsėjo 17 dieną her Šulcė dingo be pėdsakų. Niekas neturi nė menkiausio supratimo, ką tai reiškia. Profesorius nepaliko jokių nurodymų. Štalštadto kasose pinigų irgi nėra.

Dabar jau pasidarė nebeįmanoma nuslėpti tikrosios reikalų padėties. Stambiausi kredituotojai išsigando ir savo vekselius perdavė komerciniam teismui. Per kokias dvi ar tris valandas išaiškėjo vi-

siškas krachas, kuris savo ruožtu žaibiškai sukėlė ištisą seriją stambių ir smulkių bankrotų. Spalio 13 dieną dvyliktą valandą bendroji Šulcės pasyvo suma pasiekė keturiasdešimt septynis milijonus dolerių. Buvo nesunku spėti, kad suma pasieks ir šešiasdešimt milijonų, nes vis dar ėjo užprotestuoti vekseliai.

Štai viskas, ką žinojo ir ką su daugiau ar mažiau vaizdingomis smulkmenomis kartojo visi laikraščiai. Savaime aišku, jie visi žadėjo rytoj pranešti pačias patikimiausias žinias.

Ir iš tikrųjų neatsirado nė vieno laikraščio, kuris nebūtų nepasistengęs pirmomis valandomis pasiųsti į Štalštadtą savo korespondento.

Spalio keturioliktosios vakare ištisa armija reporterių su bloknotais ir rašikliais rankose suplūdo į Plieno miestą, bet, deja, bemat atslūgo atsimušusi kaip banga į galingą Štalštadto sieną. Sargybiniai kaip ir anksčiau saugojo vartus, ir veltui reporteriai išmėgino įvairiausias viliones ir gudrybes, – jie liko nepermaldaujami.

Vienintelis dalykas, ką pavyko sužinoti, – kad darbininkai absoliučiai nieko nežinojo ir kad mieste kasdienė rutina nė kiek nepasikeitė. Tiktai išvakarėse meistrai gavo nurodymą pranešti darbininkams, kad cechų kasos neturi pinigų, ir ryšium su tuo, kad negaunama jokių instrukcijų iš centrinio sektoriaus, darbai bus nutraukti kitą šeštadienį, jeigu iki tol neateis koks nors naujas įsakymas.

Visa tai ne tik neatskleidė tikrosios reikalų padėties, o atvirkščiai, dar labiau supainiojo. Tai, kad her Šulcė dingo bemaž prieš mėnesį, niekam nebuvo paslaptis. Tačiau niekas negalėjo pasakyti, kokios buvo to dingimo priežastys ir prasmė.

Neaiškus tikėjimas, kad mįslingoji asmenybė štai tuoj vėl pasirodys, slopino slogų pavojaus jausmą.

Gamykloje pirmomis dienomis viskas dar vyko iš inercijos ir kaip paprastai, – kiekvienas itin tiksliai ir sparčiai vykdė savo kasdienines pareigas. Cechų kasos kruopščiai kiekvieną šeštadienį mokėjo atlyginimus. Centrinė kasa iki pat pastarųjų dienų patenkino visus vietinius poreikius. Tačiau valdžios centralizavimo sistema Štalštadte buvo taip pašėlusiai ištobulinta, visi taip aklai klausė šeimininko valios, jog jam dingus natūraliai ėmė trikti visa tos sudėtingos mašinos veikla.

Taip per laikotarpį nuo rugsėjo septynioliktosios, tai yra nuo tos dienos, kai plieno karalius paskutinį kartą pasirašė įsakymus, iki spalio tryliktosios, kai tarsi perkūnas iš giedro dangaus trenkė žinia apie sustabdomus mokėjimus, tūkstančiai laiškų, adresuotų į Štalštadtą, taip pat ir gana vertingų, buvo metami į centrinio sektoriaus pašto

dėžę, o iš ten vežami į Šulcės kabinetą. Tiktai jis vienas turėjo teisę atplėšti tuos laiškus, jis pats raudonu pieštuku ant jų rašydavo pastabas ir perduodavo vyriausiajam kasininkui.

Netgi patiems aukščiausiems Štalštadto valdininkams neateitų į galvą mintis viršyti savo įgaliojimus. Turėdami bemaž neribotą valdžią savo pavaldinių atžvilgiu, jie prieš her Šulcę ir, galimas daiktas, prieš jo šmėklą buvo absoliučiai bevaliai pėstininkai, paklusnūs jo valios vykdytojai, nerodantys jokios iniciatyvos ir net balso teisės. Kiekvienas iš jų, užsidaręs siaurame savo priedermių rate, abejingai lūkuriavo, delsė, taigi padėjo bręsti katastrofai. Ir pagaliau katastrofa įvyko. Ji brendo lėtai. Stambios suinteresuotos firmos, susinerimusios dėl nutrūkusių mokėjimų, siuntė užklausas, telegramas, aiškinamuosius laiškus, protestus, tačiau niekas net nepagalvojo, kad rentabili įmonė gali būti tuščiavidurė. Prireikė gana daug laiko, kad pagaliau kiltų įtarimas, jog ten prasti reikalai. Tik tuomet kreipėsi į teismų instancijas; visų nuostabai, paaiškėjo štai koks dalykas: her Šulcė pasislėpė nuo savo kreditorių.

Tai buvo viskas, ką suuostė reporteriai. Ir net pačiam įžymiausiam Meikldžonui, išgarsėjusiam tuo, kad jam pasisekė sumeškerioti kai kurių politinių pareiškimų iš prezidento Granto, paties slapčiausio savo amžiaus politinio veikėjo, ir nenuilstančiajam Blunderbusui, išsikovojusiam šlovę tuo, jog jis, kuklus „World" korespondentas, pirmasis pranešė rusų carui apie Plevnios kapituliavimą, – netgi šitiems reportažų banginiams pasisekė ne daugiau, kaip ir jų kolegoms. Jiems teko pripažinti, kad nei „Tribune", nei „World" negali pranešti nieko nauja apie Šulcės bankrotą.

Tas baisus įvykis įgavo absoliučiai išskirtinį pobūdį tik dėl ypatingos padėties, kurią užėmė Štalštadtas – nepriklausomame ir izoliuotame mieste nebuvo įmanoma normaliai ir įstatymiškai tirti padėtį.

Tiesa, Šulcės parašas buvo užprotestuotas Niujorke, ir jo kreditoriai galėjo visai pagrįstai manyti, jog Štalštadto turtas ir produkcija tam tikru mastu tenkina jų pretenzijas. Bet į kokį teismą turėjo kreiptis, kad tas turtas būtų sekvestruotas (*areštuotas arba apribota teisė juo disponuoti. – Vert.*)? Štalštadtas užėmė visiškai laisvą teritoriją, nepriklausė nė vienai Šiaurės Amerikos valstijai, o pilnutinai buvo her Šulcės nuosavybė. Kad nors Šulcė būtų turėjęs pavaduotoją arba įgaliotinį, arba kokią nors administracinę tarybą... Nieko tokio. Štalštadte nebuvo netgi teismo arba kokio nors teisėtvarkos organo. Šulcė buvo ir karalius, ir aukščiausiasis teisėjas, ir kariuomenės vadas, ir advokatas, ir notaras, ir vienintelis pilnateisis komercinis teismas. Jis įkūnijo vienvaldystės idealą. Todėl nenuosta-

bu, kad jam dingus Plieno miestas, tasai milžiniškas statinys, griuvo kaip kortų namelis.

Kitais tokio pat pobūdžio atvejais kreditoriai galėtų susivienyti, imti tvarkyti reikalus, savaip skirstyti aktyvą. Jie galėtų čia pat konstatuoti, kad, įdėjus labai nedaug lėšų ir mokant valdyti, tą mašiną galima nedelsiant paleisti.

Bet čia to negalėjo padaryti, nes nebuvo jokio teisinio organo, kuris įteisintų tokio pobūdžio operaciją. Ir ši gana keista moralinė kliūtis buvo rasi dar nenugalimesnė negu įtvirtintos sienos ir grioviai, supantys Plieno miestą. Nelaimingieji kreditoriai matė užstatą, kuris galėtų padengti jų vekselius, tačiau neturėjo galimybės uždėti jam areštą.

Taigi jiems neliko nieko kita, o tik visiems kartu susivienijus, surengti generalinį pasitarimą. Šiame pasitarime buvo nutarta visų nukentėjusiųjų vardu paduoti apeliaciją į kongresą, kad jis apgintų Amerikos piliečių teises, nutartų prijungti Štalštadtą prie Šiaurės Amerikos jungtinių valstijų ir šitaip tą siaubingąjį fenomeną priverstų klausyti viso civilizuoto pasaulio įstatymų. Kai kurie kongreso nariai netgi asmeniškai buvo tuo suinteresuoti; kita vertus, tokia apeliacija visiškai atitiko Amerikos įstatymų leidybos dvasią, ir buvo galima tikėtis, jog byla sėkmingai baigsis.

Gaila, kongresas buvo ką tik paleistas, todėl, norint duoti tai apeliacijai eigą, reikėjo laukti kitos sesijos. Tuo tarpu gyvenimas Štalštadte pamažu apmirė, gigantiškos jo gamyklų krosnys viena po kitos užgeso.

Juoda neviltis įsiviešpatavo Plieno miesto gyvenvietėse, kur dešimtys tūkstančių darbininkų šeimų neteko egzistavimo šaltinio. Ką daryti? Tęsti darbą tikintis, kad bus mokamas atlyginimas, kurį, galimas daiktas, atiduos po pusmečio, o galbūt ir apskritai nemokės? O kur jis, darbas? Baigėsi užsakymai, kai tik nustota atsiskaityti. Šulcės klientai lūkuriavo, kuo baigsis mįslingoji istorija. Skyrių viršininkai, inžinieriai, meistrai, negaudami jokių nurodymų, patys nieko nenorėjo imtis.

Darbininkai būriavosi, tarėsi, rengė susirinkimus, mitingus, drožė kalbas. Bet niekas negalėjo pasiūlyti jokio realaus veiksmų plano, nes iš tikrųjų nebuvo galimybių veikti. Įkandin bedarbystės į miestą atsėlino skurdas, neviltis ir ydos. Cechai ištuštėjo – vyrai patraukė į smukles; vos tik nustodavo rūkti vienos gamyklos kaminas, netolimame kaime bemat atsirasdavo nauja smuklė.

Protingiausi darbininkai, įžvalgiausi darbuotojai, tie, kurie sugebėjo atsidėti juodai dienai, krovėsi savo mantą, instrumentus, mielas šeimininkių širdžiai duknas ir pagalves ir, apsupti krūvos raus-

važandžių vaikų, sužavėtų perspektyva išvysti naują pasaulį pro vagono langą, skubėjo palikti Štalštadtą. Jie pakilo iš vietos ir išsisklaidė po pasaulį, susirasdami tai vakaruose, tai rytuose, tai šiaurėje ar pietuose kitas gamyklas, kitus darbus, naujus būstus. Tačiau tokių laimingųjų buvo nedaug; o kiek kiekvienam iš jų teko varguolių, kuriuos skurdas pririšo prie senosios vietos! Jie niekur negalėjo išvykti. Blausiais žvilgsniais, nevilties kamuojamomis širdimis jie slankiojo gatvėmis, išpardavinėjo savo skurdžią mantą godiems kraukliams, kurie tarsi instinkto vedami visada sulekia ten, kur žmones užklumpa nelaimės; o po kelių dienų ar savaičių, kai jau nebeliko ko parduoti, tie nelaimėliai gyveno be pinigų, be darbo, be vilčių; ateitis kilo prieš jų akis šalta, bedžiaugsmė ir rūsti lyg artėjančios žiemos ranka.

Šešioliktasis skyrius

Du prancūzai šturmuoja miestą

Kai žinia apie Šulcės dingimą pasiekė Fransevilį, Marselis pirmiausia pasakė:

– O ką, jeigu tai karinė gudrybė?

Tačiau blaiviai pagalvojęs, jaunuolis suprato, kad toji gudrybė įstūmė į katastrofą Štalštadtą, todėl savaime aišku, jog tokia spėlionė yra beprasmiška, pagaliau visiškai absurdiška. Ir vis dėlto sau sakė, kad neapykanta nesvarsto; o tokio žmogaus kaip Šulcės įšėlusi neapykanta gali jį pastūmėti griebtis bet ko. Todėl, kad ir kas ten būtų, Fransevilis kaip ir anksčiau turi neprarasti budrumo.

Spiriama Marselio, gynybos taryba paskelbė atsišaukimą į Fransevilio piliečius, kuriame kvietė žmones netikėti melagingais gandais, platinamais priešo, trokštančio nuslopinti jų budrumą.

Įkvėpti atsišaukimo, Fransevilio piliečiai dvigubai energingiau ėmė dirbti ir rengtis karui, – jie nutarė, kad šitaip geriausiai atsakys į priešo užmačias.

Tačiau išsamūs San Francisko, Čikagos ir Niujorko laikraščių pranešimai, finansinių ir komercinių krachų aprašymai, krachų, kuriuos sukėlė Štalštadto katastrofa, piešė tokį ryškų ir įtikinantį vaizdą, jog abejoti įvykių teisingumu pasidarė tiesiog kvaila.

Vieną puikų rytą daktaro Sarazeno miesto gyventojai pabudo ir pasijuto esą visiškai saugūs, panašiai kaip žmogus, kuris, nubudęs ir atmerkęs akis, suvokė, jog atsikratė baisaus košmaro.

Taip, košmaras išsisklaidė; joks pavojus daugiau nebegresia Fransevilui. Džiugią žinią fransevilieČiams pranešė Marselis, kuris pagaliau tvirtai ir aiškiai tuo įsitikino.

Neišpasakyto palengvėjimo jausmas apėmė visus – žmonės spaudė vieni kitiems rankas, bučiavosi, sveikino pažįstamus ir nepažįstamus, rengė kviestinius pietus. Į miestą atėjo šventė: moterys pasipuošė geriausiais drabužiais, vyrai paliko žemės darbus, liovėsi daryti karines pratybas, apleido stovyklas. Visi džiūgavo, svaigo iš

laimės, švytėjo. Miestas tarsi po sunkios ligos grįžo į gyvenimą.

Bet labiausiai džiaugėsi daktaras Sarazenas. Tasai kilnus žmogus jautėsi atsakingas už likimą tų, kurie labai pasitikėdami ir viltingai atsidavė jo globai ir įsikūrė jo mieste. Per visą tą mėnesį nedavė ramybės mintis, jog jis pasmerkė žmones pražūčiai, jis, kuris tik galvojo apie jų gerovę ir laimę. Pagaliau tas baisus sunkumas nuslinko nuo daktaro širdies, ir jis gali vėl ramiai atsikvėpti.

Patirtas pavojus dar labiau suartino Fransevilio piliečius. Žmonės, priklausantys patiems skirtingiausiems visuomenės sluoksniams, pasijuto esą broliai, siejami tų pačių siekių, gyvenantys tais pačiais rūpesčiais. Kiekvienas jautė, kad širdyje randasi kažkas nauja. Tas nauja ir buvo jų naujoji tėvynė. Jie kartu kentėjo, kartu nerimavo dėl jos ir tik dabar suprato, kokia ji brangi.

Žodžiu, Fransevilio tvirtinimo ir gynybos darbai, be abejonės, išėjo miestui į naudą. Maža kolonija sužinojo, apskaičiavo ir patikslino savo jėgas. Pasijuto kur kas labiau pasitikinti. Dabar jau joks priešas neužklups jos nepasirengusios. Trumpai kalbant, niekada iki šiol daktaro Sarazeno globotiniai neregėjo tokių šviesių perspektyvų.

Nuostabiausia, jog žmonės nepamiršo, kam turi būti dėkingi už savo išsigelbėjimą, nenumojo abejingai ranka. Viso miesto vardu gynybos organizatoriui, jaunajam inžinieriui, kurio pasiaukojanti veikla įgalino Fransevilį pasirengti priešo puolimui, buvo pareikšta viešа padėka. Tačiau Marselis manė, kad reikalas dar galutinai nebaigtas...

„Plieno miestą dengianti paslaptis gali dar būti pavojinga, – svarstė jaunuolis. – Tik tuomet būsiu ramus, kai pavyks išsklaidyti tą miglą ir atskleisti paslaptį".

Todėl jis nutarė grįžti į Štalštadtą ir, nieko nepaistydamas, atspėti mįslę.

Veltui daktaras Sarazenas mėgino atkalbėti jaunuolį nuo to sumanymo; tuščiai stengėsi įtikinti Marselį, kad jo sumanymas rizikingas, pavojingas, kad jam kas žingsnį gali grėsti koks nors baisus netikėtumas, kad tai tas pats, kaip gyvam līsti į pragarą.

– Her Šulcė ne toks žmogus, kad taip paprastai dingtų. Net mirdamas nepamirš paspęsti spąstų savo priešui. Negalima net įsivaizduoti, kam gali ryžtis tasai pabaisa, – įtikinėjo Marselį daktaras.

– Kaip tik dėl to, jog aš absoliučiai sutinku su jumis ir neabejodamas tikiu viskuo, ką man sakote, brangusis daktare, – atkirto Marselis, – todėl ir laikau savo pareiga vykti į Štalštadtą. Tai bomba, kuriai pirmiau reikia išsukti dagtį, kad nesprogtų, beje, noriu prašyti, kad leistumėte pasiimti ir Oktavą.

– Oktavą?! – suriko daktaras.

– Taip, taip. Jūs tiktai pažiūrėkite, koks jis šaunuolis. Juo galima drąsiai pasikliauti. Todėl noriu jus užtikrinti, jog toji trumpa kelionė išeis jam tik į naudą.

– Keliaukite, mano berniukai, ir tegu jus saugo Dievas! – susijaudinęs ištarė senasis daktaras, apkabindamas Marselį ir sūnų.

Aušstant kitai dienai Marselis ir Oktavas, praėję pro tuščius darbininkų namelius, prisiartino prie Štalštadto vartų. Abu jaunuoliai buvo puikiai apsiginklavę, įžvalgiai apsirūpinę viskuo, ko gali prireikti, ir abu tvirtai nutarė negrįžti namo tol, kol nepavyks atskleisti baisiosios paslapties.

Jaunuoliai išlipo iš ekipažo ir nužingsniavo keliu pagal aukštus miesto įtvirtinimus. Ir čia prieš jų akis stojo niūri tikrovė, kuria gana ilgai nenorėjo tikėti Marselis.

Gamykla skendo tyloje. Bežvaigždžiame danguje blausiai brėžėsi tamsus milžinas – nei vieno šviečiančio lango, nei menkiausių atošvaisčių, nei trykštančių spiečiais žiežirbų, nei dujinių ragelių, nei žibintų. Jokių gyvybės žymių. Tylybė ir tamsybė. Atrodė, tarsi mirtis suko ratus virš miesto, o tamsūs kaminai styrojo lyg apanglėję skeletai. Žingsnių aidas dusliai skardėjo slegiančioje tyloje.

– Koks nykumas! – nejučiomis ištrūko Oktavui. – Tarsi eitume per kapines.

Buvo septinta valanda ryto, kai jie pasiekė svarbiausius Štalštadto vartus.

Ant įtvirtinto pylimo, kur anksčiau kas dešimt žingsnių kaip stulpai stovėjo sargybiniai, nesimatė nė gyvos dvasios. Tačiau tiltas prieš vartus buvo pakeltas, ir Marselis su Oktavu sustojo ant gilaus griovio krašto; griovys buvo gal penkių ar šešių metrų pločio.

Jaunuoliai sugaišo ne mažiau kaip valandą, kol šiaip ne taip užmetė ant vartų geležinio skersinio su savimi pasiimtą lyną. Pagaliau Marseliui nusišypsojo laimė sėkmingai užveržti kilpą, ir Oktavas užsikorė tuo lynu ant aukštų vartų. Marselis perdavė jam iš eilės viską, ką buvo pasiėmę, o paskui ir pats užsikabarojo tuo pačiu keliu. Permesti tą patį lyną į kitą sienos pusę, perkelti ten savo „krovinį" ir patiems nusileisti prireikė tik keleto minučių. Jaunuoliai dabar stovėjo žiediniame kelyje, kuriuo kažkada žingsniavo Marselis, vykdamas į „O" sektorių. Čia irgi buvo tuščia ir tylu. Tiesiai prieš juos stūksojo gamyklos pastatai. Jie spoksojo į jaunuolius juodomis langų kiaurymėmis ir tarsi bylojo ateiviams: „Šalin iš čia! Kodėl jums rūpi mūsų paslaptys?"

– Manau, mudviem geriausia eiti prie „O" vartų, aš juos šiek tiek žinau, – tarė Marselis.

Jaunuoliai pasuko į kairę ir netrukus priėjo masyvią arką, ku-

rios vidury puikavosi „O" raidė. Sunkūs ąžuolo vartai, apkaustyti geležimi, buvo uždaryti.

Marselis paėmė nuo žemės didelį akmenį ir atsimojęs sviedė į vartus.

Atsiliepė tik skardus aidas.

– Nagi šturmuokime! – riktelėjo Marselis.

Jaunuoliai vėl ėmė mėtyti lyną ant vartų ir gerokai prisikamavo, kol sugebėjo tvirtai užkabinti. Pagaliau atsidūrė antroje vartų pusėje, svarbiausiame „O" sektoriaus prospekte.

– Ar ne veltui jėgas eikvojame! – nusivylęs šūktelėjo Oktavas. – Paimam šturmu vieną sieną, iškyla kita, trečia... Ką, ar šitaip galuosimės iki begalybės?

– Rikiuotėje nešnekėti! – juokdamasis atsiliepė Marselis. – Geriau pažiūrėk čia – dešinėje mano cechas. Su malonumu įkišiu nosį į jį dar kartelį. Beje, ceche pasiimsime kai kurių instrumentų ir keletą dinamito plytelių.

Juodu įžengė į milžinišką liejimo cechą, kur savo karjerą Štalštadte pradėjo jaunasis elzasietis. Koks niūrus dabar jam atrodė cechas su užgesusiomis krosnimis ir aprūdijusiais bėgiais! Pilki nuo dulkių keliamieji kranai tarsi kartuvės tiesė aukštyn savo galingas išskėstas rankas! Šis niūrus reginys stingdė širdį. Marselis pasiskubino kuo greičiau išvesti Oktavą.

– O šis cechas, regis, mums bus šiek tiek įdomesnis, – tarė jis, žengdamas pažįstamu keliu į valgyklą, kurioje ne taip seniai kasdien pietaudavo.

Oktavas tylėdamas linktelėjo, bet jo veidas gerokai pagyvėjo, kai pamatė medinį bufetą ir ant jo ištisą bateriją įvairių dydžių ir spalvų butelių. Čia pat gulėjo garsiausių firmų keletas konservų dėžučių. Jaunuoliai ramiai įsitaisė prie bufeto ir su malonumu ėmė pusryčiauti. Ekspedicija dar tik prasidėjo, taigi pasistiprinti ne pro šalį.

Kramsnodamas Marselis galvojo, kaip reikės prasiskverbti į „Jaučio bokštą". Perlipti per centrinio sektoriaus sieną nebuvo net ko galvoti. Ta siena stūksojo pašėlusiai aukšta ir buvo absoliučiai lygi be sunkiausio kyšulėlio, be to, arti nei vieno pastato, nei vieno medžio. Norėdami surasti turbūt vienintelį įėjimą į sektorių, jaunuoliai, matyt, turės jį apeiti, nors kelias nebus labai jau paprastas. Liko viena išeitis – panaudoti dinamitą. Be abejo, tai gana rizikinga, nes galima tikėtis, kad her Šulcė prieš dingdamas pasirūpino paspęsti įvairiausių spąstų savo priešams, – gal kur nors padėjo minų ateiviams, įsigeidusiems užvaldyti Štalštadtą? Bet visos tos dvejonės negalėjo privesti Marselį atsisakyti to, ką buvo sumanęs.

Kai Oktavas pavalgė ir pailsėjo, Marselis pasiūlė eiti gatve, ku-

DUMOUZA

ri kirto „O" sektorių ir rėmėsi į aukštą akmenų sieną.

– Ką pasakytum, jeigu pamėgintume tą sienelę susprogdinti dinamitu? – paklausė jis.

– Darbelis nelengvas, bet juk mudu atėjome čia nepasivaikščioti, – atsiliepė Oktavas, pasirengęs bet kada padėti bičiuliui.

Ilgai negalvodami, jaunuoliai ėmėsi darbo. Teko gerokai išlieti prakaito. Reikėjo prakirsti skylę sienos pamate, įkišti tarp dviejų akmenų stiprų svertą, išjudinti jį, išlupti vieną akmenį, paskui išgręžti keletą negilių lygiagrečių skylių ir sukišti į jas dinamitą. Dešimtą valandą viskas jau buvo paruošta. Oktavas čirkštelėjo degtuką ir uždegė dagtį.

Marselis žinojo, kad dagtis degs penkias minutes. Todėl iš anksto nusižiūrėjo nedidelę smuklę rūsyje aukštu skliautu ir storomis sienomis. Ten jaunuoliai laukdami sprogimo ir pasislėpė.

Jaudindamiesi skaičiavo minutes. Ūmai pastatas ir pats rūsys susiūbavo tarsi nuo žemės drebėjimo. Po smūgio pasigirdo kurtinantis sprogimas, sakytum, kelios dešimtys patrankų vienu metu iššovė; po kokių dviejų ar trijų sekundžių viskas aplinkui pavirto griuvėsiais. Oras suvirpėjo nuo griūvančio stogo, virstančių sienų dundėjimo; dunksėjo vis dar krentančios sijos ir toli sklido dūžtančių stiklų skambesys.

Pagaliau viskas nutilo, Marselis ir Oktavas išlindo iš savo slėptuvės.

Vaizdas, atsivėręs prieš jų akis, sukrėtė netgi Marselį, nors jam ir ne sykį buvo tekę matyti sprogstamųjų medžiagų veikimą. Pusė „O" sektoriaus išlėkė į orą. Atrodė, lyg miestą ilgai būtų apšaudžiusi artilerija. Pusiau nugriuvusios pastatų sienos atvėrė cechų vidų. Susuktos sijos, rėmai, geležies lakštai, aplinkui stūksojo sudužusių stiklų ir skaldos krūvos, o tiršti dulkių debesys dar tvyrojo ore ir lėtai pilku sluoksneliu sėdo ant griuvėsių.

Marselis ir Oktavas puolė prie sienos – joje žiojėjo didžiulė anga – kokių penkiolikos ar dvidešimties metrų pločio, o pro ją matėsi Marseliui pažįstamas centrinio sektoriaus kiemas.

Kiemą supo geležinių grotų tvora, o kadangi kiemo dabar niekas nebesaugojo, tai vyrukai bemat perlipo per tvorą. Ir čia juodu sutiko ta pati mirtina tyla.

Marselis apėjo modelių dirbtuvę, kur jis neseniai kasdien sėdėdavo prie savo brėžinių. Viename kabinete jam atsitiktinai krito į akis nebaigtas garinės mašinos brėžinys. Tai buvo tas pats brėžinys, prie kurio pradėjo triūsti, kai jį iškvietė pas her Šulcę. Eidamas per skaityklą, matė pažįstamas knygas, žurnalus...

Viskas tarsi bylojo, jog gyvenimas čia slinko įprastu ritmu ir stai-

ga kažkodėl netikėtai sustojo.

Pagaliau jaunuoliai pasiekė vidinę „O" sektoriaus pertvarą, – už jos matėsi siena; anapus sienos žaliavo her Šulcės parkas.

– Reikės, matyt, susprogdinti ir šią tvorelę, – tarė Oktavas.

– Galbūt, bet pirma paieškokime vartelių – tikriausiai juos galėsime išsprogdinti paprasta petarda (*irgi sprogstamasis įtaisas. – Vert.*).

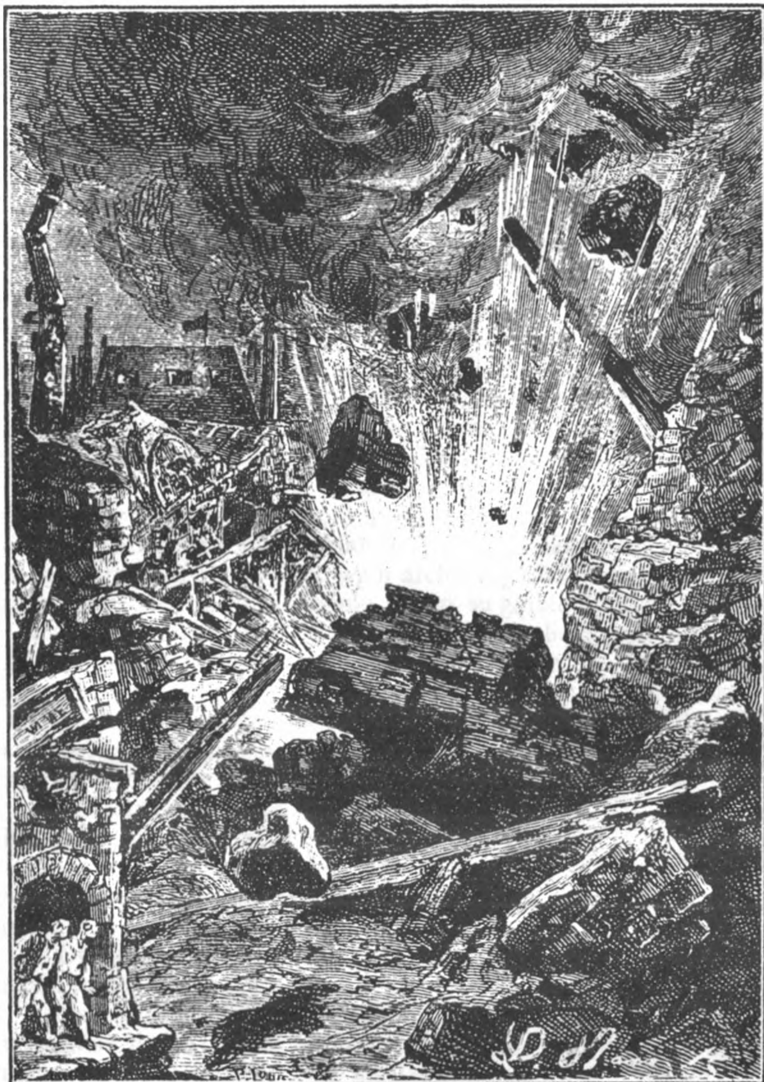
Jie perlipo per tvorą ir nužingsniavo pagal sieną. Retsykiais jaunuoliams teko pasukti iš kelio, apeiti kažkokius statinius, bet aukšta akmenų siena visą laiką stūksojo prieš jų akis. Tačiau kelionė nebuvo beprasmė. Po kurio laiko juodu išvydo žemas ąžuolo duris, vos įžiūrimas akmeninėje sienoje. Oktavas ilgai negalvodamas išsitraukė grąžtą ir greitai išgręžė skylę duryse. Marselis žvilgtelėjo pro ją ir pamatė sodrią žydinčio ir kvepiančio parko tropinę žalumą.

– Reikia tik prasmukti pro šias duris, ir mudu – prie tikslo, – tarė jis.

– Neverta gadinti parako tokioms durims! – prunkštelėjo Oktavas ir užsimojęs ėmė dalba jas daužyti.

Durys iš pradžių vos vos pasidavė, o paskui staiga jaunuoliai išgirdo duslų atitraukiamos sklendės girgždtelėjimą ir rakto spragtelėjimą. Durys, prilaikomos storos grandinės, truputį prasivėrė.

– Wer da? Kas čia? – pasigirdo kimus balsas.

Septynioliktasis skyrius

Pašnekesys aidint šūviams

Jeigu už tos sienos netikėtai būtų nuaidėjęs šūvis, draugai nebūtų taip nustebę. Ko tik nori, bet tokio klausimo juodu tikrai nesitikėjo. Galvodamas apie snaudžiantį ištisą miestą ir spėliodamas, kas jį ištiko, Marselis net nepamanė, kad kas nors gali jam pateikti iš esmės natūralų klausimą – kokio galo jis čia atėjo?

Jų ekspedicija, tikrai teisėta manant, kad Štalštadtą paliko gyventojai, įgauna visai kitą pobūdį, jeigu mieste dar esama žmonių. Tai, kas pirmuoju atveju buvo lyg ir archeologiniai tyrinėjimai, antruoju jau virto neteisiu įsiveržimu, bet to, su ginklu rankose.

Visos šios mintys žaibiškai šmėkštelėjo Marselio galvoje tuo metu, kai jis nejudėdamas stovėjo tarsi įkastas į žemę.

– Wer da? – pakartojo tas pats balsas jau šiek tiek nekantriau.

Nepažįstamojo nekantravimas, be abejo, buvo natūralus. Bet, kita vertus, kuriam galui jiems reikėjo nugalėti šitiek kliūčių, kabarotis per griovius, per akmenines sienas, susprogdinti keletą kvartalų ir visa tai padaryti tik dėl to, kad išgirstum visai teisėtą klausimą: „Kas čia?" – ir nežinoti, ką atsakyti!

Praslinko, galimas daiktas, gal pusė minutės, kol Marselis susitvardęs suvokė visą savo padėties dviprasmybę ir susigriebęs atsakė vokiškai:

– Draugas ar priešas – jūs pats nuspręsite. O šiaip turiu pasikalbėti su her Šulce.

Vos spėjo ištarti šiuos žodžius, kai pro praviras duris pasigirdo nuostabos šūksnis ir prieš Marselio akis šmėkštelėjo ugningai rudi bakenbardai, pasišiaušę ūsai ir kvailai išsprogusios akys. Ten buvo ne kas kitas, o buvęs asmens sargybinis Sigimeras.

– Johanas Švarcas! – suriko apstulbęs milžinas, o jo balse pasigirdo džiaugsmas. – Johanas Švarcas!

Matyt, netikėtas jam paskirto globoti belaisvio pasirodymas pritrenkė argą ne mažiau negu paslaptingas dingimas.

– Ar galiu pamatyti her Šulcę? – pakartojo Marselis.

Sigimeras neigiamai papurtė galvą:

– Nėra įsakymo, – tarė jis. – Įsakymo nėra, įleisti negalima.

– Tai gal pranešite her Šulcei, kad aš esu čia? Noriu jį pamatyti.

– Nėra her Šulcės. Her Šulcės čia nėra, – nykiai atkirto milžinas.

– O kurgi jis? Kada grįš? – vis klausinėjo Marselis.

– Nežinau. Žinau įsakymą – nieko neleisti.

Be šių trumpų, kapotų, nerišlių frazių Marselis nieko nepajėgė daugiau išklausti. Rudasis cerberis bukai užsispyręs beprasmiškai kartojo tą patį: nėra įsakymo.

– Ir kurio galo mes prašome jo leidimo! – pagaliau neiškentė Oktavas. – Eime, ir viskas!

Ir jaunuolis iš visų jėgų užgulė pečiais duris. Tačiau grandinė išlaikė, o paskui stiprus smūgis iš anos pusės atmetė jį keletą žingsnių, durys užsitrenkė, čekštelėjo spyna.

– Gal jų ten visa gauja! – apmaudžiai šūktelėjo Oktavas, truputį susigėdęs dėl savo nesėkmingo mėginimo ir pasilenkęs pažiūrėjo per skylę. – Žiūrėk tik, antras! – nustebęs šūktelėjo.

– Arminijus! – pritarė Marselis ir savo ruožtu pasilenkęs irgi žvilgtelėjo per skylę.

Ir ūmai kažkur iš viršaus, vos ne iš dangaus, pasigirdo kitas balsas:

– Kas eina?

Marselis ir Oktavas pakėlė galvas.

Tai buvo Arminijaus balsas. Jo galva kyšojo virš sienos. Matyt, vyrukas spėjo pasistatyti kopėčias.

– Bet juk tu pats matai, Arminijau, – atsakė Marselis.– Ar dar ilgai lauksiu? Atidarysi ar ne?

Nespėjo jaunuolis baigti sakinio, kai ant sienos pasirodė šautuvo tūta, pasigirdo šūvis, ir kulka kliudė Oktavo skrybėlę.

– Ak, štai kaip tu! Na, paragauk! – riktelėjo Marselis ir pakišo petardą po durimis.

Durys išlakstė gabalais, ir jaunuoliai su ginklais rankose puolė į parką.

Prie įskilusios nuo sprogimo sienos dar teberiogsojo kopėčios, nuo jų vedė kruvini pėdsakai, bet nei Sigimero, nei Arminijaus nesimatė. Aplinkui žalia siena kilo atogrąžų miškas, stebuklingasis her Šulcės parkas. Oktavas net sustojo užkerėtas.

– Dieve, koks grožis! – šūktelėjo jaunuolis. – Bet žinai, mudviem geriau atsiskirti. Bijau, kad tos daržo baidyklės tykoja mūsų

kur nors už medžių.

Ateiviai įlindo į krūmus – Marselis vienoje, Oktavas kitoje alėjos pusėje. Atsargiai slinkdami nuo medžio prie medžio, dairydamiesi į šalis, juodu lėtai ėjo pirmyn. Nespėjo dar bičiuliai žengti keliasdešimties žingsnių, kai vėl pasigirdo šūvis ir nuo medžio, po kuriuo ką tik stovėjo Marselis, atšoko gabalas žievės.

– Užtenka, pažaidėme! Gulk ant žemės ir šliaužte! – tyliai sukomandavo Oktavas ir tuoj pat, prigludęs prie žemės, nušliaužė prie tankaus krūmo, supusio didoką apvalią aikštę, kurios viduryje stovėjo „Jaučio bokštas". Marselis nespėjo laiku pasekti bičiulio pavyzdžiu ir vos išvengė trečiosios kulkos: ji prašvilpė pro pat galvą, ir, kai jaunuolis nukrito paslikas ant žemės, ketvirtoji kulka, prazvimbusi ore, įsmigo šalia į palmės kamieną.

– Mūsų laimė, kad tie išgamos šaudo lyg naujokai! – riktelėjo Oktavas, šliauždamas prie draugo.

– Ššš... – sulaikė jį Marselis, rodydamas akimis dūmelį, kylantį pro langą apatiniame aukšte. – Štai kur jie įsitaisė, plėšikai! Na, palauk, iškrėsiu aš jiems pokštą!

Ir Marselis, greitai apsidairęs į šalis, nulaužė nuo šalia stovinčio medžio storą beveik žmogaus ūgio šaką. Paskui nusivilko liemenę, užmovė ant šakos, o ant viršaus uždėjo skrybėlę. Įtvirtinęs šaką taip, kad matytųsi tik skrybėlė ir liemenė, Marselis prišliaužė prie Oktavo ir sušnibždėjo jam į ausį:

– Truputėlį pažaisk su jais, pašliaužiok iš vienos vietos į kitą ir pašaudyk, o aš pamėginsiu užklupti juos iš užpakalio.

Taręs šiuos žodžius, Marselis nėrė į krūmų tankumyną, supantį bokštą. Praėjo bemaž ketvirtis valandos, kurio metu abi pusės pasikeitė po kokį dvidešimtį šūvių, bet be jokių rezultatų. Marselio skrybėlė ir liemenė gerokai nukentėjo, bet joms šūviai nepadarė didelio įspūdžio. Oktavo karabinas išvarpė apatinio aukšto langines.

Netikėtai susišaudymas nutilo, ir Oktavas išgirdo prislopintą šūktelėjimą:

– Eikš čia, Oktavai! Jis mano rankose... Greičiau pas mane!

Oktavas nevertė ilgai laukti. Vienu šuoliu išlėkė iš krūmų, perkirto aikštelę ir įsibėgėjęs šoko pro langą. Ant grindų, susirangę kaip gyvatės, grūmėsi Marselis ir Sigimeras.

Marselis, kuriam pasisekė nepastebėtam įlįsti į pastatą iš priešingos pusės ir prišliaužti prie Sigimero iš užpakalio, neleido vokiečiui susivokti; išmušęs jam iš rankų šautuvą, bemat parvertė milžiną ant žemės, tačiau pastarojo, nors ir parversto ant žemės, herakliška jėga kėlė rimtą pavojų, ir Marselis turėjo parodyti visą vikrumą, kad neleistų sug.iebti sau už gerklės. Oktavas spėjo kaip tik laiku. Po va-

landėlės Sigimeras surištomis rankomis ir kojomis gulėjo nejudėdamas vidury kambario.

– O kur antrasis? – paklausė Oktavas.

Marselis mostelėjo ranka į sofą, ant kurios išsitiesęs visu ilgiu ir atmetęs kruviną veidą gulėjo Arminijus.

– Kulka tiesiai į galvą, – tarė Oktavas, prieidamas prie sofos.

– Taip, – patvirtino Marselis.

– Ką gi, pats prisiprašė!

– Na, o dabar galime tvarkytis kaip namuose, – tarė Marselis. – Pradėkime apžiūrą. Pirmiausia imsimės Šulcės kabineto.

Juodu išėjo iš priimamojo, kur ką tik vyko lemiamas susidūrimas, ir, praėję per visą puošniai įrengtų kambarių amfiladą, įžengė į mieliausiąją plieno karaliaus menę. Oktavas susižavėjęs dairėsi aplinkui.

Marselis, šaipydamasis iš bičiulio nuostabos šūksnių, atidarinėjo vienas po kitų duris į puošnias sales, kol pagaliau nerado žalios su auksu svetainės. Čia prieš jaunuolio akis atsivėrė toks vaizdas, jog jis iš nuostabos žengtelėjo atatupstas.

Buvo galima pamanyti, kad centrinė Niujorko arba Paryžiaus kontora sumetė čia visą savo paštą iki paskutinio lapelio. Ant stalų, ant krėslų, ant grindų – visur mėtėsi neatplėšti paketai, laiškai, depešos, banderolės. Kojos klimpo į tuos popierius vos ne iki kelių. Visa Šulcės korespondencija – ir asmeninė, ir dalykinė – plūdo diena po dienos, buvo metama į pašto dėžę prie parko tvoros, paskui Sigimeras ir Arminijus rūpestingai nešė ją į šeimininko kabinetą.

Kiek atkaklių klausimų, vilčių, kamuojančių abejonių ir nevilties ašarų, kiek lūkesčių ir vargų glūdėjo tuose tyliuose Šulcei adresuotuose paketuose! Kiek milijonų – vertybiniuose popieriuose, vekseliuose, pervedimuose, akredityvuose, čekiuose! Ir visa tai gulėjo čia be eigos, nes tiktai vienintelė ranka visame pasaulyje turėjo teisę atplėšti šiuos lengvai pasiekiamus, bet nepaliečiamus vokus, ir ta ranka buvo dingusi.

– Dabar mums svarbiausia rasti užslaptintas duris į laboratoriją, – tarė Marselis ir ėmė traukti knygas iš lentynų, stovinčių palei kabineto sienas.

Tuščias darbas! Marselis iškraustė visas lentynas, bet taip ir nerado slaptojo išėjimo; paėmęs židinio žnyples, atplėšinėjo panelius, apėjo visą kambarį, stuksendamas į sienas ir stengdamasis iš garso įspėti, kur durys į laiptinę. Tačiau siena visur vienodai aidėjo.

Matyt, her Šulcė, sužinojęs, kad žmogus, kuriam atskleidė savo paslaptį, liko gyvas, užmūrijo tą išėjimą.

Vadinasi, tuomet profesorius kažkur padarė kitą. Bet kur? Nie-

kur kitur, tik čia, kabinete. Čia jis dirbo kaip ir anksčiau, – tai matėsi iš to, jog Arminijus ir Sigimeras vis tempė čia laiškus. Marselis gerai įsidėmėjo visus vokiečio įpročius ir neabejojo, kad visa, ko reikėjo darbui, visa, ką turėjo slėpti nuo nekuklių žvilgsnių, Šulcė mėgo laikyti sau po ranka. Išėjimas turi būti čia! Galbūt jo liukas grindyse? Marselis pakėlė kilimą ir plokštelę po plokštelės apžiūrėjo visą parketą. Niekur nebuvo jokio liuko, jokio slapto išėjimo pėdsakų.

– O kodėl manai, kad išėjimas turi būti čia? – paklausė Oktavas.

– Esu visiškai tuo įsitikinęs, – atsakė Marselis.

– Tada verčiau ištyrinėkime lubas, – tarė Oktavas ir užlipo ant kėdės. Jis norėjo užsikarti ant sietyno ir karabino buože pastuksenti lipdinius pačiame lubų viduryje.

Bet vos tik jaunuolis nusitvėrė už masyvios paauksuotos pakabos, kai sietynai pamažu ėmė leistis žemyn, bareljefas lubose prasiskyrė ir iš plyšio tyliai išslydo lengvos plieno kopėtėlės.

Jaunuoliai buvo tarsi kviečiami pakilti.

– Na ir puiku, eime! – nesumišęs tarė Marselis ir pirmasis užkėlė koją ant kopėtėlių.

Aštuonioliktasis skyrius

Paslaptis atsiskleidžia

Kai jaunuoliai pasiekė viršutinį plieninių kopėčių laiptelį, kuris buvo sulig parketo grindimis, atsidūrė didelėje apvalioje salėje be durų ir langų. Jeigu ne ryški pieno spalvos šviesa, sklindanti pro storą stiklą iliuminatoriaus, įstatyto į ąžuolines grindis ir primenančio mėnulio pilnatį, salė skendėtų visiškoje tamsoje.

Mirtina tyla viešpatavo tarp šių kurčių sienų, nepraleidžiančių nei garso, nei šviesos.

Jaunuoliams dingojosi, jog jie įžengė į rūsį.

Ten, už ano stiklo slypėjo paslapties raktas. Juodu tai jautė, bet kažkokia nesuvokiama baimė trumpam sulaikė, neleido prisiartinti.

Pagaliau nusipurtę kausčiusį nerimą, jie lėtai priėjo prie iliuminatoriaus ir, atsiklaupę ant kelių, pažvelgė į šviečiantį diską. Baisus ir netikėtas reginys atsivėrė jų akims.

Tasai diskas buvo stiprus didinamasis stiklas, panašus į linzę, ir iš jo tarsi iš švyturio dioptrinio įtaiso tryško ryški dvigubos elektros lempos šviesa; ta lempa degė po stiklo gaubtu ir gavo galvaninę energiją iš galingos baterijos. Akinančioje šviesoje juodu apačioje pamatė siaubingai padidintą žmogaus figūrą, sustingusią tarsi akmens statula. Aplink ją blizgėjo pribarstyta smulkių sviedinio skeveldrų.

Taip, dabar jau buvo galima neabejoti – ten, savo slaptoje laboratorijoje, sėdėjo plieno karalius her Šulcė su piktdžiugiška pašaipa lūpose, iššieptais žvėries dantimis, bet her Šulcė, pavirtęs ledo luitu dėl skystos angliarūgštės, išsipylusios iš sprogusio sviedinio, poveikio.

Profesorius sėdėjo prie rašomojo stalo, suspaudęs tarp pirštų milžinišką tarsi ietis plunksnakotį, ir atrodė, tarsi dar rašytų. Jeigu ne ta sustingusi pašaipa, ne tas nejudrus stiklinis žvilgsnis, galėjai pagalvoti, kad jis gyvas. Sakytum, lyg iškastinis mamutas, kurie ran-

dami poliarinių platumų amžino įšalo zonoje, šis lavonas, paslėptas nuo bet kieno žvilgsnio, stūksojo čia jau daugiau negu mėnuo. Aplink jį irgi viskas sušalo – reagentai stiklainiuose, vanduo induose, gyvsidabris barometre.

Marselis su siaubu žvelgė į tą reginį, ir jam nejučiom šmėkštelėjo mintis: kokia laimė, kad juos nuo laboratorijos skiria storas iliuminatoriaus stiklas! Ir juodu neišvengiamai žūtų, jeigu ne toji pertvara.

Marselis nesunkiai atspėjo, kaip įvyko katastrofa: tarp skeveldrų, išmėtytų po visas grindis, jis išvydo stiklinio sviedinio šukių. Vidinis her Šulcės sviedinių, užtaisytų skysta angliarūgšte, apvalkalas turėjo išlaikyti neįtikėtinai didelį slėgį; apvalkalą gamino iš ypatingai grūdinto stiklo, atsparesnio už paprastą stiklą nuo dešimt iki dvidešimt kartų. Tačiau toks stiklas imtas naudoti tik dar visai neseniai ir, kaip vėliau pasirodė, turėjo vieną trūkumą – veikiamas kažkokių nematomų molekulinių pasikeitimų, o kai kada ir be jokios aiškios priežasties, netikėtai sprogdavo. Matyt, šitaip ir įvyko. Neatmestina galimybė, kad pernelyg stiprus vidinis slėgis neišvengiamai sukėlė sprogimą, kai sviedinį pernešė į laboratoriją. Ūmai išsiliejusi skysta angliarūgštė bemat virto dujomis ir katastrofiškai pažemino oro temperatūrą.

Viskas įvyko žaibiškai. Her Šulcė, užkluptas netikėtos mirties, akimirksniu virto ledine statula.

Viena aplinkybė ypač stebino Marselį: mirtis ištiko plieno karalių tuo metu, kai jis rašė. Koks ten gulėjo priešais jį ant stalo popierius? Kokias mintis, kokius žodžius paliko paskutinę valandėlę sustingusi ore to piktadario plunksna? Kaip pasiekti tą lapelį? Nebuvo ko ir galvoti prasiskverbti į laboratoriją. Jeigu pramuštų šį storą stiklą, įmontuotą į grindis, angliarūgštės dujos išsiveržtų į paviršių, ir nė viena gyva būtybė neišsigelbėtų nuo jų mirtino veikimo. Rizikuoti gyvybe tik dėl to, kad perskaitytum tą popiergalį, buvo mažiausiai kvaila ir beprasmiška.

Bet ar neįmanoma įminti paslapties, nepaimant popieriaus iš mirusiojo rankų?

Marselis priglaudė veidą prie stiklo ir pamėgino perskaityti pažįstamu braižu parašytas eilutes. Stiprios refrakcijos (*šviesos lūžio. – Vert.*) padidintos raidės kuo aiškiausiai matėsi ryškiame spindulių pluošte. Kaip ir viskas, ką darė Šulcė, laiškas buvo savotiškas įsakymas. Štai ką pavyko perskaityti Marseliui:

„Potvarkis B.K.R.C. Dviem savaitėm sutrumpinti ekspedicijos prieš Fransevilį terminą. Gavus įsakymą veikti kaip nurodyta instruk-

cijoje. Operaciją pravesti žaibiškai, nė per nago juodymą nenukrypti nuo mano nurodymų. Noriu, kad per penkiolika dienų Fransevilis būtų paverstas mirusiu miestu ir kad nė vienas jo gyventojas neliktų gyvas. Noriu priminti pasauliui Pompėjos žūtį ir priversti jį sudrebėti iš siaubo. Tik tikslus mano instrukcijų vykdymas duos norimą rezultatą.

Pasistenkite čia pristatyti daktaro Sarazeno ir Marselio Brukmano lavonus. Noriu juos matyti ir nuolat turėti prieš savo akis.

Šulc..."

Parašas nutrūko. Profesorius nebespėjo parašyti paskutinės raidės ir įprastos uodegėlės.

Marselis ir Oktavas tylėdami susižvalgė, sukrėsti visanaikinančios neapykantos, kuri persunkė paskutines šio blogio genijaus mintis.

Metę paskutinį žvilgsnį į piktdžiugiškai sustingusį veidą, jaunuoliai atsistojo ir grįžo prie išėjimo.

Ten, laboratorijoje, tame kape, kuris nuskęs į aklina tamsą, kai baigsis srovė ir užges elektros lempa, plieno karaliaus lavonas išliks tarsi kokio nors Egipto faraono, besiilsinčio savo sarkofage tūkstančius metų, mumija.

Po valandos Marselis ir Oktavas, išlaisvinę Sigimerą, kuris labai nustebo dėl tokios netikėtos malonės, atsisveikino su Plieno miestu ir nužingsniavo keliu, vedančiu į Fransevilį. Vakare juodu jau buvo namuose.

Daktaras Sarazenas triūsė savo kabinete, kai jam pranešė, kad grįžo draugai.

– Kvieskite kuo greičiau juos čia! – šūktelėjo daktaras ir puolė jų pasitikti.

– Na kaip? – išvydęs jaunuolius, tik tiek ir sugebėjo paklausti.

– Daktare, – tarė Marselis, – atnešėme jums gerą žinią. Dabar galite būti ramus. Jums nebėra ko baimintis. Šulcės jau nebėra. Šulcė žuvo.

– Žuvo! – riktelėjo daktaras Sarazenas, ūmai kritęs į krėslą, keletą sekundžių tylėdamas sėdėjo ir giliai susimąstęs žvelgė į Marselį. – Vaikeli mano, – pagaliau susitvardęs prabilo, – suprask mane, turėčiau džiaugtis dėl Šulcės mirties, nes ji apsaugo mus nuo baisios nelaimės – nuo karo, kurio neapkenčiu labiausiai pasaulyje, nuo neteisingo ir beprasmio karo. Bet, kad ir kaip keista, tavo žinia man kelia nelinksmas mintis. Kodėl tasai žmogus, turėjęs neeilinių gabumų, pasiskelbė mūsų priešu? Kodėl jis savo talento neskyrė tar-

nauti gėriui? Kiek naudos galėjo duoti, jeigu savo pastangas būtų sujungęs su mūsų ir būtų siekęs didelio ir doro tikslo – tarnauti žmonijai! Štai kas nejučia privertė krūptelėti mano širdį, kai išgirdau tavo žodžius – Šulcė žuvo. Bet papasakok man viską, ką žinai apie jo mirtį.

Marselis ėmė išsamiai pasakoti, kaip juodu su Oktavu rado Šulcę paslaptingoje laboratorijoje, kurią profesorius buvo įrengęs taip, kad niekas nežinojo ją egzistuojant ir negalėjo suteikti pagalbos. Šulcė tapo savo nežmoniškų ambicijų auka, nes, susižavėjęs patvaldystės idėja, norėjo vienas visus valdyti.

Tačiau Apvaizdos valia galingosios jėgos, kurias profesorius vienintelis troško laikyti savo rankose, netikėtai atsigręžė prieš jį ir prieš jo pragariškus kėslus.

– Kitaip ir būti negalėjo, – tarė daktaras. – Her Šulcė sukūrė sistemą, paremtą absoliučiai klaidingais duomenimis. Geriausia valdymo sistema ta, kuri neturi nieko slapta, todėl valdžios vairas po vieno valdytojo mirties be kokių nors didelių sunkumų perduodamas kitam.

– Dabar pamatysite, daktare, – tarė Marselis, – kad visa tai, kas įvyko Štalštadte, akivaizdžiai patvirtins jūsų žodžius. Mes radome her Šulcę prie rašomojo stalo – tame centre, iš kurio ėjo visi įsakymai, – jiems Plieno miestas visada paklusdavo, nes jie buvo nesvarstytini. Mirtis užklupo Šulcę netikėtai, tą pačią valandėlę, kai rašė įsakymą. Mes her Šulcę matėme tarsi gyvą – pirmą akimirką man net pasirodė, kad jis tuoj tuoj prašneks. Tačiau piktavalis išradėjas tapo savo išradimo auka. Jį užmušė vienas iš tų baisių sviedinių, kuriais jis ketino sunaikinti mūsų miestą. Tas sviedinys sprogo jo rankose tą pačią akimirką, kai jis rašėsi įsakymą sunaikinti mus. Paklausykite!

Ir Marselis garsiai perskaitė baisųjį her Šulcės įsakymą, kurį buvo nusirašęs atminčiai.

– Jeigu iki tol galėjau dar abejoti dėl Šulcės mirties, – vėl prašneko baigęs skaityti, – tai po to, ką pamačiau Štalštadte, bemat išsklaidė mano abejones: Plieno miesto gyvavimas nutrūko tuo momentu, kai nebeliko Šulcės. Panašiai kaip miegančiosios gražuolės pilyje netikėtas miegas sustabdė gyvenimą, taip Štalštadto šeimininko mirtis paralyžiavo visą miestą.

– Taip, – pritarė daktaras Sarazenas. – Tai Apvaizdos ranka tą pačią akimirką, kai Šulcė buvo jau pasirengęs visa savo jėga smogti mums, Aukščiausiojo teisingumas nukreipė jo smūgį į jį patį.

– Iš tikrųjų taip ir įvyko, – neprieštaravo Marselis. – Bet gal nebegalvokime apie tai, kas atsitiko, o geriau atsigręžkime į dabartį:

Šulcės mirtis užtikrina mums taiką, bet kartu tai ir jo puikios įmonės krachas, visiškas bankrotas. Apakintas savo sėkmės ir pašėlusios neapykantos Prancūzijai, konkrečiai – jums, plieno karalius padarė keletą lemtingų klaidų. Ilgą laiką her Šulcė kreditu įvairioms šalims tiekė ginkluotę, vildamasis jas priversti stoti prieš mus. Atgauti pinigus galėjo tikėtis dar negreitai. Ir vis dėlto man atrodo, kad, rimtai ėmusis reikalo, būtų galima vėl pastatyti Štalštadtą ant kojų ir panaudoti doram tikslui tas dideles galimybes, kurios iki šiol tarnavo neapykantai ir blogiui. Šulcė gali turėti tik vieną įpėdinį, tas įpėdinis – jūs! Nereikia pasmerkti pražūčiai tokios galingos gamyklos. Žmonės kažkodėl linkę manyti, kad naudingiausia ir protingiausia – visiškai sunaikinti priešo galią. Kokia klaidinga nuomonė! Manau, sutiksite su manimi, kad verta ir reikia gelbėti iš tų milžiniškų griuvėsių visa, kas gali tarnauti žmonijos labui. Savo ruožtu esu visiškai pasirengęs imtis šio reikalo.

– Marselis sako teisybę, – pritarė jam Oktavas, – ir jeigu tu, tėte, sutinki, jo vadovaujamas aš irgi pasirengęs dirbti.

– Be abejo, sutinku ir iš visos širdies pritariu jums, mano vaikai, – atsakė susijaudinęs daktaras. – Mes turime pakankamai kapitalo, be to, su jūsų energija ir atkaklumu sugebėsime Plieno miestą paversti tokiu arsenalu, kad niekas pasaulyje nebedrįs mūsų pulti. O kadangi mes, būdami stipriausi, stengsimės būti ir teisingiausi, – po kurio laiko išmokysime žmones vertinti taikos ir teisingumo teikiamą gėrį. Ak, Marseli, kokios tai nuostabios svajonės! Ir kai galvoju, kad tavo dėka išvysiu bent dalelę įkūnytos tos svajonės, tai mane apninka mintis: kodėl neturiu dviejų sūnų? Kodėl tu ne Oktavo brolis? Man regis, mums visiems trims negali būti nieko neįmanoma.

Devynioliktasis skyrius

Šeimos reikalai

Galimas daiktas, kad šiame pasakojime per mažai dėmesio skyrėme asmeniniam mūsų herojų gyvenimui. Taigi pasistengsime užpildyti spragą ir šį skyrių skirsime jų širdžių reikalams.

Reikia pasakyti, kad gerasis daktaras Sarazenas, visą savo gyvenimą paskyręs kilniam tarnavimo žmonijai reikalui, nepriklausė žmonėms, kurie, susižavėję savo reikalu, nebesugeba matyti kitų jausmų ir išgyvenimų. Frazė, ištrūkusi daktarui iš lūpų, privertė išblykšti jaunąjį elzasietį. Tai nepraslydo pro Sarazeno akis. Atidžiai pažvelgęs Marseliui į veidą, daktaras stengėsi suprasti to susijaudinimo priežastį ir, galimas daiktas, slapta tikėjosi, jog jaunuolis atvers jam savo sielą. Tačiau Marselis jau susitvardė ir, įsmeigęs į daktarą klausiamą žvilgsnį, atrodo, susidomėjęs laukė nutraukto pašnekesio tęsinio.

Daktaras Sarazenas, truputį įskaudintas jaunuolio stebėtinos savitvardos ir išsisukinėjimo, priėjo arčiau prie jo ir, įprastu gydytojo judesiu paėmęs už rankos, sulaikė ją savojoje, kaip darydavo su ligoniais, kuriems norėdavo patikrinti pulsą. Bet kadangi Marselis, matyt, nesuprasdamas daktaro ketinimų, vis dar tylėdamas stovėjo, Sarazenas nutarė pats nutraukti tylą.

– Marseli, mano drauge, – švelniai tarė jis, – mes dar ne sykį su tavimi kalbėsime apie Štalštadto ateitį. Bet nejaugi tiems, kurie ryžtasi tarnauti žmonijos labui, uždrausta domėtis savo artimųjų likimu? Noriu papasakoti tau, kaip tūla jauna užsispyrusi mergina, kurios vardą pasakysiu vėliau, atkirto savo tėvams, kai tuodu klausinėjo, kodėl ji kategoriškai atsakanti visiems jaunuoliams, mėginantiems prašyti jos rankos...

Čia Marselis gana atsargiai ištraukė savo ranką, tačiau daktaras Sarazenas, suvaidinęs, jog nieko nepastebėjo, tęsė:

– „Prašau man pasakyti, – klausinėjo jaunosios personos motina, – kaip turėčiau suprasti, kad tu vien per šiuos metus atstūmei

dvidešimtį jaunuolių, net nesiteikusi jų išklausyti. Juk jie visi buvo išsilavinę vyriškiai, su padėtimi, su kapitalu, o daugelis ir patys labai šaunūs. Kodėl tu taip ryžtingai, paskubom, nepagalvodama, nepasvėrusi atsakai „ne"? Paprastai juk šitaip nedarai tvarkydama kitus reikalus?"

Pajutusi motinos žodžiuose priekaištą, jaunoji mergina panoro pasiteisinti jos akyse, o kadangi buvo tyros širdies ir turėjo blaivų protą, štai ką atsakė:

„Brangioji motinėle, atsakau „ne" taip pat nuoširdžiai, kaip ir atsakyčiau „taip", jeigu tokį atsakymą man padiktuotų širdis. Aš neneigiu, kad siūlėte man labai puikių partijų. Bet, tiesą pasakius, man regis, jog visi tie jaunuoliai, pretenduojantys į mano ranką, domisi ne tiek manimi, kiek tuo, jog, kaip sakoma, esu geriausia, tai yra turtingiausia nuotaka mieste, todėl, be abejo, tokia situacija neskatina manęs atsakyti „taip". O jeigu jau sykį panorote iš manęs išgirsti visą teisybę, prisipažįstu, kad tarp visų pasipiršusiųjų nėra to, kurio laukiu... Deja, galimas daiktas, jis dar ilgai vers savęs laukti, jeigu tiktai..."

„Ką aš girdžiu, panele?.." – sušuko sukrėsta motina ir, nebaigusi frazės, įrėmė bejėgišką ir maldaujantį žvilgsnį į savo vyrą, prašydama padėti.

Tačiau vyras, matyt, norėjo išvengti to sunkaus aiškinimosi, o galbūt nemanė, jog reikia kištis, kol jos ko nors rimtesnio nenutars. Jis suvaidino, kad nepastebėjo to beviltiško prašymo, ir vargšė mergina, visa paraudusi iš gėdos ir įžeidimo, ryžosi pati viską pasakyti.

„Aš jums sakau teisybę, brangi motule, – tęsė ji, – jaunuolis, kurio pasipiršimo laukiu, tikriausiai vers laukti ilgai, be to, labai gali būti, kad jo niekada ir nesulauksiu. Todėl privalau pasakyti, kad dėl tokio poelgio niekada nenusistebėsiu ir kad savo atžvilgiu neįžvelgiu ko nors nemalonaus. Visa bėda ta, kad aš, savo nelaimei, esu laikoma labai turtinga, o jis labai neturtingas. Todėl jis ir nesiperša man. Jis laukia..."

„Kad mes jį padarytume..." – skubiai tarė motina, neleisdama dukrai baigti frazės, kurią jai būtų skaudu išgirsti.

Ir čia įsikišo vyras. „Bičiule mano, – tarė jis, švelniai apkabindamas per pečius žmoną, – argi mes galėjome tikėtis ko nors kita, jeigu mūsų dukra, įpratusi gerbti ir klausyti tavęs nuo to laiko, kiek save prisimena, kasdien girdi, kaip žarstai pagyrimus narsiam ir puikiam jaunuoliui, išaugusiam mūsų šeimoje, kaip karštai palaikai savo vyrą, kai jis liaupsina to jaunuolio ypatingus gabumus ir labai palankiai atsiliepia apie jo pasiaukojantį prieraišumą mūsų šeimai. Jeigu mūsų dukra, visa tai matydama, būtų abejinga tam jaunuoliui,

mums beliktų prisipažinti, kad išauginome blogą dukrą".

„Ak, tėte! – sušuko vargšė mergina, slėpdama savo sumišusį veidelį prie motinos krūtinės. – Bet jeigu judu su motule suprantate patys, kodėl tuomet verčiate mane prisipažinti?"

„Todėl, mano širdele, – glostydamas ją atsakė tėvas, – kad mus nudžiugintum, kad aš po tavo žodžių galėčiau įsitikinti, jog nesuklydau, ir pasakyti tau, jog mudu iš visos širdies pritariame tavo pasirinkimui, jog apie tai tik ir svajojame.

O kai dėl to, kad tasai vargšas jaunuolis, būdamas išdidus ir tikrai garbingas, nedrįsta tau pasipiršti, tai nieko baisaus – aš pats jam pasiūlysiu tave... Taip, taip! Nes aš jo širdyje išvydau tą patį, ką ir tavojoje. Būk rami, prižadu pirma patogia proga paklausti Marselio, ar nesutiktų jis tapti mano žentu..."

Marselis, kuris tikrai nesitikėjo, kad tasai ilgas pasakojimas bus baigtas tokiu tiesiu ir ryžtingu klausimu, pašoko absoliučiai sumišęs ir bejėgiškai nukreipė akis į Oktavą. Oktavas tylėdamas paspaudė jam ranką, o daktaras Sarazenas paėmė jį už pečių ir apkabino. Jaunasis elzasietis išblyško kaip drobė. Šitaip netikėta laimė sukrečia vyrišką širdį ir, ūmai užklupdama ir užvaldydama, priverčia ją sutrikti.

Dvidešimtasis skyrius

Epilogas

Fransevilis, pamiršęs savo nelaimes, taikiai sugyvena su visais kaimynais ir, išmintingai tvarkomas garbingų valdytojų, klesti ir žydi. Miestas neturi pavyduolių, nes mėgaujasi pelnyta laime, o jo galia kelia pagarbą visiems mėgėjams žvanginti ginklais.

Plieno miestas, kažkada buvęs vientisa kolosali gamykla, baisus naikinimo ginklas geležinėje her Šulcės rankoje, dabar Marselio pastangų dėka virto stambiu pramonės centru, jungiančiu visokiausias naudingas pramonės šakas.

Marselis jau daugiau kaip metai dalijasi santuokos laime su Žana, o neseniai pasaulį išvydęs kūdikis yra naujų šeimos džiaugsmų šaltinis.

Oktavas, savanoriškai paklusęs savo svainio vadovavimui, padeda jam įgyvendinti visus sumanymus. Žana, nieko nepaisydama, nori supiršti brolį su savo drauge, tvirto ir ramaus charakterio žavia mergina, kuri sugebės paimti vyruką į rankas ir padarys puikų šeimos tėvą.

Daktaro Sarazeno ir jo žmonos svajonės išsipildė. Savo vaikų draugijoje juodu mėgaujasi visiška ramybe ir laime; galima būtų net sakyti, pelnyta garbe, jeigu tik garbė turėtų kokią nors vietą jų šviesiuose ir kilniuose siekiuose.

Dabar galime tikrai pasakyti, kad daktaro Sarazeno ir Marselio Brukmano pastangomis Fransevіliui užtikrinta puiki ateitis ir kad Fransevilio bei Štalštadto pavyzdys švies ir būsimosioms kartoms.

1879 m.

TURINYS

Juodoji Indija

Penki šimtai begumos milijonų

Žiulis Vernas
JUODOJI INDIJA
Romanai

Serijos redaktorius **A. Kutkus**
Redaktorius **V. Venclovas**
Dailininkas **V. Oržekauskas**
Tech. redaktorius **A. Kutkus**

SL 1467. 1997 02 28. 10 leid. apsk. l.
Užsak. Nr. 227. Tir. 5000
"ANBO" leidykla, Servitutų 3a-2, 3002 Kaunas.
Tel. (8-27) 740216
Rinko ir maketavo UAB "Kompdiskas".
"Spindulio" spaustuvė, Gedimino 10, 3000 Kaunas.

Numatomų išleisti Žiulio Verno kūrinių sąrašas

Pirmoji serija:

Archipelagas ugnyje.
Tėvynės vėliava.
"Čensleris".
Kelionė į Žemės centrą.
Penkios savaitės oro balionu.
Drama ore.
Žiemojimas ledynuose.
Plaukiojanti sala.
Kailių šalyje.
Hektoras Servadakas.
Meteorą besivejant.
Drama Livonijoje.
Pietų žvaigždė.
Pilis Karpatuose.
Vilhelmo Štorico paslaptis.
Nukentėjusieji iš paskendusio "Džonatano".

Leidimo eigoje galimi pakeitimai bei papildymai.

LEIDYKLA "ANBO"

ISBN 9986-507-06-5